

Львівський державний університет внутрішніх справ
Державна установа
«Інститут економіки та прогнозування НАН України»
Львівська торгово-промислова палата

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

*Тези доповідей учасників
Міжнародної науково-практичної конференції*

31 травня 2013 р.

м. Львів

УДК 330.3:351.748.1
ББК 65.011.3+65.9(4Укр).98
ЛЗ8

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 9 від 24 квітня 2013 р.)

Упорядник
кандидат юридичних наук, доцент
М.Й. Штангрет

Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної
ЛЗ8 безпеки держави: тези доповідей учасників Міжнародної науково-
практичної конференції (31 травня 2013 р.). – Львів: Львівський
державний університет внутрішніх справ, 2013. – 360 с.

У збірнику вміщено тези доповідей, з якими виступлять учасники
Міжнародної науково-практичної конференції «Легалізація економіки та
протидія корупції в системі економічної безпеки держави», що
відбудеться 31 травня 2013 р. у Львівському державному університеті
внутрішніх справ.

Тези опубліковано в авторській редакції.

УДК 330.3:351.748.1
ББК 65.011.3+65.9(4Укр).98

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2013

*С.І. Лекарь,
кандидат економічних наук,
заступник Міністра
внутрішніх справ України –
керівник апарату*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Держава в особі органів влади та місцевого самоврядування провадить організуючу діяльність, спрямовану на розбудову демократичного суспільства, забезпечення пропорційного розвитку економіки України. Так, відповідно до ст. 4 Закону України «Про основи національної безпеки України» суб'єктами забезпечення економічної безпеки держави, як складової національної безпеки України, є Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; громадяни України, об'єднання громадян.

Так, координація суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави – це взаємозалежна узгоджена діяльність органів державної влади та уповноважених державою на забезпечення національної безпеки осіб, спрямована на встановлення взаємозв'язку напрямів реалізації державної політики з питань економічної безпеки відповідно до компетенції кожного з них, з метою погодження дій і приведення їх до відповідності з поставленою метою. Деякі автори, особливо західно-європейські, користуються терміном «координація», практично взагалі не вживаючи термін «взаємодія». Проте, на нашу думку, хоча суть термінів «координація» і «взаємодія» схожа, вони різняться тим, що при координації одна сторона організовує відносини, а інша – лише виконує умови відносин. При взаємодії обидві сторони зобов'язані організовувати відносини, оскільки небажання одного з учасників припиняє існування відносин. У кожному конкретному випадку одна чи друга сторона відносин бере на себе функцію організації відносин. При ко-

ординації перша сторона – організатор – виступає як керівний компонент системи, тобто є суб'єктом управління, а друга сторона є керованим компонентом, тобто об'єктом управління, якому немає потреби нести організаторський тягар. Координація здійснюється спеціально для цього утвореним структурним підрозділом (координаційним органом) з метою підвищення ефективності реагування системи профілактики у вигляді профілактичних заходів. Взаємодія налагоджується самими суб'єктами профілактики повсякденно у випадку, коли немає потреби залучати до цієї справи координаційний орган. Фактично і взаємодія, і координація здійснюються в однакових формах, які залежно від погляду можна назвати і координаційними, і формами взаємодії. Тобто, можемо зробити висновок про те, що координація – це, насамперед, організація взаємодії.

Своєю чергою, взаємодія суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави характеризується широким колом повноважень задіяних органів виконавчої влади. Від того, наскільки чітко буде налагоджено взаємодію цих органів, і залежатиме ефективність державного управління і забезпечення економічної безпеки. Таким чином, під взаємодією суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави слід розуміти погоджену за місцем і часом, нормативно врегульовану законодавством їх спільну діяльність, направлену на забезпечення економічної безпеки держави, тобто на створення і підтримання такого економічного стану країни, який би надавав можливості та умови для належного розвитку особи, суспільства та держави.

Переходячи безпосередньо до аналізу організаційно-правових засад взаємодії та координації суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави, маємо наголосити на її ефективності. Сьогодні проблема ефективності у правознавстві є однією з центральних. В управлінській літературі справедливо зазначається, що проблема ефективності перетворюється в комплексну, фундаментальну галузь соціального знання, що потребує інтеграції й концентрації зусиль філософської науки, галузей соціального знання, інших наук. При цьому відсутні обмеження з точки зору сфер застосування категорії ефективності у дослідженнях суспільних процесів та явищ. Адміністративний орган є ефективним тоді, коли кожне міністерство, установа, місцевий орган влади або інша державна установа оптимально й ефективно виконують свої повноваження відповідно до цілей і норм, визначених законом. Термін «ефективність» сягає корінням до латинського «ефект» (effectus), який у перекладі означає результат, наслідок яких-небудь

причин, дій. Ефективний означає такий, що дає заздалегідь намічений результат. Звідси ефективність – це результативність цілеспрямованої дії. Ефективність, як наукова категорія, прийшла у правознавство з економіки, де отримала всебічний аналіз та широко використовується в економічній літературі. Більшість авторів, які вивчають проблеми ефективності, визначають її як ступінь досягнення цілей, поставлених перед системою, або як співвідношення між фактичним, реальним результатом та поставленою метою.

На нашу думку, зосередження уваги на взаємному зв'язку між метою та результатом, створює необхідні методологічні передумови для вирішення питань про кількісну визначеність поняття ефективності. Використання цієї методологічної основи має, безперечно, принципове значення для розробки поняття ефективності взаємодії та координації суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави. На основі такого поняття ефективності у правознавстві та науці управління на сучасному етапі вирішується низка теоретичних і практичних завдань. Так, наприклад, за допомогою аналізу ефективності визначається ступінь впливу права на суспільні відносини, встановлюються негативні й позитивні наслідки, досліджується соціальний механізм дії права в цілому, визначається результативність та соціальна цінність окремих соціальних правових інститутів. Вивчення ефективності є неодмінною передумовою вирішення складних проблем управління, зокрема, що для нас принципово, розробки критеріїв оцінки управлінських рішень, якості роботи виконавців, удосконалення організаційних структур.

Маємо наголосити, що успішне здійснення взаємодії та координації суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави прямопропорційно залежить від виконання певних організаційних принципів, що гарантує усунення помилок під час їх здійснення. На нашу думку, до таких принципів можна віднести: 1) загальноправові принципи: законність, гласність, гуманізм; 2) спеціально-галузеві принципи: здійснення взаємодії та координації суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави виконавчою гілкою влади; рівність усіх учасників координаційної діяльності під час постановки питань до вирішення, внесення пропозицій, розробки рекомендацій та заходів; самостійність кожного органу в межах, наданих законодавством, як під час розробки узгоджених заходів, рекомендацій, так і під час реалізації узгоджених рішень із забезпечення економічної безпеки держави, проведенню заходів профілактичного характеру в межах своєї компетенції; активність та ініціативність кожного органу в процесі узгодженої діяльності,

у розробці та при здійсненні спільних заходів; цілеспрямованість; підконтрольність координаційної діяльності; об'єктивність, яка означає, що координаційна діяльність повинна ґрунтуватися на знаннях та використанні об'єктивних закономірностей управління суспільними процесами, врахування дійсності, обрахування можливостей, визначення труднощів, які необхідно здолати; відповідальність керівника кожного органу та установи за виконання спільних узгоджених рішень.

Також не можна залишати поза увагою таку важливу вимогу до взаємодії та координації суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави як їх своєчасність, оптимальність і доречність, зокрема до застосування відповідних заходів для запобігання і попередження злочинів з одного боку, і для створення єдиного фронту суб'єктів для боротьби зі злочинністю шляхом узгодження їх спільних дій з іншого. До того ж важливим складником є своєчасне встановлення порушень під час здійснення спільних узгоджених заходів, термінове реагування на ці порушення шляхом зміни виконавців, внесення змін та доповнень до координаційних рішень, а також притягнення порушників до будь-якого виду юридичної відповідальності.

Мусимо окремо зупинитись на діяльності одного з ключових суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави – Національного банку України. Згідно з чинним законодавством, Національний банк України мав би здійснювати нагляд і контроль за діяльністю та станом справ у банківській системі. Однак, як виявилось, за формування стратегії розвитку банківської системи, за її реалізацію нікому нести відповідальність. Згідно зі ст. 53 Закону України «Про Національний банк України» не допускається втручання органів державної влади та інших державних органів чи їх посадових та службових осіб, будь-яких юридичних чи фізичних осіб у виконання функцій і повноважень Національного банку, Ради Національного банку, Правління Національного банку чи службовців Національного банку інакше, як в межах, визначених Конституцією України та цим законом. На нашу думку, позиція законодавця з даного питання є спірною, оскільки від стану банківської системи залежить не лише грошово-кредитна політика в країні, а й перспективи соціально-економічного розвитку в цілому. Цьому є підтвердженням один, проте, на нашу думку, дуже переконливий приклад некерованості фінансовою політикою в Україні – система зовнішніх запозичень, у результаті якої Україна опинилась на межі дефолту.

Отже, як висновок, маємо зазначити, що органи державної влади, банки і громадяни повинні бути зацікавлені у збереженні стабільної правової системи, захисті декларованих законом прав, своєї еконо-

мічної безпеки, забезпеченні стабільності грошової одиниці, інших макроекономічних умов, які диктують форму їхнього власного індивідуального відтворення. Таке правове середовище може складатися з основних структурних складових економічної та фінансової системи: грошової одиниці, банківської архітектури, валютного режиму, податкової системи, фінансової системи, ринків товарів, капіталів, праці, деривативів, ринкової інфраструктури, митної системи тощо; нормативно-правової бази, яка регулює фінансові, банківські, безпекові, валютні, зовнішньоекономічні, бюджетні, кредитні, економічні процеси в країні; системи дієздатних державних інститутів, які забезпечують дотримання положень цієї нормативно-правової бази, та системи інститутів, що забезпечують функціонування ринків, які обслуговують потоки капіталу, товару, грошей та інформації; системи громадянських інститутів, які є основними засадами ринкової системи господарювання: поваги до закону та його беззаперечне дотримання, поваги до прав власності, ділової етики тощо.

М.М. Цимбалюк,
*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ*

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВИ

Шановні колеги! Вітаю вас із відкриттям міжнародної науково-практичної конференції, співорганізаторами якої є Львівський державний університет внутрішніх справ, Державна установа «Інститут економіки і прогнозування» Національної академії наук України та Львівська торгово-промислова палата.

Інституції та склад учасників, які виявили бажання обговорити важливі проблеми легалізації тіньового сектора економіки та шляхи протидії корупції в системі економічної безпеки держави, засвідчують актуальність теми цього науково-практичного заходу.

Участь у конференції зарубіжних колег дасть змогу проаналізувати міжнародний досвід щодо протидії корупції в системі економічної безпеки.

Одне із першочергових завдань сьогодення – досягнення такого рівня економічної безпеки, який забезпечував би внутрішню стабільність, активну участь країни у міжнародному поділі праці й одночасно гарантував би її національну безпеку. Адже ефективна система забезпечення економічної безпеки – запорука належного функціонування держави.

Стратегічні національні інтереси України у сфері економіки багатогранні та інтегруються в такі основні напрями, як забезпечення стійкого економічного зростання; підвищення конкурентоспроможності економіки країни і її громадян; зростання добробуту, якості життя громадян, а також визнання нашої держави у світовому соціокультурному просторі.

Поширення тіньової економіки нарівні з макроекономічною розбалансованістю та обмеженістю ресурсів Всесвітній економічний форум (ВЕФ) визнав ключовими глобальними ризиками наступного десятиріччя. Ризики тіньової економіки зазвичай зумовлені незаконною торгівлею, організованою злочинністю та корупцією, що водночас призводить до нерівності учасників міжнародних економічних відносин.

Економічна нерівність постає як чинник формування сприятливого середовища для тіньового обігу товарів і, як наслідок, тінізації міжнародних торговельних потоків. Збільшуючи вартість ведення легального бізнесу, тіньові економічні відносини стримують розвиток національних економік, посилюють нерівність і всередині країн, і між ними. Нелегальна торгівля об'єктами інтелектуальної власності гальмує інноваційну та інвестиційну активність, що також негативно впливає на економічний розвиток.

Відтак економічна нерівність, глобалізація ринків, розвиток електронних і комунікаційних технологій створюють умови, що нівелюють дієвість важелів управління національними економіками та де-стабілізують світові економічні відносини.

Недостатня ефективність міжнародних інституцій та національних органів управління у протидії тіньовій економіці призводять до її подальшого поширення. Незважаючи на загрозливі масштаби зазначеної проблеми, поки що відсутній цілісний та скоординований між країнами план дій щодо подолання тіньової економіки. Чинні програмні документи або стосуються подолання її окремих виявів (наприклад, відмивання «брудних грошей», боротьба з економічною злочинністю тощо), або спрямовані на протидію тіньовій економічній діяльності у масштабах національних економік.

Ключовими передумовами високого рівня тінізації національної економіки залишаються неефективний інституціональний базис регулювання підприємництва та незадовільні умови для підприємницької діяльності. Тінізація економічних відносин специфічно впливає на економіку України. Зовнішні кризові явища швидко призводять до масштабного вилучення капіталів з офіційної економіки, що поглиблює її кризовий стан.

Зниження рівня тінізації економіки – основна мета Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

Політика детінізації економіки та зміцнення економічної безпеки підприємництва повинна стати суттєвим важелем активізації підприємницької діяльності населення, підвищення рівня життя громадян, залучення інвестиційних ресурсів у економіку та забезпечення соціально-економічного розвитку нашої країни.

Водночас від економічної стабільності держави залежить її імідж на світовій політичній арені. Ефективна економічна діяльність в Україні нині є одним із важливих чинників євроінтеграції, її утвердження як демократичної, правової та соціальної держави.

Вектор фінансового розвитку України набуває відкритих для наукових проєктів форм, які неодмінно передують успішній реалізації зусиль науковців, що найперше стосуються удосконалення економічної спрямованості нашої держави, її детінізації, налагодження взаємовигідних економічних відносин з іншими державами. Підтвердженням цього є різноманітні загальнодержавні заходи і програми розвитку, зокрема наукові обговорення, які сьогодні зібрали нас для спільної дискусії.

Сподіваюся, цей науковий форум стане одним із кроків на шляху до вирішення актуальних проблем економічної сфери задля стабілізації ринкових відносин на внутрішньому і зовнішньому ринках. Це сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату в Україні, прозорості оподаткування, розвитку вітчизняного підприємництва, створенню нових робочих місць, платоспроможності українців і зростанню національного добробуту.

Щиро бажаю учасникам конференції плідної праці, творчих досягнень у наукових пошуках, приємного спілкування в старовинному місті Львові!

*Д.О. Алексєєва-Процюк,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем розкриття
та розслідування злочинів
(Національна академія внутрішніх справ)*

**ПРИТЯГНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ,
ЯКІ ВИСТУПАЮТЬ ЗАСНОВНИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА,
НЕЗАЛЕЖНО ВІД ФОРМ ВЛАСНОСТІ,
ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА 172-4 КУПАП**

Питання регулює положення Конституції України, Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Законів України «Про державну службу» від 16.12.1993 № 3723-ХІІ, «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 № 3206-VI, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07.04.2011 № 3207-VI; «Про господарські товариства» від 19.09.1991 № 1576-ХІІ, постанови Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» та ін.

Державними службовцями відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну службу» є особи, які займають посади в державних органах та їх апараті та займаються практичним виконанням завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Ці особи мають відповідні службові повноваження. В ст. 16 цього ж Закону зазначено, що на державних службовців поширюються обмеження, передбачені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Відповідно до примітки ст. 172-4 КУпАП «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності» зазначено, що суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», за винятком депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), членів Вищої ради юстиції (крім тих, які працюють у Вищій раді юстиції на постійній основі), народних засідателів і присяжних.

Отже, суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення за ст. 172-4 КУпАП є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»: Президент України; Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Голова Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим; народні депутати України, депутати місцевих рад, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі; державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування; військові посадові особи Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань; судді Конституційного Суду України, інші професійні судді, Голова, члени, дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, службові особи секретаріату цієї Комісії, Голова, заступник Голови, секретарі секцій Вищої ради юстиції, а також інші члени Вищої ради юстиції, які працюють у Вищій раді юстиції на постійній основі; особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, особи начальницького складу податкової міліції; посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, митної служби, державної податкової служби; члени Центральної виборчої комісії; посадові та службові особи інших органів державної влади. У ч. 2 ст. 172-4 КУпАП зазначено виключення, при яких суб'єкти цього правопорушення не несуть відповідальності за це діяння. Це у випадку, коли особа здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляє інтереси держави в раді товариства (спостережній раді), ревізійній комісії господарського товариства. Інші державні службовці, що є суб'єктами корупційних правопорушень, які зазначені у ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», відповідальності за дане правопорушення не несуть.

Щодо основних термінів та понять, то відповідно до ст. 42 Господарського кодексу визначає підприємництво як самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійс-

снюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. В ч 4 ст. 43 Господарського кодексу зазначено, що здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом у випадках, передбачених частиною другою статті 4 Конституції України.

Відповідно до ст. 52 Господарського кодексу, некомерційне господарювання як самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до ст. 12 Господарського Кодексу забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється законом. Але в той же час в ст. 12 Господарського кодексу зазначено, що не можуть здійснювати некомерційну господарську діяльність органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи.

Відповідно до ст. 62 Господарського кодексу, підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським Кодексом та іншими законами.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Управління підприємством здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна і участі в управлінні трудового колективу. Власник здійснює свої права щодо управління підприємством безпосередньо або через уповноважені ним органи відповідно до статуту підприємства чи інших установчих документів. Для керівництва господарською діяльністю підприємства власник (власники) або уповноважений ним орган призначає (обирає) керівника підприємства. У разі найму керівника підприємства з ним укладається договір (контракт), в якому визначаються строк найму, права, обов'язки і відповіда-

льність керівника, умови його матеріального забезпечення, умови звільнення його з посади, інші умови найму за погодженням сторін. Керівник підприємства без доручення діє від імені підприємства, представляє його інтереси в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах з юридичними особами та громадянами, формує адміністрацію підприємства і вирішує питання діяльності підприємства в межах та порядку, визначених установчими документами. Керівника підприємства може бути звільнено з посади достроково на підставах, передбачених договором (контрактом) відповідно до закону.

Відповідно до ст. 79 Господарського Кодексу господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Засновниками і учасниками товариства можуть бути суб'єкти господарювання, інші учасники господарських відносин, зазначені у статті 2 Господарського Кодексу, а також громадяни, які не є суб'єктами господарювання. Обмеження щодо заснування та участі в господарських товариствах суб'єктів господарювання або інших осіб встановлюються Господарським Кодексом, іншими законами.

Господарські товариства є юридичними особами. Суб'єкти господарювання – юридичні особи, які стали засновниками або учасниками господарського товариства, зберігають статус юридичної особи. Господарські товариства можуть здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, якщо інше не передбачено законом. Види господарських товариств (ст. 80 Господарського кодексу): акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Висновки:

1. Підлягає притягненню до адміністративної відповідальності за ст. 172-4 КУпАП посадова особа державного органу, яка є засновником товариства (підприємства) або входить до складу органу управління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

2. Не буде нести відповідальність за 172-4 КУпАП посадова особа, яка здійснює виключно функції з управління акціями (частками, паями) товариства (підприємства), що належить державі, або представляє інтереси держави в раді (спостережній раді) чи ревізійній комісії товариства (підприємства).

*Г.Я. Аніловська,
доктор економічних наук, професор
Т.М. Стоколоса,
старший викладач кафедри фінансів
та економічної безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВИМІРИ «ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ»

Постановка проблеми. Термін «тіньова економіка» (анг. shadow economy, underground, black economy) з'явився на початку 1970-х років для позначення приховування доходів і антисуспільних способів їх одержання. Це – складне соціально-економічне явище, яке охоплює всю систему суспільно-економічних відносин. Існують різні види діяльності, які протирічать корисному розвитку економіки, завдають шкоду суспільству і створюють тіньову економіку – економіку деформовану і суспільно небезпечну. Виявлення подібних негативних утворень, їх блокування і подолання – проблема, вирішення якої є необхідною умовою повноцінного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. В дослідженні «тіньової економіки» можна виділити такі напрями, залежно від проблем, які в них є першочерговими: дослідження загальних питань теорії функціонування «тіньової економіки» (Н. Бокун, П. Герасимів, В. Гєєць, З.С. Варналій, В. Мортіков); дослідження кримінального аспекту «тіньової економіки» (В. Дадалко, А. Косарев, О.С. Криштановська); дослідження феномену «тіньової економіки» і факторів формування тіньового сектору в національному господарстві (В.М. Антонечко, О. Барановський); розробка методології оцінок і визначення обсягів тіньового сектору економіки (В. Базилевич, Є.І. Берген); дослідження проблем незаконної легалізації «брудних» грошей (В.О. Мандибура, О. Барановський).

Однак серед дослідників проблем тіньових економічних процесів все ще немає єдності стосовно сутності цього поняття, методології і методики його вивчення і оцінки.

У вітчизняній і зарубіжній літературі існують різні підходи до визначення явища, яке ідентифікується терміном «тіньова економіка».

У вітчизняній практиці дефініція «тіньова економіка» використовується для позначення «неzareєстрованої в установленому порядку економічної діяльності суб'єкта господарювання, яка характеризується мінімізацією витрат на виробництво товарів, виконання робіт та на-

дання послуг, ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), статистичного анкетування та подання статистичної звітності, наслідком якого є порушення законодавчо встановлених норм (рівень мінімальної заробітної плати, тривалість робочого часу, умови і безпека праці тощо) [2].

Зарубіжна теорія і практика в поняття «тіньової економіки» вкладає два аспекти: 1 – заниження або приховування від обліку доходів від дозволеної в державі діяльності; 2 – заборонену в державі економічну і інші види злочинної діяльності, які лише здійснюють перерозподіл вже створених доходів.

Відмінності в трактуванні поняття «тіньова економіка» мають наслідком використання різних методів її оцінки.

Метою дослідження є аналіз існуючих підходів до оцінки «тіньової економіки», визначення причин відмінностей, а також обґрунтування необхідності розширення вітчизняної методики оцінки «тіньової економіки» з врахуванням зарубіжного розширеного трактування її сутності.

Виклад основних положень дослідження. Характерною особливістю сучасного етапу розвитку світової економіки є її глобалізація. Процесу глобалізації підпорядкована не лише формальна економіка, але й неформальна або «тіньова економіка». Існуючі наукові дослідження проблем виникнення і розвитку «тіньової економіки» мають своїм результатом виділення множини факторів, як внутрішніх, так і зовнішніх, які сприяють цьому процесу [1]. До найважливіших внутрішніх факторів віднесено недосконалість або слабкий розвиток інституціональної системи, які перешкоджають доступу багатьох соціальних груп до можливостей забезпечення достойного заробітку або доходу. Одночасно такі соціально-економічні фактори, як можливість доступу до місць праці, освіти, медичного обслуговування, джерел одержання доходу, спонукають до міграції. А це, своєю чергою, робить більш жорсткою конкуренцію на ринках праці, виробництва продукції та надання послуг. Логічним завершенням цього ланцюжка є створення стимулів до уникнення виконання норм діючого законодавства.

Для ґрунтового дослідження такого явища як «тіньова економіка» доцільним є її певна структуризація. Не існує єдиного підходу до такої структуризації, однак є певні напрацювання міжнародних організацій (МВФ, МБРР та ін.) в цій області, базуючись на яких можна подати структуроване представлення «тіньової економіки». Основою структуризації є такі ознаки: вид діяльності, характер операцій.

За видами діяльності тіньова економічна діяльність поділяється на незаконну і законну діяльність; за характером здійснюваних опера-

цій – грошові операції і не грошові операції. Виходячи з таких класифікаційних ознак, охарактеризуємо тіньову економічну діяльність і її наслідки.

Незаконна тіньова економічна діяльність включає виробництво і збут наркотиків, проституція, азартні ігри, контрабанда, шахрайство, торгівля краденими товарами з використанням грошей, а також аналогічні бартерні операції. Результатом їх здійснення є ухилення від сплати податків та зменшення податкових зобов'язань.

Законна тіньова економічна діяльність також здійснюється у грошовій і не грошовій формах, і, як правило, є наслідком недосконалості законодавчої бази. Вона включає недекларування доходів від самостійної діяльності, доходи від незареєстрованої трудової діяльності, пов'язаної з законними її видами, знижки і додаткові пільги для співробітників. Її наслідком є законне зменшення податкових зобов'язань і ухилення від сплати податків.

Наступним етапом в процесі дослідження «тіньової економіки» є реалізація спеціальних методів і процедур збору інформації, яка характеризує це явище. І знову виникає проблема. Адже, перебуваючи в «тіні», ця економічна діяльність не декларує офіційно своїх масштабів. Тому завдання полягає в тому, щоб визначити джерела інформації та множину показників, за значенням яких «тіньову економічну діяльність» можна оцінити. Серед існуючих методів оцінки масштабів «тіньової економіки», які рекомендовані вказаними інституціями, є:

- *прямі методи*, до яких відносять вибіркове обстеження та податкову ревізію, яка дозволяє дати аудиторську оцінку доходів, з яких не сплачені податки;

- *непрямі методи*, які включають статистику національних рахунків, статистику робочої сили, попит на гроші, ввід матеріальних ресурсів;

- *моделі*, а саме метод прихованої змінної.

Можливість використання цих інструментів для оцінки масштабів «тіньової економіки» пояснюється таким: існування «тіньової економіки» є причиною розходжень в статистиці доходів і витрат в національних рахунках; зростання «тіньової економіки» є причиною скорочення участі робочої сили в офіційній економіці, оскільки коефіцієнт участі робочої сили в цілому є показником постійним; враховуючи те, що тіньові операції здійснюються з використанням готівки, зростання попиту на готівкові гроші є свідченням зростання масштабів «тіньової економіки»; найкращим єдиним фізичним показником загального рівня економічної активності є споживання електроенергії, тому різниця темпом росту офіційного ВВП і темпом росту сукупного споживання електроенергії є показником зростання «тіньової економіки».

Однак, розрізнене використання перелічених методів не дає цілісної характеристики явища «тіньової економіки». Необхідним є формування певної цілісної методики, яка б забезпечила комплексне оцінювання цього явища. І хоча дискусії відносно параметрів «тіньової економіки» є ще далекі до завершення, існують певні напрацювання науковців, які дозволяють їх оцінити. Прикладом цього є «метод прихованої змінної». Цей метод дозволяє оцінити масштаби «тіньової економіки» через функцію змінних, за якими можна спостерігати (податковий тягар, тягар державного регулювання) і які впливають на «тіньову економіку», а також змінних, значення яких залежить від тіньової економічної діяльності (готівкові гроші, офіційний робочий час, безробіття).

Для інтегральної оцінки рівня «тіньової економіки» в Україні застосовуються методи, усереднене значення результатів яких представляє характеристику стану і тенденцій розвитку тіньової економіки.

Найбільш прийнятними для визначення обсягів тіньової економіки в умовах наявної статистичної бази є такі методи: «витрати населення – роздрібний товарооборот», фінансовий, монетарний, електричний. Метод збитковості підприємств застосовується для оцінки мінімального та максимального коефіцієнтів, у межах яких знаходиться рівень тіньової економіки [2].

Фактично, за змістом методи виміру «тіньової економіки» співпадають в частині співпадіння її складових. Відмінності викликані лише сутністю, яка вкладена в поняття «тіньова економіка», а саме включенням до її складу «кримінальної економіки». І хоча будь-яка діяльність у сфері «тіньової економіки» є злочинною, не кожна підпадає під норми існуючого законодавства.

Окрему групу вимірів становлять виміри «кримінальної економіки». Якщо врахувати, що до «кримінальної економіки» належать нелегальна торгівля зброєю, работоргівля, поширення наркотиків, то стає очевидним, що вимір «кримінальної економіки» є надзвичайно важливим з точки зору її соціально-економічних наслідків. Статика свідчить, що більше 10% у структурі злочинності в Україні за розділами особливої частини КК України становлять злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення [3]. Лише за 9 місяців 2012 року зареєстровано 151 злочин, пов'язаний з торгівлею людьми (ст.149 КК України), загальна ж кількість злочинів, кримінальні справи за якими знаходились у провадженні у 2012 році, становила 192 [3]. Враховуючи це, очевидно є необхідність включення до визначення сутності «тіньової економіки» такої складової як «кримінальна еконо-

міка» і розробка для неї методики оцінки. Це буде однією в першооснов наступного напрацювання заходів боротьби з нею.

Висновки. В процесі свого становлення і розвитку «тіньова економіка» об'єднала в собі такі елементи: неофіційну, легально дозволена економічну діяльність, скриту від оподаткування; фіктивну економіку в складі приписок, крадіжок, спекулятивних угод, хабарництва; підпільну, заборонену законом економічну діяльність. Саме для такого розширеного трактування сутності «тіньової економіки» необхідною є розробка методик її оцінки.

1. Капица Л.М. Индикаторы мирового развития / Л.М. Капица. – 2-е изд. – М.: МГИМО(У) МИДРоссии, 2008. – 352 с.

2. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки: Затверджено Наказом Міністерства економіки України 18.02.2009 р. № 123.

3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mvs.gov.ua

С.М. Андросов,
*кандидат юридичних наук,
заступник начальника кафедри
економічної безпеки
(Луганський державний університет
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка)*

ТЕОРЕТИЧНО-ПРОВАВА СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Постановка проблеми. Сфера банківського кредитування суб'єктів господарювання є важливою ланкою національної економіки України. Отже, безпека кредитування є важливою складовою як безпеки кредитно-банківської сфери, так і економічної безпеки держави в цілому. Стійкість зазначеної галузі економіко-правових відносин істотно впливає на стан національної економіки, сферу міжнародних відносин, інші аспекти економічного і політичного життя країни. На думку російського економіста Д.А. Мастепанової, в сучасних умовах назріла гостра необхідність в розробці дієвих механізмів оцінки напряму і характеру сукупної дії макрочинників, що визначають середовище діяльності банків [1, с. 4]. Вважаємо, що вказана проблематика властива і нашій національній системі господарювання у сфері банківського кредитування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. Механізми забезпечення стійкості банківських установ досить

детально проаналізовано у науковій літературі [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8]. Слід зазначити, що в більшості досліджень превалює позиція забезпечення сукупної стійкості банківської системи на основі забезпечення локальної стійкості окремих кредитних організацій. Методологія досягнення надійності і стійкості (безпеці) окремо взятого банку аналізується рядом вітчизняних і зарубіжних авторів [9, 10, 11, 12, 13, 14].

Приймаючи до уваги теоретичну та практичну значущість зазначених наукових здобутків **метою** цієї статті є визначення теоретично-правової сутності та напрямів забезпечення безпеки господарювання у сфері банківського кредитування.

Виклад основних положень дослідження. Під загрозою безпеки банківського кредитування розуміється можливість нанесення збитку (шкоди) суб'єктам господарського кредитно-банківського зобов'язання.

Аналіз суті загроз належного виконання господарських кредитно-банківських зобов'язань дозволяє зробити наступні висновки:

по-перше, загрози легітимному розвитку господарських кредитно-банківських зобов'язань тісно переплітаються з детермінантами господарських кредитно-банківських правопорушень;

по-друге, загрози безпеці господарських кредитно-банківських зобов'язань значно підвищують ступінь ризику неналежного виконання господарського кредитно-банківського зобов'язання;

по-третє, у разі реального виникнення загроз безпеці банківського кредитування суб'єкти господарського кредитно-банківського зобов'язання повинні негайно приймати заходи, що спрямовані на нейтралізацію цих негативних явищ.

Заслужовує на увагу теоретичний підхід відомого російського вченого В.А. Шурпакова щодо розмежування юридичної і економічної складових банківської безпеки [15].

Вважаємо, що у якості окремого напрямку підвищення безпеки господарських кредитно-банківських зобов'язань слід розглядати здійснення їх суб'єктами конкретних дій, що дозволяють запобігти ризику несприятливих наслідків розвитку правовідносин. Зазначена діяльність суб'єктів банківського кредитування відповідає вимогам ч. 2 ст. 193 ГК України [16].

У процесі забезпечення безпеки господарювання у сфері банківського кредитування вельми актуальним є визначення рівня кредитоспроможності потенційного позичальника. Примітно, що в сучасній науці до теперішнього часу відсутнє єдине, загальновизнане визначення поняття «кредитоспроможності» [17, с. 13].

У контексті визначення рівня кредитоспроможності позичальника необхідно враховувати як його фінансово-господарський стан

(об'єктивний критерій), так і готовність (бажання) до повернення кредиту (суб'єктивний критерій).

Правовий зміст кредитоспроможності доцільно визначити наступним чином:

по-перше, кредитоспроможність обумовлює перспективу подальшого розвитку господарських кредитно-банківських правовідносин;

по-друге, поняття «кредитоспроможність» характеризується своїм юридично-суб'єктивним змістом – готовністю і бажанням позичальника виконати покладені на нього договірні зобов'язання.

На думку зарубіжних авторів, у більшості випадків, основною причиною проблемних кредитів є не економічні умови, а недоліки в управлінні і безрозсудна політика в області надання кредитів [18, с. 210–211]. З урахуванням зазначеного, не викликає сумнівів щодо актуальності ефективної організації та проведення банківського нагляду за кредитними операціями і, зокрема, однієї з його складових – внутрішньобанківського контролю, регламентованого чинним законодавством [19, 20].

Враховуючи те, що сучасні комерційні банки функціонують у формі акціонерних суспільств, а отже, зважаючи на положення Закону України «Про господарські товариства» [21], система внутрішньобанківського контролю не повинна обмежуватися виключно діями співробітників кредитного відділу або служби банківської безпеки. Гарантією ефективності здійснення внутрішньобанківського контролю виступає чіткий розподіл контрольних функцій [22, с. 58], а також тісна взаємодія вищезазначених суб'єктів. Співробітники моніторингових підрозділів повинні неухильно дотримуватися внутрішніх розпоряджень, положень і посадових інструкцій, забезпечуючи при цьому керівництво банку достовірною і своєчасною інформацією щодо характеру і стану кредитного портфелю банківської установи [23, с. 36].

Вважаємо, що залучення служби безпеки банку, а також інших моніторингових підрозділів є необхідною умовою вже на початковій стадії укладення кредитної угоди. При цьому, головне завдання зазначеного процесу полягає у всебічному зборі інформації відносно позичальника.

Достатньо важливою формою контролю якості кредитного портфеля країн дальнього зарубіжжя є аудиторська перевірка кредитних угод [24, с. 108]. Остання, як правило, носить негласний характер для більшості співробітників банківської установи. Подібну практику слід визнати цілком прийнятною.

Підсумовуючи вищезазначене, вбачається доцільним сформулювати наступні **висновки**.

Під безпекою господарювання у сфері банківського кредитування розуміється стан захищеності господарських кредитно-банківських зобов'язань від зовнішніх та внутрішніх загроз. Ефективність підвищення безпеки кредитування суб'єктів господарювання безпосередньо залежить від точності визначення кредитоздатності боржника. Необхідно враховувати складові кредитоздатності як об'єктивний (фінансово-господарський стан), так і суб'єктивний критерій (готовність, бажання повернення кредиту) аналізу ефективності перспектив кредитного проекту, належної організації банком внутрішнього моніторингу кредитних зобов'язань, застосування інноваційних засобів управління кредитним ризиком (систем ризик-менеджменту, автоматизації операцій по наданню та врахуванню гарантійних операцій) тощо.

1. Мاستепанова Д.А. Методология управления устойчивостью банковского сектора российской экономики: дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.10. – М., 2000. – 167 с.

2. Астахов А.В. Системный подход к управлению рисками крупных российских коммерческих банков // Деньги и кредит. – 1998. – № 1. – С. 21–22.

3. Гранвилл Б. Проблемы стабилизации денежного обращения в России // Вопросы экономики. – 2000. – № 1 – С. 12–14.

4. Дэмчигжавын М. Развитие банковской системы Монголии // Проблемы теории и практики управления. – 2000. – № 1. – С. 4–7.

5. Леонтьев В. Экономическое эссе: Теории, исследования, факты и политика: Пер. с англ. – М.: Изд-во Политиздат, 1990. – 415 с.

6. Симановский А.Ю. Банковский сектор в переходной экономике России // Деньги и кредит. – 1995. – № 11. – С. 8–9.

7. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: состояние экономики, фондового рынка и банковской системы // Вопросы экономики. – 1996. – № 6. – С. 11–14.

8. Севрук В.Т. Банковские риски. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 72 с.

9. Банковское дело / под ред. О.И.Лаврушина. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 432 с.

10. Роуз Питер С. Банковский менеджмент: пер. с англ. – М.: Дело, ЛТД, 1993. – 768 с.

11. Нижний С. Четыре сути одного залога // Юридическая практика. – 2002. – № 32. – С. 10–11.

12. Слипченко Ю. Переход права собственности на заложенное имущество // Юридическая практика. – 2003. – № 15. – С. 11.

13. Кот А. Регулирование залога в ГК Украины: новый кодекс – старые проблемы // Юридическая практика. – 2003. – № 15. – С. 10.

14. Добролеж В. Договор залога и нотариальная практика: теоретические и практические аспекты // Юридическая практика. – 2003. – № 15. – С. 11.

15. Шурпаков В.А. Проблемы методологии анализа банковской безопасности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fact.ru/www/arhiv11s10.htm>.

16. Господарський кодекс України: Прийнятий ВР України 16.01.2003 р. №436-IV. Офіц. текст зі змінами та доп. станом на 14.06.2012 р./ Мін-во юстиції України. – К.: Форум, 2012. – 263 с.

17. Макарова Я. Кредитные истории и организация деятельности бюро кредитных историй в РФ / Я. Макарова, С. Пыхтин // Хозяйство и право. – 2003. – № 4. – С. 3–17.

18. Коммерческие банки / Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гилл, Р. Смит. – М.: Б.И., 1983. – 492 с.

19. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України: Постанова Правління Національного банку України від 20.03.1998 р. № 114 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 21. – Ст. 775.

20. Про затвердження положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України: Постанова Правління Національного банку України від 30.12.1998 р. № 566 // Офіційний вісник України від 05.03.1999 – 1999 р., № 7, стор. 170, код акту 6887/1999.

21. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст.682.

22. Романик М. Внутрішній контроль та аудит у центральному банку / М. Романик, О. Мельник // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 1. – С. 58 – 61.

23. Богомазов М. Система внутрішнього контролю в комерційних банках України: організаційний аспект // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 4. – С. 36–39.

24. Мороз А.Н. Основы банковского дела. – К.: Литра, 1994. – 585 с.

В.В. Аноній,

*доктор економічних наук, професор
(Львівська комерційна академія)*

І.А. Дмитренко,

(Мінекономіки і торгівлі України)

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТОВАРНОГО ОБІГУ УКРАЇНИ

Актуальність і постановка проблеми. В економічній системі, що формується в Україні сфера товарного обігу займає особливе місце. Вона забезпечує товарно-грошовий обмін у формі купівлі-продажу в обсягах, що перевищує 1 трлн. грн. в рік, задовольняє 75–80% матеріальних потреб населення, формує близько 14% ВВП. Крім того, ця сфера відіграє суттєву роль в стабілізації реального сектору економіки, розширенні міжгалузевого і міжрегіонального обміну.

Разом з тим, в сфері товарного обігу внаслідок кризових явищ, безсистемних трансформацій і надмірної лібералізації накопичуються суттєві деформації, протиріччя і негативні процеси, що формують реальні загрози розвитку і функціонування цієї сфери.

Отже, головна проблема полягає у тому, щоб дослідити характер і тенденції загроз, що виникають, обґрунтувати механізми і засоби зниження та локалізації їх впливу. Саме розкриття сутності загроз, характерних для сфери товарного обігу і обґрунтування шляхів їх нейтралізації є метою даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні положення, концептуальні підходи, наукові засади забезпечення економічної безпеки в Україні тільки формуються. Сучасні дослідники цього напрямку О. Білорус, С. Бандура, Т. Васильців, О. Власюк, В. Гесць, О. Іляш, Е. Лібанова, Л. Лігоненко, В. Паламарчук та ін. у своїх працях обґрунтували основні теоретичні положення і методологічні підходи забезпечення соціально-економічної безпеки. Проте, фундаментальні положення системи безпеки в сфері товарного обігу залишаються мало-розробленими.

Виклад основних положень дослідження. На розвиток і функціонування сфери обігу товарів, як відкритої системи, впливають чисельні фактори. Вони зумовлюють реальну небезпеку, яка виражається у ризиках, викликах, загрозах.

Узагальнюючи різні точки зору на трактування загрози, її сутність можна визначити, як сукупність несприятливих факторів, що небезпечно впливають на розвиток базових цінностей, інтересів, структури системи. Джерелами загроз для сфери товарного обігу є явища і процеси соціального, економічного, правового, організаційного, технологічного характеру як зовнішні, так і внутрішні. Їх негативний вплив може бути руйнівним, деструктивним, зумовити деградацію, застій, деформації та ін. (табл.1.).

Таблиця 1.

**Основні види загроз безпеці
розвитку сфери товарного обігу**

Характер загроз	Види загроз	Спрямованість і наслідки впливу
Кризові	Інфляція. Безробіття. Недоступність кредитів Низька купівельна спроможність. Низька платоспроможність суб'єктів торгівлі.	Спад темпів розвитку, зростання товарних запасів, збитковість суб'єктів, зниження інвестиційної активності.

Глобалізаційні	Надмірна лібералізація. Неконтрольований імпорт товарів. Експансія торгового капіталу.	Деформація торгової політики, блокування вітчизняного виробництва, інтернаціоналізація торгівлі, витіснення національних суб'єктів торгівлі з споживчого ринку
Макро-економічні	Міжгалузеві диспропорції. Нееквівалентність обміну. Диспаритетність. Інвестиційна пасивність. Низький рівень інноваційності.	Неузгодженість розвитку із суміжними галузями, низька соціально-економічна ефективність функціонування, банкрутство, звуження масштабів інвестиційної діяльності, техніко-економічна відсталість сфери товарного обігу
Соціальні	Десоціалізація. Мало-доступність споживачів до торговельних послуг. Низька соціальна відповідальність торговельного бізнесу.	Невизначеність соціальної орієнтації торговельної діяльності. Мало-ефективна торговельна політика, низька соціальна відповідальність комерційного бізнесу
Правові	Відсутність правової бази. Нерозробленість нормативних актів. Недосконалий правовий захист в сфері обігу.	Безсистемність в регулюванні процесів торговельної діяльності. Мало-ефективна дерегуляція торговельного бізнесу, надмірний нагляд і контроль, податкове навантаження, «тіньовий оборот».
Організаційно-управлінські	Відсутність системи управління. Низька організаційна культура. Неефективна організаційна діяльність	Некерованість сфери товарного обігу, безсистемність процесів концентрації, інтеграції, диверсифікації, деформована організаційна, функціональна і територіальна структура внутрішньої торгівлі.

З табл. 1 видно, що діапазон загроз, переважно реальних для розвитку і функціонування сфери товарного обігу надмірно широкий і небезпечний. Тому об'єктивно необхідно глибоко і всебічно розкрити їх зміст і прогнозувати вектори та наслідки впливу. В межах обмеженої статті розглянемо лише окремі з них.

Загрози зумовлені кризовими явищами носять переважно об'єктивний характер (якщо вони не спровоковані). Так, фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. зумовила загрози, які проявилися через інфляцію, безробіття, недоступність кредитів та інвестицій, а також зниження купівельної спроможності населення. Як наслідок, масштаби товарообороту знизилися на 27–30% і відновилися лише у 2011 р. Обсяги товарообороту скоротилися, головним чином, в великих підприємствах, тісно пов'язаних із значними кредитними запо-

зиченнями в банках. Негативні наслідки розповсюдилися також на середнє і мале підприємництво у вигляді банкрутства і безробіття. Відток числа підприємців з малого бізнесу склало не менше 400 тис. осіб.

Глобалізаційні загрози є найбільш небезпечними для слабоконкурентної сфери товарного обігу України. Вони проявляються, головним чином, в неконтрольованому імпорті і експансії торгового капіталу. Якщо у 2000 р. імпорт товарів і послуг не перевищував 15 млрд. дол. США, то у 2011 р. ця сума досягла 100 млрд. дол. Як результат, на внутрішньому ринку різко знизилася частка вітчизняних товарів в товарообороті і досягла критичного рівня за стандартами національної економічної безпеки. Так, частка товарів вітчизняного виробництва по продовольчим товарам знизилася до 70%, а з непродтоварів складає лише 35–40%.

Таким чином, у сенсі залежності товарно-ресурсного забезпечення від імпорту національний споживчий ринок знаходиться у зоні безпеки.

Поряд з експансією імпорту спостерігається ще одна загроза – проникнення зарубіжного торговельного капіталу в сфері товарного обігу. За 2000–2010 рр. обсяги іноземних інвестицій в торгівлі збільшилися у 6 разів і досягли близько 5 млрд. дол. США. За масштабами вкладення іноземних інвестицій торгівля вийшла на третє місце серед видів економічної діяльності. Така експансія призводить не тільки до зростання залежності внутрішньої торгівлі від позичкового капіталу. Наслідки значно глибші.

Суть загрози нерегульованого імпорту товарів і послуг полягає у дестабілізації вітчизняного виробництва, звуження масштабів і деформації його структури у тих галузях, які традиційно випускали товари широкого вжитку.

Загроза експансії зарубіжного торгового капіталу очевидна. Прискорено зростає кількість нових іноземних суб'єктів торгівлі, які витісняють вітчизняний комерційний бізнес з внутрішнього споживчого ринку. Слід підкреслити, що стратегія зарубіжних суб'єктів у крупноформатних роздрібних підприємствах достатньо агресивна і полягає у тому, щоб охопити не менше 60% ринку в зоні своєї діяльності. Наслідки такої стратегії вже тепер проявляються. За 2000–2011 рр. кількість підприємств роздрібною торгівлі в Україні скоротилася з 45 тис. од. до 29 тис., тобто у 1,5 раза.

Загрози макроекономічного походження, як і глобалізаційного характеру мають довготривалий вплив. Для сфери товарного обігу особливо небезпечними є низька платоспроможність фізичних та юри-

дичних осіб, надмірне податкове навантаження на комерційний бізнес, міжгалузева незбалансованість.

В Україні відсутня балансова ув'язка між потребами, доходами і витратами населення. Як наслідок, витрати населення України на придбання товарів і послуг значно перевищують наявні доходи. В той же час частина населення (20%) має рівень доходів нижчий прожиткового мінімуму. Таке нестикування зумовлене величезними трансферами через кордон, які сягають 6,5–7,0 млрд. дол. США. В цілому бюджетна статистика показує, що купівельна спроможність населення країни неприпустимо низька, про що свідчить порівняння товарообороту на одну особу з величиною споживчого кошику, який визначає рівень мінімального споживання.

Одночасно зауважимо, що з причин низької платоспроможності юридичні особи також обмежені у придбанні обладнання, матеріалів, сировини. Близько третини суб'єктів господарювання збиткові.

Особливу небезпеку викликають загрози, пов'язані з недосконалістю правового регулювання. В Україні прямого закону про внутрішню торгівлю немає. Норми права «розкидані» по чисельним законам, нормативам, постановам фрагментарні і малоефективні для сфери обігу. Відтак, в сфері торгівлі базові відносини власності, економічного обміну, соціальної відповідальності реалізуються деформовано і мало-ефективно, правовий захист торговельної діяльності надзвичайно ускладнений. У таких умовах зростає тіньовий оборот, сектор неорганізованого ринку і рейдерство.

Узагальнюючи вище викладене можна зробити висновок, що сфера товарного обігу знаходиться в епіцентрі небезпечних загроз, які посилюють свій вплив. Їх нейтралізація пов'язана з переводом цієї життєво важливої сфери в кероване русло.

1. Апопій В.В. Ризики в системі соціальної безпеки: особливості прояву і методи ідентифікації / В.Апопій, О.Іляш // Проблеми науки. – 2011. – № 12. – С. 28–35.

2. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємства України: стратегія та механізми зміцнення / Т. Васильців. – Л.: Арал, 2008. – 368 с.

3. Глобалізація і безпека розвитку / Білорус О., Лук'яненко Д., Гончаренко М. та ін. – К.: НАН України. Ін-т світової економіки і міжнародних відносин: КНЕУ, 2001. – 734 с.

4. Іляш О.І. Модель оцінки впливу загроз на систему соціальної безпеки / О.Іляш // Сталій розвиток економіки. – 2012. – Вип. 1 (11). – С. 27–31.

5. Трансформаційні процеси в торгівлі України в умовах інтернаціоналізації: монографія / За ред. Л. Лігоненко. – К.: КНТЕУ, 2009. – 334 с.

І.Г. Бабець,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
та економічної безпеки*

О.В. Івах,
*студентка магістратури
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Постановка проблеми. Подолання наслідків фінансово-економічної кризи в Україні пов'язане з мінімізацією економічних, фінансових та інституціональних загроз економічній безпеці. Для розв'язання проблем державних фінансів та забезпечення стійкості фінансової системи важлива роль відводиться регіональному розвитку та реформі міжбюджетних відносин, зокрема забезпеченню механізмів реалізації проектів регіонального розвитку через державний фонд регіонального розвитку, запровадженню елементів програмно-цільового методу бюджетування та середньострокового планування на рівні місцевих бюджетів [1]. З точки зору оцінки передумов реалізації та ефективності виконання державних стратегічних документів і програм регіонального розвитку в частині, що стосується фінансових механізмів регулювання економіки, актуальним є оцінка фінансової безпеки регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У працях вітчизняних вчених визначаються фінансові чинники економічної безпеки [2, с. 169] та загрози економічній безпеці регіону, зумовлені нераціональною структурою регіонального бюджету та неефективною системою оподаткування [3, с. 90]; узагальнюються підходи до формування системи індикаторів фінансової безпеки території [4]; розраховуються інтегральні індикатори збалансованості фінансової системи за регіонами України [5]. При цьому в науковій літературі недостатня увага приділяється оцінці рівня фінансової безпеки та виявленню найбільш істотних загроз фінансовій безпеці регіону.

Мета дослідження – визначення проблем формування фінансової безпеки Львівської області та обґрунтування напрямів зниження впливу загроз на розвиток фінансової системи регіону в посткризовий період.

Виклад основних положень дослідження. Враховуючи специфічні особливості розвитку фінансової сфери та методичні підходи до

розрахунку показників фінансової безпеки, викладених у наукових працях М. Кизима, В. Криворотова, Я. Гончарука, М. Флейчук [6, с. 125; 7, с. 48; 8], сформуємо систему індикаторів фінансової безпеки регіону та встановимо їх граничні значення: обсяг трансфертів з держбюджету, % до ВРП (не менше 3%); індекс інфляції (до грудня попереднього року), % (не більше 107%); доходи регіонального бюджету до ВРП, % (не менше 16%); питома вага тіньового товарообороту у ВРП, % (не більше 30%) (табл. 1). Інтегральний індекс фінансової безпеки має вигляд лінійної згортки і розраховується як:

$$I_i = \sum_{j=1}^m a_{ij} z_{ij}, \quad (1)$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь впливу j -го показника на інтегральний індекс i -ї сфери економіки; z_{ij} – нормовані значення статистичних показників.

З метою встановлення меж інтервалів рівня фінансової безпеки для різних станів регіону (нормального, загрозливого, передкризового, кризового) для кожного індикатора визначимо порогові та оптимальні нижнє і верхнє значення. Розрахуємо нормалізовані значення порогових та оптимальних нижніх і верхніх значень індикаторів фінансової безпеки. Методом «зважених сум» визначимо інтегральний індекс фінансової безпеки при порогових та оптимальних нижніх і верхніх значеннях індикаторів. В результаті одержимо значення інтегрального індексу фінансової безпеки, які дозволяють ідентифікувати регіони з низьким, оптимальним та високим рівнем безпеки: кризовий стан характеризується значенням інтегрального індексу меншим за нижнє граничне значення (від 0 до 0,610); низький рівень – при значеннях інтегрального індексу, менших за нижнє порогове значення (від 0,610 до 0,684); оптимальний стан визначається інтегральними показниками, що знаходяться в межах нижнього і верхнього оптимальних значень (від 0,684 до 0,757); верхній пороговий стан – визначається інтегральним індексом, що знаходиться в межах між верхнім оптимальним та верхнім граничним значеннями (від 0,757 до 0,884); верхній граничний стан – визначається інтегральним індексом, значення якого перевищує 0,884, що відповідає верхньому пороговому.

Результати оцінки фінансової безпеки Львівської області за 2006-2011 рр. дозволяють зробити висновки про кризовий стан фінансової сфери регіону, оскільки значення інтегрального індексу знаходиться в межах нижніх граничних значень. Проте, позитивна динаміка інтегрального індексу (зростання у 2011 р. до 0,595 порівняно з 2008 р.

(0,492)) дозволяє очікувати покращення стану фінансової безпеки регіону в довгостроковій перспективі.

Таблиця

**Динаміка показників
фінансової безпеки Львівської області**

Рік	Обсяг трансфертів з держбюджету, % до ВРП	Індекс інфляції (до грудня попереднього року), %	Відношення доходів регіонального бюджету до ВРП, %	Питома вага товарного обороту у ВРП, %	Інтегральний індекс фінансової безпеки
Статистичні значення					
2006	9,78	107	7,716	67,3	0,5704
2007	8,31	116,8	6,592	62,5	0,5251
2008	8,55	125,1	5,238	60,3	0,4923
2009	11,16	113,4	6,907	65,4	0,5539
2010	11,77	109,7	6,712	68,1	0,5614
2011	12,57	104,9	7,333	64	0,5950
Нормалізовані значення					
2006	0,4466	0,9570	0,3284	0,4666	
2007	0,3794	0,8767	0,2805	0,5024	
2008	0,3906	0,8185	0,2229	0,5207	
2009	0,5099	0,9029	0,2939	0,4801	
2010	0,5378	0,9334	0,2856	0,4611	
2011	0,5742	0,9762	0,3120	0,4906	
Вагові коефіцієнти	0,1541678	0,3145926	0,3427054	0,1885342	

Використовуючи функціональну залежність інтегрального індексу фінансової безпеки від множини індикаторів, отриману в процесі обробки даних за допомогою моделі головних компонент в програмі «Статистика», розрахуємо коефіцієнт чутливості (еластичності) за формулою:

$$K_{\text{ч}} = \frac{\Delta I_{\text{фин}}}{\Delta x_i} \cdot \frac{x_i}{I_{\text{фин}}}, \quad (2)$$

де $\Delta I_{\text{фин}}$ – різниця між фактичним значенням інтегрального індексу фінансової безпеки і значенням індексу після зміни статистичного значення індикатора на 1%; Δx_i – величина зміни статистичного значення індикатора у %; x_i – фактичне

(початкове) значення статистичного індикатора; $I_{фин}$ – фактичне (початкове) значення інтегрального індексу фінансової безпеки.

Розрахунок коефіцієнта еластичності доводить, що найвищою є чутливість інтегрального індексу фінансової безпеки Львівської області до зміни таких індикаторів: відношення доходів регіонального бюджету до ВРП ($K_e=0,385$); індекс інфляції ($K_e=0,208$). Відповідно, першочерговим завданням є покращення динаміки саме вказаних індикаторів.

Висновки. В умовах, коли темпи зростання реальної заробітної плати перевищують темпи приросту продуктивності праці, а зростання цін на продовольчі товари зумовлено загальносвітовими тенденціями, єдиним реальним механізмом зниження індексу інфляції на регіональному рівні залишається інтенсифікація виробництва товарів і послуг. Реструктуризація та модернізація промислового комплексу регіону поряд з диференціацією сфери послуг на основі інноваційної діяльності сприятиме зростанню валового регіонального продукту, що, своєю чергою, забезпечить поповнення регіонального бюджету. Збільшення доходів регіонального бюджету повинно відбуватися за рахунок податкових надходжень від суб'єктів підприємницької діяльності, а не через розширення набору фіскальних інструментів. При цьому зростає роль малого і середнього бізнесу, який забезпечує реалізацію цільових імператив Стратегії розвитку Львівської області до 2015 року. Для збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів доцільною є реалізація регіональної програми підтримки підприємництва з врахуванням пріоритетних напрямів державної політики щодо галузевого і секторального розвитку.

1. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf

2. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.

3. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / [Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.] / за ред. Гейця В.М. – Харків: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

4. Барський Ю.М. Методичні підходи до оцінки рівня фінансового забезпечення соціально орієнтованого розвитку економіки регіону / Ю.М. Барський // Інноваційна економіка. – 2012. – № 4 (30). – С. 223–231.

5. Карпінський Б.А. Інтегральний індикатор збалансованості фінансової системи України з огляду фінансової безпеки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_APSN_2008/Economics/32223.doc.htm

6. Кизим Н.А. Концепция построения и реализации стратегии устойчивого развития региона / Н.А.Кизим, Ш.А. оглы Омаров // Стратегія і механізми ре-

гулювання промислового розвитку. Концепція соціально-економічного розвитку регіонів в умовах викликів глобалізації: зб. наук. праць: у 3 т. – Т. 2 / НАН України, Ін-т економіки пром-сті; редкол.: Булеев І.П. (відп. ред.) та ін. – Донецьк, 2011. – 520 с., С. 42–54.

7. Криворотов В.В. Экономическая безопасность государства и регионов: учеб. пособие для студентов вузов / В.В. Криворотов, А.В. Калина, Н.Д. Эриашвили. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 351 с.

8. Гончарук Я.А. Детінізація економіки як чинник забезпечення національної безпеки України / Я.А. Гончарук, М.І. Флейчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. Збірник наукових праць / Головний редактор Р.І.Тринько. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – Вип. І. – 400 с. – С. 21–36.

Н.В. Блага,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОЮ ФОНДОВОГО РИНКУ

Забезпечити становлення фондового ринку, уникнувши хаосу та стихійних руйнівних процесів, що відкидають економіку країни далеко назад, може тільки держава. Саме вона, володіючи чіткою стратегією і програмою реформування та використовуючи весь арсенал, існуючих в її розпорядженні засобів, здатна у найкоротші терміни і з найменшими втратами створити умови для становлення цивілізованого фондового ринку.

Розумне поєднання ринкових і державних регуляторів дає можливість реалізувати цілі розвитку фондового ринку України, недостатній розвиток якого гальмує інвестиційні процеси, стримує структурну перебудову вітчизняної економіки, що унеможливорює підвищення її конкурентоспроможності.

Нинішні методи державного регулювання економіки висвітлені у працях І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога [1], С. Чистов, А. Никифоров, Т.Ф. Куценко [2] та інші.

Законодавче регулювання фондового ринку України – це багаторівнева структура, в основу якої покладено конституційні принципи. Так, стаття 92 Конституції України гласить, що «основи створення і

функціонування фінансового, кредитного та інвестиційного ринків» встановлюються лише законами України.

До активів законодавства за допомогою яких здійснюється регулювання правовідносин на українському фондовому ринку, належать відповідні кодекси і закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, міністерств і відомств, які в межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством, здійснюють регулювання, контроль і підтримують правопорядок на фондовому ринку країни.

Цивільний кодекс України, кодекс про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України, закони України «Про власність», «Про підприємство», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про господарські товариства», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» регулюють відносини на фондовому ринку в основному через становлення правовідносин власності між фізичними та юридичними особами, видів і форм цивільно-правових договорів щодо власності, у тім числі щодо цінних паперів, і застосування адміністративних санкцій у разі порушення законодавства.

Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [3] виділяє загальновідомі форми державного регулювання ринку цінних паперів, найголовнішим елементом яких є законодавче регулювання. Цей елемент утворює необхідний нормативно-правовий базис в околі котрого учасники ринку, держава, та її уповноважені органи, реалізують свої права, обов'язки, повноваження та інтереси.

Поступовий розвиток фондового ринку в Україні обумовив необхідність приведення в дію механізму державного регулювання ринку цінних паперів. Це пов'язано з рядом особливостей цього ринку, а саме: швидким рухом капіталів, який забезпечується обігом різних видів цінних паперів, не існує у відриві від законодавчої. Світова практика свідчить, що створення спеціального державного органу, відповідального за регулювання та контроль на фондовому ринку, є подальшим стимулом його розвитку.

Як переконує світовий досвід більш ніж 30 країн з розвинутими фондовими ринками понад 50% мають самостійні відомства, а саме: у США – комісії з цінних паперів та фондових бірж, Японія – Бюро з цінних паперів, Німеччина – Федеральне управління по банківському нагляду, Великобританія – Рада з цінних паперів та інвестицій, Франція – Комісія з біржових операцій, Корея – Комісія з цінних паперів та

біржі і Спостережна рада з цінних паперів. Міністерство фінансів відповідає за фондовий ринок приблизно у 15% країн. У країнах з банківською моделлю ринку (Німеччина, Австрія, Бельгія) основну відповідальність несе Центральний банк та орган банківського нагляду. Унікальною у цьому випадку є Швейцарія, де немає жодного державного органу, що централізував би регулювання фондового ринку [4].

Одним з найбільш актуальних завдань є створення соціальної фондової біржі, яке міститься у Концепції функціонування та розвитку фондового ринку України.

Аналіз результатів контрольно-ревізійної діяльності Комісії у 2012 році вказує на те, що одночасно з розвитком українського фондового ринку, збільшенням кількості емітентів цінних паперів та професійних учасників ринку зростає кількість порушень законодавства про цінні папери [5].

Найбільш суттєві порушення законодавства про цінні папери виявлені у діяльності емітентів на ринку цінних паперів і стосуються, насамперед, порушень прав акціонерів правліннями (виконавчими органами) акціонерних товариств. Так, згідно зі статтею 38 Закону України «Про господарські товариства» збільшення статутного фонду акціонерного товариства не більш як на 1/3 може бути здійснено рішенням правління при умові, що це передбачено статутом. Але правління акціонерних товариств часто ігнорують вимоги статті 41 цього Закону, згідно з якою внесення змін до статуту товариства відноситься до компетенції загальних зборів, а також перевищують свої повноваження під час проведення підписки на додатковий випуск акцій.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в Україні виявила численні порушення прав акціонерів у діяльності акціонерних товариств при розподілі акцій додаткового випуску, здійсненого у зв'язку з індексацією основних фондів. Акції розподіляються непропорційно часті у статутному фонді, що належить кожному акціонеру. Все це обмежує права акціонерів на участь в управлінні акціонерним товариством. Досить частими є випадки включення до статутних та інших внутрішніх документів акціонерного товариства положень, що суперечать Законам України «Про власність», «Про господарські товариства», «Про цінні папери і фондову біржу» і, як наслідок, порушують права та інтереси акціонерів.

Серед порушень, що допускають у своїй діяльності інвестиційні фонди та інвестиційні компанії, найбільш типовими є порушення прав та інтересів учасників (інвесторів) фонду або компанії.

Щодо правозастосування, то, на думку представників Комісії, слід переглянути погляди на цей напрямок регулювання, який традиційно є основним у країнах з розвинутими ринками цінних паперів.

Протягом останніх шести років діяльність Комісії з правозастосування зосереджувалась на обслуговуванні процесу створення інфраструктури вітчизняного фондового ринку. Тому основна маса санкцій накладалася за неподання чи несвоєчасне подання звітності емітентами та професійними учасниками, порушення нормативів ліквідності торгівцями, порушення порядку емісії цінних паперів, різноманітні порушення при проведенні загальних зборів акціонерних товариств тощо.

Комісія сьогодні має всі підстави та можливості вийти на новий рівень взаємовідносин із державними органами щодо регулювання фондового ринку, взявши курс у відносинах між фінансовими регуляторами на співробітництво. Ініціативи Комісії повинні бути направлені на те, щоб Уряд, Національний банк, Міністерство фінансів, Державна податкова адміністрація проводили узгоджену, єдину державну політику щодо ринку цінних паперів, яка б сприяла економічному зростанню.

Важливо зауважити, що НКЦПФР на своєму черговому засіданні в березні 2013 року схвалила проект рішення «Про внесення змін до Положення про функціонування фондових бірж». На початку березня цього року пройшло процедуру державної реєстрації Рішення «Про внесення змін до Положення про особливості здійснення діяльності з управління активами інституційних інвесторів». Впровадження зазначеного документа сприятиме приведенню регуляторної бази управління активами інституційних інвесторів у відповідність до чинного законодавства, а саме до Закону України «Про інститути спільного інвестування», норми якого наберуть чинності з 1 січня 2014 року. Так, Положення урегулює контроль за діяльністю професійних учасників фондового ринку, які здійснюють діяльність з управління активами інституційних інвесторів та сприятимуть запобіганню виникнення колізій у нормативно-правових актах Комісії [6].

Такі зміни мали би позитивно відобразитись на розвитку всього світового фондового ринку та фондового ринку кожної країни зокрема.

В Україні система державного регулювання фондового ринку, його форми та методи є ще далеко не найкращими у порівнянні зі світовими стандартами.

Ми пропонуємо крім зазначених форм до державного регулювання фондового ринку України включити створення бази з етики фондового ринку та економічної культури. Враховуючи економічний розвиток країни, сучасний стан фондового ринку та інших ринків України, а особливо врахувавши загальнонаціональні інтереси населення, його традиції та звичаї отримаємо довіру простого населення до

фондового ринку. Це сприятиме збільшенню інвестицій у цінні папери, а отже і зростанню фондового ринку.

Отже фондовий ринок може повнокровно працювати, повністю виконувати свої функції лише при стабільній економічній ситуації. У зв'язку з тим, що економіка України переживає перехідний період, фондовий ринок, який віддзеркалює її в цілому, мало розвинутий в державі.

1. Державне регулювання економіки / за ред. д-ра екон. наук, проф. акад. АН Вищої школи України І.Р. Михасюка / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога – Львівський національний університет ім. І. Франка, Львів: «Українські технології», 1999. – С. 28.

2. Див. Чистов С.М. Державне регулювання економіки: навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко. – К.: КНЕУ, 2006. – С. 17.

3. Закон “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”.

4. Kanada H. Politics, formalism and the elusive goal of Investor protection: regulation of structured investment funds in Japan. – University of Pennsylvania Journal of International Business Law, 1991. – v.12 – n – P. 582.

5. Звіт НКЦПФР за 2012 рік.

6. Відомості НКЦПФР, березень 2013 р.

І.Г. Благун,

*кандидат економічних наук,
доцент*

Ю.М. Кушнірчук,

кандидат економічних наук,

І.С. Козій,

*викладач кафедри фінансів
та економічної безпеки*

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ У КОНТЕКСТІ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. В умовах сьогодення прийняття рішень у сфері оподаткування проводиться в середовищі невизначеності, нестабільності, суперечності. Це зумовлює загострення ризиків у сфері оподаткування та зростання обсягів тіньової економіки. Отже, невідомість тенденцій реформування податкової системи, модернізація механізму оподаткування і нестійкість умов функціонування суб'єктів

підприємництва зумовлюють актуальність дослідження управління податковими ризиками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. Вітчизняні та зарубіжні науковці та фахівці у галузі економічної безпеки зосереджують значну увагу на дослідженні управління ризиками як основи забезпечення стійкого розвитку суб'єктів господарської діяльності та держави.

Загальнотеоретичний підхід до трактуванні суті ризику дозволяє виокремити два основних напрями його розуміння: перший підхід пов'язаний із визначенням ризику як можливості настання небезпечної події [1, с. 3], небезпеки появи негативних наслідків [2, с. 11], небезпек, що призводять до збитків [3, с. 19], невизначеності, незнання і непевності [4, с.130]; другий – заснований на трактуванні ризику як можливості відхилення від мети [5, с. 37], [6, с. 9], [7, с. 11], відхилення від визначених ефектів [8, с. 35].

Формулювання мети. Незважаючи на суттєві наукові доробки у галузі ризикології, сфера аналізу податкових ризиків та управління ними залишається недостатньо дослідженою, зокрема у контексті детінізації економіки.

Виклад основних положень дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. У сфері оподаткування розрізняють макроекономічний та мікроекономічний підходи до вивчення податкових ризиків. Так, Податковий кодекс під податковим ризиком пропонує розуміти «ймовірність недекларування (неповного декларування) платником податків податкових зобов'язань, невиконання платником податків іншого законодавства, контроль за яким покладено на органи державної податкової служби» [9]. А. Крисоватий та А. Кизима податковий ризик розглядають як вірогідність порушення податкового законодавства суб'єктами господарської діяльності, у результаті чого можливі втрати надходжень до бюджету [10]. З позицій суб'єктів господарювання податковий ризик пов'язаний з ймовірністю виникнення непередбачених фінансових втрат при запровадженні нових видів податків, збільшенні ставок податків, скасуванні наданих підприємству податкових пільг чи «податкових канікул», зміні порядків і строків внесення податкових платежів [11], [12], [13, с. 18].

З метою управління податковими ризиками, що породжуються суб'єктами господарювання Т. Елгуд, Я. Пароєсєн та Л. Куїмбі згрупували їх за такими напрямками: ненавмисним механічним порушенням податкового законодавства; ненавмисним предметним порушенням податкового законодавства; навмисним порушенням, тобто шахрайством [14, с. 24].

Нині чинна податкова система України не сприяє добровільній сплаті податків, зборів та інших обов'язкових платежів, існують численні схеми податкової мінімізації. Так, за даними ДПС в АР Крим показник добровільності виконання платниками своїх податкових зобов'язань складає 54,54%, ймовірність виявлення випадків ухилення від сплати податків та неплатежів – 51,7%, якість функціонування ДПС при адмініструванні податків та наданні послуг платникам – 33,56% [15]. Така низька ефективність податкової дисципліни збільшує тіньовий сектор економіки, та змушує активізувати діяльність органів ДПС у сфері управління податковими ризиками.

Зокрема, внаслідок вжитих контрольно-перевірочних заходів станом на 01.01.2012 р. донараховано узгоджених податкових зобов'язань на суму 4,3 млрд. грн., з яких сплачено до бюджету 3,0 млрд. грн. або 70,0%, викрито 2,1 тис. злочинів з ухилення від сплати податків, з яких 1,9 тис. (або 94 %) – в особливо великих розмірах. Проведено майже 4,2 тис. службових розслідувань і перевірок, за результатами яких притягнуто до дисциплінарної відповідальності 1,8 тис. працівників органів ДПС. Управлінням внутрішньої безпеки проведено 18,2 тис. профілактичних заходів, спрямованих на попередження корупційних правопорушень та злочинів у сфері службової діяльності серед працівників ДПС (прочитано лекцій, проведено виступів, бесід – 11,3 тис., 3,6 тис. виступів на телебаченні та радіо, винесено 1,7 тис. офіційних застережень працівникам ДПС, опубліковано 1,7 тис. статей у ЗМІ з антикорупційної тематики) [16].

Незважаючи на численні заходи ризикоорієнтованого податкового контролю, проведені органами ДПС, можливості контролюючих органів у сфері оподаткування є обмеженими, що актуалізує питання удосконалення управління податковими ризиками на макрорівні на основі ґрунтовно розробленого наукового базису.

О. Десятинок виокремлює наступні етапи управління податковими ризиками: визначення ризику; аналіз, оцінка і опис ризику; методи мінімізації ризику (оцінку допустимості отриманого рівня ризику; оцінку можливості та вибір методів мінімізації ризику; оцінку доцільності та вибір варіантів мінімізації ризику); моніторинг заходів попередження і протидії ризикам, що включає відслідковування зовнішніх (макроекономічних) факторів (формування податкової політики в державі, зарубіжний досвід управління податковими ризиками, нормативну базу в сфері регулювання податкових ризиків) та внутрішніх факторів (специфіку діяльності державної податкової служби, її стратегію і тактику; організаційну структуру управління податковими ризиками;

кваліфікацію персоналу, який займається моніторингом податкових ризиків тощо) [17, с. 358–360].

Висновки. Отже, перспективними джерелами виявлення та зменшення податкових ризиків, породжених суб'єктами господарювання виступають: горизонтальне сканування, що покликане виявити нові ризики, у чому можуть допомогти засоби масової інформації, експерти з інших галузей діяльності; підтримка суспільства – зокрема надання інформації про податкові ризики іншими економічними суб'єктами – банками, страховими компаніями тощо, а також не виключене отримання сигналів від громадян; оновлення законодавства, що дозволяє виявити ризики, а не генеруватиме нові, пов'язані із його запровадженням; збір даних із використанням сучасних технологій дозволяє виявити ризики, які раніше не були помічені; випадкові аудити випадково обраних суб'єктів господарювання; пілотні дослідження, які дозволяють не лише виявити нові ризики, а й шляхи їх подолання; поділ досвідом фахівців у галузі оподаткування [14, с. 25–26].

1. Ehrenberg V. Versicherungsrecht. T. 1 / Victor Ehrenberg, – Leipzig: Duncker & Humblot, 1893. – 559 s.

2. Braess P. Versicherung und Risiko / Paul Braess. – Wiesbaden: Betriebswirtschaftlicher Verlag dr. Th. Gabler, 1960. – 151 s.

3. Warkallo W. Prawo i ryzyko – przewencja, represja i kompensacja w polityce przeciwszkodowej / Witold Warkallo. – Warszawa: PZUV, 1949. – 137 s.

4. Helten E. Die Erfassung und Messung des Risikos / Elmar Helten // Gabler Versicherungsencyklopadie. B. 2. – Wiesbaden: Versicherungsbetriebslehre, 1984. – S. 130.

5. Vostatek J. Riska a jejich vyznamnost v individualnim pojisteni / J. Vostatek // Pojistny obzor. – 1984. – № 2. – S. 37–41.

6. Krzakiewicz K. Ryzyko w zarzadzaniu przedsiebiorstwem / K. Krzakiewicz. – Poznan: TNO I K, 1990. – 98 s.

7. Ястремський О. Основи теорії економічного ризику: навч. посіб. [для студ. економ. спец. ВНЗ] / О. Ястремський. – К.: АРТЕК, 1997. – 235 с.

8. Dyrbus S. Rodzaje i funkcje rezerw tworzonych z tytułu ryzyk / S. Dyrbus // Zeszyty naukowe Akademii Ekonomicznej im K. Adamskiego. – 1991. – S. 35–44.

9. Податковий кодекс України: від 02.12.2010 р. № 2755-VI ; редакція від 01.04.2013 р. на підставі 5503-17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

10 Крисоватий А.І. Податковий менеджмент: навч. посібник / А.І. Крисоватий, А.Я. Кизима. – Тернопіль: Карт-Бланш, 2004. – 304 с.

11. Фурман В.М. Ризики в інвестиційній та фінансовій діяльності страховика / В.М. Фурман // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 107–114.

12. Бланк И.А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. – 137 с.

13. Матвійчук А.В. Аналіз і управління економічним розвитком: навч. Посібник / А.В. Матвійчук – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 18 с.

14. Elgood T., Paroissien I., Quimby L. Tax Risk Management / Tony Elgood, Ian Paroissien, Larry Quimby. – London: PricewaterhouseCoopers, 2004. – 61 p.

15. ДПС в Автономній Республіці Крим [Електронний ресурс] / Офіційний портал. – Режим доступу: <http://www.sta-crimea.gov.ua/mod-1.html>

16. Звіт про виконання Плану основних питань економічної та контрольної роботи Державної податкової служби України на 2011 рік, затвердженого наказом ДПА України від 08.02.11 №74 (витяг) [Електронний ресурс] / Державна податкова служба України (офіційний портал). – Режим доступу: <http://sts.gov.ua/diyalnist-dpa-ukraini/plani-ta-zviti-roboti-dpa-u/59465.html>

17. Десятнюк О.М. Управління податковими ризиками – нова парадигма розбудови податкової системи України / О.М. Десятнюк // Вісник національного університету Львівська політехніка: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2007. – №606. – С. 355–361.

Ольга Баранецька,

старший викладач

кафедри фінансів ПВНЗ

(Хмельницький економічний університет)

ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Прийнятний рівень фіскальної безпеки держави завжди був необхідною умовою соціально-економічного розвитку країни, а також гарантування життєво важливих інтересів і потреб нації. Фіскальна безпека держави виражає забезпеченість держави необхідними фінансовими ресурсами та ефективність їх використання з метою сприяння зростанню реального сектора економіки, формування належного рівня соціального захисту населення, підвищення рівня добробуту, правопорядку та інших складових національної безпеки.

Актуальність наукового дослідження обумовлена необхідністю визначення проблемних аспектів забезпечення фіскальної безпеки держави, яка перебуває під значним впливом різнобічних зовнішніх та внутрішніх дестабілізаційних чинників. З огляду на те, що в умовах поточної фінансово-економічної нестабільності значна увага урядів країн та науковців приділяється стабілізації фінансового стану національних економік та відновленню їх економічного зростання, питання забезпечення фіскальної безпеки набуває особливого значення та сприяє усвідомленню її важливості та значущості для більшості країн

світу. Без сумніву, забезпечення фінансової безпеки держави є передумовою досягнення стратегічних цілей держави щодо її економічного розвитку та вимагає детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення фінансової безпеки держави засноване на провідних ідеях, висновках і узагальненнях з проблематики функціонування та забезпечення національної безпеки та її складових вітчизняними і зарубіжними вченими-економістами. Серед українських і російських дослідників значний внесок у розвиток сучасної теорії національної, економічної та фінансової безпеки зробили О. Барановський, І. Бінько, З. Варналій, В. Гесць, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, О. Косевцов, Б. Кузін, О. Куклін, О. Ладюк, О. Ляшенко, А. Мокій, В. Мунтіян, П. Пашко, А. Сухоруков, А. Татаркін, В. Шлемко та ін.

Теоретичні та практичні аспекти реалізації фінансової політики розкриті у наукових працях Л. Аведяна, М. Азарова, В. Базилевича, Ю. Іванова, О. Кириленко, А. Крисоватого, Т. Куценко, В. Лагутіна, І. Луїної, А. Луцика, В. Мельника, П. Мельника, Ц. Огня, А. Соколовської, В. Федосова, К. Швабія, С. Юрія, Ф. Ярошенка та ін.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні проблемних аспектів забезпечення фінансової безпеки держави та окремих шляхів їх вирішення завдяки реалізації ефективного стратегічного управління фінансовою безпекою та формування сприятливого фінансового простору, а також виокремленні диверсифікованих специфічних джерел наповнення казни держави.

Виклад основних положень дослідження. Проблеми фінансової сфери, які перешкоджають забезпеченню фінансової безпеки держави на прийнятному рівні є доволі масштабними та різноманітними. Вони провокуються наявними та потенційно-можливими загрозами, які за своєю природою ускладнюють або унеможливають реалізацію національних інтересів держави у фінансовій сфері, що призводить до виникнення суперечностей між суб'єктами та внутрішнім і зовнішнім середовищем, розладу функціонування державних фінансів загалом.

Окремими проблемами фінансової сфери нами визначено [1–2]: проблеми інтерференцій бюджетних циклів бюджетного процесу; проблеми бюджетної незбалансованості; податкова дискримінація; надмірне податкове навантаження; надмірні державні запозичення; ухилення від сплати податків.

Разом із виокремленням негативних впливів, що перешкоджають досягненню стратегічних векторів соціально-економічного розвитку держави, досліджено пріоритети та стратегічні цілі фінансової без-

пеки, забезпечення яких сприятиме мінімізації проблем фінансової сфери (див. рис. 1.).

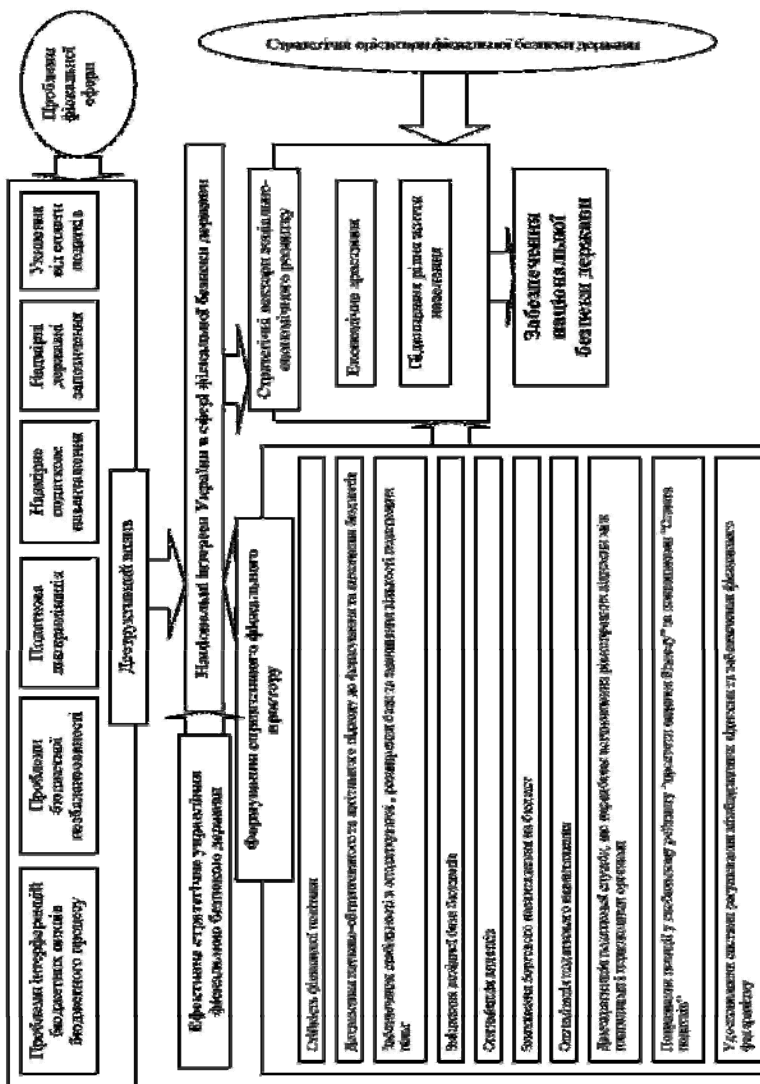


Рис. 1. Проблеми та стратегічні орієнтири забезпечення фінансової безпеки держави[1]

Що стосується ефективного стратегічного управління фінансовою безпекою держави, воно повинно базуватися на загальних принципах управління державою [3], основними з яких є принципи самоорганізації та нелінійності. В умовах фінансової нестабільності й неможливості збільшення видатків на утримання апарату управління доцільним у перспективі вбачаємо надання функцій гарантування фінансової безпеки держави Раді національної безпеки і оборони України із тісною співпрацею з Міністерством фінансів України. Це дозволить даному органу комплексно підходити до вирішення важливих загальнодержавних проблем у контексті слідування (дотримання / врахування) загальним національним інтересам з урахуванням фінансової складової.

Безсумнівно, формування сприятливого фінансового простору за рахунок реалізації вищезазначених на рис. 1. заходів, сприятиме максимізації рівня фінансової безпеки. Потенційні можливості поліпшення фінансової безпеки України різноманітні. Це, наприклад, можливості оптимізації структури видатків бюджету, поліпшення управління зовнішнім та внутрішнім державним боргом, покращення взаємозв'язків між державним та місцевими бюджетами, поліпшення наповнення доходної частини бюджету тощо. Скажімо, одним з шляхів покращення наповнення доходної частини бюджету є підвищення ефективності податкової системи України. Проте в даному підпункті вважаємо за потрібне звернути увагу не на стандартні кроки в напрямку поповнення доходної частини бюджету, а на ті напрямки, які в Україні поки що недостатньо розвинені й в середньостроковій перспективі позитивно можуть вплинути на її фінансовий стан.

Одним з таких напрямків може бути розвиток нанотехнологій. Про його важливість для України йдеться в доповіді НАН України «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави», яка опублікована в грудні 2009 р. Для реалізації такої програми, прийнятої в Україні у 2009 р., необхідно 2 млрд. грн. упродовж 2010–2014 рр., тобто в середньому по 400 млн. грн. на рік. Це менше ніж по 1 грн. на місяць з одного мешканця України, що не виглядає критичним для фінансового стану держави. Але в даній програмі немає прогностичних показників щодо можливої віддачі від її реалізації у вигляді можливих надходжень до бюджету.

Тому таку оцінку спробуємо зробити на основі деяких непрямих, а тому доволі приблизних даних. За оцінками експертів, глобальний ринок нанотехнологій на поточний рік може становити від 900 до 1200 млрд. євро. Оскільки населення України становить 0,66 % світового, то ринок нанотехнологій України міг би становити від 6 до 8 млрд. євро, тобто від 60 до 80 млрд. грн. Враховуючи значний науковий потенціал України в цій сфері, адже авторами чи співавторами

близько 40 % наукових статей з нанотехнологій є українські науковці, цифри цієї потенційної надбавки до ВВП можна сміливо збільшувати в рази. Але навіть якщо орієнтуватися на нижню межу, тобто 60 млрд. грн. приросту ВВП за рахунок ринку нанотехнологій, і на суттєво понижувальний рівень перерозподілу ВВП через бюджет, принаймні 10%, то можна щороку отримувати по 6 млрд. грн. додаткових доходів до бюджету, тобто необхідні видатки на нанотехнологічну програму окупляться з суттєвим надлишком.

Відзначимо ще одну обставину на користь розвитку нанотехнологічної галузі: дана галузь, на відміну від більшості бюджетотвірних галузей економіки України, не вимагає суттєвих енергетичних та матеріальних ресурсів. Розвиток нанотехнологій вимагає, в першу чергу, активнішого використання наукового потенціалу, який має нематеріальний характер і, на противагу енергетичним та матеріальним ресурсам, при використанні не лише не вичерпується, а навпаки, підсилюється.

Таку ж обставину щодо характеру потрібних ресурсів зазначимо і для ринку біотехнологій. Порядок коштів, які потрібні для розвитку цього ринку в Україні, а також розмір потенційної віддачі від них приблизно такий самий, як і для нанотехнологій. Разом з тим, розвиток ринку біотехнологій може мати і додатковий фінансовий ефект, а саме завдяки розвитку біотехнологій у медицині можна буде створювати дешевші ніж імпортні вітчизняні вакцини, а отже, скорочувати видатки на охорону здоров'я. Розвиток нанотехнологій, біотехнологій пов'язаний з опрацюванням великих обсягів інформації, а отже, з розвитком відповідних програмних продуктів, тобто ІТ-технологій.

Висновки. Підводячи підсумки слід відмітити:

1. У дослідженні зазначено окремі проблеми функціонування фінансової сфери, які перешкоджають забезпеченню фінансової безпеки держави й унеможливають реалізацію національних економічних інтересів України.

2. Виокремлено стратегічні орієнтири фінансової безпеки держави та шляхи їх досягнення завдяки проведенню ефективного стратегічного управління фінансовою безпекою держави та формування сприятливого фінансового простору.

3. Визначено потенційні можливості покращення стану фінансової безпеки держави за рахунок диверсифікації джерел доходної бази бюджетів за рахунок використання нанотехнологій, біотехнологій та ІТ-технологій.

1. Баранецька О.В. Концептуальні засади фінансової безпеки держави // Агробізнес: проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку: [Колективна

монографія] / за заг. ред. Г. Є. Жуйкова, Я. В. Сухій, В. С. Ніценка. – Книга 2. – Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2012. – 656 с.

2. Баранецька О. Проблеми фіскальної безпеки держави в умовах сьогодення / Ольга Баранецька // Наукова молодь: інноваційні підходи в освіті і науці: матеріали II наук.-практ. Інтернет – конф. – Луганськ: Державний заклад «Національний університет імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 25–27.

3. Баранецька О. Стратегічні напрями забезпечення фіскальної безпеки держави у контексті слідування національним інтересам України / Ольга Баранецька // Стратегія розвитку України у глобальному середовищі: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. 17–19 листопада 2010 р. – Сімферополь: ВіТроПринт, 2010. – С. 49–52.

О.М. Брисковська,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Національна академія
внутрішніх справ)

КОРУПЦІЙНІ ДІЇ ПОСАДОВЦІВ ПРИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ЗДОБУТИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Незаконне заволодіння автотранспортними засобами з їх подальшою легалізацією як різновид кримінального бізнесу завдяки своїй прибутковості, вважається надзвичайно привабливим для злочинців. Розслідування таких злочинів вкрай ускладнюється тим, що вони, як правило, вчиняються організованими злочинними групами, за чітко розробленим планом, особами обізнаними з діяльністю правоохоронних органів, з детальним розподілом ролей учасників. У цих групах добре налагоджена система дій по заволодінню, знищенню, заміною або підробкою номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, яка супроводжується підробленням реєстраційних документів перегону, прихованню й легалізації викрадених автомобілів. Такі автомобілі, як правило, переганяються в інші регіони України й за її межі, збуваються за підробленими документами, нерідко з використанням корумпованих зв'язків із правоохоронними органами. З метою приховання злочину викрадені автомобілі найчастіше переганяються в держави Прибалтики, у країни Західної Європи, Білорусію, Російську Федерацію. У той же час спостерігається зворотний процес транспортування крадених автомобілів, зі змінами маркування особливо із країн Західної Європи. Найбільш часто викрадаються або переганяються автомобілі престижних марок, розповсюджених моделей, з незначним строком експлуатації.

Отже, викрадені транспортні засоби досить часто комплектуються фальшивими документами разом із заміною ідентифікаційних ознак, після чого повертаються на нову реєстрацію.

Одним із основних факторів виникнення проблеми незаконного заволодіння транспортними засобами є корупція правоохоронних органів, у більшості випадків з числа працівників автоінспекції, прокуратури та суду (сприяння у вчиненні злочинів, незаконне виготовлення реєстраційних документів та державних номерних знаків, видача тимчасових номерних знаків, тощо). Корумпованість та особиста «матеріальна» зацікавленість посадовців цих правоохоронних органів позитивно впливає на розвиток цього «злочинного бізнесу» і дозволяє особам причетним до такого виду злочинів, уникати відповідальності, додає впевненості злочинцям та стимулює їх активність.

Проблемам розслідування легалізації автотransпортними засобами якими незаконно заволоділи приділяли увагу у своїх дослідженнях В.А. Журавель, В. І. Жулев, О.В. Фунін, Ю.Ф. Іванов, О. В. Лесних, Ф. Х. Кульмашев, В. Д. Корма; С. М. Скібін, О. В. Бахарев. Утім, проблеми корупції у сфері легалізації автотransпортних засобів здобутих злочинним шляхом, науковці у своїх працях згадувалися лише частково, або взагалі не розглядали.

Реєстрація за рішенням суду. Використовується для ухилення від сплати мита та інших обов'язкових платежів, а також для легалізації викрадених автомобілів, або таких, які обов'язково будуть оголошені в розшук найближчим часом. Суть схеми полягає у, тому, що на час ввезення на територію України та укладення біржової угоди купівлі – продажу автомобілі в розшуку не перебувають. Такі біржові угоди укладаються з використанням підроблених реєстраційних документів, які надаються продавцем, а саме техпаспорту, інвойсу та угоди купівлі-продажу. Під час реєстрації автомобіля у підрозділах МРЕВ ДАІ виявляється підробка реєстраційних документів і новому власникові в реєстрації транспортного засобу відмовляється. Власник автомобіля звертається з позовною заявою до суду про здійснення йому перешкод з боку працівників ДАІ у користуванні власністю. Після вивчення обставин справи судом приймається рішення визнати позивача добросовісним набувачем даного автомобіля, зобов'язати працівників ДАІ не чинити перешкод в користуванні транспортним засобом, а підрозділ МРЕВ ДАІ зареєструвати автомобіль. Автомобіль реєструється на території України та згодом виявляється, що цей автомобіль розшукується правоохоронними органами іноземних держав. *Дієвість схеми пояснюється корумпованістю деяких співробітників митної служби, а також суддів.* Можливі шляхи протидії: – прийняття нормативно-правового акту, який зобов'яже працівників товарних бірж України та

нотаріусів не проводити укладання угод купівлі продажу транспортних засобів, розпорядження ними за дорученнями без перевірки дійсності даних зазначених у реєстраційних документах по обліках ДАІ МВС України, в разі виявлення підробки таких даних інформувати негайно правоохоронні органи України.

Реєстрація автомобіля по документах, за відсутності самого транспортного засобу на території України. Використовується для ухилення від сплати мита та інших обов'язкових платежів при ввезенні транспортних засобів престижних марок. Транспортний засіб переправляється до однієї з прикордонних з Україною країн (здебільшого, Польща, Молдова), а особи, які займаються його легалізацією, надають працівникам МРЕВ ДАІ усі необхідні для реєстрації документи, переважно підроблені. Транспортний засіб реєструється на території України, на нього видаються реєстраційні документи та державні номери, які перевозяться причетними особами за кордон й встановлюються на автомобіль. У результаті такої злочинної обробки цей автомобіль переправляють через кордон в Україну і за нього не сплачуються відповідні податки та мито, оскільки він вже рахується зареєстрованим на території держави, але фактично потрапляє до неї вперше. *Дієвість цієї злочинної схеми пояснюється корумпованістю деяких співробітників МРЕВ та митних органів.* Можливі шляхи протидії:

- організація належної перевірки підстав реєстрації транспортних засобів;

- взаємодія прикордонних та митних служб, органів внутрішніх справ, спрямована на виявлення фактів в'їзду зареєстрованих в Україні автомобілів, які ніколи не виїжджали з України.

Складання фіктивних угод позики грошових коштів. *Дієвість схеми полягає у тому, що працівники кредитних установ на підставних осіб оформляють фіктивні короткострокові угоди позики грошових коштів.*(до двох тижнів) Насправді позичальники ніяких грошей не отримують, а обмежуються лише підписанням угоди. Після закінчення строку дії договору через неповернення грошей кредитна установа звертається у судовому порядку з цивільним позовом про стягнення боргу позичальників. Суд виносить рішення про стягнення заборгованості, які направлялись до відділу Департаменту виконання судових рішень. На підставі заяв наданих працівниками кредитних установ про те, що майно боржників знаходиться на території іншого району, працівники Державної виконавчої служби цього району складають фіктивні акти опису та накладають арешт на автомобілі, які громадянам не належать, на яких оформлювались кредити. Після цього автомобілі оцінюються зацікавленими в справі експертами і передаються у торгову організацію для реалізації. З використанням коруп-

ційних зв'язків в органах МРЕВ ДАІ члени угруповання оформляють на підставних осіб, за ксерокопіями їх паспортів, або на родичів чи за окрему плату на підшуканих громадян довідки-рахунки і реєструють транспортні засоби в реєстраційно-екзаменаційних підрозділах ДАІ МВС України на фіктивних власників.

Складання фіктивних адміністративних протоколів за порушення митних правил. Використовується для ухилення від сплати мита та інших обов'язкових платежів. Дієвість цієї схеми пояснюється тим, що транспортний засіб, який перетинає кордон та перебуває під митним контролем у режимах «транзит», «зворотне вивезення» у встановлений термін підлягає зворотному виїзду з території держави. *Участь у цих схемах як правило приймають корумповані працівники органів державної влади, а саме працівники митних органів: складають фіктивні адміністративні протоколи про порушення митних термінів ввезення в Україну автотранспорту. Такі протоколи направляються до суду, який приймає рішення про конфіскацію автомобіля на користь держави.* На виконання цих рішень за домовленістю, працівники ДПА, Держказначейства, Державної виконавчої служби, експерти авто техніки, представники організацій, що здійснюють реалізацію безгосподарних або конфіскованих автомобілів шляхом складання фіктивних протоколів опису, оцінки вартості автомобіля, його уцінки здійснюють його реалізацію з наступною реєстрацією у реєстраційно-екзаменаційних підрозділах ДАІ МВС України після чого транспортний засіб вважається легалізованим.

Можливі шляхи протидії:

- проведення ретельної перевірки складання протоколів про порушення митних термінів;
- перевірка наявності транспортних засобів на майданчику для зберігання автомобілів після складання протоколу та прийняття рішення судом про конфіскацію;
- перевірка акту опису та оцінки транспортного засобу;
- при наявності підстав про зменшення вартості транспортного засобу, провести повторну автотехнічну експертизу для встановлення дійсної вартості автомобіля та перевірити порядок його реалізації через визначені підприємства торгівлі;
- перевірка реєстраційних документів у реєстраційно-екзаменаційних підрозділах ДАІ та обставин придбання транспортних засобів особами, які ними володіють на час перевірки.

З врахуванням нових тенденцій у злочинному середовищі необхідно змістити акценти в розслідуванні злочинів пов'язаних з корупційною діяльністю посадовців, приділяючи увагу не тільки «від факту вчинення злочину до злочинця» але і від «встановлення корумпованої особи до злочину».

Негласні слідчі (розшукові) дії проводити для встановлення способу легалізації (визначаєти схеми легалізації); особи злочинця у тому числі його зв'язків та документування корупційної діяльності осіб причетних до легалізації транспортних засобів.

О.М. Броневицька,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ФІКТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Здійснювані в Україні заходи з переходу до ринкової економіки створили передумову для підприємницької діяльності громадян, у напрямі розвитку якої останніми роками зроблено ряд рішучих кроків. Водночас процес становлення ринкових відносин проходить складно та суперечливо. Падіння життєвого рівня населення, соціальна напруга, зростання злочинності, корупція та інші супутники кризових явищ є виразом загострення економічних проблем, нерозв'язаність яких стає на заваді розвитку підприємницької діяльності, зокрема впливає на безпеку суспільства і держави в цілому.

Суспільна небезпека фіктивного підприємництва полягає у заподіянні майнової шкоди юридичним і фізичним особам, державі, розширенні масштабів недобросовісної конкуренції, у сприянні незаконній конвертації безготівкових коштів у готівку та легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, приховуванні фактів зайняття забороненими видами господарської діяльності, створенні передумов для ухилення від оподаткування чи досягнення інших злочинних цілей.

Кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво передбачено ст. 205 Кримінального кодексу України (далі – КК). Об'єктивна сторона аналізованого злочину може виражатись у одній з двох дій: 1) створення юридичної особи будь-якої організаційно-правової форми – суб'єкта підприємницької діяльності; 2) придбання такої юридичної особи. Тобто у ст. 205 КК України встановлено відповідальність за дії, які з зовнішнього боку є цілком легальними. При цьому особи, які стоять за створеним або придбаним суб'єктом підприємництва, насправді мають на меті не зайняття повноцінною, са-

модостановою підприємницькою діяльністю, а зовсім інше – прикриваючись даною юридичною особою як ширмою, вони прагнуть приховати свою незаконну діяльність. Виявити на практиці фіктивні підприємства (далі – ФП) в більшості випадків можна лише тільки на стадії безпосереднього здійснення реальних протиправних дій (не повернення кредитів, відсутність бухгалтерського обліку та фінансової звітності, протиправний трансферт грошових коштів тощо). На стадії державної реєстрації можна лише виявити окремі оперативні ознаки наміру здійснити правопорушення (реєстрація ФП на підставну особу, або особу з «проблемним» соціальним статусом тощо). Однак виявлення цих ознак не входить і не повинно входити до компетенції органів реєстрації. Механізм вчинення злочинних дій при фіктивному підприємництві зводиться до однієї схеми, за якої кошти «перекачуються» з одного рахунку на інший, від однієї фірми до іншої і на одному з етапів вилучаються злочинцями, після чого фірма або припиняє існування, або повідомляє про банкрутство [9]. Існування ФП виявляється, як правило, за такими ознаками: 1) здійснення реальної підприємницької діяльності супроводжується несплатою встановлених податків та платежів та порушенням порядку звітності; 2) отримання грошових коштів за предметом договору, що не відповідає дійсності або суттєве надходження коштів у значних сумах як правило від юридичних осіб під виглядом оплати значної кількості товарів, послуг тощо за короткий строк існування фірми (наприклад, так звані «конвертаційні центри»); 3) використання кореспондентських рахунків для взаєморозрахунків з іноземними комерційними структурами здебільшого під виглядом оплати великих партій паливно-енергетичних матеріалів і техніки. перерахування сум коштів через рахунки за короткий термін існування фірми; 4) назви ФП можуть співпадати з назвами державних підприємств; 5) ФП, як правило, мають однакову юридичну адресу для кількох підприємств або неіснуючу адресу; 6) відсутність в реєстраційній справі даних про службові та домашні телефони працівників фірми або вказується тільки один номер.

Окрім того, «фіктивними» можна назвати юридичні особи, які створені чи діють із використанням фіктивних документів: загублених паспортів громадян чи паспортів померлих громадян, а також на осіб, які перебувають місцях позбавлення волі; загублених свідоцтв про державну реєстрацію.

Дослідження криміногенної обстановки, аналіз рівня та динаміки злочинності у сфері підприємницької діяльності свідчать, що ця злочинність стала більш організованою. Злочини, вчинені підприємцями, впливають на фінансово-кредитну і банківську діяльність, сферу зовнішньоекономічної діяльності та приватизації. Вивчення судово-слідчої прак-

тики, опитування спеціалістів свідчать про те, що правоохоронні органи в боротьбі з фіктивним підприємництвом відчують серйозні труднощі, пов'язані з недосконалістю законодавчих конструкцій, окремих понять, протиріччями у тлумаченні закону, відсутністю узагальнення правової та судової практики, а також науково обґрунтованих рекомендацій щодо кваліфікації діянь даної категорії. Незважаючи на невелику питому вагу фіктивного підприємництва у загальній структурі злочинів, збитки, які воно наносить, настільки великі, що постійне удосконалення форм і методів боротьби з цим видом злочинів залишається дуже актуальним завданням. За даними правоохоронних органів, державі і населенню лише протягом останніх років приватними підприємницькими структурами була нанесена шкода, в розмірі 40,8 трл. гривень. Крім того, у юридичних осіб було вилучено 35 млн. доларів США і понад півмільйона німецьких марок. Взагалі від фіктивних підприємницьких структур постраждало 4 млн. громадян України.

Зростання злочинів та їх укриття у системі оподаткування виникає через існуючі невирішені проблеми, пов'язані з діяльністю так званих фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності, а саме:

- на сьогодні жодним нормативно-правовим актом України не визначено поняття «фіктивного» підприємства та ознак фіктивності. В результаті протидія цьому явищу не має системного характеру;

- найважливіше, на нашу думку, те, що в умовах сьогодення реально існуючим суб'єктам підприємницької діяльності економічно вигідно співпрацювати з фіктивними фірмами. Чинне законодавство та існуючий порядок визнання угод такими, що укладені всупереч інтересам держави, не дають можливості контролюючим органам, і зокрема ДПА, наповнювати бюджет України за рахунок припинення правопорушень, пов'язаних з діяльністю ФСПД. Згідно зі статистичними даними тепер вже в господарських судах задовольняється невелика кількість позовів в інтересах держави. В ДПА, наприклад, ця цифра становить приблизно 27%. Для порівняння: в Нідерландах ця цифра становить 90%.

Тому проблеми існування фіктивного підприємництва потребують якнайшвидшого законодавчого врегулювання, а саме:

- відповідна перевірка достовірності даних на доресстраційному етапі, тобто в органах нотаріату;

- надання вищих пріоритетів у розробці відповідних автоматизованих баз даних, в першу чергу, Єдиної державної автоматизованої паспортної системи та доступу до них;

- боротьба з так званими «дутими» статутними фондами суб'єктів господарювання, для чого необхідно запровадити інститут оцінювачів майна та майнових прав.

З метою унеможливлення та існування ФП необхідно:

- на законодавчому рівні визначити поняття ФП;
- внести зміни до адміністративного та кримінального кодексів в частині визначення відповідальності за участь у діяльності ФП;
- законодавчо визначити правовий режим статутного капіталу для будь-яких видів юридичних осіб.

Держпідприємництво наполягає на тому, що боротьба із злочинністю взагалі та із злочинами у небанківських фінансових установах та за допомогою зареєстрованих підприємств – «одноденки» зокрема, повинна вестись на стадії безпосереднього здійснення підприємницької діяльності, а не на стадії державної реєстрації суб'єктів господарювання, шляхом розробки відповідних комплексних заходів щодо неможливості здійснення взагалі такої діяльності. Цю боротьбу, в свою чергу, повинні провадити органи державної влади яким чинним законодавством надані відповідні повноваження. Саме від ефективної та плідної співпраці зазначених державних органів залежить боротьба з фіктивним підприємництвом.

1. Андрушко П. Фіктивне підприємництво, проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2008. – № 11. – С. 31–36.

2. Бігняк Олександр Валентинович. Підприємництво як предмет правового регулювання в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2008. – 17 с.

3. Господарський кодекс України. – К.: Атіка, 2003. – 400 с.

4. Коляда П. «Безпритульна економіка» // Юридичний вісник України. – 2002. – № 18–19. – С. 45–48.

5. Кримінально-правова характеристика фіктивного підприємництва як злочинного посягання на систему оподаткування // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2008. – № 4. – С. 43–91.

6. Москаленко В. П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа для діагностики його банкрутства // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 6. – С. 180–191.

7. Опалінський Ю.В. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2008. – 184 с.

8. Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. – К., 1998. – 285 с.

9. Лисенко В. Фіктивне управління суб'єктом господарювання у механізмі злочинного ухилення від оподаткування: проблеми кримінально-правової кваліфікації // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 5. – С. 127–132.

10. Шваб Л.І. Економіка підприємства: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2008. – 568 с.

О.А. Бурбело,
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної безпеки
(Луганський державний університет
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка)*

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

За ринкових умов господарювання значної актуальності набуває економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Нагальна потреба у постійному забезпеченні економічної безпеки обумовлена об'єктивно наявними для кожного суб'єкту господарювання завданням підтримки стабільності його функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності.

Управління безпекою покликане забезпечити оптимальне для суб'єкта господарювання співвідношення прибутку та безпеки діяльності. В межах цього процесу необхідно здійснювати збір, обробку та аналіз інформації про зовнішнє середовище, про показники фінансової, виробничої, комерційної діяльності підприємства в минулому та поточному періодах, формувати прогнози щодо свого майбутнього.

Як свідчить практика, інформація швидко старіє, умови діяльності мінливі, тому менеджмент підприємства повинен оперативного, динамічно реагувати на її надходження, паралельно оцінюючи якість інформації і здійснюючи її моніторинг. Розробляючи стратегію та тактику управління безпекою, підприємцю слід дотримуватися таких важливих принципів як недоцільність ризику більшим заради меншого, нерозумність більшого ризику ніж дозволяють власні можливості, необхідність прогнозів стосовно можливих наслідків небезпеки.

Складові процесу управління безпекою визначаються відповідно до сфери діяльності підприємства, притаманних їй ризиків, наявних ресурсів, особистої майстерності персоналу, його професіоналізму, схильності менеджменту до ризику.

На ґрунті якісного та кількісного аналізу отриманої інформації підприємець обирає певний засіб або суперпозицію засобів управління економічною безпекою. Це може бути уникнення, попередження, прийняття, зниження (або оптимізація) ступеню безпеки.

Уникненням ризику може бути просте ухилення від певного заходу, який може обумовити надмірний (катастрофічний) ризик. Разом з цим уникнення ризику для суб'єкта господарювання часто тягне за собою відмову від прибутку, що пов'язано з небезпекою невикорис-

тання своїх можливостей. В реальних умовах діяльності суб'єкт господарювання з метою запобігання не виправдано високого фінансового ризику може, наприклад, відмовитися від отримання кредитів.

Попередження небезпеки – досить ефективний засіб, але він лише в окремих випадках дає можливість зменшити (уникнути) небезпеку в діяльності підприємства.

Прийняття ступеню небезпеки означає залишення небезпеки за суб'єктом господарювання, тобто на його відповідальності. Підприємець інвестуючи кошти в певну справу, має бути впевненим, що є можливості з компенсації потенціальних збитків або ж вони йому не загрожують.

Зниження ступеню небезпеки може здійснюватися шляхом його передачі, тобто зовнішніми засобами, або за допомогою внутрішніх можливостей (самострахування), розподілу фінансових, матеріальних ресурсів з урахуванням умов, лімітування, диверсифікації тощо.

При використанні зовнішніх засобів зниження ступеню небезпеки реалізується або шляхом розподілу, або застосуванням механізму зовнішнього страхування.

Зміст розподілу ризику полягає в тому, щоб, як варіант, покласти певну частину відповідальності за ризик на того учасника реального інвестиційного проекту, який здатний його контролювати ефективніше ніж інші. Можлива також передача ризику шляхом укладення ф'ючерських контрактів. Це дає змогу передавати ризик (наприклад, від несприятливих змін у майбутньому) протилежній стороні торговельної угоди.

Як свідчить практика, найбільш поширеним заходом з передачі ризику є страхування. Зміст зовнішнього страхування ризику полягає в тому, що інвестор здатний відмовитися від частини доходів або уникнути ризику, тобто має можливість заплатити за зниження рівня ризику до нуля.

Страхування створює можливість для зменшення обсягу збитків (вартість страхового ризику) до розміру страхової премії, якщо вартість ризику оцінювати як суму фактичних збитків суб'єкта господарювання як наслідків цього ризику і витрат на відшкодування таких збитків.

Слід пам'ятати, що страхування дозволяє компенсувати збитки (або їх частину) суб'єкта господарювання у вартісній формі. Товарно-матеріальні цінності при цьому не відшкодовуються і тому небезпека затримки відтворювального процесу не може бути повністю усунена. Разом з цим, в межах дії превентивної функції страхування ймовірність настання небезпеки може бути суттєво зменшено. Близькими до страхування за своєю суттю є такі методи як деривативи (ф'ючерси, опціони, свопи тощо).

Таким чином, використовуючи наведені заходи, суб'єкт господарської діяльності зможе ефективно управляти своєю економічною безпекою.

І.Я. Бурда,
*викладач кафедри менеджменту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Постановка проблеми. В добу інтенсивного інформаційного розвитку персонал є одним із найбільш важливих ресурсів будь-якої підприємства, оскільки: по-перше, всі види ресурсів (технічні, організаційні, економічні, фінансові, технологічні) не можуть приводитись в дію без праці персоналу; по-друге, злагоджена команда професіоналів здатна стати вирішальною перевагою в конкурентній боротьбі; по-третє, персонал – це і є підприємство, його основа; по-четверте, висока продуктивність праці працівників – ключ до підтримки прибутковості та досягнення стратегічних цілей. Окрім цього, численні дослідження в різних країнах свідчать, що компанії, які ефективно управляють людськими ресурсами, досягають більш високого рівня прибутковості й фінансового росту, чим їхні конкуренти [2].

Поруч із важливістю персоналу, на перший план виходить і проблема забезпечення його безпеки. Складність виконання цього завдання зумовлено особливостями людських ресурсів та необхідністю застосування специфічних методів, які сьогодні на теоретичному рівні мало дослідженні.

Стан дослідження. Питанням гарантування економічної безпеки підприємств присвятили свої роботи: О. Ареф'єва, М. Бендіков, І. Бланк, З. Живко, М. Камлик, І. Керницький, О. Кириченко, Г. Козаченко, Л. Лігоненко, О. Ляшенко, Е. Олейников, В. Ортинський, В. Пономарьов, В. Сідака, Т. Сухорукова та ін. Однак, проблемам кадрової безпеки, в т.ч. і моніторингу її рівня, сьогодні приділяється надзвичайно мало уваги, попри те, що саме вона набуває особливої важливості і є однією із умов життєздатності та конкурентоспроможності підприємств.

Метою є обґрунтування та апробація методичних засад формування системи моніторингу кадрової безпеки на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі (ВПП).

Виклад основних положень. Перш за все, необхідно зазначити, що за результатами наукових дослідженнях нами пропонується наступне власне визначення категорії «кадрова безпека» як складової еко-

номічної безпеки підприємства, пріоритетним завданням для якої є захист від ризиків та загроз з метою створення умов для найбільш ефективного управління персоналом, як визначального ресурсу для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства [1].

Сьогодні в науковій літературі приділяється надзвичайно мало уваги розробленню методичного забезпечення функціонування підсистеми кадрової безпеки, що і спонукало нас до здійснення теоретико-аналітичного дослідження у цьому напрямку. Один із етапів дослідження полягає у створенні системи моніторингу кадрової безпеки, яка будучи складовою загальної системи економічної безпеки підприємства, повинна враховувати специфіки функціонування підприємств ВПП та надавати достовірну вхідну інформацію для прийняття адекватних управлінських рішень.

Здійснений критичний аналіз дозволив виявити, що для потреб моніторингу кадрової безпеки у найбільшій мірі підходить ресурсно-функціональний, але із обов'язковим удосконаленням основних методичних засад та адаптацією до специфіки ВПП.

З метою отримання достовірних результатів, нами виділено п'ять рівнів безпеки, здійснено їх градації в балах (мінімальний (0–0,2); низький (0,2–0,4); середній (0,4–0,6); високий (0,6–0,8); максимальний (0,8–1,0)) та сформовано основні групи показників для всестороннього моніторингу кадрової безпеки (чисельність персоналу; якісні показники персоналу; характеристика мотиваційної системи; показники ефективності використання персоналу).

За результатами проведеного експертного опитування визначено питому вагу сформованих груп показників (див. рис. 1), а у їх структурі – кожного показника (на рис. 1 цей параметр відсутній). Із врахуванням специфіки функціонування підприємств ВПП, обґрунтовано граничних значень для кожного показника та їх відповідність певному рівню безпеки.

Розроблена методика моніторингу кадрової безпеки адаптована на сформованій вибірці підприємств ВПП, до складу якої увійшли одинадцять підприємств, які мають схожі показники господарської діяльності та не менше десяти років активної діяльності на ринку (рис. 2).

Отримані результати дозволили зробити висновок, що «високий» рівень кадрової безпеки був характерний для ПрАТ «ВД «Високий Замок» та ТзОВ «Леопрінт», «низький» – для ПрАТ «ТВПК «Збруч», а «мінімальний» – для ПрАТ «Видавництво «Високий Замок».

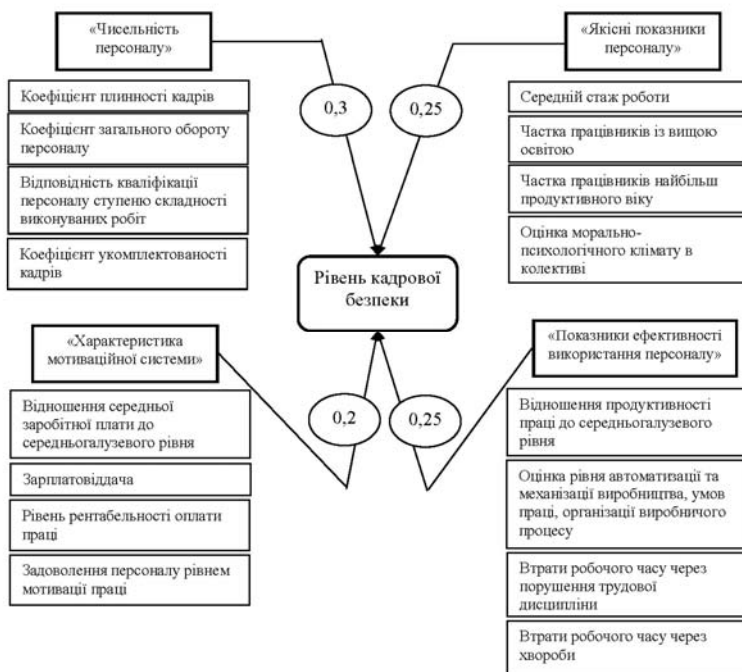


Рис. 1. Методика оцінки рівня кадрової безпеки підприємств ВПГ

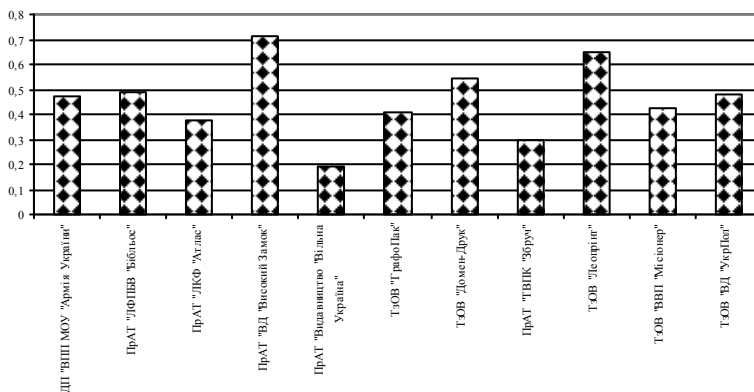


Рис. 2. Результати моніторингу кадрової безпеки

Визначений загальний рівень безпеки, результати моніторингу за виділеними групами та в розрізі окремих показників є цінною вхідною інформацією для ідентифікації внутрішніх загроз та розроблення адекватних управлінських рішень з метою забезпечення високого рівня кадрової безпеки на підприємствах ВПП.

Висновки. Підводячи підсумки потрібно ще раз підкреслити, що внаслідок складності та передбачуваності зміни умов для функціонування вітчизняних підприємств та у відповідності до сучасних тенденцій зростання ваги та значення людського капіталу у виробництві продукції, гарантування кадрової безпеки стає пріоритетним як для ефективного здійснення підприємницької діяльності, так і самого факту існування певного підприємства.

Розроблені методичні засади моніторингу кадрової безпеки покликані частково вирішити складну та водночас і важливу проблему забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємств ВПП, зокрема в частині отримання достовірної інформації щодо можливих загроз для найбільш важливіших в умовах видавничих структур та поліграфічних підприємствах ресурсів – трудових.

1. Бурда І.Я. Теоретичні аспекти кадрової безпеки як складової економічної безпеки підприємства / І. Я. Бурда // Наукові записки. – УАД. – 2011. – №1. – С. 22–29.

2. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с. англ. – М.: Дело, 1997. – 704 с.

*Д.Д. Буркальцева,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент Феодосійської
фінансово-економічної академії
Київського університету ринкових відносин,
здобувач на науковий ступінь д.е.н.
Науково-дослідного економічного інституту
Міністерства економічного розвитку
і торгівлі України*

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА – ОСНОВНА ФОРМА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ДЕФОРМАЦІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження.
Тіньова економіка є однією з основних формою вияву інституціональної

деформації економічної безпеки будь-якої країни. Тому сьогодні на часі здійснення активної системної наукової розвідки, розробка як практичних моделей оцінки істинного рівня тінізації, так і шляхів його зниження. Ефективні наукові пошуки та владні дії у цій сфері ускладнюються тим, що достовірної та повної інформації про рівень тінізації економіки отримати практично неможливо. Оцінки обсягів тіньових процесів в Україні надзвичайно різні, але навіть за найоптимістичнішими розрахунками вражають. Більше того, межа між власне тіньовою економічною і кримінальною діяльністю стає дедалі тоншою [5].

Окремі аспекти тіньової економіки розглядаються у працях А.В. Базилюк, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, А.Я. Гончарука, В.В. Засанського, Т.Т. Ковальчука, М.М. Єрмошенка, І.І. Мазур, А.І. Мокія, В.О. Мандибури, В.І. Мунтіяна, О.В. Турчинова та інших дослідників.

Постановка проблеми. Актуальність наукової розробки проблеми тіньової економіки для України сьогодні визначається і тим, що тінізація економіки призводить до розквіту правового нігілізму, посилення процесів криміналізації економічних відносин, заміщення прозорого державного контролю кримінальним, поширення корупції в органах державної влади, підриваючи, зрештою, довіру до держави. Украй важливо зважати на те, що проблема тіньової економіки виходить за межі суто правових відносин і має насамперед макроекономічну природу.

Виклад основних положень дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Тіньова економіка – це складне явище, представлене як сукупність не контрольованих і не регульованих, як протиправних, так і законних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності, які мають на меті незаконне (неофіційне) отримання доходу.

Системними наслідками тінізації в економічній сфері є: втрата дієвості важелів грошово-кредитної політики внаслідок значного обсягу оборотів гривневої та валютної маси, який не підпадає під регулювання засобами банківської системи; втрата дієвості фіскальних інструментів, марнотратство дефіцитних бюджетних ресурсів; втрата потенціалу соціальної політики, занепад соціальної сфери, поширення тіньової зайнятості, зростання диференціації доходів населення; зниження рівня нагромадження в суспільстві та втрата ним інвестиційного потенціалу, відплив ресурсів з процесу суспільного відтворення; гальмування переходу до інноваційної моделі розвитку у зв'язку з недостатнім розвитком інвестування та неефективним відтворенням людсько-го капіталу.

Поширення тіньової економіки веде до різкого зниження ефективності державної політики, утруднення, а подекуди й неможливості

регулювання економіки ринковими методами, із застосуванням інструментів грошово-кредитної та податкової політики. Як наслідок, органи виконавчої влади мусять вдаватися до адміністративних інструментів регулювання, що, у свою чергу, утворює підґрунтя для поширення корупції, а також гальмує процес розвитку в Україні сучасних ринкових відносин, перешкоджає просуванню до членства у міжнародних організаціях.

Комплекс заходів щодо легалізації тіньової економіки є пріоритетним та принципово важливим напрямом сучасної економічної політики держави. Водночас багатоаспектність та розгалуженість виявів тінізації засвідчує безперспективність методів лише «симптоматичної» протидії тінізації у вигляді посилення контрольно-каральних функцій держави. Адже основними чинниками тінізації української економіки стали: висока витратність та низька рентабельність ведення бізнесу, обтяжлива податкова система, в якій фіскальна функція відіграє визначальну роль, знецінення вартості робочої сили, вузькість внутрішнього ринку та недорозвинутість ринкових регуляторів визначення ціни ресурсів та чинників конкурентоспроможності, неспроможність держави забезпечити прозорі умови діяльності та гармонізувати економічні інтереси суб'єктів економіки.

Масштаби тіньової економічної діяльності істотно впливають на обсяги і структуру ВВП, призводять до спотворення офіційних даних про його величину. Високий рівень тінізації економіки вкрай негативно впливає на імідж країни, її конкурентоспроможність, ефективність структурних та інституційних реформ.

Тіньова економіка має об'єктивний характер, тому існує в будь-яких економічних системах. Ідеться про порогове значення тіньової економіки, загрозливе для національної економічної безпеки, критичним рівнем якого є 40% офіційного ВВП.

Визначено: основні чинники тінізації економіки України, заходи щодо детінізації економіки, заходи щодо декриміналізації економіки, заходи щодо запобігання непродуктивному відпливу капіталів з України.

Висновки. Реалізація зазначених та інших заходів щодо подальшої детінізації економіки сприятиме не лише формуванню повноцінного ринкового середовища, розвитку економіки, легалізації капіталу, процесу демократизації економіки і суспільства в цілому, а й значному підвищенню конкурентоспроможності економіки та усуненню реальних загроз національній безпеці держави.

1. Аналітичні матеріали Ради національної безпеки і оборони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua>

2. Буркальцева Д.Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України: [монографія] / Д.Д. Буркальцева. – К.: Знання України, 2012. – 347 с.
3. Мазур І.І. Детінізація економіки, як пріоритет економічної безпеки України / І.І. Мазур [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/bo/8/11.pdf>
4. Международная организация по борьбе с коррупцией. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.transparency.org
5. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576.

З.С. Варналій,
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)*

ТІНЬОВА ПАРАДЕРЖАВА ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

В економічній літературі для характеристики рівня забезпечення економічної безпеки вживаються різні категорії, в першу чергу – це загрози. Загрози економічній безпеці України – це сукупність реальних чи потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів в економічній сфері.

Загрози ускладнюють саморегуляцію економіки та реалізацію економічних інтересів, спричиняють вихід економічних індикаторів за межі їх порогових значень. Завданнями держави є виявлення загроз, вимірювання рівня їх небезпеки, реалізація адекватних заходів щодо запобігання та усунення загроз, а також негативних наслідків їхнього впливу [1].

Сучасна світова фінансово-економічна криза засвідчила вразливість вітчизняної економічної, зокрема, фінансової системи, її залежність від зовнішнього впливу. За таких умов питання захисту національних інтересів держави у фінансово-економічній сфері набирає особливої ваги.

Вкрай негативний вплив на систему забезпечення економічної безпеки України мають інституційні деформації. Інституціональні деформації – це якісні викривлення інституційних форм економічної системи. Основними формами інституціональних деформацій в економічній системі України є: тіньова економіка, рейдерство, непродуктивний відплив капіталу, корупція та тіньова парадержава. Саме ці форми інституціональних деформацій є найбільшими за обсягами, соціально-

економічними наслідками та реальними загрозами економічній безпеці України [2].

Найголовнішою, вкрай небезпечною, специфічною та багаторівневою формою інституціональної деформації економіки України є тіньова парадержава. Тіньова парадержава – це утворення макроекономічного рівня державного типу, в якому, внаслідок високого рівня корупції та тінізації, державні послуги та суспільні блага розподіляються за ринковими принципами. У такому утворенні остаточно формуються та ефективно діють корупційні ринки державних послуг та суспільних благ. Тіньова парадержава включає ринки: адміністративно-господарських рішень, державних посад, кадрової політики, державних привілеїв, державної освіти та науки, державного захисту прав та свобод громадян, виборчу систему тощо.

Тіньова парадержава існує в певних інституціональних рамках, в яких економічні, політичні, правові, соціальні процеси впливають на неї, а тіньова парадержава, у свою чергу, чинить вплив на економіку, політику, право, суспільну психологію, ідеологію. У тих країнах, де тіньова парадержава набуває значного поширення і суттєво впливає на соціально-економічні процеси, вона із соціальної аномалії (патології) поступово перетворюється на правило і стає звичним способом вирішення життєвих проблем, нормою функціонування влади і способом життя великої частини членів суспільства.

Інституціональним базисом існування та розвитку тіньової парадержави є високий рівень тіньової економіки та корупції. Саме «органічний сплав», з'єднання тіньової економіки та корупції з одного боку є передумовою, а з іншого боку – наслідком (результатом) існування тіньової парадержави.

Тіньова економіка, як передумова тіньової парадержави, в свою чергу є «самостійною» основною формою вияву інституціональних деформацій економічної системи. Системними наслідками тінізації в економічній сфері України є: втрата дієвості важелів грошово-кредитної політики внаслідок значного обсягу оборотів гривневої та валютної маси, який не підпадає під регулювання засобами банківської системи; втрата дієвості фіскальних інструментів, марнотратство дефіцитних бюджетних ресурсів; втрата потенціалу соціальної політики, занепад соціальної сфери, поширення тіньової зайнятості, зростання диференціації доходів населення; зниження рівня нагромадження в суспільстві та втрата ним інвестиційного потенціалу, відплив ресурсів з процесу суспільного відтворення; гальмування переходу до інноваційної моделі розвитку у зв'язку з недостатнім розвитком інвестування та неефективним відтворенням людського капіталу.

Корупція, як інша складова і передумова тіньової парадержави, є небезпечною загрозою економічної системи, а отже – і економічній безпеці. Найбільш органічними інституційними умовами унеможливлення корупції стають правова держава й правове суспільство, де правові норми є нормами життєвої необхідності й моралі. Отже, право приватної власності потрібно зробити обов'язковими до виконання. Запобігання корупції охоплює як цілеспрямоване залучення осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та інших суб'єктів до системи соціально-позитивних відносин, так і перешкодження вступу їх у корупційні відносини чи припинення їх здійснення.

Як соціальне явище корупція існує в певних інституціональних рамках, в яких економічні, політичні, правові, соціальні процеси впливають на неї, а корупція, у свою чергу, чинить вплив на економіку, політику, право, суспільну психологію, ідеологію. У тих країнах, де корупція набуває значного поширення і суттєво впливає на соціально-економічні процеси, вона із соціальної аномалії (патології) поступово перетворюється на правило і стає звичним способом вирішення життєвих проблем, нормою функціонування влади і способом життя великої частини членів суспільства.

Удосконаленням наявних заходів спеціально-кримінологічного характеру є усунення недоліків (прогалин, суперечностей, нечіткості) антикорупційного законодавства, які створюють умови для корумпування суспільних відносин. Одним з основних напрямів спеціально-кримінологічного запобігання тіньової парадержави має стати розробка антикорупційних стандартів як системи єдиних для певної сфери правового регулювання правил поведінки, здійснення службових операцій (процедур), обмежень, заборон тощо, яка б унеможливлювала чи істотно зменшувала ймовірність корумпування суспільних відносин у цій сфері.

Все це об'єктивно зумовлює здійснення перш за все активних дій щодо детінізації економіки. Детінізація економіки – це цілісна система дій, спрямована передусім на подолання та викорінення причин і передумов тіньових явищ. Стратегічною метою детінізації економіки має стати істотне зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів до легальної економіки, а примноження національного багатства, сприяння інвестиційно-інноваційного розвитку національної економіки.

Сьогодні детінізація економіки належить до стратегічних засад державної політики України. Проте дотепер не створено чіткого механізму міжвідомчої координації, ефективного і системного використання всіх наявних ресурсів і засобів розвідувальних, контррозвідувальних, правоохоронних, контролюючих, фінансових, податкових, митних та інших державних органів, потенціалу громадянського суспільства у

вирішенні поставлених проблем. Поряд із витісненням кримінальних та інших незаконних сфер тіньового економічного обігу, є потреба у впровадженні ефективних механізмів повернення до офіційного сектору економіки капіталів некримінального походження.

Виведення на «світло» тіньових капіталів сприятиме вагомому збільшенню національного економічного потенціалу і ступеня його реалізації, матиме значний позитивний ефект для бюджетної сфери, сприятиме зміцненню довгострокової стабільності та зорієнтованості національної економіки на стратегічний розвиток і зростання, зміцненню економічної безпеки України.

В той же час, слід зазначити, що в умовах глобальної економіки корупція не обмежена рамками окремих країн і набуває міжнародного масштабу. Протидія корупції є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн надзвичайно складна і важлива справа. Для України корупція, як складова тіньової парадержави, стала чинником, що реально загрожує конституційному ладу держави та її національній безпеці [3].

Доцільно легалізувати тіньові економічні відносини через запровадження цивілізованого приватного права, відмежувавши від власників тих, хто отримав цю власність через посаду. Найбільш органічними інституційними умовами унеможливлення корупції стають саме правова держава й правове суспільство, де правові норми є нормами життєвої необхідності й моралі. Отже, право приватної власності потрібно зробити обов'язковими до виконання. Запобігання корупції охоплює як цілеспрямоване залучення осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та інших суб'єктів до системи соціально-позитивних відносин, так і перешкоджання вступу їх у корупційні відносини чи припинення їх здійснення.

Боротьба з корупцією, як і з іншими інституціональними деформаціями, повинна мати комплексний характер. У питанні протидії корупції мають об'єднатися виконавча влада, парламент, бізнес, громадськість. Головним антикорупційним чинником є (повинно стати) формування та реалізація «правил гри» та умов рівноправної конкуренції. Держава та влада першими мають продемонструвати принцип верховенства права, що значною мірою сприятиме зміцненню економічної безпеки України.

1. Див.: Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – С. 145–153.

2. Див.: Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / З.С.Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – С. 181–220.

3. Богдан А. Корупція, як і кожна серйозна хвороба, боїться запобіжних заходів / А. Богдан [Електронний ресурс] // Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=243780983&cat_id=240273340

В.К. Васенко,
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і фінансів ННІ ПМК
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)*

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми.

Основною метою тез доповіді є аналіз чинників, тіньової економіки та її вплив на економічну безпеку України. Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання:

1. Провести аналіз основних чинників, що формують тіньову економіку та визначають ступінь економічної безпеки держави.
2. Внести пропозиції посилення детінізації економіки із врахуванням реального стану економічної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведений нами аналіз зарубіжних і вітчизняних літературних джерел стосовно поняття терміну «тіньова економіка» свідчить про те, що єдиного поняття стосовно його визначення не існує і між ними існують певні відмінності щодо визначення тіньової економіки.

Зокрема *Б. Даллаго* відмічає, що тіньова економіка складається з нелегальної, прихованої та неофіційної економіки. Основними видами тіньової економіки є: а) контрабанда, нелегальні азартні ігри, нелегальна торгівля наркотиками, проституція, шахрайство, крадіжки, привласнення виданих під розписку грошей; б) приховані рентні доходи, прихована зайнятість, робота без ліцензій, нелегальне проживання іноземців, зайнятість пенсіонерів та осіб, що отримують соціальні допомоги з безробіття; в) приховування угод, «чайові», самозайнятість; г) бартер товарів та послуг; д) садівництво, городництво, продаж продукції домашнього або кустарного виробництва [1, с. 34].

А. Френз підкреслює, що тіньова економіка – це діяльність, що не зараховується до ВВП через відсутність методологічної бази обліку нелегального виробництва товарів і послуг. Її компоненти – прихована діяльність самозайнятих та прихована діяльність зайнятих, що працю-

ють додатково [2, с. 69]. *П. Гутманн* вважає, що тіньова економіка – це будь-яка економічна діяльність, не врахована офіційною статистикою. Її основні складові – нелегальна, прихована, неформальна [3, с. 33]. *Б. Контіні* ототожнює її як «невидиму» діяльність, яка враховує – незаконну діяльність, тіньову (приховану) економіку [4, с. 112].

Вітчизняні дослідники в основному використовують теоретичний підхід, згідно з яким тіньова економіка – це економічна категорія, що відображає складну систему соціально-економічних відносин у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг.

Так, *С.В. Мочерний* визначає тіньову економіку як сферу вияву економічної активності, спрямованої на отримання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від державного контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності [5, с. 637]. *В.О. Мандибура* розглядає тіньову економіку з двох позицій у вузькому і широкому розумінні, а саме: а) у вузькому розумінні тіньова економіка обмежується лише тими видами економічної діяльності та відповідними відносинами, які за змістом є або протиправними, або суспільно небезпечними (що на практиці не завжди збігається); б) у широкому розумінні до тіньової економіки належить – сектор домашніх господарств (сектор натурального самозабезпечення); «неформальний сектор» (нерегламентована діяльність – дрібне виробництво, послуги, торгівля, «світло-сірий» сектор); «темно-сірий» сектор (законспірований сектор легітимних видів економічної діяльності); «чорний» (кримінальний, «криваво-чорний»); диверсифіковані частки «чорної» економіки [6, с. 12–14]. *З.С. Варналій* виділяє три блоки тіньової економіки: 1) неформальна економічна діяльність – легальне (нерегламентоване державою) виробництво товарів і надання послуг; 2) підпільна економіка – порушення в межах дозволеної економічної діяльності; 3) незаконна економіка – здійснення заборонених видів діяльності [7, с. 442]. При цьому тіньова економіка, – наголошує *З.С. Варналій*, – це складне соціально-економічне явище, що представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [7, с. 430].

На наш погляд, для обґрунтування й використання поняття «аморальності» економічних відносин у науковому лексиконі стосовно визначення тіньової економіки слід взяти за основу філософію господарства *Ю.М. Осипова*, який розглядає її як більш об'ємне явище, ніж сама економіка, і зазначає, що економіка не може вимірюватися лише

ефективністю та корисністю поза мораллю, оскільки людина не буває без моралі, в тому числі й в економіці. Сама економіка не може обійтися без моралі, без певних етичних принципів, еталонного способу поведінки тощо [8].

Викладення основного матеріалу. Тіньова економіка – це системне явище господарювання асоціальної природи, що притаманне країнам з будь-яким соціально-економічним ладом, а також виражає різний рівень інтенсивності соціальної небезпеки та відображає форму кризи державного управління економіки як дисфункціональність. Недосконала система державного управління та контролю за суб'єктами господарювання сприяє відносному поділу економічного простору на офіційний і тіньовий сегмент, що відбувається на основі рівня якості управління економікою з боку органів державної влади і управління: чим вища якість управління – тим менший рівень тіньової економіки і навпаки.

Як показує аналіз світової практики функціонування тіньової економіки, вона є антисоціальною системою всередині країни, небезпека кожного з її елементів постійно підсилюється синергічним ефектом від дії інших складових, що утворюють комунікаційну тінь – неформальна, прихована, підпільна та кримінальна економіка. Так, після прийняття Податкового кодексу України у грудні 2010 року, в результаті посилення податкового тиску на підприємців, що раніше працювали на єдиному податку, майже третина їх пішла в «тінь», що примусило державні органи влади й управління переглянути такий порядок. За якісного державного менеджменту таких «збоїв» у роботі звичайно не було б, так як він мав би добре усвідомлювати, що значно легше спрямувати підприємця в «тінь» ніж детінізувати його діяльність.

На думку більшості експертів з цієї проблеми, найвищими темпами тіньова економіка в Україні розвивалася у 1994–1998 роках, коли її обсяги сягали більше 60% офіційного ВВП. Характерною ознакою цього періоду був підвищений попит на готівку поза банками, темпи зростання якої майже удвічі перевищували темпи зростання депозитних внесків у банківській системі. Великого поширення набули «неофіційні» готівкові розрахунки за різноманітні «послуги» (за встановлення телефонних ліній, реєстрацію підприємств, перевірку санітарної, пожежної, податкової інспекцій тощо) [9, с. 3–5].

Останнім часом, за даними Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, уряду вдалося знизити процес тінізації економіки на 5–8%. Проте питома вага тіньового сектору економіки в Україні й далі залишається досить високою.

«Тіньова економіка» стала небезпечним фактором для прогресивного економічного і політичного розвитку України. Ця небезпеч-

ність посилюється тим, що у сфері «тіньової економіки» переважає, так звана кримінальна складова. За оцінками Національного банку України поза контролем банків знаходиться в обігу 4,8 млрд. гривень, що складає майже половину грошової маси. За нашими підрахунками, майже 50 % фінансового капіталу в Україні має «тіньове» походження, а неофіційний внутрішній валютний обіг (поза банками) з урахуваннями переводів українських заробітчан з-за кордону становить близько 30 млрд. доларів США. Розвиток «тіньової» економіки є надзвичайно складною та великомасштабною проблемою, що пов'язана з економічною і соціальною безпекою України і потребує як економічного, так і соціального державного регулювання.

Як справедливо відмічає В. Литвиненко серед основних чинників і умов, які визначають зростання обсягів «тіньової економіки» на сучасному етапі розвитку держави, можна назвати: 1) соціально-економічна криза в країні; 2) непослідовність економічних і соціальних реформ; 3) неврегульованість суспільно-економічних відносин; 4) недосконалість фіскальної політики держави; 5) відсутність стабільного законодавства, яке регламентує економічну діяльність; 6) серйозні прогалини в чинному законодавстві; 7) небезпечний рівень корупційності державних службовців; 8) бартеризація взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання [10, с. 29].

На наш погляд, відсутність впевненості в гарантуванні захисту правоохоронними органами, підштовхує навіть законослухняних підприємців у руки злочинних угруповань з наступним укладанням «довгострокової угоди», яка стає звичайним інструментом здійснення платежів і усунення конкурентів. Розповсюджуються шахрайства, нав'язуються силові методи вирішення економічних питань, конкуренції, аж до фізичної розправи з небажаними партнерами, посилюється консолідація злочинних угруповань, зокрема тих, що діють в економічній сфері, іде жорстока, без перебільшення «замішана на крові», боротьба за переділ сфер впливу. Для досягнення своєї мети «криміналітет» не хеґує нічим; здійснює «рейдерські» захвати підприємств, створює нові протизаконні структури у формі колекторів для вибивання боргів та ін.

У сучасному світі з проблемою тінізації економічних процесів ведуть боротьбу майже всі країни. Обсяги тіньового сектору в економічно розвинутих країнах світу тримаються на рівні, що не має суттєвого впливу на соціально-економічні процеси у суспільстві (5–12% ВВП). При розмірах тіньового сектору у 30% ВВП настає критична межа, перевищення якої свідчить про функціонування у країні відтворювальної системи тіньових економічних відносин.

Ми підтримуємо точку зору І. Мазура, що саме високій рівень організації вчинення злочинів є найбільш небезпечним чинником, який

характеризує сучасну економічну злочинність. Чітка організація, стійкі зв'язки членів угруповання – це саме ті елементи, які дозволяють вчиняти з найбільшою ефективністю економічні злочини, створюючи при цьому складні та заплутані схеми. Тому організована злочинність представляє найбільший інтерес при розробці методик попередження економічної злочинності. [11, с. 68–71].

Організована злочинність у будь-яких своїх проявах являє собою, насамперед, злочинний бізнес, в основі якого лежать головним чином економічні причини. Деформації економічної свідомості, будучи основними причинами вчинення організованих злочинів у сфері економіки, на рівнях групової та індивідуальної свідомості найчастіше виявляються у різних різновидах користі. У повсякденній свідомості втрачена цінність продуктивної праці як джерела благополуччя і головного засобу самореалізації особистості, досить поширеним стало уявлення про можливість легко досягти благополуччя шахрайським шляхом – спекулятивними операціями, участю в сумнівних фінансових «іграх» та кримінальному бізнесі.

У 1991 р. Україна ратифікувала Віденську Конвенцію ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, що передбачає обов'язкову кримінальну відповідальність за низку діянь, пов'язаних з обігом наркотиків, і, зокрема, за приховування або утаювання дійсного характеру, джерела, місцезнаходження, способу розпорядження, переміщення, чинних прав щодо власності або її приналежності, якщо відомо, що така власність отримана внаслідок правопорушення або правопорушень, визнаних такими в зв'язку з виробництвом, виготовленням, збутом, транспортуванням і іншими діями щодо наркотичних засобів і психотропних речовин, а також відповідальність за придбання, володіння або використання такої власності, якщо в момент її одержання відомо, що вона отримана внаслідок правопорушення або участі в ньому.

Важливе значення у посиленні боротьби з економічною злочинністю в Україні призваний зіграти новий Кримінальний кодекс України, що встановив кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) коштів або іншого майна, отриманих злочинним шляхом. Крім цього, в Україні діє постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України «Про сорок рекомендацій групи по розробці фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (РАТР)», що зобов'язує органи виконавчої влади, банківські й інші фінансові установи керуватися у своїй діяльності запропонованими рекомендаціями. [12, с. 25–28].

Проте слід визнати, що такі заходи дещо позитивно вплинули на розвиток легальної економіки, гальмуючи тіньовий сегмент підприєм-

ницької діяльності, але бажаних результатів не принесли. На наш погляд, більш результативнішими були б заходи із переходу від регулювання тіньової економіки побудовані на неоліберальній моделі економічних перетворень, що були притаманні початковому етапу реформування, до інституційної моделі ринкових перетворень, поєднаної з елементами сильного державного регулювання. За такої моделі діяльність органів державної влади з регулювання тіньової економіки повинна містити інституційно-правове регулювання, яке в свою чергу вимагає негайного завершення правової реформи в державі.

Висновок. Детінізація економіки – це сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових державних заходів щодо створення економічних передумов повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обороту у легальне русло. Економічні передумови детінізації економічних відносин мають стати стрижневим, системоутворюючим елементом комплексної системи детінізації (КСД), що спрямовані не лише на усунення наявних факторів, що зумовлюють відтворення джерел тіньових відносин, а й у об'єктивному зменшенні маси непродуктивного капіталообігу й документообігу та удосконаленні на цій основі функцій і оптимізації структури органів, що покликані виконувати такі функції.

Необхідно також поглибити наукові дослідження, стосовно пошуку ефективних форм детінізації економіки, для чого державі необхідно неухильно виконувати статтю 34 Закону України «Про наукову й науково-технічну діяльність» стосовно фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7% ВВП України, а не майже у чотири разів менше, що має місце сьогодні і, яка згідно Закону є захищеною статтею Державного бюджету України.

1. Dallago B. Second and irregular economy in Eastern Europe: its consequences for economic transition /B. Dallago. – Washington, 1991. – P. 34.

2. Frans A. Guide-book to statistics on the hidden economy: conference of European statisticians. United Nations. – N.Y., 1992. – P. 67–78.

3. Gutmann P.M. The Subterranean Economy /P.M. Gutmann //Financial Analysis 1. – 1977. – Vol. 33.

4. Contini B. The Irregular Economy of Italy: a Survey of Contributions B. Contini //Guide-book to statistics on the hidden economy.

5. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3 / Редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.

6. Мандибура В.О. Тіньова економіка України як об'єкт спеціального наукового дослідження /В.О. Мандибура. – К., 1998. – 118 с.

7. Економічна безпека: навч. посіб. /за ред.. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647с.

8. Осипов Ю.М. Время философии хозяйства: в 3 кн. с прилож. / Ю.М. Осипов. – М.: Экономист, 2003. – 656 с.

9. Ковальчук Т. Детінізація економіки – фактор фінансової безпеки України Т. Ковальчук // Банківська справа. – 2001. – №2. – С. 3–11.

10. Литвиненко В. Економіка і «тіньовий» сектор /В. Литвиненко//Закон і бізнес. – 2001 – № 22. – С. 29.

11. Мазур І. Корупція як інститут тіньової економіки /І. Мазур // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 68–75.

12. Озерський І. Місце тіньової економіки у сучасному економічному середовищі / І. Озерський // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 6. – С. 25–28.

С.В. Васильчак,

доктор економічних наук,

професор кафедри фінансів

та економічної безпеки

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

О.Р. Жидяк,

кандидат економічних наук, докторант

(Науково-дослідний фінансовий інститут

ДННУ «Академія фінансового управління»

Міністерства фінансів України)

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Перехід до ринкової економіки вимагає глибокого вивчення кон'юнктури ринку, аналізу діяльності конкурентів, вибору каналів і способів реалізації продукції, заохочення споживачів до її закупівлі, що зумовлює обов'язкове включення на всіх рівнях в систему управління маркетингу, і забезпечить передусім орієнтацію аграрного ринку на потреби споживачів та є однією з важливих умов ефективного функціонування аграрного виробництва в контексті економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значна кількість науковців у своїх працях приділили увагу еволюції, етапам та особливостям розвитку ринку аграрної продукції, вивчали та аналізували середовище функціонування підприємств даної галузі, кон'юнктуру ринку, канали і способи реалізації продукції, серед яких доречно виділити наукові праці

П.С. Березівського, Т.Г. Дудара, О.В. Крисального, В.В. Липчука, Ю.О. Луценка, П.Т. Саблука, та інших. Проте багато питань ще до кінця не вивчено та потребують дослідження. Тому **метою** нашого дослідження є вивчення та аналіз стратегічних напрямів маркетингової діяльності аграрних підприємств в контексті економічної безпеки.

Виклад основних положень дослідження. Маркетинг аграрної продукції появляється в фазі насиченого ринку. Змінюється орієнтація виробників даної продукції від того як і скільки виробити до того що виробляти, як продати і на якому ринку цей продаж організувати, тобто появляється орієнтація на ринок і кінцевого споживача [1]. Суть маркетингу полягає в тому, щоб підпорядкувати всі дії в сфері виробництва і товарообігу основній меті, як здобути споживача і задовольнити його потреби (рис.1).

Перед маркетингом в аграрних підприємствах поставлене завдання створити умови для розвитку виробництва у відповідності з попитом, вимогами ринку, розробити систему організаційно-технічних засобів з вивчення ринку, інтенсифікацією збуту, підвищення конкурентоспроможності товарів з метою насичення ринку і задоволення потреб споживачів з метою забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва.



Рис. 1. Концепція маркетингової орієнтації

Одним з важливих складових елементів управління маркетингом є формування служби маркетингу. Враховуючи різноманітність виробників аграрної продукції стосовно розмірів, правових форм господарювання, асортименту продукції та сегментів ринку відповідно повинна бути організована і служба маркетингу. У великих агроформуваннях – доцільним є створення спеціальних управлінських структур – служби маркетингу. В менших підприємствах доцільне об'єднання ресурсів для створення галузевих маркетингових центрів чи ін-

ших служб (консультативних і т.д.). У структурі управління маркетинговою службою доцільно створювати два функціональних відділи: стратегії маркетингу та збуту. Відповідно до існуючих служб в господарстві, перший відділ може бути створений на базі планово-економічного відділу, основні функції якого були б: аналіз, контроль, організація взаємодії всіх виробничо-збутових підрозділів, здійснення прогнозу кон'юнктури ринку і перспектив розвитку підприємства.

Особливості аграрної продукції потребують відмітити наступні цілі маркетингу:

- задоволення регулярного попиту споживачів;
- формування попиту споживачів на продукцію відносно її видів та характеристик;
- отримання максимального прибутку від виробництва і реалізації аграрної продукції та продуктів її переробки [2].

Маркетинг аграрної продукції, як традиційний маркетинг, потрібно розглядати через призму чотирьох його інструментів: продукту, ціни, дистрибуції і промоції. Тому важливо саме з даних позицій є сегментація ринку. Підставою сегментації ринку є певні критерії, стосовно яких проводиться поділ ринку. На ринку аграрної продукції найважливішими змінними є загальні риси: рівень доходів, місце проживання споживачів (село, місто), вид домогосподарства, модель харчування і інші. З огляду на критерій доходу можна виділити основних чотири сегменти ринку: споживачі з низькими доходами, працюючі, середній клас і найбагатші споживачі.

Перший сегмент ринку, то споживачі з низькими доходами. Можна припустити, що в тій групі знаходиться близько 30–35 відсотків населення. Це – безробітні, зареєстровані і незареєстровані, пенсіонери, інваліди, студенти, значна частина сільського населення, яка веде підсобне господарство. Ця група споживачів купує продукти основні і дешеві. Дуже рідко купуються товари дорожчі і марочні. Основним чинником рішення про закупівлю товару є ціна. Ця група не є особливо привабливою для аграрного підкомплексу, але нею також не належить легковажити.

Другий сегмент – найбільший – близько 45–50 відсотків споживачів. Його утворюють як фізичні, так і розумові працівники разом з сім'ями. Саме ця група є основною і цільовою для більшості аграрних підприємств. Проте ця група дуже відрізняється за рівнем доходів і вимог, в основному купує продукти середньої якості, реагує однак і на ціни.

Третій сегмент, який у нас називають як «середній клас», охоплює 10–15 відсотків споживачів. Він включає працівників (спеціалістів) різних галузей та дрібних бізнесменів. Споживачі з цього сектора переважно ставлять високі вимоги до продуктів аграрного та продовольчого

ринків. Дана група споживачів більше зорієнтовані на марку продукту, менше вразлива на ціни. Стосовно охоплення цієї групи існує велика конкуренція, тому потрібно прикладати максимум зусиль, зокрема маркетингових дій для завоювання чи існування на цьому ринку.

Четвертій сегмент – це середовище вітчизняного (офіційного і неофіційного) бізнесу, високопоставлені службовці та їх сім'ї. Складає близько 3–5-відсотків споживачів. Для виробників і торговельників важливо, що цей сегмент ринку буде розширюватися. Для цієї групи споживачів враховується якість, смак, марка, а ціна не є суттєвою. Саме в цій групі вітчизняні виробники потрапляють на найбільшу конкуренцію зі сторони іноземних фірм. Саме для цього сегменту ринку можуть бути запропоновані продукти аграрної галантереї. Цей сегмент є дуже привабливим і рентабельним, але наразі малим за розмірами.

Споживач на ринку шукає здорових і безпечних продуктів харчування, виготовлених відповідно до обов'язково встановлених норм. Якість, таким чином, виступає як одна з найважливіших властивостей продуктів харчування на ринку.

Важливим елементом маркетингової діяльності на ринку є промоція. Кожне переробне чи торгове підприємство має в своєму розпорядженні декілька інструментів промоції: упаковка, промоція продажу, реклама тощо.

Важливе значення в маркетингу аграрної продукції має дистрибуція, головним завданням якої є постачання товару до властивого місця у відповідній кількості, у відповідний час і за відповідною ціною доброї якості при найменших витратах. Суттєву роль в постачанні торгівлі відіграє транспорт та інфраструктура. Від способів використання та переробки сільськогосподарської продукції залежить «довжина» маркетингового каналу, його структура, кількість посередників, відповідно і внутрішня будова сільськогосподарського ринку.

Висновки. В цілому, вдосконалення маркетингу аграрної продукції на сучасному етапі в контексті економічної безпеки можна звести до наступного: виявлення існуючого і потенційного ринку покупців на продукцію та послуги шляхом комплексного вивчення стану ринку і перспектив його розвитку; виготовлення упаковки, вибір спеціальних методів реклами і стимулювання збуту; організація методів і форм реалізації продукції; розробка відповідної системи цін, перевірка її ефективності та напрямів її вдосконалення; управління асортиментом продукції, відповідна координація і управління виробництвом; організація дослідної роботи з освоєння виробництва нових видів аграрної продукції, які задовольняють запити споживачів; формування стратегічних маркетингових планів; забезпечення контролю і управління маркетингом.

Найважливішими функціями маркетингу агроформувань в контексті економічної безпеки є вивчення динаміки і стану споживчого ринку; використання даних для прийняття рішень; максимальне пристосування виробництва до вимог ринку; вплив на ринок і споживчий попит шляхом широкого застосування реклами, стимулювання збуту тощо.

1. Васильчак С.В. Маркетингова орієнтація виробників аграрної продукції // Сільський господар. – 2004. – № 11–12. – С. 35.

2. Дудар М.Т. Маркетингова діяльність в агропромислових підприємствах. – Л.: Каменяр, 1999. – 149 с.

3. Черевко Г.В., Гарасим П.М., Касьяненко С.М. Маркетингові групи в агробізнесі // Економіка АПК. – 1997. – № 8. – С. 55–60.

А.А. Вознюк,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
розкриття та розслідування злочинів
(Національна академія внутрішніх справ)

КОРУПЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК ЯК ФАКУЛЬТАТИВНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЗНАКА ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Протидія організованій злочинності залишається пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів. Згідно даним МВС України, за 9 місяців 2012 року виявлено 233 організовані групи та злочинні організації, учасники яких (964 особи) вчинили майже 2 тис. злочинів. У складі організованих груп і злочинних організацій виявлено 964 особи, які вчиняли різні злочини. Організовані злочинні об'єднання за вказаний період вчинили 1,4 тис. тяжких та особливо тяжких злочинів.

Удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність, зокрема кримінально-правових норм, що стосуються протидії організованим злочинним об'єднанням, визнається важливою сферою кримінально-правових досліджень.

Незважаючи на те, що тривалий час відбувається наукова дискусія стосовно визначення ознак організованої групи і злочинної організації, здебільшого вони не мають єдиного законодавчого закріплення і розкриваються за допомогою оціночних понять. Тому їх дослідження залишається актуальним.

Аналіз визначення злочину вчиненого організованою групою дає підстави виділити такі загальнообов'язкові кримінально-правові ознаки організованої групи: 1) участь декількох осіб (три і більше); 2) попередня зорганізованість; 3) стійкість; 4) мета вчинення двох і більше злочинів; 5) об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам групи; 6) розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану.

Водночас загальнообов'язковими кримінально-правовими ознаками злочинної організації є: 1) стійкість; 2) ієрархічність; 3) участь декількох осіб (п'ять і більше); 4) зорганізованість за попередньою змовою; 5) мета безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій залежно від їх ролі в характеристиці об'єднання можна поділити на обов'язкові та факультативні [1]. Серед факультативних ознак цих об'єднань окреме місце займають корупційні зв'язки.

У п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 наголошено, що суди мають досліджувати докази щодо тих ознак, які вказують на вчинення злочину саме організованою групою чи злочинною організацією, зокрема щодо наявності в об'єднання корупційних зв'язків [2].

Факультативність цієї ознаки обумовлена тим фактом, що, перше, встановлення корупційних зв'язків безпосередньо не визначене у кримінально-правових положеннях, а, по-друге, ця риса характерна не для усіх об'єднань, а лише для злочинної організації.

За рівнем деталізації (роллю у характеристиці об'єднання) ознаки організованих злочинних об'єднань доцільно поділити на: *ознаки першого рівня*, які безпосередньо характеризують ознаки організованої групи чи злочинної організації (стійкість, ієрархічність, об'єднаність єдиним планом відомим усім учасникам групи тощо) та *ознаки другого рівня*, які розкривають зміст ознак першого рівня (наприклад стійкість можна розкрити за допомогою інших ознак – тривалого періоду функціонування об'єднання, систематичного вчинення злочинів тощо) [1].

Таким чином, якщо стійкість є ознакою першого рівня, то корупційні зв'язки як ознака стійкості належать до другого рівня.

Згідно п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини,

вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 стійкість буває внутрішньою та зовнішньою.

Стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо). На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення.

Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо.

Набуття організованою групою крім ознак внутрішньої ще й ознак зовнішньої стійкості (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів), як правило, свідчить про те, що ця група трансформувалась у злочинну організацію [2].

Виходячи з цього, встановлення корупційних зв'язків в органах влади, згідно позиції Пленуму Верховного Суду (п. 11 згадуваної постанови) є однією з ознак зовнішньої стійкості злочинної організації.

Таке положення не є беззаперечним. Дійсно встановлення корупційних зв'язків в органах влади частково свідчить про набуття об'єднанням рис стійкості. Однак корупційні зв'язки в органах влади характерні не лише злочинній організації, але й організованій групі чи групі осіб за попередньою змовою. Тому не слід зовнішню стійкість визнавати лише ознакою злочинної організації.

Таким чином, корупційні зв'язки в органах влади з одного боку є факультативною кримінально-правовою ознакою злочинних об'єднань, а другого – частково визначають його зовнішню стійкість.

1. Вознюк А.А. Класифікація ознак організованої групи та злочинної організації / А.А. Вознюк // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя 28 грудня 2011 року. – Запоріжжя: у 2-х частинах. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2011. – Ч. 2. – С. 62–63.

2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 2–6.

О.Д. Вовчак,

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи
(Університет банківської справи
Національного банку України)*

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В БОРОТЬБІ З ВІДМИВАННЯМ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Постановка проблеми. Останнім часом проблема відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, для їх подальшої легалізації загострилася в усьому світі та стає загрозою міжнародній безпеці, оскільки відмивання коштів і фінансування тероризму негативно впливають на стабільність, цілісність, ефективність та прозорість фінансових систем, а також перешкоджають економічному розвитку. Найуразливішою для використання з цією метою є банківська сфера, що пов'язано як з характером діяльності банків, так і з можливістю їх виходу на міжнародні фінансові ринки. Водночас банки займають особливу позицію у системі протидії легалізації доходів. Банк може бути як об'єктом, так і суб'єктом даної системи.

Успішна протидія злочинам неможлива без ефективної взаємодії всіх країн в сфері обміну інформацією, реалізації заходів кримінально-правового переслідування та інших аспектах міжнародного співробітництва.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз публікацій дозволив зробити висновок, що питання протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму досліджувалися у роботах вітчизняних та зарубіжних учених, таких як О.І. Барановський, М.О. Бережний, С.О. Дмитров, А.В. Єжов, Х.-Х. Кернер, В.В. Коваленко, І.А. Киселев, В.А. Ліпкан, Т.В. Медвідь, В.М. Попович, Л.Л. Фитуни, Р. Яворський, О. Яковенко та інші.

Водночас особливості міжнародного співробітництва у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму та підвищення ефективності існуючої системи фінан-

сового моніторингу в Україні на основі зарубіжного досвіду ще потребують поглибленого дослідження. Актуальним питанням також є подальші перспективи співробітництва в світлі прийнятих змін вітчизняного законодавства.

Виклад основних положень. Міжнародний і набутий сьогодні вітчизняний досвід доводить, що легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, безперечно призводить до збільшення тіньового сектора економіки країни. Тіньові операції обчислюються трильйонами доларів США і завдають величезних збитків економікам країн та їх банківським системам і стають глобальною світовою проблемою, яка, поряд із незаконним обігом наркотичних засобів, викликає найбільшу стурбованість світового співтовариства. За оцінками Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), тінізація економіки за останні 5 років зростала щорічно на 6,2%, а загальне економічне зростання становило у середньому 3,5%. Ця негативна тенденція входить в антагоністичну суперечність з інтересами довгострокового соціально-економічного розвитку будь-якої країни [1].

За висновками міжнародних експертів, Україна є однією з тих держав, де це явище набуло значних масштабів. Такі операції проводять в основному через банківські установи, шляхом перерахування грошових коштів із використанням фіктивних фірм та компаній як на території країни, так і за її межі. Для банківської системи України питання протидії легалізації доходів є порівняно новим і ще недостатньо висвітленим. Водночас відповідно до даних Державного комітету фінансового моніторингу, на банки припадає близько 98% усіх повідомлень про підозрілі фінансові операції, що говорить про ключову їх роль у даному процесі.

Зазначимо, що на міжнародному рівні запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму ведеться в рамках ФАТФ – Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, і створених за її зразком регіональних організацій (Азіатсько-тихоокеанська група з боротьби з відмиванням коштів, Робоча група країн Карибського басейну з боротьби з відмиванням коштів, Євразійська група з протидії легалізації злочинних прибутків та фінансування тероризму та інші) [2].

ФАТФ визначає обсяги тіньової економіки у високо розвинених країнах на рівні 17% ВВП, у країнах, що розвиваються – 40% ВВП, у країнах з перехідною економікою – понад 20% ВВП [3].

За статистикою Україна посідає 30-те місце за обсягом виробництва товарів та надання послуг у сфері світової тіньової економіки, а за підрахунками експертів 55% вітчизняного ВВП виробляється в тіні

[3]. ФАТФ на початку 2010 р. віднесла Україну до списку держав, що мають недоліки в національних режимах і виразили намір їх удосконалити [4]. З метою їх усунення в 2011 році Верховною Радою України були прийняті законодавчі акти щодо: встановлення кримінальної відповідальності за маніпулювання на фондовому ринку; замороження терористичних активів; віднесення злочину з торгівлі інсайдерською інформацією до предикатних злочинів. У березні 2011 року Уряд України затвердив Стратегію розвитку системи фінансового моніторингу на період до 2015 року. Все це сприяло рішенням ФАТФ про виключення України зі списку країн, що мають стратегічні недоліки у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму.

Сьогодні Україна також активно співпрацює з Комітетом експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванню тероризму (МАНІВАЛ) [5]. В Євросоюзі фінансовий моніторинг ґрунтується на третій Директиві Європарламенту і Ради Європи 2005/60/ЄС щодо запобігання використанню фінансових систем для цілей відмивання грошей і фінансування тероризму. Директива спрямована на удосконалення процедур ідентифікації клієнтів, перевірку благонадійності фінансового стану компаній (due diligence), моніторинг процесів, оцінку ризиків відповідно до законодавства, виходячи з розрахунку низки індикаторів, розширення процедур вивчення історії існуючих клієнтів [6]. У більшості країн ЄС у 2008 р. прийнято зміни до законодавства згідно з цією директивою.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що процес вдосконалення фінансового моніторингу у банківських системах різних країн світу триває, і він наразі не є уніфікованим, тобто вирізняється певними особливостями в кожній країні. Водночас він ґрунтується на загальних принципах та рекомендаціях, прийнятих на міжнародному рівні.

1. Буткевич С.А. Розбудова антилегалізаційної системи в Республіці Казахстан (Організаційно-правові аспекти) / С.А. Буткевич // Вісник Харківського Національного Університету. – 2010. – №48. – С. 20–25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnucs/2010_48/48/-12.pdf

2. Дмитров С.О. Фінансовий моніторинг в банку: навчальний посібник / С.О. Дмитров, В.В. Коваленко, А.В. Єжов – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 336 с.

3. FATF: History and mandate [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.fatf-gafi.org>

4. Региональные особенности контроля над отмыванием доходов, полученных преступным путем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/ch4p6.htm>

5. Касьяненко Л.М. Проблеми фінансового моніторингу у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом / Л.М. Касьяненко, І.Г. Бірюкова // Фінансове право. – 2010. – № 2 (12).

6. Левшаков С.Ф. Вплив світового досвіду на становлення фінансового моніторингу в Україні / С.Ф. Левшаков // Журнал «Європейський вектор економічного розвитку». – 2010. – № 1 (8). – С. 92–100.

І.Б. Висоцька,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри
фінансів та економічної безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВПЛИВ КРИЗ НА СТІЙКІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Фінансово-політична нестабільність та періодичні економічні кризи, динамічність розвитку та мінливість зовнішнього середовища загрожують розвитку національної економіки.

Постановка проблеми. Забезпечення стійкості національної економіки до зовнішніх та внутрішніх впливів є невід’ємною складовою економічної та фінансової політики держави. Однією із головних функцій держави є забезпечення безпеки своєї економіки. Світова практика свідчить, що безпека економіки не тільки підвищує ефективність функціонування, але й служить неодмінною умовою стійкості національного господарства в кризовий період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням стійкості та криз присвячено багато наукових праць як українських так і закордонних вчених, таких як І.Х. Ансофф, А.П. Градов, В.О. Василенко, О.М. Кизим, М. Кондратьєв, К. Маркс, М. Туган-Барановський, М.Шумпетер, В.Л. Дикань, та ін. Проте, питання впливу криз на стійкість національної економіки заслуговує подальшої уваги.

Метою дослідження є з’ясування сутності, природи, причин, функцій криз та їх вплив на стійкість національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Сучасні наукові погляди на проблеми розвитку національних економік все більше уваги приділяють її стійкості. Функціонування економіки у ринкових умовах супроводжується непередбачуваними негативними ситуаціями та кризовими явищами, що порушують їх стійкість. Національна економіка, як і світова економіка, з певною періодичністю переживає кризи. Це перш за все

пов'язано з періодичністю розвитку ринкової економіки. Звичайно, багато вчених-економістів (В.В. Леонт'єв, П. Самуельсон та ін.) не визнають циклічність як економічну закономірність. Проте, інші дослідники приходять до висновку, що циклічність розвитку економіки – це необхідність і закономірність економічного розвитку, підтверджуючи свої теорії результатами аналізу емпіричних даних та іншими доказами існування різноманітних економічних циклів. Всім відомі довгі хвилі Кондратьєва (тривалість 45–60 років), цикли Кузнеця (15–25 років), цикли Жугляра (7–11 років), цикли Кітчена (3–4 роки) та інші. Таким чином, не дивлячись на дискусійність самого існування циклічності у розвитку економіки, аналіз емпіричних даних говорить про періодичну появу економічних криз, що охоплюють цілі галузі, національні економіки і навіть світову економіку.

Поняття криза (від грецьк. *krisis* – рішення, поворотний пункт, результат) означає, насамперед, різкий, крутий перелом, важкий перехідний стан. Криза – неминучий супутник, фаза життєвого циклу будь-якої системи [1]. З одного боку, вона є найважливішим елементом саморегулювання, оскільки оголює межу розвитку, а з другого – дає імпульс розвитку, стимулюючи перехід до нового стану рівноваги. При цьому в період кризи ускладнено чи унеможливлено виконання системою своїх функцій, збереження властивостей. В умовах кризи спостерігаються порушення рівноваги, стан нестабільності й руйнування цілісності системи. Із загальнотеоретичної точки зору криза спричиняє якісні зміни в системі, тобто появу і зникнення елементів композиції та відносин.

Криза – це багатоаспектна економічна категорія. Серед всього розмаїття поглядів можна виокремити три підходи до визначення сутності кризи: 1) криза як значна проблема або ситуація з високою ймовірністю негативних наслідків; 2) криза як природний процес у життєдіяльності системи; 3) криза як порушення рівноваги соціально-економічної системи [1]. Під кризою слід розуміти фактичний або потенційно можливий стан нестійкого функціонування системи, в якому може опинитися будь-яка з її підсистем. При цьому криза є результатом взаємодії шоків і вразливості.

В економічній науці під кризою розуміють граничне загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі; переломний момент у послідовності подій і дій [3]; переломний етап у функціонуванні будь-якої системи, на якому вона піддається впливу ззовні чи зсередини, що вимагає від неї якісно нового реагування; ситуативну характеристику функціонування будь-якого суб'єкта як наслідок невизначеності в його зовнішньому і внутрішньому середовищі [5]; періодично повторюване явище в

розвинутому ринковому господарстві, що виражається в надвиробництві товарів, які не знаходять збуту, в погіршенні всіх економічних показників[4].

Отже, кризи – неминучий і необхідний етап в розвитку ринкової економіки. Кризи неминучі, оскільки регулярні, постійно повторювальні кризи є обов'язковою фазою циклічного розвитку будь-якої системи. Свій початок вони беруть у той час, коли потенціал розвитку головних елементів існуючої системи себе вичерпав і з'явилися та починають боротьбу елементи нової системи, на основі яких розвивається майбутній цикл. Криза створює умови для трансформації системи: або переходу її до нового якісного стану, або розвалу та заміни новою, більш ефективною системою. Можна стверджувати, що кризи – явище прогресивне.

Кризи притаманні будь-якій системі в живій та неживій природі, в суспільстві. Криза – це те, зло, з яким система повинна змиритися, оскільки без криз немає циклічності, без циклів немає розвитку, а без розвитку система є мертвою. І хоч кризи притаманні всім системам, в той же час немає двох абсолютно ідентичних криз. Кожна з них має індивідуальні причини та чинники, що її спричинили, характерні риси прояву та наслідки.

Криза в розвитку системи виконує три важливі функції:

- руйнівна функція. Реалізація даної функції полягає різкому послабленні та усуненні застарілих елементів пануючої системи;
- творча функція. Існування кризи створює умови для утвердження слабких елементів нової системи, майбутнього циклу;
- спадкова функція. Прояв цієї функції проявляється у випробуванні на міцність та передачу у спадок тих елементів системи, що накопичуються та переходять у майбутню систему.

В процесі своєї реалізації криза переживає декілька стадій:

- латентний (скритий) період – назрівають передумови кризи, проте вони не мають зовнішнього прояву. Даний період співпадає із завершальним етапом фази розвитку попереднього циклу і зародженням основних елементів наступного циклу;
- період обвалу – період стрімкого загострення протиріч, різкого погіршення всіх показників попередньої системи. В цей період набирають сили та вступають у боротьбу елементи наступної системи. Для нього характерне порушення стійкості системи, збільшення альтернативності варіантів подальшого розвитку системи, затримки у виході з кризи;
- період пом'якшення кризи – період, протягом якого створюються передумови для подолання кризи, а також перехід від фази депресії до фази пожвавлення. Протягом нього нова система починає панувати.

Тривалість даних періодів, як і самої кризи, неоднакова, а позитивний результат не можна передбачити та вважати досягнутим. Проте наслідки кризи можуть бути різними, але всі вони на шляху до прогресу.

Пошук причин кризи призвів до появи різноманітних зовнішніх теорій циклу. Так, вчені пояснюють циклічний розвиток економіки дією природних, демографічних, політичних катаклізмів та інших чинників. До основних внутрішніх причин криз вчені віднесли коливання цін на товари, внутрішню нестійкість ринкової економіки, науково-технічний прогрес, недоспоживання товарів населенням через бідність та інші чинники. Думки вчених-економістів щодо причин настання кризи різняться від порушення рівноваги між попитом і пропозицією на гроші на макро- та мікрорівнях (М. Фрідмен, К. Жуглар), внутрішньою нестійкістю ринкової економіки, викликану впливом науково-технічного прогресу (К. Маркс, М. Кондратьєв, М. Туган-Барановський) до динаміки сукупного ефективного попиту та сукупної ефективною пропозиції на макрорівні (Дж. М. Кейнс).

Розмаїття причин і величезні масштаби втрат дозволяють класифікувати кризи як складне багатофакторне явище. Теорії криз по-різному інтерпретують причини їх виникнення, взаємозв'язок і взаємозумовленість окремих їх різновидів. Virізняють такі кризи: становлення, керівництва, регулювання і координації, від бюрократизації системи, системи як такої тощо. Банкрутства господарюючих суб'єктів можуть бути пов'язані з трьома типами кризи: кризи самої організації як системи; кризи у зовнішньому середовищі; кризи як усередині організації, так і в зовнішньому середовищі підприємницької діяльності.

Висновки. Отже, криза, хоч і болючий, проте, необхідний елемент прогресу. Без періодичних потрясінь економічна система не зможе оновитися, перейти на новий щабель розвитку. Проте не всі кризи несуть оновлення та мають позитивні наслідки для національного господарства. З метою пом'якшення негативних впливів кризи на економіку необхідно забезпечити її стійкість. Підтримка стійкості національної економіки потребує прийняття відповідних заходів, спрямованих на її підвищення, особливо у період кризи. Окрім того, заходи спрямовані на підвищення стійкості національного господарства повинні застосовуватися як на макрорівні, так і на мікрорівні.

1. Барановський, О.І. Сутність і різновиди фінансових криз [Текст] // Фінанси України. – 2009. – №5 – С. 3–20.

2. Кузьменко В.П. Соціально-економічні цикли та антикризова політика // Стратегічна панорама. – 2005. – № 1. – С.8-13.

3. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия. 2-е изд. / Е.Е. Румянцева. – М: ИНФРА-М, 2006. – 810 с.

4. Хрестоматия по экономической теории / Сост. Е.Ф. Борисов. – М.: Юрист, 2000. – С. 509.

5. Чернявский А.Д. Антикризисное управление: учебн. пособие / А.Д. Чернявский – К.: МАУП, 2000 – С.6.

І.О. Галиця,

доктор економічних наук,

завідувач кафедри

Київського університету

туризму, економіки і права,

науковий радник з інноваційних питань

Міжнародної асоціації господарського права,

академік Української технологічної академії

ДЕЯКІ ВИКЛИКИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Перехід до глобально-постіндустріального етапу розвитку вимагає пошуку нових шляхів і ресурсів забезпечення конкурентоспроможності підприємств. В сучасних умовах інтелектуально-інноваційні еліти перетворюються в один з основних ресурсів забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Причому в один з самих ефективних і дешевих ресурсів.

Внутрішньогосподарські інтелектуально-інноваційні еліти – це певним чином структурована сукупність співробітників підприємства, що має ієрархію та структуру і управляється за певними правилами і дає найкращі інтелектуально-інноваційні результати.

Раніше в політології еліти розглядалися, як правило, як певна абстракція, як сукупність найкращих професіоналів, але межі і критерії входження в цю сукупність були значною мірою розмиті. Тим більше, що практично ніколи в політології не ставилося питання управління елітами. На відміну від цього внутрішньогосподарські інтелектуально-інноваційні еліти – це структуровані системи, що мають чітку ієрархію, критерії входження в них і чіткі принципи та механізми, за якими вони управляються.

Внутрішньогосподарські інтелектуально-інноваційні еліти перетворюються на один з самих потужних конкурентних ресурсів підприємства, так як дозволяють постійно генерувати найкращі результати інтелектуальної діяльності та об'єкти права інтелектуальної власності, що стають основою підвищення конкурентоспроможності.

В той же час, якщо співробітнику підприємства поставлені системні штучні бар'єри для реалізації в легальному інтелектуально-інноваційному середовищі, то виникає загроза його інтелектуальної самореалізації в кримінальному інтелектуальному середовищі. Під системними бар'єрами реалізації тут розуміються штучно створені для того або іншого співробітника обставини, в результаті яких протягом досить тривалого часу в силу чисто суб'єктивних причин він не може реалізувати свої інтелектуальні наробки в легальному середовищі.

Сукупність співробітників підприємства, що дають найкращі інтелектуальні результати і в силу суб'єктивних причин не реалізувалися в легальному середовищі, можуть сформуватися в інтелектуальну антиеліту, тобто сукупність найкращих співробітників-інноваторів, що здійснюють інтелектуальну самореалізацію в кримінальному середовищі.

Причому співробітники підприємства, які протягом досить тривалого часу не можуть «пробитися» в легальному інтелектуальному середовищі втрачають відповідну мотивацію до самореалізації в цьому середовищі і у них може виникнути мотивація до реалізації в кримінальному інтелектуальному середовищі (інтелектуальна антимотивація).

Інтелектуальні антиеліти становлять одну з основних загроз для суб'єктів господарювання, бо, по-перше, їх формування і функціонування наносить значну шкоду конкурентоспроможності цих суб'єктів, а, по-друге, виникає постійно діюча загроза економічній безпеці підприємства.

Тобто діяльність антиеліт перетворює інтелектуально-інноваційний ресурс співробітників підприємства, який міг використовуватись для зміцнення його конкурентоспроможності, на інтелектуальний антиресурс, тобто інтелектуальний ресурс, який використовується в кримінальному середовищі.

Виникає абсолютно закономірне запитання: як найбільш ефективно боротися з формування і функціонуванням інтелектуальних антиеліт?

Відповідь на нього видається досить не складною: для того, щоб у співробітника не було мотивації для реалізації в інтелектуальній антиеліті, необхідно створити всі умови на підприємстві, щоб він міг максимально реалізуватися в легальному інтелектуальному середовищі і увійти до внутрішньогосподарської інтелектуально-інноваційної еліти.

Тобто створення ефективних механізмів формування і управління внутрішньогосподарськими інтелектуально-інноваційними елітами – це основний спосіб профілактики виникнення і основний інструмент боротьби з інтелектуальними антиелітами.

В.Г. Герасимчук,
доктор економічних наук, професор
(Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»)

ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ: ІМПОРТ ВСЕ АГРЕСИВНІШЕ БЕРЕ ГОРУ НАД ВІТЧИЗНЯНИМ ТОВАРОВИРОБНИКОМ

Постановка проблеми. *«A Iove principium (Лат.). – Початок – з Юпітера. (На початку – найголовніше)»*. Кризові явища, що супроводжують світове господарство упродовж останніх років, призводять до того, що одні країни в результаті здійснюваних реформувань виходять на новий, більш високий рівень розвитку, інші переходять до розряду аутсайдерів. Головним фактором посилення (чи послаблення) економік виступає їх здатність (чи нездатність) опановувати технологічні та управлінські нововведення (інновації). Продукція українських товаровиробників на світових ринках стає все більш неконкурентоздатною. Надважливим постає питання про необхідність формулювання теоретико-методологічних підходів та розробка практичних заходів з удосконалення механізму управління промисловою політикою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. *«Vere scire est per causas scire (Лат.). Істинні знання – це знання причин»*. Проблемам розробки і реалізації стратегій інноваційного розвитку присвячено чимало напрацювань таких відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, як: О.І. Амоши, І. Ансоффа, В.М. Гєєця, С.Ю. Глазєва, С.М. Ілляшенка, Б.М. Кузика, О.А. Мазура, Б.А. Маліцького, Л.Г. Мельника, Ю.М. Пахомова, В.П. Соловійова, Б. Твісса, Л.І. Федулової, І.Я. Франка, В.Г. Чиркова та багатьох інших.

Мета дослідження. *«Rem tene, verba sequentur (Лат.). – Дійди до сутності, а слова знайдуться»*. Мета наукового пошуку полягає у виявленні першопричин низьких, нестабільних темпів соціально-економічного функціонування української держави, вдосконаленні теоретико-методологічних підходів до розробки і реалізації стратегії підвищення її економічного потенціалу, посилення ролі та місця в національній економіці промислової сфери.

Виклад основних положень дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів

1. Конкурентоспроможність держави і якість життя її громадян. *«Salus populi suprema lex (Лат.). – Добробут народу – вищий закон»*. Академік Ю.Н. Пахомов висловив думку, що «наша країна, як

ніяка інша, здійснила безпрецедентний деградаційний транзит... Світовий досвід показує, що джерелом усіх успішних модернізацій – від протестантської Англії і США до Радянського Союзу 30-х років минулого століття і сучасного Китаю – були потужні сплески пасіонарної енергії, тобто енергії духу, яка опиралася на віру в майбутнє» [1, с. 12]. Дані, що визначають якість життя в Україні (табл. 1), свідчать про далеко не кращий її економічний стан. За індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП) Україна в 1991р. займала 45-е місце у світовому рейтингу. Звіт про ІРЛП 2010р.: 69-а позиція серед 169 країн. Якщо в 1990р. ВВП (ПКС) на душу населення в Україні перевищував середній світовий показник на 11% (Україна – 5433, світ – 4890 дол. США), то в 2010р. цей показник по Україні (6665 дол. США, 100-е місце серед 182 країн) став на 37% нижче середньосвітового рівня (10725 дол. США). Програмні заяви лідерів країни стосовно намірів входження України до 2020р. у двадцятку найпотужніших економік світу не сприймається серйозно. Яким чином? Є стратегія – план дій, спрямованих на досягнення довгострокових цілей? Прогнозні (2020 р.) значення індикаторів Європейського інноваційного табло для України сформульовані без належного обґрунтування.

2. Зміни в номенклатурі та обсягах виробництва промислової продукції в Україні. *«Nil sine magno vita laboro edit mortalibus (Лат.). – Життя нічого не дало смертним без виснажливої праці».* Період з 1991р. в Україні можна охарактеризувати як депресивний. Одна з ключових причин: розпад єдиного економічного комплексу у рамках СРСР, нездатність нових «вождів» проявити талент не руйнівної, а творчої спрямованості. Нами проведені деякі розрахунки, зіставленням в ретроспективі і перспективі ВВП (ПКС) СРСР, Росії і колишніх союзних республік з ВВП (ПКС) США. Отже, в 1990р. економічний потенціал СРСР складав близько 35,0% ВВП США. Потенціал Росії по відношенню до США в 2010р. становив 15,1%. Сумарний економічний потенціал усіх колишніх радянських республік склав за цей період 22,5%, тобто скоротився на третину.

За прогнозами експертів, в 2050р. ВВП (ПКС) Росії складе 16,7% потенціалу США, тобто істотних змін у співвідношенні ВВП Росії і США не очікується. Ось ціна дроблення цілісного потенціалу (інтелектуального, політичного, промислового, фінансового, наукового і т. д.). Розвиненою може бути країна тільки з розвинутою індустрією. Промисловий потенціал України має тенденцію до згортання. Обсяги виробництва основних видів продукції в натуральних величинах скоротилися упродовж двох десятиріч років в 2, 5, 15 разів. Продукція українських виробників, за деякими виключеннями, є не конкуренто-

здатною. На шляху інноваційного розвитку виникають перешкоди політичного, організаційного, фінансового характеру.

Таблиця

**Основні показники,
що визначають якість життя в Україні
порівняно з іншими країнами світу**

Показники	США	Китай	Німеччина	Сінгапур	Польща	Росія	Україна
1.ВВП (ПКС), млрд. дол. США	15064,8 (1)	11316,2 (2)	3089,5 (5)	314,9 (38)	766,7 (20)	2376,4 (6)	327,9 (37)
2. ВВП (ПКС) на душу населення, тис. дол. США/чол.	47,025 (6)	5,943 (97)	35,552 (21)	51,649 (4)	17,560 (50)	16,161 (53)	7,634 (90)
3. ІРЛП	0,910 (4)	0,687 (101)	0,905 (9)	0,866 (25)	0,813 (39)	0,755 (66)	0,729 (76)
4.Очікувана тривалість життя, років	78,3 (36)	73,0 (80)	79,4 (20-24)	80,0 (15)	75,6 (53)	70,3 (113)	69,0 (124)
5.Середньомісячна зарплата, дол.США	3263	656	2720	2616	1536	1215	369
6.Забезпеченість житлом, м2 на чол.	67,0	22,8	41,9	48,2	22,9	22,6	23,3

Складено автором (01.03.2013) на підставі даних Держкомстату України, МВФ, СБ, ЦРУ, СНД. У дужках вказані позиції країн у світових рейтингах.

В українському уряді упродовж 2-х років не знаходилося місця Міністерству промислової політики. Концепцією розвитку промислового комплексу України до 2017р. передбачалося створення інституціональних, інфраструктурних і економічних принципів структурно-інноваційних перетворень, але відчутних змін на краще не відбувається.

3. Хто зацікавлений у вкладанні інвестицій у реальний сектор економіки?

«*Assem habeas, assem valeas (Лат.). – Грїш маєш, грїш і вартуєш.*» У рейтингу Doing Business – 2012 Україна зайняла 152-е місце з 183.Укладачі рейтингу відмітили поліпшення умов для реєстрації підприємств, в отриманні дозволів на будівництво і зниженні рівня непла-

тоспроможності. В той же час, має місце регрес в міжнародній торгівлі, кредитуванні, захисті інвесторів та реєстрації власності. Загальний обсяг ПІІ (акціонерний капітал), що надійшли з початку інвестування в економіку України, на 01.01.2013 г. склав 54,462 млрд. дол. США. Інвестиції надходили з 128 країн світу. Основним джерелом ПІІ для України є ЄС (78,3% сумарних надходжень). Лідерами за обсягами вкладень традиційно виступає Кіпр (22,5%), Німеччина (16,4%), Нідерланди (9,7%), Австрія (6,4%) і Велика Британія (5,5%). ПІІ з України спрямовувалися в 47 країн світу. Їх основний обсяг сконцентрувався на Кіпрі (91,9%). Іноземний капітал в Україні спрямовується у фінансову сферу, операції з нерухомістю, торгівлю, ремонт автомобілів, АПК, у металургійну і хімічну промисловість (!?), тільки не у високотехнологічні виробництва.

4. На яких світових ринках мають конкурентні переваги українські товаровиробники? *«Amicos res secundae parent, adversae probant (Лат.). – Друзів щастя знаходить, а нещастя випробовує».* Україна проводить політику економічного співробітництва з 217 країнами світу. Стратегічними партнерами України вважаються: Росія, ЄС, США. До цієї «трійки призерів» слід віднести: сусідні країни, країни СНД, БРІКС. До 2006р. український експорт перевищував обсяги імпорту. Далі ситуація – протилежна. Негативний баланс в проведенні експортно-імпортних операцій товарами свідчить про їх активізацію не на користь України: 2001р.: +0,49 млрд. дол. США; 2002р.: +0,98; 2003р.: +0,06; 2004р.: +3,68; 2005р.: -1,85; 2006р.: -6,67; 2007р.: -11,42; 2008р.: -18,58; 2009р.: -5,73; 2010р.: -9,31; 2011р.: -14,21; 2012р.: -15,85 млрд. дол. США.

Торговельно-економічним партнером України №1 стабільно є Російська Федерація. Вона є повноправним членом «G-8», займаючи в ній 6-е місце за ВВП (ПКС). РФ є активним учасником «G-20» – країн, що виробляють 80% світового ВВП. РФ входить і до складу країн БРІКС, обсяг ВВП яких до 2020р. удвічі перевищуватиме ВВП США. Вона також зарахована до «Е-7» – країн, що швидко розвиваються: БРІК + Мексика, Індонезія, Туреччина.

Стратегічним орієнтиром України проголошений й ЄС. Пояснення таким намірам носять географічний, історичний та економічний характер. Рівень стосунків України з ЄС проаналізуємо за різницею між об'ємом експорту та імпорту товарами: 2001р.: +0,74 млрд. дол. США; 2002р.: +0,76; 2003р.: +0,99; 2004р.: +1,77; 2005р.: -1,78; 2006р.: -4,17; 2007р.: -8,27; 2008р.: -10,74; 2009р.: -5,96; 2010р.: -6,16; 2011р.: -8,62; 2012р.: -10,13 млрд. дол. США. Україна продовжує виступати сировинним придатком Європи. Сама ж слугує досить містким ринком збуту високотехнологічної європейської продукції.

Висновки

«Quidquid agis, prudenter / agas et respice finem (Лат.). – Щоб ти не робив, роби розсудливо і [намагайся] передбачати результат». В Україні повинна стабілізуватися атмосфера взаєморозуміння в суспільстві. Має реалізовуватися принцип відповідальності усіх і кожного за доручену справу. Пора нарешті розробити єдину стратегію розвитку країни, підкріплену системою планів, програм, проектів за наявності ефективно функціонуючого організаційного механізму управління. Економічний потенціал розвиненої країни (країни «G-7», «E-7») ґрунтується на досягненнях НТП. Продовженням цьому є виробництво товарів, конкурентоздатних на внутрішньому і світовому ринках. Відродити необхідно повагу до людини праці, до інженера – творця новацій і інновацій. Ґрунтовно потрібно зайнятися питаннями державно-приватного партнерства у вирішенні ключових економічних проблем. Україні слід чіткіше визначатися в системі інтересів на зовнішньому ринку (ЄС, МС, ШОС, АСЕАН, БРІКС і т.д.).

1. Лібералізм і модернізація (за матеріалами «круглого столу» // Економіка України. – 2011. – № 8 (597). – С. 3–19.

Л.В. Гнилицька,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри
обліку підприємницької діяльності
(ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»)

МАНІПУЛЯЦІЇ З ФІНАНСОВОЮ ЗВІТНІСТЮ ЯК ОДНА З НАЙСУТТЄВИШИХ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА

Практика впровадження сучасних механізмів економічних відносин в Україні показує, що процеси глобалізації, з одного боку відкривають нові можливості розвитку вітчизняних підприємств, а з іншого – породжують нові види загроз їх безпеці. Однією з таких загроз, на наш погляд, є маніпулювання фінансовою інформацією, що отримало назву креативний облік.

Доречність таких поглядів підтверджують і соціологічні дослідження, відповідно до яких 80% опитаних фінансових керівників провідних підприємств України відповіли, що вони маніпулюють фінансовими даними в професійній практиці, чітко усвідомлюючи при цьо-

му, що їх дії є однією з основних загроз як національній безпеці, так і економічній безпеці вітчизняних підприємств. Результатом такої ситуації стало те, що у 2011 році частка економічних злочинів спричинених фальсифікаціями у фінансовій звітності склала 30%, що навіть перевищило такі традиційні види злочинів як незаконне присвоєння активів (23%) та відмивання грошей (21%) [1].

Основними проявами фальсифікацій з показниками фінансової звітності є:

- завищення прибутку з подальшою можливістю нарахування більш високих дивідендів;

- завищення прибутку та зниження обсягів зобов'язань з метою отримання більш високої категорії позичальника при залученні кредитів;

- завищення витрат, що відносяться до базових при оподаткуванні прибутку;

- штучне покращення показників прибутковості, ліквідності, фінансової стійкості з метою підвищення коефіцієнта економічної надійності для потенційних партнерів.

Даний перелік проявів маніпулювання фінансовою інформацією дає можливість виокремити три напрями отримуваних від цього вигод:

- 1) мінімізація соціальних витрат, пов'язаних зі сплатою податків, обов'язкових зборів, ресурсних платежів;

- 2) підвищення рейтингової оцінки іміджу підприємства;

- 3) максимізація виплат обліковим категоріям персоналу [2, с. 35].

Маніпулюючи даними фінансової звітності, працівники бухгалтерії, з одного боку, налаштовані на отримання вигод для підприємства та власника, а, з іншого, – для себе (маніпуляції проти підприємства). Як підтверджують результати досліджень, за останні два роки частка зловживань фінансовими показниками здійснена даними категоріями персоналу з метою отримання додаткових вигод для себе склала 24% від загальної суми зафіксованих випадків спотворення фінансової звітності [3].

Суцільне розповсюдження креативного обліку зумовило пошук шляхів для подолання цього явища. Окремі автори [4, с. 47] вважають, що боротися з викривленнями фінансової інформації повинен незалежний аудитор. Однак, як показує український досвід господарювання, практично вся недостовірна фінансова звітність великих підприємств мала позитивний аудиторський висновок. Прагнучи максимізувати свій прибуток, аудиторські фірми нерідко порушують як етичні, так і законодавчі норми. У цьому контексті слід згадати випадки з національною банківською системою, коли в аудиторських висновках, які надавалися зовнішнім аудитором була підтверджена недостовірна фінансова звітність, яка істотно спотворювала їх реальний фінансовий стан [5, с. 67]. В

зв'язку з цим, можна стверджувати, що обов'язкова аудиторська експертиза фінансової звітності не є панацеєю при упередженні наслідків креативного обліку.

Тому вважаємо, що дослідницький ракурс повинен бути спрямований в площину безпосередніх користувачів інформації, яким необхідно розробляти внутрішні механізми перевірки достовірності фінансової звітності власного підприємства та потенційних партнерів. Впровадження цих механізмів є одним з основних завдань аналітика з питань фінансово-економічної безпеки.

В основу механізму перевірки достовірності облікової інформації повинні бути покладені способи отримання альтернативних даних, що базуються на використанні спеціальних методів забезпечення безпеки, які дають можливість підтвердити (не підтвердити) правдивість наданої інформації. Перевіреній належним чином облікової інформації присвоюється коефіцієнт достовірності, який залежить від ступеню підтвердження правдивості такої інформації альтернативними засобами. Цей коефіцієнт показує вплив облікових даних на подальші наслідки при прийнятті на їх основі управлінських рішень відносно співпраці з тим чи іншим контрагентом або запровадженні окремих бізнес-процесів в середині підприємства.

На наш погляд, запропонована методика перевірки достовірності облікової інформації може бути покладеною в основу розробки механізму зниження інформаційного ризику (спричиненого діями бухгалтера) для користувачів цієї фінансової звітності в умовах зростаючої ролі креативного обліку. Крім того її доцільно використовувати аналітикам з питань фінансово-економічної безпеки при здійсненні обліково-аналітичної діяльності в системі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

1. Всесвітній огляд економічних злочинів. [Електронний ресурс]: за даними міжнародної консалтингової агенції PwC. – Режим доступу: www.pwc.com/ua

2. Голов С. Креативный учет – угроза профессии и обществу / С. Голов // Бухгалтерский учет и аудит. – 2011. – №1. – С. 31–43.

3. Сотникова Л.В. Мошенничество с финансовой отчетностью: выявление и предупреждение / Л.В. Сотникова. – М.: Изд-во «Бухгалтерский учет», 2011. – 208 с.

4. Чалый И. Как доят священных коров бухучета / И. Чалый // Бухгалтер. – 2004. – № 5. – с. 45–50.

5. Бутинець Ф.Ф. Альфа і омега бухгалтерського обліку, або моя болісна несповідь / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 328 с.

В.В. Гобела,
*старший викладач кафедри менеджменту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Постановка проблеми: Екологічні відносини є об'єктом міжнародного екологічного права. Екологічне право окрім заборонних, захисних та превентивних заходів, містить в собі механізм реалізації юридичних норм та принципів, та механізм забезпечення екологічної безпеки, що відіграє дуже важливу роль при розробці, впровадженні та реалізації екологічної політики.

Розвиток та становлення міжнародного екологічного права проходив в глибокій науковій дискусії. Для розробки правового забезпечення екологічних відносин, виникає гостра необхідність в поєднання економіки, екології та економіки природокористування, з метою організації системи екологічного законодавства, що ґрунтується на наукових засадах природокористування. Екологічне право є невід'ємною частиною стратегічного планування та розробки державних екологічних програм. А також відіграє важливу роль у створенні діючої системи забезпечення екологічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження: У 1947 році В.К. Райхер, вперше висловив свої погляди на те, що система права поділяється на дві категорії галузей: основні і комплексні [3, с.109]. Трохи згодом в 1957 році ця теорія основних і комплексних галузей права була підтримана Ю.К.Толстим [4, с.45], а в 1961 році – О.С. Іоффе і М.Д.Шаргородським [5, с. 362-363]. Проте ці науковці до складових частин системи права не відносили комплексні галузі права. Вони розглядали їх як результат систематизації правових норм, що може здійснюватися в різноманітних цілях. Згодом концепція про існування комплексних галузей права отримала подальший розвиток в працях С.С.Алексєєва.

Водночас Ю.О. Вовк вважає що екологічне право має єдиний предмет правового регулювання – суспільні відносини, які складаються в результаті виникнення необхідності раціонального використання й охорони природних ресурсів. Деякі автори, зокрема В.В. Петров, доводять що екологічне право з огляду на його предмет є сукупністю однорідних суспільних екологічних відносин, тому його не слід відносити до комплексних галузей права.

Формулювання мети: дослідити правове регулювання екологічної безпеки в міжнародному праві

Виклад основних положень дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів: Як і кожна галузь права, екологічне право поділяється на загальну і особливу частини та складається із підгалузей права, субінститутів, складних та простих інститутів. Екологічне право, а саме його підгалузі об'єднують складні та прості правові інститути і субінститути. Вони можуть або входити до складу підгалузі, або ж займати самостійне місце в системі екологічного права. Особливе місце займає правовий інститут екологічної безпеки, який посідає самостійне місце в системі екологічного права[1].

Під міжнародним екологічним правом будемо розуміти – сукупність принципів і норм міжнародного публічного права, що регулюють відносини у сфері раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища. Основними об'єктами міжнародно – правової охорони вважаються наступні групи об'єктів. Перша група це об'єкти, що входять в екосистему Землі; друга група – природні ресурси певної держави, що знаходяться під її юрисдикцією. У визначенні їхнього правового статусу основну роль грають норми внутрішнього права; третя група – природні ресурси, що знаходяться за межами дії національної юрисдикції або які у процесі свого розвитку виявляються на території інших держав.

Основним джерелом міжнародного права загалом є міжнародний договір. Відповідно основним джерелом міжнародного екологічного права є міжнародні договори у сфері охорони довкілля. Вважається, що поштовхом для формування самостійної політики ЄС у галузі охорони навколишнього середовища була Стокгольмська конференція ООН з питань навколишнього середовища, що відбулася в 1972 р. Саме від цього часу бере початок ідея розробки і впровадження п'ятирічних Програм дій ЄС у галузі охорони навколишнього середовища, що повинні містити декларації принципів і основних підходів до вирішення екологічних проблем.

Для характеристики міжнародного права необхідно буде ґрунтуватись на всіх міжнародних договорах у сфері охорони навколишнього природного середовища. Проте більшість країн світу в екологічному законодавстві притримуються принципів міжнародного права. Тому розгляд екологічного права ЄС, та США дасть змогу виокремити основні закономірності формування, побудови та реалізації правових норм в сфері охорони навколишнього середовища. Окрім правових систем, зазначених держав та решти національних правових системи, існують також правові інститути інтеграційних об'єднань, а саме: Еко-

номічної комісії ООН по Європі, Ради Європи, СНД, Організації Економічного співробітництва і розвитку тощо.

Право Європейського Союзу не можна ототожнювати з міжнародним правом. В Європейському Союзі екологічне законодавство носить назву європейське право навколишнього середовища. Предметні сфери регулювання європейського права навколишнього середовища закріплені у Збірнику законодавства з навколишнього середовища Європейського Співтовариства.

Перші акти екологічного характеру були прийняті в ЄС після Стокгольмської конференції ООН з питань навколишнього середовища, що відбулася в 1972 р. Дві перші п'ятирічні Програми дій ЄС у галузі охорони навколишнього середовища, Появились в 1973–1977, та 1978–1982 роках. У 1983 р. була прийнята Третя Програма дій у галузі навколишнього середовища, її метою було «вироблення глобальної стратегії охорони навколишнього середовища та природних ресурсів у Європейському Співтоваристві». У 1987–1992 рр. була прийнята Четверта Програма дій у галузі навколишнього середовища, вона передбачала посилення врахування екологічного фактора в процесі формування політичної стратегії. Але тільки 1987 р., з підписанням Єдиного європейського акта, охорона навколишнього середовища нарешті набула статусу самостійного завдання європейської політики. Держави – члени формально наділили Співтовариство правом прийняття спеціального законодавства щодо охорони навколишнього природного середовища[2].

Маастрихтським договором, так званим Договором про заснування ЄС, були проголошені основні цілі європейської політики у сфері захисту навколишнього природного середовища.

Ці програми стали поштовхом до створення глобальних системи збереження довкілля. Це були перші програми, що мали на меті, в правовому порядку, закріпити основні принципи екологічного безпечного функціонування людства. Проте механізм реалізації цих програм передбачає їх підписання та ратифікацію всіма країнами – учасниками. А це в свою чергу призводить до вибіркової виконання певних програм різними державами. Адже в разі не підписання цих програм чи інших міжнародних договорів у сфері збереження довкілля, їх дія не поширюється на ці держави. Відсутності механізму дії загальнообов'язкових примусів щодо виконання заходів, передбачених цими програмами унеможливило ефективне виконання програм забезпечення сталого розвитку.

Висновки: Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що екологічне право як галузь права, являє собою систему правових норм, які регулюють екологічні відносини. Отже, важливим напрямом розвитку

екологічних відносин є гармонізація екологічного законодавства всіх країн у відповідності з принципами міжнародного права. З метою спрощення впровадження в дію механізмів забезпечення екологічної безпеки та реалізації глобальних екологічних програм.

1. Гетьман А.П., Шульга М.В. «Екологічне право України», підручник. Харків. Видавництво – Право, 2009. – 328 с.

2. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.

3. Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования. – М. – Л.: Изд. И 1-я тип. Издательства Академии наук СССР в Ленинграде, 1947. – 283 с.

4. Толстой Ю.К. О теоретических основах кодификации гражданского законодательства // Правоведение. – 1957. – № 1.

5. Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. – М.: Госюриздат, 1961. – 381 с.

6. Микієвич М.М. Європейське право навколишнього середовища: навч. посібник / М.М. Микієвич, Н.І. Андрусевич, Т.О. Будякова. Львів, 2004. – 256 с.

О.М. Головченко,
доктор економічних наук,
завідувач кафедри економіки
і міжнародних економічних відносин
(Міжнародний гуманітарний
університет)

ЕЛЕМЕНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ

Постановка проблеми. Економічна теорія злочинів і покарань (economics of crime and punishment) досліджує економічне «підпілля» – світ за рамками «суспільного договору», де діють злочинці і вартові порядку, що борються з ними. Економічний підхід до аналізу злочинної і правоохоронної діяльності в Україні досліджений ще недостатньо, хоча актуальність цього напряму наукового пошуку для нашої країни набагато вища, ніж для розвинених країн Заходу, де народилася ця теорія.

Аналіз досліджень та публікацій на тему дослідження.

Передвісником економіки злочинів і покарань є англійський публіцист Б. Манделівль, один із значних мислителів епохи Просвіти. У 1705 р. вийшло перше видання написаної їм у віршах «Байки про бджіл, або Пороки приватних осіб – блага для суспільства» [2], яка

дуже швидко завоювала в очах сучасників певну популярність. «Друге народження» економіки злочинів і покарань сталося в 60-і рр. Воно пов'язане перш за все з ім'ям американського економіста Р. Беккера, який в своїй науковій творчості цілеспрямовано виступає за розширення круга об'єктів економічного аналізу (за що був в 1992 р. удостоєний премії ім. А. Нобеля по економіці з формулюванням «за розширення сфери застосування мікроекономічного аналізу до широкого круга проблем людської поведінки і взаємодії, включаючи поведінку поза ринковою сферою»)[1]. Окрім праць з проблем теорії людського капіталу, економіки сім'ї, теорії суспільного вибору з-під його пера вийшли ряд фундаментальних досліджень, що стосуються саме злочинної і правоохоронної діяльності. Датою народження економіки злочинів і покарань як одного з напрямів неінституціоналізма можна вважати 1968 р., коли була опублікована стаття Р. Беккера, назву якої нагадує знаменитий роман Ф.М. Достоевського – «Злочин і покарання: економічний підхід».

Проблемами економіки злочинів і покарань займалися в тій або іншій мірі такі корифеї сучасної економічної теорії, як М. Фрідмен (лауреат премії А. Нобеля по економіці 1976 р.), Д.Стіглер (лауреат 1982 р.), Дж. М. Бьюкенен (лауреат 1986 р.), не говорячи вже про багато менш «титолованих» економістів (В. Ландс, П. Рубін, М. Олсон, Г. Таллок, Л. Туроу, Д. Фрідмен і ін.) В наші дні економіка злочинів і покарань стала одним з пріоритетних напрямів наукового пошуку, увага до якого тим вище, чим сильніше хвилюють суспільство проблеми криміногенності.

Формулювання мети. Метою даної роботи є дослідження трансформації організованої злочинності та її вплив на сучасну економіку.

Виклад основних положень дослідження. У вітчизняній і зарубіжній літературі виділяють наступні основні характеристики організованої злочинності: стійкість і довготривалість; прагнення до максимізації прибутку; ретельне планування своєї діяльності; розподіл праці, диференціація на керівників різного рівня і виконавців – фахівців різного профілю; створення грошових страхових запасів («общаків»), які використовуються для потреб злочинної організації [3]. Введемо формулу залежності чистого злочинця від різних чинників (формула складена з використанням підходу Г. Беккера) [1]:

$$D = pY(1-p)(Y-Pt)-I = Y-(1-p)Pt-I, \quad (1)$$

де Y – величина вкраденого, грн., p – вірогідність, що злочинець піде від покарання, P – середні втрати, які злочинець несе в результаті покарання, грн/ч., t – термін покарання, ч., D – дохід від злочину, I – витрати.

Відмітимо, що ця формула має універсальне значення і може використовуватися для розрахунків прибутковості будь-яких видів злочинної діяльності корисливої спрямованості. Поведінка злочинців з'являється як максимізація очікуваної корисності:

$$ОП = p\Phi УД + (1-p)\Phi У(Д-П) - I, \quad (2)$$

де ОП – очікувана корисність, p – вірогідність, що злочинець піде від покарання, $Д$ – дохід від злочину, $П$ – середні втрати, які злочинець несе в результаті покарання, грн. ч., t – термін покарання, ч.

При оцінці доходу від злочинної діяльності, злочинець повинен враховувати альтернативні витрати, у тому числі дохід в легальному бізнесі, який він отримував би, якби не брав участь в тіньових економічних стосунках.

Проте якщо поглянути на бібліографію, то помітно, що основна маса відомих робіт з цієї тематики опублікована ще в 1970-і рр. З одного боку, цілком природно, що після відкриття нової теми негайно слідує серія відкриттів, а потім економісти починають її розширювати. З іншого боку, при знайомстві з літературою виникає відчуття, що первинний дослідницький порив вже вичерпаний, а глибокий інтерес до теми не приходить.

Представляється, що економісти – кримінологи стикаються з двома різними перешкодами – кількісним і якісним. З одного боку, прийнята в економічній теорії злочинів і покарань модель взаємозв'язку злочинності і різних чинників, що впливають на неї, починає представлятися дуже спрощеною. З іншого боку, злочинність – це та сфера суспільного життя, де велике значення мають культурологічні чинники, моделювати які сучасна економічна теорія в принципі ще не вміє [4].

Прийняту в економічній теорії злочинності модель взаємозв'язку основних чинників можна представити так, як показано на схемі (рис.1). Очевидно, що в цій моделі ігноруються багато важливих чинників, а вплив позначених показників може бути не однобічним, а обоюстороннім.

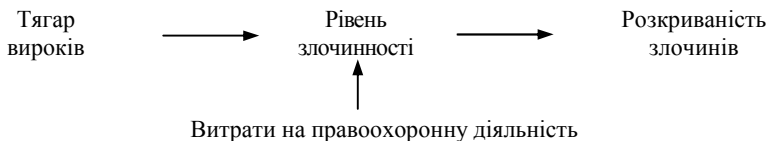


Рис. Взаємозв'язок основних чинників економіки злочинності

Складні взаємозв'язки між кримінологічними чинниками ведуть до того, що рекомендаціями економічної теорії злочинів і покарань доводиться користуватися з великою обережністю. Якщо розглядати організовану злочинність з точки зору економічної теорії організації, то можна відмітити межі, що зближують її і з фірмою, і з державою, і з общиною.

Отже, сучасна організована злочинність є, по суті, особливою галуззю бізнесу – економічною діяльністю професійних злочинців, спрямованою на задоволення антигромадських потреб пересічних громадян. Чому ж професійні злочинці, зайняті виробництвом заборонених товарів і послуг, створюють організовані співтовариства, а не діють незалежно? Очевидно, що організованість стає необхідною злочинцям, коли їх діяльність вимагає розподілу праці. З економічної точки зору, злочинна діяльність як така складається з двох компонентів:

1) «перерозподільна злочинність» – злочинні дії, що зводяться виключно до перерозподілу доходів поза зв'язком з яким-небудь виробництвом (крадіжки, грабежі і так далі);

2) «виробнича злочинність» – злочинний бізнес, що приносить прибуток від виробництва і продажу заборонених законом товарів і послуг.

Зайняті економічною діяльністю злочинці повинні налагоджувати стосунки з суспільним довкіллям. Чим ширше розмах злочинної діяльності, тим дорожче обходиться протидія конкуруючих злочинців і правоохоронних органів. Тому широкомасштабна стаціонарна злочинна діяльність вимагає висновку взаємовигідних нелегальних контрактів, з одного боку, між злочинними бандами і, з іншого боку, бандитів з органами правопорядку. Неорганізовані злочинці також включаються в систему негласних контрактів як свого роду «субпідрядники» злочинних організацій. Отримуючи право діяти на території, контролюваною злочинною організацією, неорганізовані злочинці платять за це «дань». Таким чином, організована злочинна група є системою негласних контрактів, що мінімізують транзакційні витрати злочинної діяльності. Почавши з монополізації публічно-правових функцій, крупні злочинні організації швидко переходять до монополізації окремих видів кримінального виробництва – здійснюють свого роду «націоналізацію». По суті, кожна злочинна організація прагне створити замість гангстерського ринкового господарства гангстерську командну економіку, повністю замінивши конкуренцію централізованим розподілом. Проте повною мірою це практично нездійсненно. Повній монополізації злочинного бізнесу однією організацією перешкоджає, перш за все, сама технологія злочинного господарства.

Висновки. У злочинних промислах, як і в легальних, монополізуються лише ті галузі, де об'єктивно існують монополістичні бар'єри: ефект масштабу, можливість захопити рідкі сировинні ресурси. Оскільки в багатьох сферах кримінального бізнесу таких бар'єрів немає, скільки-небудь його повна монополізація свідомо неможлива. Злочинні організації слід вважати не лише кримінальними фірмами, не лише тіньовими урядами, але і злочинними братерствами громадського типу. На сучасному світі основним «обличчям» мафіозних організацій ставатиме «обличчя» фірми, а функції тіньових урядів і злочинних братерств вирушають на задній план, але остаточно не зникають.

-
1. Беккер Г. Преступление и наказание: экономический подход / Г. Беккер // Истоки. Вып. 4. – М., 2000. – С. 28–90.
 2. Мандевиль, Б. Басня о пчелах / Б. Мандевиль. – М., 1974. – 376 с
 3. Попович В.М. Теорія і практика детінізація економіки: монографія / В.М. Попович. – Ірпінь: Академія держ. подат. служби України, 2001. – 546 с.
 4. Шеллинг Т. Стратегия конфликта / Т. Шеллинг. – М.: ИРИСЭН, 2007. – 366 с.

О.В. Горалько,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
та економічної безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. У процесі становлення ринкових відносин в Україні всі ланки фінансової системи опинилися у глибокій кризі. З метою управління ліквідністю, для запобігання банкрутства і подальшої успішної діяльності є необхідним аналіз показників ліквідності. Проблема забезпечення ліквідності комерційних банків надзвичайно важлива в сучасних умовах глобалізації фінансових ринків, загострення міжбанківської конкуренції, зростання банківських ризиків, а також боротьби з наслідками кризових явищ у фінансовому секторі.

У сучасній економічній літературі термін «ліквідність» досить широко використовується і характеризує абсолютно різні об'єкти економіки. Банківська ліквідність визначається як здатність банку забез-

печити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, тобто здатність задовольняти свою потребу у грошових коштах незалежно від цілей їх витрачання.

Важливість цієї проблеми пояснюється не тільки її практичною значимістю, а й тим, що в економічній літературі, незважаючи на те, що такі відомі вчені як І. Версаль, І. Волошин, І. Гуцал, О. Дзюблюк, О. Дерев'янська, В. Крилова, І. Лис, В. Міщенко, А. Мещеряков, Р. Набок, А. Сомик, О. Оконська, Л. Примостка значну увагу в своїх працях звернули на висвітлення різних аспектів управління ліквідністю банку, на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення поняття «ліквідність комерційного банку» та методів управління нею.

Метою дослідження є визначення теоретичних засад управління банківською ліквідністю, вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення параметрів управління ліквідністю, а також комплексно проаналізувати теорію управління ліквідністю комерційного банку і визначити, які заходи впливають на підвищення ліквідності банків.

Об'єктом дослідження є діяльність банківської системи України.

Предмет дослідження – банківська ліквідність, методологія, теорія та методичний інструментарій її аналізу.

Основні положення дослідження. Своєчасність та повнота виконання своїх функцій банківськими установами та банківською системою в цілому значною мірою залежить від їх ліквідності, яка є однією із загальних якісних характеристик діяльності банку, що обумовлює його надійність, стійкість та конкурентоспроможність. У процесі своєї діяльності банківські установи постійно наражаються на ризик ліквідності, тобто ймовірності настання ситуації невідповідності, між попитом і пропозицією коштів та неспроможності банку своєчасно й у повному обсязі виконати свої грошові зобов'язання.

В «Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 р. № 368 ліквідність банку визначається як здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів, виконання зобов'язань банку та строками і сумами інших джерел і напрямів використання коштів [4].

Сучасні умови ведення банківського бізнесу потребують від менеджменту банку розроблення нових та ефективного застосування перевірених часом підходів до управління ліквідністю, відповідних захисних заходів для зменшення негативного впливу на її рівень, зважаючи на швидкозмінність і нестабільність перебігу економічних процесів та необхідність постійної підтримки належного рівня фінансової стійкості банку [2].

Важливою складовою ефективного регулювання ліквідністю є прогнозування ліквідності центральним банком. Прогнози ліквідності дають змогу центральному банку вирішити, яку кількість ліквідності необхідно забезпечити або поглинути на ринку щоденно для згладжування небажаних коливань в попиті й пропозиції.

Одним з основних інструментів регулярного стратегічного управління, який вибирають багато компаній, є матриця «якісного» стратегічного аналізу. Її ще називають матрицею SWOT (аббревіатура початкових букв англійських слів: Strengths – сили; Weaknesses – слабкості; Opportunities – можливості; Threats – загрози). На підставі послідовного розгляду цих факторів приймаються рішення щодо коригування цілей і стратегій банку, які, у свою чергу, визначають ключові моменти організації діяльності [5].

Ця матриця надає керівникам компанії структуроване інформаційне поле, в якому вони можуть стратегічно орієнтуватися і приймати рішення. Найпривабливіше в цьому методі те, що інформаційне поле формується безпосередньо самими керівниками, а також найбільш компетентними співробітниками компанії на підставі узагальнення та узгодження власного досвіду і бачення ситуації. Основне призначення SWOT-аналізу – вивчення сильних і слабких сторін у діяльності організації з метою пристосування до мінливих можливостей і загроз зовнішнього середовища.

Одним із ефективних механізмів управління ліквідністю банку є зміна структури активів, тобто необхідно збільшити частку ліквідних активів за рахунок достатнього погашення кредитів, розчищення балансу шляхом виділення на самостійний баланс окремих видів діяльності, збільшення власних коштів, одержання позик в інших банків.

Необхідно також працювати над зниженням ризику операцій. При цьому необхідно пам'ятати, що термінові заходи, які починаються кредитними інститутами для підтримки своєї ліквідності і платоспроможності, як правило, пов'язані з ростом витрат банку і скороченням їхнього прибутку. Управління ризиками незбалансованості балансу і неплатоспроможності банку знижує можливі збитки банків, створює міцну основу для їхньої діяльності в майбутньому. Для розпізнавання ризиків незбалансованості ліквідності балансу і неплатоспроможності комерційного банку потрібне створення спеціальної системи щоденного контролю за рівнем показників ліквідності, аналізу чинників, що впливають на їхню зміну [3]. Для цього доцільне створення бази даних, що дозволяє оперативно одержувати всю необхідну інформацію для здійснення аналітичної роботи, на основі якої буде формуватися політика банку. У якості джерела для формування бази розглядаються як укладені, так і ті що проробляються кре-

дитні і депозитні договори, договори про позики в інших банків, відомості про потребу в кредиті під товари відвантажені, термін оплати яких не наступив, щоденне зведення оборотів залишків по балансових рахунках, щоденна відомість залишків по особових рахунках, відомості по позабалансових рахунках і т.п.

В управлінні пасивами банку можна порекомендувати:

- застосовувати метод аналізу розміщення пасивів по їх термінах, що дозволяє управляти зобов'язаннями банку, прогнозувати і змінювати їхню структуру в залежності від рівня коефіцієнтів ліквідності, проводити зважену політику в області акумуляції ресурсів, впливати на платоспроможність;

- розробити політику управління капіталом і резервами;

- стежити за співвідношенням власного капіталу до залученого [1].

У цілому ж, для розпізнавання ризиків небалансованості ліквідності балансу і неплатоспроможності комерційного банку потрібне створення спеціальної системи щоденного контролю за рівнем показників, аналізу чинників, що впливають на їхню зміну. Для цього доцільно створення бази даних, що дозволяє оперативно одержувати всю необхідну інформацію для здійснення аналітичної роботи, на основі якої буде формуватися політика банку.

На основі бази даних банк щодня повинен розкривати значення показників платоспроможності і ліквідності і проводитися аналіз перспектив розвитку операцій банку з врахуванням норм платоспроможності і ліквідності. Це дозволяє взаємопов'язати вирішення питань по розміщенню коштів, залученню ресурсів, збільшенню власних коштів банку, розширенню участі банку в інших підприємствах і банках, щодо пошуку джерел додаткових прибутків і розвитку нових операцій комерційного банку з вимогами дотримання його ліквідності і платоспроможності. Розглянутий аналіз дає можливість передбачати різноманітні зміни рівня ліквідності банку і своєчасно прийняти необхідні заходи щодо його управління.

Висновки. Банківська ліквідність відіграє життєво важливу роль як у діяльності окремого банку, так і у фінансовій системі держави. Неліквідний банк не може виконувати свої функції і проводити операції з обслуговування клієнтів, його рейтинг знижується, що значно ускладнює запозичення коштів із зовнішніх джерел, банк втрачає потенційний прибуток. Тому вирішення проблем ліквідності повинно мати найвищий пріоритет у роботі банку, а моніторинг ліквідності та вживання відповідних заходів щодо підтримання достатнього рівня ліквідності є неодмінною умовою самозбереження кожного банку та підтримання необхідного рівня економічної безпеки держави.

Кожний комерційний банк повинен самостійно забезпечувати підтримку своєї ліквідності на вказаному рівні на основі як аналізу її стану, що складається на конкретні періоди часу, так і прогнозування результатів діяльності в області формування статутного капіталу, фондів спеціального призначення, залучення позикових коштів сторонніх організацій, здійснення активних кредитних операцій.

1. Бугай В.З. Світовий досвід подолання кризи ліквідності в банківському секторі та можливості для України / В.З. Бугай, К.В. Кудіна // Економічний простір. – 2010. – № 33. – С. 15–25.

2. Долгальова М.О. Дослідження стратегічного управління ліквідністю комерційного банку/ М.О. Долгальова // Академічний огляд. – 2010. – № 1 (32). – С. 28–31.

3. Лис І. Удосконалення управління ліквідністю банку в умовах світової фінансової кризи / Ігор Лис // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 19–25.

4. Національний банк України. Інструкція. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні: від 28.08.2001 р. № 368 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – (Офіційний веб-сайт Верховної Ради України). – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. (Законодавча база).

5. Рябініна Л. Ліквідність банківської системи та роль НБУ в її підтримці / Людмила Рябініна // Банківська справа. – 2010. – № 2/3. – С. 51–59.

Н.О. Горін

ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД МІЖНАРОДНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ДОТРИМАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Економічний розвиток є стратегічним імперативом, що визначає напрями, механізми та інструменти державної регуляторної політики, завдання структурно-технологічної модернізації та реформування економіки. За умов обмеженості внутрішніх інвестиційних ресурсів для подолання технологічного відставання національного господарства від економік розвинених країн необхідно залучити іноземні інвестиції та сприяти розвитку технологічного партнерства із країнами, де вже ствердились передові технологічні уклади. При вирішенні цих завдань вкрай важливим є вивчення вітчизняного досвіду, врахування апробованих на практиці форм міжнародного економі-

чного співробітництва, виявлення бар'єрів, загроз та переваг використання зовнішніх ресурсів, з'ясування інституційно-інвестиційної ролі держави у структурних змінах та технологічному прогресі на різних історичних етапах модернізації народного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародного економічного співробітництва та модернізації економіки в контексті теоретичного обґрунтування державної політики інноваційного розвитку відображені в працях Ю. Бажала, В. Гейця, С. Єрохіна, В. Сіденка, Л. Федулової, А. Філіпенка та ін. Вітчизняний досвід інвестиційного, технологічного та організаційно-підприємницького міжнародного партнерства у контексті ринкових перетворень економіки дістав певне висвітлення в історико-економічних дослідженнях П. Леоненка, В. Небрат, Н. Супрун, В. Фещенко. Проте в українській економічній літературі залишаються практично не розробленими питання впливу міжнародного економічного співробітництва на техніко-економічні зрушення, соціальні трансформації суспільства та зміцнення національної безпеки.

Мета цієї публікації – на історичному матеріалі представити суперечливу роль іноземного капіталу, організаційно-підприємницького співробітництва, технологічного партнерства в індустріальних перетвореннях та економічному розвитку вітчизняного господарства, виявити негативні наслідки міжнародного технологічного співробітництва у період другої половини XIX – першої половини XX ст. для економічної безпеки держави.

Виклад основних положень дослідження. Починаючи з другої третини XIX ст. основним чинником економічного розвитку України був промисловий переворот – перехід від ручного до машинного виробництва, створення власної фабрично-заводської промисловості, формування нової, індустріальної, структури народного господарства. Аналіз міжнародного економічного співробітництва у добу промислового перевороту дозволяє виокремити певні етапи в його розвитку. Перший етап характеризується активним запрошенням із-за кордону майстрів, техніків, організаторів нових підприємств у легкій та харчовій галузях промисловості (1830–1840-і роки); на другому етапі провідну роль почали відігравати імпортні машини та інші знаряддя для організації промислових підприємств (1840–1850-і роки); для третього етапу характерними були фінансові запозичення для розбудови залізничної мережі (1860–1870-і роки); на четвертому етапі, найбільш плідному, відбулось широке залучення іноземних капіталів і підприємців для організації та розбудови вітчизняної індустрії (1880–1910-і роки).

Головна закономірність розвитку міжнародного співробітництва в процесі технологічної та структурної модернізації вітчизняної еко-

номіки полягає тому, що залежно від рівня розвитку господарства і, зокрема промисловості, змінювалися панівні форми міжнародної співпраці. Відбувся поступовий перехід від епізодичного залучення техніки і фахівців на окремих підприємствах традиційних галузей до захоплення іноземним капіталом і підприємцями ключових позицій у базових галузях нового технологічного укладу.

Участь іноземців в розбудові кам'яновугільної та металургійної галузей зумовила прискорену концентрацію капіталу та активізацію процесу монополізації економіки. Найвищого рівня монополізація досягла саме у базових галузях, що спричинило деформацію конкурентного середовища та підприємницького процесу. В останній третині XIX ст. акціонерне підприємництво за участю іноземних капіталів стало головною господарською організаційною формою [1, с. 405–406]. Разом з тим, обмеження конкуренції та витіснення вітчизняного підприємництва іноземним, непродуктивне використання капіталу та збільшення частки спекулятивних фінансових операцій означали порушення економічних механізмів забезпечення самопідтримуючого розвитку, формування системи інвестиційної та технологічної залежності країни.

Імперсько-ринкова модернізація на теренах України кінця XIX – початку XX ст. обумовила цілеспрямований, хоча й суперечливий і нерівномірний розвиток економіки. Важливою складовою економічної політики було ефективне спрямування іноземного капіталу у пріоритетні галузі. В Україні таким чином розвивалися металургійна, гірничорудна, машинобудівна, хімічна та залізнична промисловість. Водночас діяльність уряду була спрямована на підтримку великого капіталу (митний протекціонізм, казенні замовлення, державні кредити і субсидії, залізничні тарифи і експортні премії, підтримка монополій, акціонерного засновництва тощо), що загострювало внутрішні економічні та соціальні суперечності, посилювало нерівномірність економічного розвитку [2, с. 17]. Склався певний симбіоз державної бюрократії, іноземних капіталістів і вітчизняних підприємців. Інституційні механізми, що забезпечували міжнародне інвестиційне та технологічне співробітництво, збільшували руйнівний потенціал, вивільнення якого в ході світової війни та революційних подій призвело до краху Російської імперії та докорінної зміни економічного устрою.

Форсована індустріалізація, що проводилася в Радянському Союзі, також значною мірою спиралася на технологічну співпрацю із західними фірмами. Запозичення закордонних технологічних досягнень спочатку відбувалося в межах політики надання концесій, але цей період був нетривалим і малоефективним у плані технологічного розвитку господарства. З кінця 1920-х років розгорнулося співробітництво на основі укладання договорів про технічну допомогу [3, с. 140–

159]. Великомасштабні новобудови перших п'ятирічок були зведені завдяки модульній системі проектування промислових об'єктів, яку запровадив американський інженер-конструктор А. Кан. Внаслідок співпраці з іноземними проектно-конструкторськими організаціями був освоєний передовий досвід швидкого проектування та будівництва заводів, підготовлені власні інженери, техніки та кваліфіковані робітники. Додатковими каналами технологічних запозичень стали такі форми міжнародного співробітництва: відрядження радянських інженерів та техніків на стажування на закордонні підприємства; збір економічної та технічної інформації через радянські представництва за кордоном; піратське копіювання іноземних зразків обладнання та техніки; залучення іноземних спеціалістів на добровільній основі, які через економічну кризу втратили роботу, використання їх умінь та навичок під час освоєння імпортованої техніки та будівництва нових заводів.

Завдяки отриманню валютних кредитів та масовому вивезенню сировини Радянський Союз зумів закупити необхідне обладнання за кордоном та провести технічне переоснащення своєї промисловості протягом неповних трьох п'ятирічок. Під час радянської індустріалізації відбулось становлення третього та ядра четвертого технологічних укладів, зокрема розвивались такі галузі: авіаційна, автомобіле- та тракторобудування, електротехнічне та важке машинобудування, кольорова металургія, розбудова ліній електропередачі.

Проте технологічне співробітництво з іноземними фірмами мало й негативні наслідки, зокрема воно вплинуло на розвиток внутрішніх суперечностей планово-централізованої економічної системи, що зрештою призвело до її краху. Залучення технологічних досягнень Заходу на радянському етапі індустріалізації для будівництва промислових гігантів, оснащених передовою технікою, сприяло монополізації виробництва в межах галузей, порушенню оптимальних пропорцій у розвитку суспільного виробництва, консервації досягнутого технологічного рівня та загальній несприйнятливості економіки до інновацій.

Висновки. Як свідчить вітчизняний досвід, залучення іноземного капіталу та зарубіжних фірм, технологічне співробітництво з метою модернізації економіки, забезпечення прогресивних змін у структурі національного господарства, зміцнення його конкурентних позицій потребують комплексної та послідовної регуляторної політики держави. Урядові заходи щодо технологічної та структурної модернізації повинні включати не лише програми технологічного вдосконалення виробництва, а й увесь спектр суміжних процесів, що передбачає соціальні, культурні, демографічні, освітні та інші програми, спрямовані на розвиток людського капіталу, вітчизняного підприємництва та переходу до самопідтримуючого інвестиційно-інноваційного розвитку.

Державна підтримка побудови підприємств-монополістів у своїх галузях веде до структурних дисбалансів та зниження мобільності економіки загалом. Уряду в рамках політики імпортозаміщення варто простимулювати такі «споживчі» галузі, як легка та харчова промисловість, фармацевтична галузь і т.д., що мають значний потенціал імпортозаміщення в умовах значного внутрішнього попиту на цю продукцію, яка покривається значною мірою за рахунок імпорту. Потрібно підтримувати «точки росту» в нових галузях, і робити це найкраще шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату, визначальної складової розвитку економіки. Разом з тим, актуальним завданням забезпечення стратегічних пріоритетів економічного розвитку України є переорієнтація іноземних інвестицій, що надходять сьогодні у галузі другого й третього технологічних укладів, традиційних сфер національної економіки, у прогресивні нові галузі.

1. Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс / [Л.П. Горкіна, С.О. Біла, В.В. Небрат та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.П. Горкіної; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 760 с.

2. Лященко П.І. Історія народного господарства СРСР: у 2 т. / П.І. Лященко. – Т.2.: Капіталізм. – К.: Держполітвидав УРСР, 1952. – 690 с.

3. Горін Н.О. Міжнародне технологічне співробітництво в системі інституційних змін / Н.О. Горін // Еволюція ринкових інститутів в Україні: монографія: у 2 ч.: [В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін.]; за ред. канд. екон. наук В.В. Небрат; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – Ч. I. – С. 133–164.

О.В. Гривківська,

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки, обліку та аудиту*

А.О. Тимошенко,

*аспірант кафедри фінансів та банківської справи
(ПВНЗ «Європейський університет»)*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Поділяючи думку вчених стосовно того, що фінансова безпека сільського господарства являє собою процес формування та ефективного використання фінансових ресурсів за умови виключення можливості зловживань фінансовими коштами і перенаправлення фінансових потоків у незакріплені законодавством сфери їх використання, достатній рівень фінансового забезпечення як результат реалізації комплексу діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, здійснення яких забезпечує ефективність фінансової діяль-

ності та мінімізацію впливу зовнішніх та внутрішніх ризиків, ми визначаємо фінансову безпеку як необхідно-відтворювальний рівень фінансового забезпечення підприємства, галузі, економіки в цілому. Наша позиція пояснюється тим, що нестача фінансових ресурсів спричиняє насамперед:

- недофінансування потреб;
- використання коштів не за призначенням;
- значні розміри боргів та проблеми з їх обслуговуванням;
- зростання відсоткових ставок за користування кредитами;
- зменшення обсягів довгострокового банківського кредитування;
- зростання інфляції та різкі зміни курсу національної валюти;
- невисокий рівень капіталізації банківської системи;
- відплив капіталу за кордон;
- викривлення у звітності і можливі фінансові махінації.

Метою здійснення оцінки фінансової безпеки є отримання достовірної інформації щодо стану реалізації фінансових інтересів суб'єктів фінансової безпеки, задоволення їх фінансових потреб, значення конкретних індикаторів (нормативів), виявлення причин можливих відхилень та розробки заходів щодо ліквідації, запобігання можливим втратам, кризовим явищам шляхом розробки комплексу заходів.

Обчислення рівня фінансової безпеки може базуватися або на визначенні величини фінансових витрат, або здатності протидіяти небезпекам і загрозам, що передбачає комплексність дослідження та розрахунків системи показників залежно від горизонтального рівня дослідження, або з огляду на запропоноване нами визначення фінансової безпеки, як ефективність використання здійснених витрат [1].

Авторська методика оцінювання фінансової безпеки галузі базується на використанні узагальнюючого інтегрального показника, та передбачає проходження п'яти етапів, що дозволяє у кінцевому рахунку управляти її рівнем [2].

На першому етапі пропонується здійснювати кластеризацію суб'єктів за рівнем їх фінансової безпеки з огляду на те, що кластери являють собою складну систему економічних взаємозв'язків, дають змогу виявити та підсилити корисний ефект від підприємницької діяльності і виступають дієвим інструментом організації економіки, контролю за здійсненням процесів та явищ, підвищення конкурентоспроможності як окремих суб'єктів господарювання, так і регіонів, країн, угруповань, виявлення або уникнення можливих чи існуючих загроз або небезпек. Зауважимо, що до кластера входять об'єкти з показниками, подібними (наближеними) до середніх величин цих показників, визначених у межах конкретного кластера.

Другий етап запропонованого методичного підходу передбачає знаходження інтегрального показника фінансової безпеки по кожному кластеру, для чого були відібрані такі фактори: фінансові ресурси сільського господарства (представлені сумою грошових коштів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій, готової продукції та дебіторської заборгованості), чистий дохід (виручка) від реалізації продукції як основне власне джерело фінансування господарської діяльності та розвитку у випадку наявності та використання прибутку на зазначені цілі, довгострокові кредити (позичені кошти розвитку), короткострокові кредити (позичені кошти для поповнення фонду оборотних засобів) та державна підтримка (як необхідний елемент структури фінансування галузі через специфіку її діяльності).

Подальше дослідження полягало у заміщенні чистого доходу (виручки) від реалізації продукції прибутком від реалізації продукції (який виконує функціональне навантаження власного джерела формування фінансових ресурсів галузі) з метою виключення витрат виробництва і відображення більш об'єктивних даних про відтворення рівня фінансового забезпечення суб'єкта дослідження.

Привівши у відповідність грошові суми факторів формування фінансової безпеки з терміном їх дії, було вирішено у моделі використовувати не всю суму довгострокових кредитів, а ту їх частину, яка формує рівень фінансової безпеки суб'єкта протягом року. Окрім того, практика оцінювання фінансової безпеки показала доцільність використання відносних показників (показників ефективності, класична схема розрахунку яких полягає у відношенні прибутку до витрат), які покладено в основу побудови узагальнюючого показника рівня фінансової безпеки, розрахованого як середнє геометричне показників ефективності – факторів формування фінансової безпеки галузі, підприємства. При чому, з огляду на вагомість фінансових ресурсів як фактора формування рівня фінансової безпеки, вважаємо доцільним розглядати не показник ефективності використання фінансових ресурсів, а враховувати вплив складових показників фінансових ресурсів: ефективність використання готової продукції, ефективність дебіторської заборгованості, ефективність використання грошових коштів, їх еквівалентів та поточних фінансових інвестицій. Таким чином, остаточний розрахунок узагальнюючого показника фінансової безпеки передбачає середнє геометричне показників ефективності – факторів формування фінансової безпеки галузі: фінансових ресурсів сільського господарства (представлених сумою грошових коштів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій, готової продукції та дебіторської заборгованості), чистого доходу (виручка) від реалізації продукції як основного власного джерела фінансування господарської діяльності та розвитку у випа-

дку наявності та використання прибутку на зазначені цілі, довгострокових кредитів, короткострокових кредитів (позичені кошти для поповнення фонду оборотних засобів) та державної підтримки.

Отримані у такий спосіб результати спонукали до повторення кластеризації регіонів України за рівнем фінансової безпеки сільського господарства з уточненням факторів її формування. Подальше дослідження полягало у заміщенні чистого доходу (виручки) від реалізації продукції прибутком від реалізації продукції (який виконує функціональне навантаження власного джерела формування фінансових ресурсів галузі) з метою виключення витрат виробництва і відображення більш об'єктивних даних про відтворення рівня фінансового забезпечення сільського господарства.

Дослідження впливу складових фінансових ресурсів на рівень фінансової безпеки сільського господарства показало, що найсуттєвіший вплив справляє дебіторська заборгованість (розміри якої протягом останніх років є насправді значними) та обсяги готової продукції. Проте остання представлена не тільки нереалізованими обсягами готової продукції, а й її запасами, які є значними та життєво необхідними у сільському господарстві через специфіку функціонування галузі. Тому зміцнення рівня фінансової безпеки сільського господарства потребує управління, у першу чергу, цими складовими її формування.

На третьому етапі експертним шляхом за допомогою оцінювання системи показників, що характеризують рівень фінансової безпеки, визначається, який з кластерів є найкращим з точки зору її рівня, який порівняно з іншими кластерами можна було б прийняти за еталонний.

На четвертому етапі з використанням методу Фішберна [3, с. 249] відбувається процес порівняння значимості факторів у межах кластера.

П'ятий етап передбачає управління рівнем фінансової безпеки з урахуванням значення факторів її формування.

Отже, запропонована методика дозволяє не тільки оцінити рівень фінансової безпеки суб'єкта, а й моделювати його значення у майбутньому.

1. Квятківський Ю. В. Діагностика потенціалу системи фінансової безпеки суб'єктів аграрної сфери / Ю. В. Квятківський // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 135–138.

2. Гривківська О. В. Фінансова безпека сільського господарства регіонів України / О. В. Гривківська // Фінанси України. – 2011. – № 7. – С. 93–103.

3. Векслер Е.М. Менеджмент якості. Навчальний посібник / Е.М. Векслер, В.М. Рифа, Л.Ф. Василевич; за заг. ред. Е. М. Векслера. – К.: «Професіонал», 2008. – 320 с.

*Н.В. Дудченко,
старший викладач кафедри фінансів
(Черкаський державний
технологічний університет)*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Постановка проблеми. Забезпечення національної безпеки є пріоритетним завданням уряду України в умовах економічної нестабільності та численних проблем у політичній та соціальній сферах, що є характерними для вітчизняної моделі розвитку процесів державотворення. Належний рівень національної безпеки має гарантувати належний рівень захисту усіх без винятку сфер життя населення країни та має стати основою парадигми стратегічного розвитку держави у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. Розробці теоретичних і організаційно-методичних підходів до забезпечення безпеки банківських установ присвячені наукові праці таких О.І. Барановський, М.І. Зубок, С.М. Побережний, О.Л. Пластун, Т.М. Болгар, І.А. Белоусова, О.А. Кириченко, С.В. Мелесик, А.Б. Іволга, В.О. Онищенко, С.В. Онищенко, В.В. Мирошніченко та інші. При цьому О.І. Барановський, М.І. Зубок, С. М. Побережний, О.Л. Пластун та Т.М. Болгар більшу увагу приділяють саме фінансовій безпеці банківських установ вважаючи її основою безпеки банків. Проте недостатньо вивченими залишаються питання формування саме системи економічної безпеки банківських установ.

Формулювання мети. Мета дослідження полягала у вивченні сучасних підходів до трактування поняття «система економічної безпеки банківських установ» та її структури.

Виклад основних положень дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. При розкритті сутності економічної безпеки комерційних банків, на нашу думку, необхідно врахувати, що вона повинна бути представлена як динамічна характеристика єдиної, цілісної системи [1].

Система економічної безпеки банку за С.М. Яременко представляє собою комбінацію елементів (безпеку матеріальних ресурсів, фінансову безпеку, інформаційну безпеку та кадрову безпеку), пов'язаних між собою різносторонніми зв'язками, що спрямовані на захист від загроз та протидію ним по найбільш важливих напрямках діяльності банку. В.В. Сухонос

погоджується, що створення системи економічної безпеки повинно забезпечити захищеність банку, зокрема його коштів та майна, інформації, різних сфер банківської діяльності від небезпек, загроз та форс-мажорних обставин [2]. Таким чином, С.М. Яременко націлює систему економічної безпеки банку на захист банківської діяльності, тобто на різні види банківських операцій, у той час як В.В. Сухонос основним об'єктом захисту у своєму підході визначає активи банків у різних їх формах.

У свою чергу С.І. Мельник вважає, що система економічної безпеки банку – це сукупність об'єктів, суб'єктів і механізму реалізації безпеки, об'єднаних спільною метою та завданнями щодо протидії загрозам, і які забезпечують безпеку банку і досягнення ним цілей бізнесу, а також укріплення позицій на ринку банківських послуг [3]. Таке визначення, на нашу думку, краще дає пояснення сутності саме поняття системи, віддаючи характеристику економічної безпеки на другий план. Водночас, на позитивну оцінку заслуговує конкретизація структури системи економічної безпеки банку, що є притаманною для запропонованого варіанту досліджуваної дефініції.

Пропонуємо розглядати систему економічної безпеки комерційного банку як динамічну систему елементів, взаємодія яких дозволяє формувати позитивні фінансові потоки розвитку комерційних банків [1].

Таким чином, визначивши сутності економічної безпеки банку та системи економічної безпеки банківської організації, необхідно виділити суб'єкти та об'єкти, що беруть участь в процесі управління економічною безпекою банку [4].

І.О. Губарева пропонує досліджувати структуру економічної безпеки банку не у розрізі її функціональних складових, а у поєднанні трьох складових оцінки її рівня: підсистеми економічної незалежності, підсистеми стійкості і стабільності банківської діяльності та підсистеми оцінки здатності до саморозвитку і прогресу [5]. В.В. Сухонос, на відміну від решти вчених, відокремлює економічну безпеку банку від фінансової, інформаційної, кадрової та інших видів безпеки установи [2].

П.Є. Житний, Г.М. Карамішева пропонують здійснювати заходи щодо забезпечення економічної безпеки банківських установ у розрізі окремих видів банківських операцій. Таким чином, складовими системи економічної безпеки з їхньої точки зору є безпека кредитних операцій, безпека операцій з цінними паперами, безпека валютних операцій, безпека розрахунково-касових операцій [6]. Цієї ж думки дотримуються і М.І. Зубок та С.М. Яременко стверджуючи, що економічна безпека як основа безпеки функціонування банків має бути зосереджена на головних напрямках банківської діяльності, насамперед тих, де сконцентровані фінанси банків – матеріальному і фінансовому [7, с. 258].

Вважаємо, що система економічної безпеки комерційного банку повинна бути представлена як сукупність підсистем, пов'язаних із кредитними, валютними, розрахунковими, інвестиційними операціями, а також операціями, пов'язаними зі збором, обробкою, зберіганням, використанням та попередженням псування, підробки та викрадення інформації як із застосуванням техніко-технологічних ресурсів, так і без них. Особливої уваги заслуговує забезпечення безпеки операцій, що проводяться банками з платіжними документами та формування системи захисту банку та результатів його господарської діяльності від шахрайських та злочинних дій з боку сторонніх осіб та співробітників банку.

Система економічної безпеки банку повинна виконувати чітко визначені функції, основними з яких є: прогнозування, виявлення та запобігання різного роду небезпек і загроз; забезпечення захищеності діяльності банку і його персоналу, збереження його майна, створення сприятливого конкурентного середовища, ліквідація наслідків нанесених збитків, тощо [3, с. 150].

На нашу думку, система економічної безпеки банківської установи повинна включати в себе такі обов'язкові елементи: об'єкти та суб'єкти економічної безпеки банку, підсистеми економічної безпеки, принципи, на яких повинна будуватись система економічної безпеки, механізм управління економічною безпекою банку, тощо. Під час побудови сучасної системи економічної безпеки банку необхідно враховувати фактори, що можуть чинити деструктивний вплив на рівень економічної безпеки, який ця система здатна забезпечити організації, та вектори державного впливу на систему економічної безпеки банківської установи. Оскільки нами було доведено, що економічна безпека окремого банку має вплив на безпеку банківської системи країни та на національну безпеку, актуальною науковою задачею вважаємо дослідження особливостей державного регулювання економічної безпеки банківських установ як пріоритетного напрямку підтримки її на належному рівні шляхом встановлення обов'язкових нормативів діяльності банків та контролю їх стану з метою недопущення збоїв у їх нормальному функціонуванні та забезпеченні їх господарської стабільності, що і є основою економічної безпеки банківської установи.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Досліджено сучасні підходи до трактування поняття «система економічної безпеки банківських установ».
2. Вивчено основні складові системи економічної безпеки банківської установи.
3. Запропоновано обов'язкові елементи, які повинна включати в себе система економічної безпеки банківської установи, а саме: об'єкти та

суб'єкти економічної безпеки банку, підсистеми економічної безпеки, принципи, механізм управління економічною безпекою банку.

1. Сидоренко-Стеценко Д.В. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання / Д.В. Сидоренко-Стеценко // Вісник Черкаського університету. – 2009. – №38. – С. 102–107.

2. Сухонос В.В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків / В.В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1. – С. 64–66.

3. Мельник С.І. Формування системи економічної безпеки банку / С.І. Мельник // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С.149–152.

4. Миляев П.В. Экономическая безопасность коммерческого банка в системе национальной безопасности государства / П.В. Миляев/ Экономическая безопасность коммерческого банка в системе национальной безопасности государства[Электронный ресурс] // Аудит и финансовый анализ. – 2010. – №3. – Режим доступа к материалу: http://auditfin.com/fin/2010/2/10_15/10_15%20.pdf

5. Губарева І.О. Визначення сукупності показників для оцінювання стану економічної безпеки банку / І.О. Губарева, О.М. Штаєр // Проблеми економіки. – 2010. – № 3. – С.66–75.

6. Житний П.В. Вплив економічного аналізу на систему економічної безпеки банківської діяльності / П.В. Житний, Г.М. Карамішева // Економіка Менеджмент Підприємництво. – 2011. – № 23 (II). – С. 231–235.

7. Зубок М.І. Безпека банківської діяльності: підручник / М.І. Зубок, С.М. Яременко. – К.: КНЕУ, 2012. – 477 с.

О.Й. Жабинець,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри

фінансів та економічної безпеки

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СТРАХОВОГО РИНКУ»

Постановка проблеми. Сьогодні в науці та практиці страхового бізнесу проблемам зміцнення економічної та фінансової безпеки страхових компаній, а також фінансової безпеки страхового ринку приділяється значна увага. Що стосується фінансово-економічної безпеки страхового ринку, то дане поняття вводиться нами вперше у науковий обіг. Хоча терміни «фінансова безпека страхового ринку» та «фінансова безпека страхових компаній», «економічна безпека страхових компаній» у сучасні науковій літературі є загальноновживаними. Аналіз іс-

нуючих доступних літературних джерел дає змогу дослідити особливості використання даних термінів та в подальшому обґрунтувати правомірність використання поняття «фінансово-економічна безпека страхового ринку» в науковому обігу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості формування та забезпечення фінансової безпеки як складової економічної безпеки держави, фінансової безпеки страхового ринку та страхових компаній, економічної безпеки страхових компаній розглядаються у наукових працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема О. Барановського, З. Варналія, А. Єпіфанова, М. Єрмошенка, О. Охріменко, А. Сухокурова та інших.

Мета дослідження. Обґрунтувати правомірність використання в науковому обігу поняття «фінансово-економічна безпека страхового ринку» та подати авторське визначення його сутності.

Виклад основного матеріалу. Серед перших вітчизняних досліджень фінансової безпеки страхового ринку слід відзначити науковий доробок О. Барановського, який вважає, що «під фінансовою безпекою ринку страхових послуг у цілому і конкретного страховика зокрема слід розуміти такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дозволив би їм у разі потреби відшкодувати обумовлені у договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування» [2, с. 559]. З даного визначення, випливає, що як фінансова безпека страхового ринку, так і фінансова безпека страховика залежить виключно від забезпеченості страхової компанії фінансовими ресурсами для забезпечення виплат за укладеними договорами та ефективного функціонування.

Серед інших наукових досліджень фінансової безпеки страхового ринку слід згадати дисертаційне дослідження О.С. Журавки, яка в точності повторює формулювання О. Барановського щодо визначення фінансової безпеки страхового ринку, «... під якою пропонується розуміти такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дав би їм змогу у разі потреби відшкодувати обумовлені у договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування» [4, с. 11]. Тобто, автор повністю підтримує формулювання О. Барановського, зазначаючи, що «... головним критерієм, що забезпечує фінансову безпеку страхового ринку, є надійність його суб'єктів, передусім, страхових компаній» [4, с. 11]. Як бачимо, О. Журавка наголошує, що в основі фінансової безпеки страхового ринку лежить фінансова надійність страховиків.

А. Єрмошенко вважає, що під фінансовою безпекою страхової компанії «... необхідно вважати такий її фінансовий стан, який характеризується збалансованістю системи фінансових показників, стійкіс-

тю до внутрішніх і зовнішніх загроз, дозволяє своєчасно та в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання, а також забезпечує ефективний розвиток страхової організації в поточному та наступних періодах» [3, с. 6].

Серед дослідників, що розглядають економічну безпеку страхових компаній слід згадати О.О. Охріменко, яка дає наступне визначення економічної безпеки компанії: «Економічна безпека компанії – це стан захищеності від збитків, які мають різну природу свого походження та котрі можна поділити на декілька видів: випадкові та навмисні; спрямовані проти власності; управлінські; інформаційні; структурно-функціональні; кредитно-фінансові; техніко-технологічні; спрямовані проти персоналу компанії; адміністративні та кримінальні, іміджеві тощо» [5, с. 284].

З наведеного О.О. Охріменко визначення можна зробити висновок, що економічна безпека компанії є ширшим поняттям і включає, крім фінансової, також інформаційну, управлінську та інші складові.

Деякі аспекти економічної та фінансової безпеки страхових компаній, а також фінансової безпеки страхового ринку досліджувала також автор цієї публікації.

На рівні держави фінансова безпека також є складовою економічної безпеки. Так, О. Барановський вважає, що «фінансова безпека – це: важлива складова частина економічної безпеки держави; ... рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань; стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання ...» [1, с. 8]. З даного визначення можна зробити висновок, що фінансова безпека є багатоаспектним явищем і її можна розглядати, зокрема, на декількох рівнях: по-перше, на рівні домогосподарств, підприємств, організацій, установ; по-друге, на рівні регіону, галузі, сектора економіки, ринку; по-третє, на рівні держави, суспільства, а також на четвертому рівні, тобто рівні міждержавних утворень, світового співтовариства.

У монографії «Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення» подано наступні рівні економічної безпеки: мікроекономічний, мезорівень, макроекономічний та глобальний [6, с. 10].

Поєднавши твердження О.Барановського та класифікаційний підхід, що подано у монографії, ми пропонуємо економічну безпеку розглядати на таких 4 рівнях:

- мікрорівні (домогосподарств, підприємств, організацій, установ);
- мезорівні (регіону, галузі, сектора економіки, ринку);
- макрорівні (держави, суспільства);
- глобальному рівні (міждержавних утворень, світового співтовариства).

Висновки. Виходячи з того, що фінансова безпека є складовою економічної безпеки, яка в свою чергу може розглядатися на чотирьох рівнях (мікрорівні, мезорівні, макрорівні та глобальному рівні), вважаємо, що поняття «фінансово-економічна безпека страхового ринку» може використовуватись в науковому обігу на мезорівні, а «фінансово-економічна безпека страхових компаній» – на мікрорівні.

Під фінансово-економічною безпекою страхового ринку ми пропонуємо розуміти його здатність забезпечити свою стійкість до внутрішніх та зовнішніх негативних впливів, які можуть бути наслідком фінансово-економічних прорахунків як на рівні держави, так і на рівні страхових компаній, з метою виконання своїх функцій у забезпеченні захисту суб'єктів економіки від реальних та потенційних загроз та зміцнення на цій основі національної безпеки держави.

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.04.01 / О.І. Барановський. – К.: Інститут економічного прогнозування НАН України. – 2000. – 29 с.

2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): моногр. / О.І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.

3. Єрмошенко А.М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / А.М. Єрмошенко / Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2006. – 18 с.

4. Журавка О.С. Науково-методичні засади стратегічного розвитку страхового ринку України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / О.С. Журавка / ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – 20 с.

5. Охріменко О.О. Страховий захист: менеджмент, маркетинг, економіка безпеки (туристське підприємництво): навч. посібник / О.О. Охріменко. – К.: Міжнар. агенція «BeeZone», 2005. – 416 с.

6. Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення / керівник авт. кол. проф. Р.І. Тринько. – Львів: ЛьВДУВС, 2011. – 304 с.

З.Б. Живко,
*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту*
Г.Я. Левків,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВПЛИВ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ ТА ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблемного питання та актуальність дослідження. Сьогодні увага громадськості все частіше прикута до феномену тіньової економіки. Однак, аналіз літературних джерел наглядно показує, що значно різняться і підходи до тлумачення суті цього явища, і кількісне оцінювання його обсягів. Загалом, під «тіньовою економікою» розуміють усю сукупність економічної діяльності, що не врахована офіційною статистикою, і не включена у валовий національний продукт країни. Тіньова економіка – явище не нове. Вона з'явилася на зорі цивілізації паралельно з виникненням перших державних утворень. Як показує практика, тільки-но людство почало карбувати монети, як відразу ж з'явилися фальшивомонетники; тільки виникло товарне виробництво, як знайшлися нелегальні виробники тощо.

Враховуючи найнебезпечніші наслідки тіньової економіки (поширення корупції; фінансове обезкровлення державного і місцевих бюджетів; формування споживацького і антисоціального типів організаційної культури суспільства), проблематика дослідження не втрачає своєї актуальності, а навпаки постають нові невирішені питання у площині забезпечення економічної безпеки держави, підприємства та особи.

Аналіз проведених досліджень. Теоретичні та прикладні аспекти комплексної проблеми тінізації та детінізації економіки розглядаються у працях багатьох вчених: значний внесок у вивчення тіньової економічної діяльності зробили П. Гутман, К. Морріс, Е. Фейг, Ф.Шнайдер та ін.. Серед вітчизняних науковців уваги заслуговують роботи А. Базилюка, З. Варналія, І. Мазур, В. Мандибури, В.Серафимова, О. Турчинова та ін. Однак, до нині не розроблено універсального механізму протидії тіньовій економіці та не визначено її вплив на рівень безпеки як держави, так і підприємства, що й обумовлює актуальність обраної теми.

Виклад основного матеріалу. Відмінним у процесах розвитку тіньової економіки в Україні від розвинених ринкових країн є те, що в

Україні вона виникла стрімко без відповідної адаптації правового та організаційно-управлінського забезпечення цих трансформаційних процесів до сталого економіко-правового середовища країни, на основі різкої зміни відносин власності та планових суспільно-економічних відносин на ринкові. У ринкових країнах, у межах інститутів власності та ухилення від оподаткування, інфраструктура протидії процесам тінізації напрацьовувалась століттями, тобто задовго до усвідомлення суспільством самого феномена «тіньова економіка».

Згідно законодавства України [1] тінізацію економіки визнано як одну з основних загроз національній безпеці України у сфері економіки Її стрімке поширення в Україні залишається однією з ключових проблем соціально-економічного розвитку, розв'язання якої має стати об'єктом спільних зусиль як державної влади, так і теоретиків та практиків [2].

Експансія тіньових економічних відносин є в першу чергу результатом руйнування колишньої державності, що призвело до розриву традиційних зв'язків між окремими підприємствами і цілими територіями. Не останню роль у криміналізації господарського життя України відіграє і значне ослаблення боротьби з економічними злочинами, що виправдуються тезою про необхідність використання капіталів «тіньової економіки» як ресурсної бази економічних реформ. Поряд з цими, досить очевидними причинами існує цілий ряд глибинних факторів. У першу чергу на активізацію тіньової економіки, що формується на сучасному етапі розвитку реформи впливає: механізм алокації ([allokatsiya] – розподіл, розміщення фінансових ресурсів та інвестицій) ресурсів і влади; особливості поєднання працівника з засобами виробництва; специфіка відносин розподілу, що формуються. Труднощі, що реально виникли в економіці країни на етапі трансформації, по-різному трактуються представниками різних політичних течій: одні підтримують збереження більшості елементів колишньої системи; інші наголошують на проблемах та недоліках, що несе ринок. Тому, корені нинішніх проблем варто перш за все шукати, у специфіці уже сформованих механізмів алокації ресурсів і влади, адже нині в умовах соціально-економічної і політичної кризи механізми локального корпоративного регулювання відіграють другорядну роль, і потрібно переймати позитивний досвід, не повторюючи їх помилок, з економічно розвинених країн, зокрема членів ОЕСР. ОЕСР – одна з провідних економічних організацій світу, яка включає 34 найбільш розвинених держави. В даний час в неї входять Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Угорщина, Німеччина, Греція, Данія, Ізраїль, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, США, Туреччина, Фінляндія, Франція, Чехія, Чілі, Швейцарія,

Швеція, Південна Корея і Японія. ОЕСР відзначає, що статистику для повноти картини слід розглядати через призму показників окремих країн, що входять в організацію.

Згідно з попередніми даними, загальні темпи зростання економік країн, що входять в Організацію економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), в IV кварталі 2011 р. знизилися до 0,1%, у той час як у попередньому кварталі зростання обчислювалося 0,6%. Так, зростання ВП США за підсумками жовтня-грудня минулого року склало 0,7% (у другому кварталі було 0,5%), у той же час ВВП Японії за звітний період втратив 0,6% (у липні-вересні було зафіксовано різке зростання на 1,7%). ВВП Єврозони і ЄС скоротилося в останні три місяці минулого року на 0,3% – вперше з другого кварталу 2009 р. [3].

Порівнюючи динаміку показників рівня тінізації економіки України та країн ОЕСР, варто відзначити не тільки нижчий рівень тінізації в країнах ОЕСР, а й його стабільність (рис. 1).

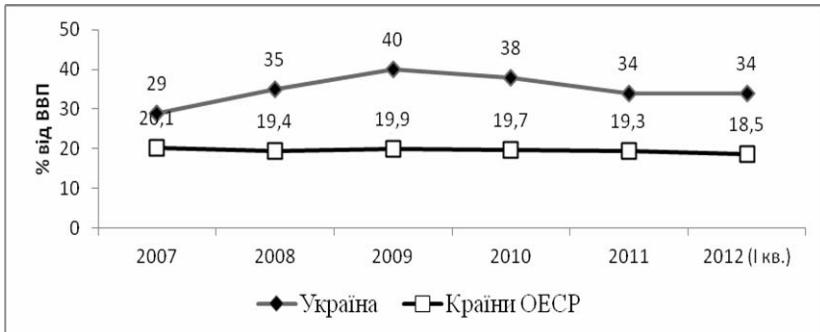


Рис. 1. Динаміка рівня тінізації економіки в Україні та країнах ОЕСР, 2007–2012 рр.

* Побудовано авторами за: [4; 5; 6]

Зниження рівня тінізації національної економіки відбулося в умовах завершення гострої фази кризи і переходу до фази відновлення економічного зростання, яке тісно переплітається з рівнем безробіття. Для визначення реальних масштабів зайнятості і безробіття використовується світова практика – дані вибіркового обстеження населення з питань економічної активності, в основу яких покладена методологія Міжнародної організації праці (МОП). Показник рівня безробіття в країні визначається у відсотках як співвідношення чисельності безробітних до економічно активного населення віком 15–70 років. В Україні такі обстеження з 1995 року проводить Державний комітет статистики. Так, протягом 2010–2011 років спостерігалися зростання рівня реального ВВП (на 4,1 та 5,2% відповідно) і зниження рівня безробіття (до 8,1 і 7,9% відповідно за мето-

дологією МОП). Це супроводжувалося уповільненням інфляційних процесів в економіці, відновленням динаміки зростання депозитів і кредитів у банківській системі, зниженням напруги в бюджетному секторі в зв'язку зі скороченням дефіциту бюджету [7].

Серед існуючих методів оцінювання рівня тінізації економіки виокремимо метод фінансовий і збитковості підприємств (рис. 2).



Рис. 2. Динаміка інтегрального показника рівня тінізації економіки України та показника за методом фінансовим і збитковості підприємств

*Побудовано авторами за: [6].

Середньозважений фінансовий метод та метод збитковості підприємств засвідчив збільшення рівня тіньової економіки у січні-березні 2012 року на 3 в.п. до 34%. Зростання рівня тіньової економіки було пов'язане із підвищенням ризиків дестабілізації ситуації у зв'язку із погіршенням ситуації на зовнішніх ринках (реcesія у окремих країнах Європи, високі ціни на енергоносії) та посиленням внутрішніх ризиків. Як наслідок, спостерігалось зниження розмірів прибутків підприємств, що могло виступити стимулом до застосування ними тіньових схем з метою зниження податкових виплат та збільшення нелегальних прибутків. Тобто прослідковуються тісний взаємозв'язок та вплив тіньового сектору економіки на економічну безпеку підприємства та держави загалом.

До стимулів, що впливали на зниження «тіні» за даним методом, можна віднести певну лібералізацію податкового законодавства, зокрема для підприємств-юридичних осіб.

Висновки. Отже, провівши аналіз основних тенденцій виникнення та розвитку тіньової економіки [1-7], запозичивши передовий досвід країн ОЕСР та інших країн вважаємо можливим застосування наступних заходів протидії тіньовій економіці: 1) проводити постійний моніторинг офшорних зон; 2) створити нормальні умови для розвитку малого та середнього бізнесу; 3) розробити механізми притягнення до відповідальності платників податків, які займаються фальсифікацією;

4) оптимізувати податкове адміністрування; 5) забезпечити умови розвитку підприємництва різних форм власності; 6) вжити всіх заходів щодо оздоровлення податкової системи; 7) сформувати та впровадити низку податкових стимулів; 8) боротися не «проти», а «за» легалізацію тіньових коштів; 9) скасувати спеціальні податки, запровадивши єдину систему однакових правил оподаткування для суб'єктів господарської діяльності.

1. Про основи національної безпеки України: закон України // Верховна Рада України; Закон від 19.06.2003 № 964-IV в редакції від 13.10.2012 р.

2. «Тіньова зайнятість» – «під прицілом», її легалізують. [Відділ праці УПСЗН]. – [Електронний ресурс]. – Сайт Компанії Інформаційних Технологій «Глобал Консалтинг», 2011. – Режим доступу: <http://khm-news.net/2010-07/tinova-zajnyatist-pid-pricilom-ii-legalizuyut.htm>

3. Економіка країн ОЕСР в IV кварталі 2011 р. виросла на 0,1%. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/ekonomika-stran-oesr-v-iv-kvartale-2011-g-vyroslo-na-0-1--20022012185100/>

4. Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2012: Some New Facts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econ.jku.at/Schneider>

5. Some New Facts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2012/Europe31.pdf>

6. Загальні тенденції тіньової економіки у I кварталі 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/Shadow

7. Мовчан М. Обсяг тіньової економіки України становить 350 млрд грн, половина цих коштів – зарплати в «конвертах» / М. Мовчан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wallnews.info/news/2012/08/20/180070>

Х.В. Жидецька,
*аспірант кафедри
економіки та маркетингу у ВІПК
(Українська академія друкарства)*

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА ОСНОВНІ ІНДИКАТОРИ ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ РІВНЯ

Постановка проблеми. Соціально-демографічна складова економічної безпеки держави є однією із основних передумов безпечного та стабільного розвитку країни. Рівень безробіття, міграційні процеси, добробут населення та інші чинники, пов'язані із трудовими ресурсами, мають вагомий вплив на національну безпеку держави. Тому важ-

ливим завданням є визначення та мінімізація загроз, які виникають із соціально-демографічних проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення питання економічної безпеки держави знайшло своє відображення у працях українських науковців В. Гошовської, Т. Завора, І. Кравченко, В. Куценко, Е. Лібанової, В. Онікієнко, Г. Пастернак-Таранушенко, Н. Статівки та інших. У дослідженнях вчені окремо розглядають соціальну та демографічну складові економічної безпеки держави. На нашу думку, ці два елементи є взаємопов'язаними між собою, оскільки основним завданням обох є вивчення та аналіз показників, що характеризують населення країни і ринок праці. Тому для глибшого та всестороннього вивчення даної проблематики необхідно розглядати питань соціально-демографічних процесів комплексно.

Метою публікації є дослідження соціально-демографічної безпеки держави та визначення її рівня на основі низки показників.

Основний виклад матеріалу. Економічна безпека держави характеризується таким станом її економіки, який дає змогу забезпечувати на належному рівні основні потреби громадян і зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз. Сьогодні основними зовнішніми загрозами національній економічній безпеці є енергетична залежність національного виробництва, імпортна інтервенція товарів на внутрішній ринок, висока заборгованість міжнародним фінансовим організаціям, відтік з країни висококваліфікованої робочої сили та ін. Серед внутрішніх загроз слід виділити скорочення обсягів національного виробництва, зниження інноваційно-інвестиційної активності, високий рівень безробіття, зростання дефіциту державного бюджету, внутрішнього боргу, зниження добробуту населення тощо [3].

Економічна безпека досягається тоді, коли існуючий або очікуваний рівень загроз не перевищує межі, за якою втрачається національний суверенітет, зменшується економічний потенціал, знижується рівень і якість життя громадян.

Складовими економічної безпеки України визнані: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, виробнича, демографічна, соціальна, енергетична, продовольча. Об'єктом нашого дослідження є соціально-демографічна безпека. Основними проявами небезпек у соціально-демографічній сфері є високий рівень безробіття, міграційні процеси, зниження рівня народжуваності, старіння населення країни, бідність, низький рівень добробуту тощо.

За існуючою методологією усі загрози за рівнем впливу на економічну безпеку поділяються на: мінімальні, середні та максимальні. Мінімальні загрози свідчать про виникнення несприятливих

умов для відтворювальних процесів в економіці. Середній рівень загроз вказує на несприятливі тенденції в економіці. Максимальний рівень впливу загроз показує, що мають місце незворотні процеси в економіці. Відповідно до групування загроз встановлені значення індикаторів (показників), порівняння з якими фактичних даних свідчить про глибину загроз. Так, при мінімальних загрозах діють оптимальні індикатори, при середніх – порогові значення, при максимальних – граничні значення показників.

Міністерство економіки України, на основі врахування світового досвіду та напрацювань вітчизняних вчених, визначило порогові величини показників економічної безпеки для кожного її елемента. Індикаторами соціально-демографічної безпеки з їхніми пороговими значеннями можуть слугувати:

- рівень тінізації економіки – не більше 30% ВВП;
- відношення темпів зростання продуктивності праці до темпів зростання середньої заробітної плати – не менше 1;
- рівень інфляції – не більше 107% (до грудня попереднього року);
- частка імпорту у внутрішньому споживанні – не більше 30%;
- частка імпорту продовольства у внутрішньому споживанні держави – не більше 25%;
- відношення імпорту до ВВП – не більше 50%;
- частка населення із сукупними витратами, які нижчі 75% від медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності) – не більше 25%;
- частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які є нижчими від прожиткового мінімуму – не більше 40%;
- відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму – не менше ніж 3 рази;
- відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого – не більше 8 разів;
- частка витрат на харчування у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств не більше 50%;
- рівень безробіття (за методикою МОП) – не більше 10%;
- забезпеченість житлом в середньому на одну особу – не менше 25 кв.м;
- обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я до ВВП – не менше 4%;
- обсяг видатків зведеного бюджету на освіту до ВВП – не менше 8,3%;
- коефіцієнт старіння (станом на 1 січня) – не більше 18%;
- демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне – не більше 60%;

- сумарний коефіцієнт народжуваності населення, (середня кількість дітей, народжених жінкою за все життя) – не менше 2,2 осіб;
- коефіцієнт природного приросту (на 1 тис.) – не менше 2,8 осіб;
- очікувана тривалість життя при народженні – не менше 70 років [1].

Систему даних показників можна доповнити визначенням рівня еміграції, рівня імміграції, частки населення титульної нації, рівня якості життя тощо.

Експрес – оцінка деяких із вищезазначених показників (індексів) засвідчив, що соціально-демографічна ситуація в Україні знаходиться на межі порогового і критичного стану. Так, станом на 2012 рік за офіційними даними Державної служби статистики України коефіцієнт природного приросту населення є від’ємним і складає -3,1 на 1000 осіб, рівень безробіття –15,6%, рівень тінізації економіки – 34%, відношення імпорту до ВВП – 59,3% , частка витрат на харчування у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств – 51,3%, забезпеченість житлом на 1 особу – 23,5 кв.м. По деяким значенням індикаторів в останні роки спостерігається позитивна тенденція (ріст середньомісячної заробітної плати, середній розмір місячної пенсії), однак їх абсолютне значення знаходиться на досить низькому рівні.

Висновки. Важливим значення для аналізу економічної безпеки держави та її складової – соціально-демографічної безпеки, є не лише визначення критеріальних показники, але і їх порогових значень, тобто граничних величини. Вони ілюструють реальний стан справ у країні. На основі аналізу цих показників фахівці органів державного управління розробляють основні напрямки державної політики в цій сфері.

1. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980

2. Завора Т.М. Аналіз та оцінка індикаторів стану соціальної безпеки України / Т.М. Завора, О.В. Чепурний // Ефективна Економіка: електронне наукове видання Дніпропетровського державного аграрного університету. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1365>

3. Пухтаєвич Г.О. Аналіз національної економіки: навчально-методичний посібник / Г.О. Пухтаєвич – К: КНЕУ, 2003. – 148 с.

4. Статівка Н.В. Демографічна складова економічної безпеки України / Н.В. Статівка, А.А. Смаглюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/2/12.pdf

В.Д. Залізко,
докторант кафедри аудиту
та економічного аналізу
(Національний університет
державної податкової служби України)

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У ПРОЦЕСІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Запорукою стабільності соціально-політичної системи України є перехід на більш високий рівень економічного розвитку, що неможливий без створення комплексної, науково обґрунтованої теорії економічної безпеки країни. На сьогодні існує потреба у встановленні змістовно-понятійного трактування, формулювання соціально-економічної суті та ролі економічної безпеки сільських територій в процесі зміцнення економічної безпеки України.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Дослідження теоретичних аспектів формування поняття «економічна безпека» на різних рівнях проводилось у багатьох провідних наукових центрах світу такими вченими як: Л. Абалкін, А. Архипов, О. Барановський, В. Геєць, С. Глазьев, В. Губіна, З. Варналій, Г. Вечканов, В. Губін, О. Грунін і С. Грунін, Я. Жаліло, А. Іванов, Р. Квасницька, А. Кірієнко, Р. Качалов, Г. Клейнер, Г. Козаченко, Т. Кузенко, В. Ліпкан, Н. Лоханова, А. Мамікіна, В. Мунтян, Є. Олейніков, П. Орлов та інші [1–4].

Але не зважаючи на досить велику увагу світової наукової спільноти до зазначеної проблематики (створення спеціальної науки про економічну безпеку – екосестейт), єдиного – загально визнаного, універсального наукового підходу у визначенні економічної безпеки держави не має. Більше того, науковці, намагаючись охопити, одночасно, всі сфери економічної діяльності, постійно збільшують кількість показників, що впливають на рівень економічної безпеки (в деяких методиках кількість таких показників вимірюється сотнями). Поза увагою дослідників залишилось питання визначення суті економічної безпеки сільських територій і з'ясування їх ролі у процесі зміцнення економічної безпеки України.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування ролі економічної безпеки сільських територій в процесі зміцнення економічної безпеки держави в основу якого покладено адміністративно-територіальний поділ, шляхом узагальнення та систематизації існуючих наукових підходів до визначення поняття «економічна безпека».

Виклад основного матеріалу. На сьогодні поняття «економічна безпека» стало одним з найпопулярніших в дослідженнях науковців багатьох країн, а особливо з пострадянського табору. Це не дивно, оскільки саме в цих країнах економіка зазнає постійних змін та нововведень. Питання ролі, місця та основних складових економічної безпеки сільських територій в системі економічної безпеки країни потребує системного дослідження, для успішного проведення якого нагадаємо деякі важливі історичні відомості.

Поняття «безпека» відносно недавно почало активно використовуватися у вітчизняній науковій літературі природничого спрямування і до початку XX ст. його в основному асоціювали з військово-медичною, біолого-хімічною, енергетичною та загально державною сферами. За останні десятиліття в науковий обіг гармонійно увійшли низка понять, які базуються на понятті «безпека».

Одними з перших, хто систематизували та обґрунтували доцільність використання поняття безпеки у різних сферах життєдіяльності людини були філософи різних часів. Щоправда вони досліджували це питання через призму загальної теорії буття, не вникаючи в деталі. Проблеми пов'язані з громадською безпекою були актуальними для багатьох тоталітарних імперій світу і займали чинне місце в їх наукових дослідженнях.

Вперше інтенсивно почали використовуватись термін «економічна безпека» в США, і у 1934 р. за ініціативи Ф. Рузвельта було створено Комітет економічної безпеки для подолання кризових явищ, які в той час активно проявлялись (згодом комітет був розформований після подолання кризи). У 1994 р. використавши ідею Ф. Рузвельта було створено Національну економічну раду на якій було затверджено Національну програму забезпечення економічної безпеки США. Подібну структуру захисту свої національних інтересів наслідували більшість країн ЄС та Японія (детальніше дивись, наприклад [1]).

Разом з тим, офіційне міжнародне визнання поняття «економічна безпека» відбулося на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1985 р. (під час прийняття резолюції про міжнародну економічну безпеку, згідно якої було зазначена необхідність сприяння проблемам в зазначеній сфері з метою покращення соціально-економічного розвитку кожної з країн).

Проаналізувавши існуючі визначення економічної безпеки (кількість яких вимірюється в сотнях одиниць) виділимо п'ять основних рівнів застосування економічної безпеки: мега, макро, мезо, мікро та нано. Перший варто використовувати у глобальних випадках, коли йдеться про міждержавну безпеку загально світового рівня. Викорис-

товувати «макрорівень» потрібно у випадках дослідження безпеки в рамках однієї окремо взятої країни. Безпека на «мезорівні» застосовується у державних стосунках на регіональних рівнях, а поняття «мікробезпека» на рівні районів та сіл. Приватну безпеку окремо взятих громадян та їхньої діяльності і таке інше досліджуватимуть «нанорівні». Зазначимо, що розвинені країни світу приділяють особливу увагу першому – міжнародному рівню національної безпеки, оскільки вони отримавши безперечні переваги над менш розвиненими країнами не хочуть їх втрачати, а ті країни що розвиваються приречені обмежуватись вирішенням внутрішніх проблем причини яких часто лежать за межами країни. Прикладом такої діяльності є демпінгування цін на сільськогосподарську продукцію (за кордоном вибрали шлях пов'язаний із наданням значних дотацій для власних сільськогосподарських підприємств) та не порівняно низькі ціни на сировинну продукцію (ліс, руда і таке інше), яку в основному закупають у менш розвинених країнах.

Систематизувавши накопичений вітчизняний та закордонний науковий досвід в області досліджень екосистейту будемо визначити поняття «економічна безпека сільських територій» через чітку структуру цього поняття та визначення основних функцій і закономірностей.

В залежності від сфери життєдіяльності людини змінюються акценти в бік того чи іншого виду економічної безпеки, оскільки неможна прирівнювати ризики виробництва у великому мегаполісі та сільському населеному пункті. Крім того, що в них кардинально різні умови проживання, фінансового забезпечення, зайнятості, екології і т.д. відмінним є стартові умови, ментальна складова, інфраструктура тощо і тому, доцільно визначити поняття «економічної безпеки держави» через економічну безпеку сільських та міських територій окремо.

Поняття «економічна безпека» має складну ієрархічну структуру в основу якої пропонується покласти безпосередній територіальний поділ, а саме: економічна безпека держави містить в собі регіональну економічну безпеку до якої входять економічна безпека організацій, суб'єктів господарювання, підприємств, приватних осіб тощо, в залежності від їхнього розміщення на сільській чи міській території. Кожне з цих понять досить широко розглянуто науковцями різних країн світу з точки зору галузевого підходу (сформульовано їх визначення, функції та інші важливі характеристики). Проте поняття регіональної економічної безпеки є занадто широким, щоб ефективно зкорелювати у ньому економічну безпеку відповідних організацій, суб'єктів господарювання, підприємств та приватних осіб. Очевидним є те, що не мо-

жна ототожнювати ризики та проблеми, які характерні для міських та сільських територій, оскільки вони різні по своїй природі та масштабах. По великому рахунку між сільськими та міськими територіями завжди присутній певний конфлікт інтересів, найпростішим прикладом якого є формування цінової політики на сільськогосподарську продукцію. В світовій економіці історично створилася ситуація, що міські жителі, як основні споживачі, хочуть купувати продукцію селян за низькими цінами, а селяни навпаки бажають продати її як найдорожче і тому саме вдала регіональна політика здатна збалансувати ці інтереси, чому безумовно сприятиме диференціація регіональної економічної безпеки на економічну безпеку сільських та міських територій.

У зв'язку з тим, що економічна безпека сільських територій залежить від наявності якісного набору умов та факторів, матеріальних або нематеріальних, за яких можливий сталий соціально-економічний розвиток цих територій, а економічна система при цьому буде здатна ефективно уникати або вирішувати різного роду конфлікти та ефективно протистояти можливим внутрішнім або зовнішнім загрозам, її можна структуризувати на відповідні підвиди. При цьому не забуваючи про те, що не варто ототожнювати економічну безпеку виключно із станом економіки і розглядати її як одну із характеристик останньої. На нашу думку, економічна безпека – це не лише результат діяльності основних галузей економіки (АПК, металургія, хімічна промисловість і т.д.), хоч незаперечним є той факт, що поповнення її ресурсної бази залежить від загальноекономічного рівня в країні. Проте наявність такої бази є лише необхідною умовою і зовсім не достатньою. Тому питання пов'язане з критеріями визначення економічної безпеки для України є архіважливим і потребує подальшого дослідження.

Висновки. Головними інструментами у забезпеченні економічної безпеки сільських територій мають слугувати встановлення простих, зрозумілих та економічно обґрунтованих правових норм, механізмів економіко-організаційного управління та соціальної відповідальності. Потрібно розрізняти у структурі економічної безпеки міських територій такі поняття як «економічна безпека мегаполісу», «економічна безпека міста» районного чи обласного значення, а у економічній безпеці сільських територій варто окремо розглядати економічну безпеку депресивних сільських територій, сільських територій, що знаходяться в зоні радіаційного чи хімічного забруднення або в рекреаційній зоні.

Таким чином зміцнення економічної безпеки держави потрібно проводити через системне покращення економічної безпеки сільських та міських територій шляхом створення комплексу умов та факторів за

яких можливий сталий розвиток, при чому економічна система буде здатна ефективно вирішувати конфлікти та протистояти загрозам.

1. Проскурин С.А. Национальная безопасность страны: сущность, структура, пути укрепления / С.А. Проскурин. – М.: Знание, 1991. – С. 25.

2. Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти / О.С. Бодрук. – К.: НІПМБ, 2001. – 300 с.

3. Вечканов Г.С. Экономическая безопасность / Г.С. Вечканов. – СПб, 2005. – С. 25–27.

4. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: [Монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.

П.І. Зінов,
*здобувач наукової лабораторії
з проблем розкриття
та розслідування злочинів
(Національна академія
внутрішніх справ)*

ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЦІЛЬОВИМ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, У СТРУКТУРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проведення в державі економічних реформ супроводжується не лише позитивними змінами соціально-економічної ситуації, але й низкою негативних тенденцій, серед яких особливе місце займає зростання економічної злочинності та корупції.

Ці явища негативно впливають на авторитет органів державної влади, підривають довіру населення до демократичних інститутів, а зрештою – загрожують національній безпеці України, ускладнюючи відносини на міжнародному рівні. Однією з найбільш важливих та уразливих галузей економічної діяльності держави вважається сфера бюджетних відносин. Помітне місце у структурі бюджетних злочинів посідає нецільове використання бюджетних коштів.

Лише за січень-жовтень 2012 року Держфінінспекцією та її територіальними органами виявлено майже сім тисяч фінансових правопорушень на загальну суму 316 млн грн., що призвели до значних втрат фінансових і матеріальних ресурсів. Серед них близько 10% складають нецільові витрати державних ресурсів на суму понад 10 млн грн. (у тому числі коштів державного бюджету – більше одного мільйона грн.), зокрема 565 – у

бюджетних установах і організаціях (на суму близько 9 млн грн., у тому числі коштів державного бюджету – близько одного мільйона) та 28 – у державних цільових фондах (на суму 126 тис грн., у тому числі коштів державного бюджету – 58 тис грн.).

Відтак, протидія злочинам вказаної категорії належить до пріоритетних заходів забезпечення бюджетної безпеки держави та, водночас, залишається важливим напрямом в діяльності правоохоронних органів.

Дослідження проблем протидії нецільовому використанню бюджетних коштів потребує з'ясування насамперед місця цих злочинів у структурі сучасної злочинності, оскільки нині в науковій літературі з цього приводу відбувається активна дискусія.

У теорії кримінального права нецільове використання бюджетних коштів відносять до різних груп протиправних діянь, зокрема П.П. Андрушко – до злочинів, що посягають на фінансову діяльність та бюджетну систему; Н.О. Гуторова – до злочинів проти державних фінансів; О.І. Перепелиця – до злочинів у сфері фінансової діяльності держави; О.О. Дудоров – до злочинів у сфері господарської діяльності. Зазначені класифікації безумовно стосуються нецільового використання бюджетних коштів, однак вони є занадто широкими, адже охоплюють суспільно небезпечні діяння, що не завжди безпосередньо пов'язані з бюджетною системою.

Водночас найбільш правильним та прийнятним для криміналістики є віднесення цих злочинів до *суспільно небезпечних діянь у бюджетній сфері*, оскільки такі посягання спрямовані на бюджетні кошти, способи їх вчинення пов'язані з використанням цих коштів, а суб'єктами злочинів є службові особи, які наділені повноваженнями щодо використання бюджетних коштів. Фактично ці злочини посягають одночасно й на бюджетну сферу, і на систему державних фінансів, і на економічні відносини. Водночас якщо злочини у бюджетній сфері (як родове поняття) спрямовані на суспільні відносини щодо формування, розподілу та використання бюджетних коштів для реалізації функцій держави, то злочини, передбачені ст. 210 КК України, (як їх різновид) – на суспільні відносини лише у сфері використання таких бюджетних коштів.

О.О. Титаренко та В.М. Руфанова слушно зауважують, що поряд із поняттям «злочини, які вчиняють з незаконним використанням бюджетних коштів», вживаються й інші, близькі за значенням, а саме: «злочини, які вчиняються у бюджетній сфері», «злочини, пов'язані з порушенням законодавства про бюджетну систему», «злочини, що пов'язані з порушенням бюджетного законодавства», «злочини, поєд-

нанні з використанням бюджетних коштів», «злочини в сфері державних фінансів», що свідчить про відсутність єдиного концептуального підходу до визначення їх змісту.

Вчені по-різному визначають протиправні діяння в бюджетній сфері.

Так, К.С. Арутунян під злочинами, які вчиняються під час розподілу та використання бюджетних коштів розуміє сукупність суспільно-небезпечних, умисних (корисливих) чи таких, що вчиняються через несумлінність, кримінально-караних посягань, які вчиняються службовими особами, а також особами, які виконують управлінські функції, шляхом дії та (чи) бездіяльності в процесі надання, отримання та використання бюджетних коштів та кредитів за допомогою різноманітних зловживань та злочинів, які спричиняють шкоду охоронюваним законом правам та інтересам громадян, суспільству та державі матеріальну шкоду.

Ю.В. Трунцевський та О.Ш. Петросян під злочинами, вчиненими в бюджетній сфері розуміють суспільно небезпечні діяння, що посягають на фонди грошових коштів, призначених для фінансового забезпечення завдань і функцій держави і місцевого самоврядування.

Ю.Л. Анісімов злочинами у сфері бюджетних відносин називає суспільно небезпечні кримінально-правові явища, що заподіюють шкоду економічній безпеці держави за допомогою протиправного впливу на бюджетне забезпечення державного управління в різних сферах суспільно необхідної діяльності органів державної влади і місцевих органів самоврядування, а також господарської діяльності державних установ і підприємств.

А.К. Щегуліна виокремлює службові злочини в бюджетній сфері як умисні діяння, що поєднують об'єктивні ознаки зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень з такими елементами протиправної поведінки, як витрачання бюджетних коштів на цілі, що не відповідають умовам їх призначення, або витрачання недержавних позабюджетних доходів на цілі, не відповідають умовам, визначеним законодавством, і бюджетам зазначених фондів, відповідальність за які встановлює Бюджетний кодекс.

Ю.М. Демидов під злочинністю в соціально-бюджетній сфері розуміє сукупність соціально-бюджетних та позабюджетних економічних відносин у галузі пенсійного, соціального забезпечення та соціального страхування, охорони здоров'я, освіти, науки і наукового забезпечення, культури і мистецтва, спорту і туризму, муніципального житлово-комунального господарства і побутового обслуговування населення, а також економічних відносин у галузі функціонування державних позабюджетних фондів з реалізації закріплених прав та інтересів громадян і держави в зазначених сферах життя суспільства.

На думку ж А.В. Макарова, під злочинністю у бюджетній сфері слід розуміти негативне соціально-правове явище, що полягає в суспільно небезпечних зазіханнях на сукупність суспільних відносин, що виникають у зв'язку з утворенням і використанням фондів грошових коштів, зосереджуваних у бюджетах усіх рівнів.

О.О. Титаренко і В.М. Руфанова злочини в бюджетній сфері визначають як сукупність переважно умисних, вчинених в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб, корисливих, суспільно-небезпечних діянь, що вчиняються при складанні, розгляді, затвердженні й виконанні бюджетів, а також при здійсненні контролю за виконанням бюджету, спрямовані на ухилення від сплати необхідних платежів до бюджету або незаконне використання бюджетних коштів.

Так, О.В. Тихонова під кримінально-караними порушеннями порядку виконання бюджету за видатками розуміє посягання на суспільні відносини, які виникають у зв'язку з управлінням бюджетними видатками та використанням бюджетних коштів, передбачених бюджетами всіх рівнів.

На підставі аналізу вищезазначених позицій можна стверджувати, що злочини, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів – це суспільно небезпечні діяння, що посягають на суспільні відносини у сфері використання бюджетних коштів для реалізації функцій держави та вчиняються здебільшого службовими особами.

Таким чином, злочини, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, є складовою злочинів у бюджетній сфері, які, у свою чергу, належать до економічної злочинності.

К.М. Качура,

здобувач

*(Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»)*

НЕПРОЗОРИСТЬ У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ ПРОВОКУЄ КОРУПЦІЙНІ ЗЛОВЖИВАННЯ ВИНИКНЕННЯМ НЕОБЛІКОВАНИХ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ

Сьогодні сфера нерухомості (як і ринок нерухомості) одна із корумпованих і тінізованих сфер економіки в Україні.

Нерухомість як зазначає В. Прокопенко складається із земельної нерухомості і створеної нерухомості [1, с. 22]. Яка представлена на ринку

нерухомості як разом, так і окремо. Структура ринку нерухомості складається із певних сегментів споживчої, дохідної, інвестиційної нерухомості. Всі ці сегменти так чи інакше поглинають у фінансовій тіні.

Ну по-перше, це пов'язано із виникненням ринку нерухомості. Інституційним базисом виникнення ринку на початку 1990-х років стають приватизаційні процеси, через непрозорість яких з'являються корупційні схеми і не обліковані фінансові потоки. Через непрозорі механізми приватизації об'єктів нерухомості державної власності з'являється в економіці таке явище як рейдерство. Держава не ринковим шляхом надає обмеженому колу осіб державне майно, в тому числі і нерухомість. Чим провокує рейдерські атаки, захопiti об'єктів нерухомості.

По-друге, сфера нерухомості, як і ринок нерухомості характеризується обмеженою інформацією й непрозорістю відносин.

Непрозорість при веденні переговорів та укладання угод. Всі правочини з нерухомістю мають бути зареєстровані у державних реєстрах, що певною мірою ускладнює процес отримання необхідної інформації і збільшує витрати. В українських реаліях такі витрати додатково зростають за рахунок нечіткого встановлення відповідних процедур вітчизняним законодавством поряд з їх великою кількістю та високим рівнем складності, відсутністю на ринку нерухомості прозорості в транзакціях. Все це породжує корупційні зловживання і появу не облікованих фінансових потоків.

По-третє, прогалини та колізії в специфікації та захисту прав власності. У випадку недостатньої урегульованості прав власності та відсутності інститутів, що їх забезпечують, витрати громадян для відновлення порушених прав, а також на захист їх від зазіхань можуть бути надзвичайно високими.

По-четверте, непрозорість в механізмі отримання прав власності на земельну нерухомість. Поява не облікованих фінансових потоків зв'язаних з проникненням корупційної складової на ринок нерухомості через непрозорість реєстраційних процедур і відсутність прозорого механізму в наданні права власності на земельну нерухомість. У сфері приватизації земельної нерухомості функції держави деформувалися через перебільшення повноважень державними чиновниками і унеможливлення або складності отримання права власності на будь-яку земельну ділянку надзвичайно ускладнено як у часі, так і у фінансових питаннях. Також є проблемні питання і в отриманні права оренди на земельну нерухомість сільськогосподарського призначення через все ту ж корумповану складову[1, с.66].

По-п'яте, відсутність вільного ринкового обігу земельної нерухомості сільськогосподарського призначення, тривале продовження мора-

торію (до 2016 року) покриває незаконний продаж і оренду земельної нерухомості сільськогосподарського призначення.

Корупційні зловживання, виникнення не облікованих фінансових потоків – все це простежується на ринку нерухомості, де немає прозорості трансакцій, відсутня повна інформація щодо ринкових трансакцій, чіткість і простота механізмів, які мають унеможливлувати двояку трактовку деяких норм законів та підзаконних актів. Свідомо скриваються ті чи інші характеристики нерухомості, характеристики на подібні об'єкти через велике бажання, як правило, з боку продавця і з боку його посередника продати об'єкт нерухомості з метою отримання прибутків та приховати обсяги цих прибутків з метою несплати податків тощо.

Усунення такої практики можливо через прийняття відповідних нормативних актів щодо вільного ринкового обігу земельної нерухомості, в тому числі і сільськогосподарського призначення; створення інституційного базису інформаційної прозорості на ринку нерухомості і в сфері нерухомості через запровадження дієвого земельного кадастру з прозорими механізмами роботи.

1. Прокопенко В.Ю. Фінансово-кредитні інструменти на ринку нерухомості: теорія та практика: монографія / В.Ю. Прокопенко. – Харків: ВПП «Контраст», 2012. – 416 с.

*Є.В. Крикавський,
Р.М. Вороніна*

АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНИЙ ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Однією із найважливіших складових економічної безпеки є фінансова безпека, яка стосується не лише держави в цілому, а й усіх галузей національного господарства, зокрема. На рівень фінансової безпеки держави впливає велика кількість різноманітних факторів і одним із надзвичайно важливих є національна система протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансуванню тероризму.

Неефективна національна система фінансового моніторингу призводить до збільшення вливання злочинних доходів в економіку країни та її фінансову систему, що підвищує злочинність і корупцію,

тим самим сповільнюючи економічне зростання, та може призвести до злочинного контролю над ключовими секторами економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням національної системи фінансового моніторингу та економічної безпеки присвячені роботи таких науковців як О. Барановський, О. Бережний, С. Дмитров, В. Коваленко, А. Єжов, М.Єрмошенко, О.Фещенко, С. Гуржій, В. Зубков, С. Осіпов та інших [1–4]. Більшість сучасних досліджень пов'язані з особливостями функціонування національної системи фінансового моніторингу, міжнародної боротьби з відмиванням грошей, проблемами забезпечення економічної та фінансової безпеки, проте відсутні дослідження, які б стосувались взаємозв'язків між легалізацією злочинних доходів та фінансовою безпекою, удосконалення національної системи фінансового моніторингу для підвищення ефективності її функціонування.

Метою дослідження є аналіз впливу антилегалізаційного фінансового моніторингу на фінансову безпеку держави та шляхи удосконалення національної системи фінансового моніторингу.

Виклад основних положень. Як показують статистичні дані численних досліджень, важкі злочини і корупція є стримуючим фактором для економічного розвитку країн та загрозою фінансовій безпеці держави, а політика протидії легалізації злочинних доходів, навпаки, стримуючим фактором для злочинності [6, с. 83]. Ефективна національна система фінансового моніторингу підвищує вартість відмивання доходів для злочинців, а, це, в свою чергу, зменшує рівень злочинності, як свідчать численні дослідження [5, 6]. Отже, необхідно впровадити на законодавчому рівні відповідне покарання за цю злочинну діяльність, і не лише для кримінальних елементів, що легалізують свої доходи, а й для всіх учасників цього процесу: посередників, консультантів, працівників фінансових установ, що сприяють відмиванню та не надають інформацію до відповідних органів, корумпованих працівників правоохоронних органів та суддів. Коли вся система фінансового моніторингу, а також кримінально-правова та судова системи будуть прозорими, злочинцям буде значно важче займатись своєю протиправною діяльністю.

З метою створення ефективної системи антилегалізаційного фінансового моніторингу, необхідно реорганізувати діючу систему таким чином, щоб вона забезпечувала відповідність міжнародним і внутрішнім стандартам запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та забезпечувала високий рівень захисту та контролю ризиків відмивання доходів. Потребують змін законодавчі акти та нормативно-правові акти НБУ та Держфінмоніторингу Украї-

ни, які забезпечать ефективну взаємодію міжнародних органів фінансової розвідки, співпрацю між державними органами і приватними структурами, припинення корупційних схем, в тому числі посилення кримінальної відповідальності за фінансові злочини та відмивання грошей, зокрема.

Проблема існуючої системи фінансового моніторингу полягає в тому, що кожен її учасник надає процесу протидії відмиванню грошей свій індивідуальний зміст і у відповідності з ним буде свою діяльність, не будучи зацікавленим у кінцевому результаті боротьби з відмиванням доходів. Наявність такої свободи призводить до того, що фактичний стан системи фінансового моніторингу, як правило, відрізняється від планового, а при відсутності відповідного контролю події перестануть бути детермінованими та не піддаються прогнозуванню і призводять до змін у системі. Тому з метою підвищення рівня інтеграції між всіма елементами системи фінансового моніторингу, її необхідно реформувати.

Реалізація нових механізмів та змін в діючій структурі державного контролю за фінансовими потоками дозволить дати позитивний результат. Так, базовим блоком для побудови сприятливого середовища організування вітчизняної системи фінансового моніторингу стане створення цілісної незалежної системи запобігання та протидії відмиванню доходів. Виділимо такі основні напрями перебудови національної системи фінансового моніторингу:

- структурно-організаційний;
- нормативно-правовий;
- науково-дослідний.

Реорганізація системи фінансового моніторингу неможлива без формування «ядра» цієї системи, яке забезпечить ефект синергії, об'єднуючи зусилля приватного сектору, державних наглядових органів та правоохоронних органів задля боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Роль «ядра» національної системи фінансового моніторингу повинна виконувати Державна служба фінансового моніторингу України, якій необхідно повернути її спеціальний статус та підзвітність Кабінету Міністрів України. Підвищенню ефективності системи фінансового моніторингу буде сприяти повернення регіональних відділень Держфінмоніторингу України із розширенням їх повноважень щодо міжнародного співробітництва із сусідніми країнами. Після аналізу статистичних даних національної системи запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму, нами було виявлено, що ефективність національної системи фінансового моніторингу знизилась після скасування регіональних відділень, зменшилась кількість переданих узагальнених та додаткових

матеріалів, кримінальних справ і вироків суду на фоні зростання кількості повідомлень про підозрілі фінансові операції.

Міжнародна система запобігання та протидії легалізації злочинних доходів розвивається у напрямку ризик-менеджменту, тому Україна не може бути осторонь цього процесу. Нами пропонується створити Центр оцінювання ризиків в структурі Держфінмоніторингу України та у співпраці з іншими державними органами у системі боротьби з відмиванням грошей. Центр повинен здійснювати оцінку ризику країни щодо відмивання грошей та фінансування тероризму, а також оцінку фінансових установ щодо їх можливого використання для цих протиправних цілей із наданням їм певної категорії ризику. Оцінці повинні піддаватися усі елементи системи фінансового моніторингу щодо виявлення вразливих місць та загроз з метою запровадження необхідних змін для унеможливлення їх використання злочинцями.

В системі фінансового моніторингу варто визначити базову опору, яка буде вирішувати завдання наукових розробок, консолідації відносин у сфері запобігання та протидії легалізації злочинних доходів. Базову опору національної системи фінансового моніторингу повинен сформувати Науково-дослідний інститут фінансового моніторингу, із включенням існуючого Навчально-методичного центру. Він повинен стати платформою для об'єднання наукових зусиль, інновацій та пропозицій всіх елементів системи – суб'єктів державного фінансового моніторингу, суб'єктів первинного фінансового моніторингу, асоціації банків, виробників програмного забезпечення та інших зацікавлених сторін, а також науковців задля пошуку нових ідей, наукових розробок, розвитку національної системи антилегалізаційного фінансового моніторингу, проведення досліджень з метою підвищення її ефективності, дослідження нових схем і типологій відмивання грошей та фінансування тероризму та методів боротьби з ними, внесення пропозицій щодо змін у законодавстві та публікації літератури з даної тематики. На базі Навчально-методичного центру нами пропонується розробити окремі програми залежно від типу суб'єкта фінансового моніторингу, а також сектору економіки та виду діяльності, яким дана особа займається, наприклад, страхова діяльність, приватне банківське обслуговування, інвестиційна діяльність, управління активами, торгівля цінними паперами тощо. Використання інформаційних технологій та віддалене навчання дозволить охопити більшу частку слухачів та періодично оновлювати інформацію і проводити експрес-курси для тих, хто вже освоїв базову програму.

Висновки. Удосконалення національної системи фінансового моніторингу на основі комплексного ризик-орієнтованого підходу до-

зволить не лише підвищити ефективність запобігання та протидії легалізації злочинних доходів, а й підвищить рівень фінансової та економічної безпеки держави.

1. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємництво. Наукова монографія / М.М. Єрмошенко, К.С. Гарячева. – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2010. – 248 с.

2. Зубков В.А. Российская Федерация в международной системе противодействия легализации (отмыванию) преступных доходов и финансированию терроризма / В.А. Зубков, С.К. Осипов. – М.: Спецкнига, 2007. – 752 с.

3. Протидія легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму: навч. посібник / С.Г. Гуржій, С.М. Ключке, В.М. Кірсанов, О.Ю. Фещенко. – К.: Такі справи, 2008, 560с.

4. Фінансовий моніторинг в банку: [навчальний посібник] / С.О. Дмитров, В.В. Коваленко, А.В. Єжов, О.М. Бережний ; За ред. С.О. Дмитрова, В.В. Коваленко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 336 с.

5. Masciandaro Donato, The Illegal Sector, Money Laundering and the Legal Economy: a Macroeconomic Analysis, Journal of Financial Crime, vol. 8, no. 2, pp. 103–112, 2000.

6. Mauro Paulo, Institute for International Economics, The Effects of Corruption on Growth, Investment, and Government Expenditure: a Cross-Country Analysis, Corruption and the Global Economy, p. 83 (June 1997).

Г.В. Козаченко,

доктор економічних наук, професор

Л.Є. Шульженко,

кандидат економічних наук, доцент

(Східноукраїнський національний

університет імені Володимира Даля)

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СТРАТЕГІЧНОГО АЛЬЯНСУ: ПРИНЦИПОВІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Постановка проблеми. У наш час відбувається активне становлення нової науки – безпекознавства. Сьогодні в безпекознавстві триває постійний пошук нових шляхів, способів і механізмів, використання яких сприятиме повному та послідовному забезпеченню економічної безпеки різноманітних суб'єктів господарської діяльності. Щодо підприємства як такого суб'єкта у безпекознавстві слід відзначити наявність суттєвих наукових розвідок, сукупність яких складає експлейнарний та інструментальний базис економічної безпеки. Значно скромнішими є результати дослідження економічної безпеки інтегро-

ваних структур, тобто об'єднань підприємств у різноманітних формах. Для таких структур питання забезпечення економічної безпеки теж є дуже актуальним, хоча участь в них для кожного окремого підприємства вже слід розглядати як спосіб забезпечення його економічної безпеки. Але внаслідок різноманітності форм інтеграції діяльності підприємств слід очікувати альтернативності способів забезпечення економічної безпеки інтегрованих структур. Так, сьогодні ще має відбутися формулювання положень експлейнарного та інструментального базису безпекознавства такої форми інтеграції як стратегічний альянс.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідженні економічної безпеки інтегрованих структур в українській науці вже зроблено певні кроки [3]. Але наявні дослідження виконано переважно стосовно інтегрованих структур з єдиним центром управління, жорсткими зв'язками їхніх учасників з таким центром і, відповідно, певними зобов'язаннями учасників. На відзнаку від таких інтегрованих структур стратегічні альянси є видом партнерських стосунків, угодами про співпрацю, в якій бізнес-можливості учасників доповнюють один одного, прагматичним союзом, в якому взаємовідносини між його учасниками вибудовуються за іншими принципами, а єдиний центр управління найчастіше відсутній, соціально-економічною системою, яка протягом певного часу здатна суттєво вплинути на стан окремого ринку, економіки окремої країни або діяльність учасників альянсу. Але і для таких форм інтеграції проблема забезпечення економічної безпеки у наш час є актуальною. Тому **метою статті** є виклад принципових підходів до забезпечення економічної безпеки стратегічного альянсу.

Виклад основних положень. Забезпечення економічної безпеки стратегічного альянсу має виходити з особливостей його природи, створення, діяльності та системи взаємовідносин учасників. Відмітною рисою стратегічного альянсу є різноспрямованість інтересів його учасників. Кожен з учасників керується власними інтересами при створенні стратегічного альянсу та у його діяльності. Одночасно кожен з учасників у межах спільної діяльності вимушений враховувати інтереси інших учасників. При цьому слід звернути увагу на істинність декларованих інтересів учасників стратегічного альянсу: реальні інтереси можуть збігатися з декларованими, але доволі часто у зарубіжній практиці створення стратегічних альянсів (вітчизняна практика поки ще не настільки поширена, щоб зробити певні висновки) зустрічається ситуація, коли реальні інтереси учасників альянсу є прихованими і не збігаються з декларованими, тобто спостерігається прихований конфлікт інтересів.

Отже, забезпечення економічної безпеки стратегічного альянсу має виходити з визнання наявності у ньому протиріч інтересів його учасників – кожного учасника з інтересами альянсу в цілому і з інтересами інших учасників. Протягом деякого часу ці протиріччя можуть не виявлятися або їхні вияви можуть бути слабкими. Але з часом внаслідок настання певної події у діяльності окремих учасників або альянсу в цілому протиріччя інтересів учасників можуть загостритися і навіть перерости у реальний конфлікт інтересів з негативними наслідками як для окремих учасників, так і альянсу в цілому. З урахуванням сказаного забезпечення економічної безпеки стратегічного альянсу має базуватися на постулатах та імперативах захисного та гармонізаційного підходів. Причому у цій парі має домінувати саме гармонізаційний підхід (його сутність вперше розкрито науковцями Дніпровського університету [1]), тому що будь-яку загрозу діяльності суб'єкта господарської діяльності, що є основним предикатом захисного підходу, слід тлумачити як дії суб'єктів зовнішнього середовища у відповідь на порушення їхніх інтересів. Таким чином, визначення поняття «економічна безпека стратегічного альянсу» шляхом поєднання предикатів захисного та гармонізаційного підходів має виходити із збалансованості інтересів учасників стратегічного альянсу та захищеності їхніх збалансованих інтересів.

Вияв протиріч інтересів учасників стратегічного альянсу, форми такого вияву та міра вираженості протиріч інтересів залежать від типу стратегічного альянсу. Усе розмаїття типів стратегічного альянсу зведено до трьох: майновий, комерційний та конгломератний. Майновий стратегічний альянс створюється на майновій основі; у ньому кожен учасник альянсу виділяє окремий актив для пріоритетного, але на умовах фінансових відносин (визначення участі кожного учасника у розподілі спільного фінансового результату) використання іншими учасниками альянсу. Комерційний стратегічний альянс створюється за ланцюжком створення вартості, а конгломератний – для вирішення різноманітних завдань, виконання проєктів за допомогою взаємопідтримки [2]. Тому забезпечення економічної безпеки стратегічного альянсу зводиться до запобігання або пом'якшення протиріч інтересів учасників стратегічного альянсу, передбачення їх та форм їхнього вияву, встановлення ознак такого вияву та розроблення системи заходів щодо подолання наслідків реального конфлікту інтересів учасників альянсу у випадку його настання (реальний конфлікт має певні ознаки вияву).

Забезпечення економічної безпеки стратегічного альянсу, виходячи з визнання наявності у ньому протиріч інтересів його учасників, є складним завданням внаслідок розмаїття таких інтересів та форм взає-

модії учасників альянсу, множинність яких залежить від типу альянсу, який, у свою чергу, визначається метою створення стратегічного альянсу і, отже, прагненням забезпечити задоволення інтересів його потенційних учасників. Отже, утворюється замкнене коло, центром якого є інтереси учасників стратегічного альянсу. Але забезпечення економічної безпеки стратегічного альянсу ускладнюється наявністю прихованого конфлікту інтересів учасників альянсу (реальні інтереси не декларуються). Виходячи з цього, можна сформулювати одне з головних завдань забезпечення економічної безпеки стратегічного альянсу – встановлення відсутності прихованого конфлікту інтересів учасників альянсу. Лише після того, як встановлено відсутність або наявність такого конфлікту, можна говорити про збалансованість інтересів учасників альянсу, для чого також потрібні відповідні методи та організація їхнього використання. Результати вирішення цього головного завдання створюють фундаментальні підвалини вирішення інших завдань забезпечення економічної безпеки стратегічного альянсу, серед яких слід зазначити на завдання економічного (обґрунтованість створення альянсу, розподіл фінансових потоків та інших переваг співпраці, розв'язання проблеми взаємозв'язку та взаємовпливу економічного зростання та економічної безпеки, механізми компенсації шкоди іміджу альянсу через помилки або невдачі одного з учасників, оцінювання економічної безпеки альянсу) та організаційного (забезпечення прозорості перспектив його учасників та формування чітких правил їхньої поведінки, запобігання просочування комерційної інформації через співробітників фірми-партнера, усунення наслідків невиконання одними учасниками своїх зобов'язань та компенсації збитків іншим учасникам) характеру.

Висновки. Забезпечення економічної безпеки стратегічного альянсу має виходити з його сутності, цілей утворення, типу альянсу, особливостей діяльності, інтересів учасників альянсу, а головне, з наявності прихованого або реального конфлікту їхніх інтересів. Саме наслідки таких конфліктів становлять головну загрозу не лише економічній безпеці, а й самому існуванню стратегічного альянсу.

1. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: [монография] / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. – К.: Либра, 2003. – 280 с.

2. Шульженко Л.Є. Аналіз критеріїв типізації стратегічних альянсів / Л.Є. Шульженко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Вип. 23. – Ч. II. – Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2011. – С. 54–59.

3. Экономическая безопасность предприятий интегрированной промышленной структуры: [монография] / под. общ. ред. А.В. Козаченко. – Луганськ: Ноулідж, 2011. – 226 с.

М.І. Копитко,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту*

О.Р. Святюк,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА СКЛАДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Впродовж останніх років проблема тотального поширення тіньової економіки не зникла, а лише знизилася свої масштаби на декілька відсотків. Така ситуація є значною загрозою для ефективного функціонування національної економіки, а також досягнення стабільного рівня економічної безпеки України. Досить часто аналізування тіньового сектора економіки зводиться до виявлення різних тіньових форм ринкових відносин і оцінювання їхніх розмірів. Але недослідженими залишаються питання детального опрацювання впливу тінізації економіки на складові національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблеми поширення тіньової економіки на вітчизняному просторі, а також за кордоном займалося чимало вчених, зокрема [1–5], однак невивченим залишається аспект впливу тіньової діяльності на рівень національної безпеки в розрізі її складових.

Мета дослідження полягає в тому, щоб сформувати інтегровану систему визначення впливу тінізації економіки на складові національної безпеки з виокремленням максимальної кількості видів впливу тіньової економіки.

Виклад основних положень дослідження. У переважній більшості наукових праць [2, 4, 5] виділяють серед проявів тіньової економічної діяльності лише ухилення від сплати податків, виробництво нелегальних товарів та надання нелегальних послуг, а також незареєстровану діяльність. Як наслідок, розглядається при цьому виключно вплив на економіку і соціальну сферу при цьому упускається та нівелюється вагомий вплив на інші складові національної безпеки. Для деталізації такого впливу авторами запропоновано матрицю (табл. 1),

Матриця визначення впливу тінізації економіки на складові національної безпеки

№ з/п	Види впливу тіньової економіки	Складові національної безпеки								
		Економічна	Соціальна	Політична	Науково-технічна	Демографічна	Екологічно-природна	Військова	Інформаційна	Культурно-ментальна
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Деформація ринкових інститутів	XXX	XXX	XXX						
2	Квазіринковість економіки	XXX	XXX							
3	Втрата довіри між державою і суб'єктами господарювання	XXX		XXX				XXX	XXX	
4	Втрата довіри між суб'єктами ринку	XXX		XXX						
5	Зростання трансакційних витрат	XXX								
6	Погіршення якості державного регулювання	XXX		XXX				XXX		
7	Високий рівень інвестиційних ризиків, скорочення інвестиційних ресурсів	XXX			XXX					
8	Зниження якості трудового ресурсу, витіснення зі сфери суспільно-корисної праці легальних робітників	XXX	XXX			XXX				XXX
9	Втрата моральних орієнтирів		XXX							XXX
10	Деформація культурного простору		XXX			XXX				XXX
11	Втрата крайною валютно-фінансової самостійності	XXX								
12	Відтік капіталу з держави і як наслідок виведення національної економіки	XXX								
13	Необ'єктивність офіційної інформації реальні економіки	XXX							XXX	
14	Втрата податкових надходжень, посилення нерівномірності податкового тиску	XXX	XXX							
15	Можливість монополізації економіки через зниження ціни продукції на підприємствах, які ухиляються від оподаткування	XXX								

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
16	Зростання вартості продукції через нависнені її здержання з метою збільшення статті витрат	XXX								
17	Несправедливий та непрозорий розподіл національного доходу	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX
18	Неможливість ливидкої інтеграції України до світової спільноти, втрата позицій на міжнародній арені	XXX	XXX	XXX						
19	Нераціональне використання ресурсів підприємствами у процесі виробництва	XXX					XXX			
20	Невиправдане зростання енергоємності продукції	XXX	XXX				XXX			
21	Руйнування балансу ціи та платоспроможності різних категорій споживачів	XXX	XXX		XXX					
22	Спад виробництва	XXX	XXX		XXX		XXX	XXX	XXX	
23	Недофінансування державних інститутів регулювання економіки (контролюючих, правоохоронних органів) за умов гострої необхідності захисту законних інтересів учасників економічних відносин	XXX	XXX	XXX						
24	Недофінансування соціальних програм		XXX			XXX	XXX			XXX
25	Скорочення державних витрат, що гальмує структурну перебудову економіки, загострює екологічні проблеми, ставить у важке економічне становище підприємства обробної промисловості, де зосереджені високі технології і висококваліфіковані працівники	XXX	XXX		XXX		XXX	XXX		
26	Криміналізація суспільства, збільшення кількості економічних злочинів, розвиток організованої злочинності	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX

в якій комплексно проаналізовано різні види впливу тіньового сектору, при цьому авторський підхід є дещо іншим від загальноприйнятого, оскільки окремо виділяє культурно-ментальну складову національної безпеки і політичну складову. Культурно-ментальна складова виокремлюється у зв'язку з тим, що існують фактори, які безповоротно впливають на націю і ментальність, не зачіпаючи при цьому аспекти демографічної складової чи соціальні процеси. Крім того, досить часто політичну складову національної безпеки нівелюють чи поєднують з правовою. На нашу думку, Україна перебуває на такому етапі, коли політична складова є чи не найвагомішою, адже сучасні реалії демонструють її вагомий зв'язок з усіма сферами життя суспільства та її масштабний вплив на розвиток суспільно-економічних процесів.

Аналізуючи інформацію з таблиці 1, видно, що більшість негативних проявів тіньової економіки має вплив на економічну безпеку, а також на соціальну.

Висновки. Таким чином досліджено процес різноаспектного впливу проявів тіньової економіки на національну безпеку. Варто відмітити, що за таких несприятливих умов не можна говорити про ріст рівня життя населення та розвиток економіки. Ця ситуація є несприятливою і для нарощення промислового потенціалу Україною.

1. Cassel D., Cichy U. The Shadow Economy and Economic Policy in East and West: A Comparative System Approach // *The Unofficial Economy. Consequences and Perspectives in Different Economic Systems* / Ed. by S. Alessandrini and B. Dallago. Gower, 1987.

2. Базиліук А.В. Тіньова економіка в Україні: монографія / А.В. Базиліук, С.О. Коваленко // НДЕІ Мінекономіки України. – К., 1998. – 206 с.

3. Бродский Б.Е. Теневые структуры и виртуальные ловушки: модели неформального сектора в переходных экономиках // *Экономический журнал ВШЭ*. – 2000. – №4. – С. 433–453.

4. Бродский Б.Е. Теневые структуры и виртуальные ловушки: модели неформального сектора в переходных экономиках // *Экономический журнал ВШЭ*. – 2000. – №4. – С. 433–453.

5. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: Вид-во НІСД, 2006. – 576 с.

6. Мазур І.І. Детінізація економіки в трансформаційних суспільствах: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.01 – «Економічна теорія та історія економічної думки» / І.І. Мазур. – К., 2007. – 40 с.

*Л.М. Кузьменко,
доктор економічних наук
М.О. Солдак,
кандидат економічних наук
(Інститут економіки
промисловості НАН України)*

ВЗАЄМОДІЯ БІЗНЕСУ І ВЛАДИ ЯК ФАКТОР ТА БАР'ЄР РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ

Останніми роками в Україні спостерігаються значні диспропорції за показником валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення. Розрахунки індексів розвитку регіонів за цим показником¹, демонструють, що кількість відносно розвинених регіонів знизилася з 9 у 1996 р. до 6 у 2010 р., значно скоротився склад другої групи – з 12 на початку періоду, який досліджувався, до 3 у його кінці. Натомість кількість недостатньо розвинених регіонів зросла у 4 рази. Продовж усього періоду, що досліджується, відносно розвиненими були чотири області: Донецька, Дніпропетровська, Запорізька та Полтавська. У різні роки до цієї групи приєднувалися Київська, Одеська, Харківська, а у 1996 р. – Сумська і Черкаська області². Збільшення кількості недостатньо розвинених регіонів висувають на перший план питання про фактори та бар'єри розвитку регіонів, серед яких значну роль відіграють інституціональні. Ефективність інститутів, створених у державі, визначає внутрішні параметри розвитку та структуру суспільного виробництва країни. Оскільки «конфігурація, композиція інститутів представляє собою складну багатоуровневу, ієрархічески організовану конструкцію, складавану з більш устійливих і часто об'новляючихся, з локальних і всеобщих для економіки, з достаточного жорстких і слабо упорядочених інститутів» [1], то економіки різних

¹ Індекс розвитку регіонів за показником ВРП обчислюється як співвідношення валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу в регіоні до величини ВРП у розрахунку на одну особу в Україні. При цьому умовно допускається, що регіони розподіляються за трьома групами. До першої групи, входять регіони-лідери, у яких $I_i \geq 1$, тобто відносно розвинені регіони. До другої групи потрапляють регіони, у яких $0,75 \leq I_i < 1$, так звані переслідуючі регіони, які мають потенціал досягти відносно розвиненого рівня. Третя група об'єднує регіони з $I_i < 0,75$, які є недостатньо розвиненими.

² Результати розрахунків індексу розвитку регіонів за показником ВРП на душу населення представлено у роботі Солдак М.О. Регуляторний режим міжбюджетних трансфертів у регіональному розвитку // Економіка промисловості. – 2011. – № 2–3 (54–55). – С. 45–52.

країн та регіонів, які знаходяться на приблизно однаковому рівні розвитку, не обов'язково мають аналогічні композиції інститутів, хоча в них часто має немало подібного [2, с. 117]. Регіони України відрізняються не тільки за рівнем соціального та економічного розвитку, а й сформованими локальними інституціональними моделями, які виступають як конфігурації формальних та неформальних правил, серед яких економічна культура агентів, господарський стиль суспільства у регіоні, взаємодія бізнесу та влади. Це підтверджує і дослідження конкурентоспроможності регіонів України [3], що виявляє різний рівень регіональних показників, які впливають на індекс конкурентоспроможності регіону, однієї із важливих його характеристик.

Одна з основних цілей роботи полягає у тому, щоб дослідити значення такого фактору, як взаємодія бізнесу та влади у розвитку регіонів, а також встановити, чи це фактор або бар'єр сталого розвитку промислових регіонів і держави в цілому.

Згідно розрахункам відносно розвинутими регіонами є регіони, в яких створюється найбільший обсяг валової доданої вартості (ВДВ) в Україні. У 2010 р. основна маса ВДВ (понад 33%) припадала на чотири області: Донецьку (11,0%), Дніпропетровську (9,8%), Харківську (6,5%) та Одеську (5,5%) [4]. Тобто ВДВ створюється, в основному, у південно-східному промисловому регіоні України, де зосереджена експортно зорієнтована гірничо-видобувна, металургійна, хімічна промисловість країни. Кардинальні відмінності складу і структури промислових комплексів окремих адміністративно-територіальних утворень багато в чому є наслідком історично сформованої орієнтації економіки країни на розширення екстенсивної експлуатації природних ресурсів. Ступінь диференціації регіонів за промисловою ознакою посилювалася в ході економічних реформ: у сировинних регіонах відбулося закріплення сировинної спеціалізації, яка спирається на розвиток видобувних галузей і виробництв з первинної переробки сировини. Це сприяло поглибленню фрагментації промислового комплексу країни.

Комплексний розвиток промислових регіонів можна представити як результат економічної політики держави, в якій важливою складовою є промислова політика. В Україні прийнято чимало законодавчих актів, що прямо чи опосередковано впливають на розвиток промисловості в цілому або її окремих галузей, серед яких – податковий, бюджетний, митний та господарський кодекси, законодавство в сфері інвестиційної, інноваційної та науково-технічної діяльності, окремі галузеві закони та програми. Отже, розвиток промислових регіонів багато в чому залежить від заходів, які проводилися і проводяться в рамках цих нормативних та правових актів.

На розвиток промислових областей впливають заходи з промислової політики, які розробила та здійснила українська влада з метою підтримки та стимулювання розвитку промисловості. Окремим галузям економіки, що були визначені як пріоритетні, було надано підтримку. Охоплення пільгами та преференціями галузей промисловості нерівномірне. Найбільшу увагу отримали галузі, інтереси яких могли пролобіювати, до таких відносяться зокрема гірничо-металургійна галузь¹. Вчені зазначають, що в Україні склався тіньовий корупційний ринок адміністративно-господарських рішень, а необхідні для ведення бізнесу правові норми отримуються лише тими, хто може сплатити за них більшу ціну [5; 6]. Провідними промисловими лобістами є ті галузі, які в даний час є найбільш прибутковими (гірничо-металургійний комплекс) або їх продукція є стратегічно важливою для функціонування низки суміжних галузей, чи вони мають велику загрозу виникнення масштабних соціальних конфліктів на рівні регіону або всієї країни (вугільна промисловість).

Найчастіше заходи держави не сприяють модернізації виробничих потужностей галузей, яким надавалася підтримка². Така підтримка має лобістське походження та не створює у суб'єктів, які безпосередньо її отримують, мотивів для реструктуризації і модернізації виробництва. Окремі галузі промисловості України відволікають приватні та державні інвестиції від інших галузей економіки та концентрують на собі увагу влади, знижуючи при цьому рівень уваги до диверсифікації виробництва та уповільнюючи структурні реформи. Формується тенденція до бажання підприємців та владних структур швидкого отримання прибутку, не турбуючись про довгостроковий розвиток. У результаті економічне зростання може бути короткостроковим та змінитися спадом. Цим обумовлена особливість розвинених промислових регіонів, яка полягає у тому, що в регіоні можуть відбуватися не будь-

¹ Закон України «Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України» від 14.07.1999 р. № 934-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 32. – Ст. 1645 (*припинення дії від 01.01.2002*); Закон України «Про подальший розвиток гірничо-металургійного комплексу» від 17.01.2002 р. № 2975-III // Офіційний вісник України. – 2002. – № 6. – Ст. 225 (*припинення дії від 01.01.2003*); Постанова КМУ «Деякі питання стабілізації роботи підприємств хімічної галузі та гірничо-металургійного комплексу» від 24 березня 2010 р. № 289 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 24. – Ст. 951 (*пільги відмінені у липні 2010 р.*); Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки» від 27 лютого 2013 р. № 187 // Офіційний вісник України офіційне видання. – 2013. – № 24. – Ст. 807.

² Ступінь зносу основних фондів промисловості Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Харківської областей складає відповідно 66,1, 69,8, 72,5, 65,0%%, при ступені зносу основних фондів у промисловості в Україні – 63,0%. До того ці показники останніми роками погіршуються [8].

які інституціональні зміни, а лише ті, які є здійсненими у тих умовах, які склалися, які у свою чергу виникли як наслідок аналогічних ситуацій, що склалися раніше. Вчені називають таке явище залежністю від траєкторії попереднього розвитку («path dependency») [7]. У результаті виникає ситуація, коли інституціональні зміни, які спроможні покращити умови для виробництва вартості не реалізуються на практиці насамперед через дії держави, за допомогою прийняття законів, видання указів. Виникає «ефект блокування» («lock-in»), який формується у створенні припонів зміни правил установами, які отримують розподільчі вигоди від додержування правил, що діють. Про те, що така політика в Україні продовжує своє існування, свідчить зміст заходів з виконання Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки, що стосуються створення умов для проведення модернізації, технічного переоснащення, перепрофілювання діючих та відкриття нових підприємств, які спрямовані в основному на підтримку підприємств гірничо-металургійного комплексу.

Отже, державна промислова політика має встановлювати загальнонаціональні орієнтири розвитку, які будуть визначати напрями регіональної політики. Однак це не означає відсутності власних цілей регіональної політики. Вибір галузевих пріоритетів розвитку має здійснюватися в кожному конкретному регіоні з урахуванням того, якою мірою реалізація даних пріоритетів здатна вирішувати завдання позитивної динаміки економіки та її територіальних структурних складових.

У промисловому розвитку регіонів необхідним є розроблення і взаємопов'язання між собою цільових характеристик промислової політики різних адміністративно-територіальних утворень. Вони повинні не тільки забезпечити комплексність у реалізації промислової політики держави, розвиток регіонів на основі довгострокових стратегій розвитку та позитивних структурних змін, але і задавати якісні рамки і стимули суб'єктам промислового виробництва в регіонах, формуючи і впливаючи на поведінку економічних агентів, спрямовуючи їх на інвестиції до інновацій у знання і, далі, до нової техніки і технології.

1. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт // Пер. с англ. – М., Фонд экономической книги «НАЧАЛА», 1997. – 180 с.

2. Блохин А.А. Институциональный аспект анализа цены российских реформ / А.А. Блохин // Проблемы прогнозирования. – 2001. – № 1. – С. 116–136.

3. Основные положения отчета о конкурентоспособности Украины. [Электронный ресурс] // Официальный сайт Фонда эффективного управления. – Режим доступа: www.feg.org.ua/docs/final_ru.pdf

4. Статистичний збірник «Регіони України за 2012 рік» [за ред. О.Г. Осауленка] Ч. II / Державний комітет статистики. – Київ, 2012. – С. 801.
5. Мораль і бізнес (Стенограма засідання Круглого столу) / Економіка і прогнозування. – 2009. – № 2. – С. 128–156.
6. Кіндзерський Ю.В. Загроза деіндустріалізації у світлі неефективної держави / Ю.В. Кіндзерський // Наукові праці ДонНТУ, – 2009. – С. 70–79. – (Серія: Економічна; Вип. 37–2).
7. David P.A. Path Dependence, Its Critics, and the Quest for Historical Economics: Working Paper Stanford University, Economics Department, 2000, № 00-011.
8. Статистичний щорічник «Основні засоби України за 2000–2010 роки» [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Г.З. Леськів,
*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ

Постановка проблеми. Об'єктивна потреба згуртування екологічної політики у стратегію соціально-економічної реформи на національному, регіональному та місцевому рівнях вимагає напрацювання теоретично й практично виваженої системи екологічного оподаткування, яка була би здатна забезпечити нагромадження фінансових ресурсів для підтримання природоохоронної діяльності суспільного виробництва.

Аналіз останніх досліджень. Вперше ідея екологічного оподаткування з'явилась у працях економіста-теоретика Пігу, який запропонував стягувати податки з підприємств-забруднювачів і надавати субсидії тим, хто знижує рівень викидів у навколишнє природне середовище [1]. Подібні дослідження представлені у роботах О. Веклич, М. Бублик, Т. Коропецької, Ю. Стадницького та ін.

Мета: дослідити переваги та недоліки екологічного податку.

Виклад основного матеріалу. Економічний розвиток національної економіки охоплює економічну, соціальну та екологічну сфери, де сфера екологічної політики потребує найбільшої уваги. За оцінкою регіональних техногенно-екологічних загроз національній безпеці України основна частка припадає на стаціонарні джерела забруднення промислових підприємств та пересувні джерела забруднень.

В останній період (2010–2011 роки) у сфері екології в державній політиці відбулися зміни із прийняттям Податкового кодексу, де вперше введено екологічний податок [2]. За основу екологічного податку розробники Податкового кодексу взяли Постанову Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. за № 303 «Про затвердження Порядку встановлення нормативів збирання за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збирання» [3]. Таким чином, екологічний податок запроваджується замість збирання за забруднення навколишнього природного середовища, сплата якого з 1 січня 2011 р. призупиняється.

На сьогодні частка екологічних податків у загальній сумі податків юридичних і фізичних осіб у зарубіжних країнах становить: в Австрії – 4,4%; у Данії – 3,4%; в Ірландії – 11,9%; в Іспанії – 7,5%; в Італії – 9%; у Канаді – 4,5%, у Новій Зеландії – 6,1%; у Норвегії – 10,8%; у Португалії – 11,5%; у Фінляндії – 7,3%; у Франції – 5,4%; у Швеції – 6,3%.

Нововведенням розділу «Екологічний податок» стало встановлення ставки та порядок стягнення екологічного податку за викиди забруднювальних речовин авіаційним транспортом, який досі не платив збирання за забруднення довкілля. Переглянуто також механізм сплати податку за викиди в атмосферне повітря забруднювальних речовин пересувними джерелами забруднення. Так, у п. 240.2 Податкового кодексу визначено перелічені вище юридичні особи, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства є платниками екологічного податку за умови, що вони здійснюють викиди забруднювальних речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення у випадку використання ними палива. Це дасть змогу стягувати податок з власників приватного транспорту. При цьому спрощено порядок розрахунку екологічного податку шляхом уніфікації системи підвищувальних коефіцієнтів та врахування їх у базових ставках податку; здійснено перехід до стягнення податку з пересувних джерел забруднення через податкових агентів (оптових та роздрібних продавців палива) [4].

Перелік забруднювальних речовин збільшено за рахунок двоокису вуглецю. Це викликано потребою реалізації положень Кіотського протоколу. Ставка податку становить на першому етапі 0,2 грн/т, що дасть змогу збільшити надходження майже на 60 млн. грн та стимулювати платників податку до скорочення викидів парникових газів [5]. Відповідно до ст. 244 Податкового кодексу, ставку податку за викиди в атмосферне повітря забруднювальних речовин пересувними джерелами забруднення у разі використання дизельного пального залежить від вмісту сірки у її масі і знаходиться у межах 32–74 грн/т. Значно зросли ставки податку на інші види палива. Зокрема, на бензин

неетильований ця ставка тепер становить 74 грн/т, бензин сумішевий – 61 грн/т, зріджений нафтовий газ – 100 грн/т. Внесено у перелік видів палива дизельне біопаливо зі ставкою податку 63 грн/т та різновид бензину, бензин авіаційний, зі ставкою 51 грн/т. Практично збільшення ставок податку відбулося щодо всіх видів палива у більш ніж десять разів. При цьому утримуватися і сплачуватися до бюджету ці кошти будуть від суб'єктів, які здійснюють оптову та роздрібну торгівлю паливом, а для споживача це буде надбавкою до ціни пального.

Позитивним у вже чинному Податковому кодексі є підвищення ставок податку за розміщення окремих видів надзвичайно небезпечних відходів. Це, зокрема, за розміщення обладнання та приладів, що містять ртуть, елементи з іонізуючим випромінюванням, – 431 грн/од. (раніше 83 грн/од.); люмінесцентних ламп, – 7,5 грн/од. (раніше 1,5 грн/од.).

Недоліками кодексу є: 1) не визначено умови щодо обчислення екоподатку в 10-кратному розмірі у разі відсутності у платника збору затверджених у встановленому порядку лімітів; 2) відсутність нормативів податку, який справляється за викиди в атмосферу забруднювальних речовин залізничним транспортом; 3) розміщення відходів чи допущення понадлімітних обсягів скидів та розміщення відходів.

З метою стимулювання платників податків до зменшення забруднення навколишнього природного середовища у Податковому кодексі передбачається понижувальний коефіцієнт 0,8 у разі переходу на маловідходні і безвідходні ресурсо- і енергозберігаючі технології, впровадження найкращих існуючих технологій.

Висновки. Отже, суб'єкти, які здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення, у разі використання ними палива, екологічний податок не обчислюють та не сплачують, бо він буде сплачений ними при купівлі палива, а також податкову звітність по ньому не складають і не подають; для суб'єктів, що впроваджують нові технології передбачено встановлення податкових переваг, застосування яких дасть змогу ефективніше використовувати природні ресурси і меншою мірою забруднювати довкілля. Також слід сказати, що введення екологічного податку сприятиме підвищенню контролю за дотриманням законодавства.

1. Пигу А. Экономическая теория благосостояния: в 2 т. / А. Пигу. – М.: Прогресс, 1985.

2. Бублик, М.І. Екологічний податок: конкурентна стратегія «зеленої» економіки України / М.І.Бублик, Т.О.Коропецька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – № 727. – С. 408–415.

3. Постанова Кабінету міністрів від 1 березня 1999 р. № 303. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/303-9п>
4. Екологічний податок. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://biznes.km.ua/onenews/Ekologichniy-podatok.html>
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами). – К.: ЦУЛ, 2011. – 584 с.

С.М. Лихолат,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Макроекономічні диспропорції та структурні деформації суспільно-економічного розвитку проникають в усі сфери національної економіки та призводять до значних втрат бюджету, а також до криміналізації суспільства. Як наслідок виникає загроза національним інтересам країни й національній безпеці в економічній сфері. Водночас, значною залишається проблема недооцінки тіньової економіки, яка призводить до диспропорції макроекономічних показників зокрема, і реалізації державної політики загалом, та стає особливо відчутною в момент реалізації соціальних програм. Тінізація в Україні розглядається не лише як девіантна поведінка суб'єктів господарювання, але й як деформована інституційна структура, яка потребує регламентації з боку держави.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями тінізації економіки та її детінізації в контексті економічної безпеки займалися не лише іноземні вчені: Дж. Арвай, Д. Бладес, П. Гутманн, Е. Де Сото, Л. Ебергард, Р. Клітгаард, Т. Корягіна, С. Роз-Аккерман, Є. Олейнікова, С. Роттенберг, У. Тіссен, Е. Фейг, Ф. Шнайдер та інші, але й такі відомі вітчизняні вчені як З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, О.С. Власюк, В.М. Геєць, Я.А. Жаліло, В.І. Кириленко, Т.Т. Ковальчук, Ю.А. Комісарчук, І.І. Мазур, А.І. Мокій, В.І. Мунтян, В.А. Предборський, Н.С. Різник, Н.М. Шелудько та інші.

Негативна зміна економічної та політичної стабільності в Україні сприяє динаміці зростання обсягів тінізації. Дослідник В.М. Попович у своїх працях розкриває процес детінізації економіки як цілісної системи дій, які спрямовані на подолання причин та передумов виникнення тіньової економіки пропонуючи теорію детінізації економіки. Водночас, З.С. Варналій вважає, що залучення тіньових капіталів у

легальну економіку та примноження національного багатства повинні значно знизити рівень тіньової економіки.

Мета. Отже, дослідження стану та тенденцій тіньового ринку, можливостей проведення заходів детінізації є однією з найважливіших проблем, яка потребує дослідження.

Виклад основних положень. Розглядаючи країну за кумулятивним відтоком тіньового капіталу (рис. 1.) Україна входить у двадцятку «лідерів». Це пов'язано із маніпулюванням цінами експорту та імпорту, а також із застосуванням певних фінансових механізмів.

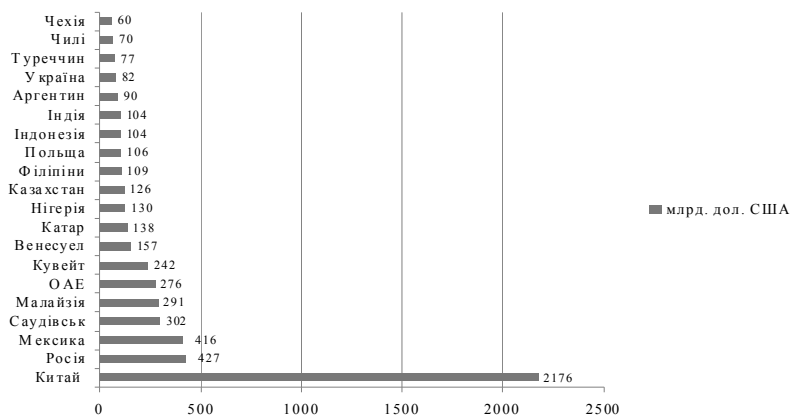


Рис. 1. Країни з найбільшим обсягом відтоку тіньового капіталу у 2000–2008 рр. [1]

Необхідно підкреслити, що видатки на охорону здоров'я в Україні за аналізований період склали близько 30 млрд. дол. США тоді як оборот тіньового капіталу 82 млрд. дол. За оцінками Міністерства економіки і торгівлі України рівень тіньової економіки у 2001 році становив 26,7% від ВВП, далі цей показник зростав і в 2004 році склав 30,7%, у 2007 році показник тіньової економіки вдалося знизити до 28,8% але під впливом фінансової кризи цей показник почав різко зростати і склав 39% у 2009 році. У зв'язку із запровадженням ряду стабілізаційних заходів у 2010 році цей показник вдалося знизити до 38%. У 2011 році рівень тіньової економіки в Україні скоротився на 4% в порівнянні з 2010 роком і становив 34% від обсягу офіційного ВВП. Таке зниження рівня тінізації стало можливим в умовах переходу до фази відновлення економічного зростання внаслідок завершення гострої фази кризи. Необхідно наголоси-

ти, що показники тінізації економіки дещо різняться в залежності від застосовуваних методів його розрахунку [2]. Так, показник рівня тіньової економіки, розрахований як середньозважений показник за фінансовим методом та методом збитковості підприємств у 2011 році становив 34% від ВВП і співпав з офіційними даними, тоді як згідно розрахунку здійсненого монетарним методом цей показник становив лише 26%, за електричним методом 31%, за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот» – 44%. Загалом таку розбіжність показників тінізації економіки можна пояснити тим, що окремо взятий метод розрахунку охоплює певну сферу національної економіки і відповідну їй частку нелегального сектора, і лише комплексний індикатор може надати реальні розрахунки.

Незаперечним залишається той факт, що складові тіньової економіки по-різному впливають на глобальні економічні процеси. У таблиці 1. подано класифікацію тіньової економіки з врахуванням характеру діяльності суб'єктів господарювання.

Різні складові тіньової економіки різняться за силою впливу на суспільство. Підпільна (кримінальна) економіка є найбільш загрозливою та потребує рішучих дій зі сторони влади, оскільки наділена деструктивним характером. Найбільш поширеними методами прояву є рейдерство, корупція, вивіз капіталу за межі країни.

Таблиця 1.

**Класифікація тіньової економіки
за характером діяльності суб'єктів господарювання**

Види тіньової економіки	Неформальна	Прихована	Підпільна (кримінальна)
Прояв	Домогосподарства	Прихований бізнес	Кримінальний бізнес
Мета	Виживання	Несплата податків	Перерозподіл національного доходу Розвал бюджетної системи
Види загрози	Загроза національній безпеці	Економічна загроза	Загроза національній безпеці Економічна загроза
Шляхи вирішення	Детінізація	Детінізація	Каральні заходи

На думку дослідника І.І. Мазур у тіньовій економіці більш сприятливий інвестиційний клімат, тому сумарне зростання у тіньовому секторі виходить більшим, ніж у легальному, що доводить невигідність економічної діяльності у легальному секторі економіки з точки зору її ефективності у випадку розгляду кореляції масштабів і обсягів тіньової економіки у порівнянні із економічним спадом у легальній економіці. Тобто, якщо відбувається економічний спад у легальній економіці, то у тіньовій – підйом [3].

Висновки. Отже, з метою посилення дії проти тіньової економіки в Україні необхідно: вжити заходи щодо знищення корупції у державних структурах; легалізувати приховані (некримінальні) доходи; для суб'єктів підприємницької діяльності створити такі умови, за яких зникне необхідність приховувати прибуток; підпільну (кримінальну) діяльність долати шляхом застосування адміністративних та каральних заходів; покращити інвестиційний клімат. Водночас, процес детінізації повинен бути наділений відтворювальним характером, а не руйнівним; процес детінізації повинен враховувати соціальні зміни, які стосуватимуться більшої частини громадян; заходи детінізації повинні сприяти захисту економічної та національної безпеки. Запропоновані заходи подальшої детінізації економіки сприятимуть розвитку української економіки та демократизації суспільства.

1. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т.А. Тишук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 96 с.

2. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.me.gov.ua/file/.../Shadow_Ikv2012.d

3. Мазур І.І. Детінізація економіки як пріоритет економічної безпеки України // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С. 76–83.

4. Регіональний менеджмент детінізації економіки: теорія, методологія, практика: монографія / Н.С. Різник; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Луцький національний технічний університет. – Луцьк: Ж.В. Гадяк, 2012. – 529 с.

5. Детінізація економіки: (організаційно-правові проблеми): монографія / О.А. Бурбело, М.М. Калашніков. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – 191 с.

6. Економічна безпека держави / за заг. ред. О.С. Власюка, А.І. Мокія ; [Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій]. – Львів: Апріорі, 2013. – 835 с.

7. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: [монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. – Київ: Знання України, 2011. – 299 с.

8. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого і середнього підприємництва: монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, А.М. Гуменюк;

Львівська комерційна академія, Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Львові. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – 245 с.

В.О. Логвіненко,
*викладач кафедри економічної теорії
(Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту)*

ОСНОВНІ МЕТОДИ ЗАХИСТУ ВІД РЕЙДЕРСЬКИХ ЗАХОПЛЕНЬ

Вступ. У сучасних умовах нестабільності ринку успішний розвиток та функціонування будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності в значній мірі залежить від надійної, якісної та ґрунтовної системи безпеки підприємства.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні створена певна законодавча та нормативна бази, спрямовані на врегулювання відносин у сфері бізнесово- підприємницької діяльності, які системно і постійно вдосконалюються, заповнюючи прогалини в тій чи іншій сфері економічного життя. Необхідно відзначити, що недостатня обізнаність підприємців і бізнесменів з чинним законодавством, його недосконалістю, досить часто призводить, точніше провокує, не лише до вчинення зловживань самими підприємцями, а й у багатьох випадках, для цілеспрямованого використання недосконалості законодавства – для бруталного майнового і фінансового збагачення.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженням різних аспектів рейдерського захоплення компаній займаються такі вітчизняні науковці, як Е.И. Тимошенко, А.И. Дичек, Б.М. Андрушків, Л.Я. Малюта та ін.

Постановка задачі. Метою даного дослідження є систематизація методів захисту від недружнього поглинання у бізнесі та вироблення рекомендацій щодо мінімізації ризиків рейдерства в сучасних умовах розвитку економіки.

Результати. Сьогодні в Україні досить часто (особливо в останні роки) проявляють себе випадки, коли окремі суб'єкти підприємницької діяльності, зловживаючи своїм становищем, з метою отримання не лише прибутку, а й власної вигоди у формі майна, знову ж таки користуючись недосконалістю законодавства, порушують права та законні інтереси своїх колег, інших підприємців та рейдерськими методами захоплюють їх власність, майно, фінанси тощо[1, с. 12–13]. Тому на даний час є дуже актуальним розробка певних методів по захисту підприємств від недружелюбного поглинання.

Всі методи захисту від небажаного поглинання можна класифікувати на дві групи:

1. Попереджувальні методи – це методи захисту, які приймає компанія ще до появи загрози поглинання, і вона має на меті мінімізувати ризики недружнього поглинання.

2. Поточні методи – це методи захисту використовує підприємство вже після того, як захоплювач почав діяти.

До попереджувальних методів захисту можна віднести ряд заходів які дозволять даному підприємству не бути цікавим для рейдера:

1. Рознести активи на різні, спеціально для цього створені юридичні особи. Нехай транспортом володіє одне підприємство, виробничим устаткуванням друге, нерухомістю третє і т.д.

2. Для виробництва безпосередньо організувати фірму, яка на орендованому устаткуванні і площах займатиметься лише виготовленням продукції.

3. Продаж продукції організовувати через абсолютно підконтрольну дилерську мережу, підприємства якої безпосередньо вивозять товар на свої склади. Насправді, можна навіть нічого не вивозити, а просто грамотно оформляти документи, по яких право власності на товар переходить до ділера негайно до фактичної оплати.

4. Фірму, яка володіє самим ласим для рейдера шматком (нерухомість, бізнес, земля, патенти, устаткування) треба обтяжити кредиторською заборгованістю. Але не слід просто брати в банку кредит, оскільки будь-який банк – це організація, що працює з грошима, за гроші і ради грошей, тому банк, з легкістю і не думаючи, продасть борг будь-якій конторі, що зацікавиться вами, якщо вона заплатить за це пристойну суму. Для цього потрібно спеціально створити ще одну «кишенькову» фірму, організувати на її розрахунковому рахунку необхідну суму, перевести її на розрахунковий рахунок обтяженої контори, заклавши все майно – супроводжувати операцію документально. Відомі випадки, коли саме під це завдання фондувався банк.

5. Якщо йдеться про акціонерне товариство, то самостійно, не чекаючи скуповування акцій рейдером, необхідно скуповувати їх у дрібних утримувачів [1, с. 169–170].

Коли операція по поглинанню вже почалася, то підприємству слід пам'ятати чим швидше вона почне діяти тим більше в неї шанси на збереження бізнесу. До поточних методів можна віднести такі:

1. Звернення до правоохоронних, наглядових органів, а також в спеціальні державні структури, покликані боротися з рейдерством і які мають значні повноваження щоб втрутитися в ситуацію, надати підтримку, провести розслідування;

2. Залучення до подій громадськості. Провести мітинг робочий з закликами про захист підприємства і збереження їхніх робочих місць. Чим більше публічно буде протікати корпоративний конфлікт, тим краще буде компанії, оскільки захоплювачу завжди є, що приховувати;

3. Купівля акцій підприємств, що належать загарбникам. Компанія починає скупку акцій рейдера, погрожуючи поглинути його самого [2, с. 218–220];

4. Блокувати пакет акцій з одночасним введенням додаткової емісії;

5. Фіктивне банкрутство та інше [1, с. 174].

Висновки. Аналізуючи методи уникнення рейдерства та обираючи найбільш доцільний з них, необхідно мати на увазі, що витрати на реалізацію цих заходів не повинні перевищувати різниці між ринковою вартістю банкрутства та сумою, яка запропонована рейдерами. Інакше фінансування таких заходів є недоцільним [4]. Якщо підприємство добре захищене його практично неможливо захопити. Створення систем захисту дозволяє максимально знизити ризики нападу з боку рейдерів або конкурентів.

1. Андрушків Б.В. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство / Б.В. Андрушків, Ю.Я. Вовк, П.Д. Дудкін та інш. – Тернопіль: Вид. терно-граф, 2008. – 424 с.

2. Журавель В.П. Протидействие рейдерству: Практ. пособие. В.П. Журавель, Е.И. Тимошенко, А.И. Дичек. – К.: Изд-во Европ ун-та, 2009. – 416 с.

3. Зеркалов Д.В. Рейдеры. Пособие. Д.В. Зеркалов.- К.: КНТ, 2007 – 188 с.

4. Сіверська Л.Б. «Рейдерство як метод об'єднання банків в умовах ринку». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

*Д.С. Лозовицький,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО КОМПЛЕКСУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Вирішення організаційних і методичних питань побудови та впровадження системи економічної безпеки у

діяльності підприємства, в першу чергу пов'язане із розв'язанням трьох проблем:

- ступенем розвитку комплексу економічної безпеки (ступеня охоплення функціональних сфер діяльності підприємства);

- інформаційно-методичної підтримки процесу управління у рамках циклу «прийняття рішення – планування – виконання – обліку витрат – аналізу результатів»;

- технологій комплексності вирішення задач управління, які забезпечують ефективність усієї діяльності підприємства [5, 8, 9]. Аналіз організаційно-методичних питань побудови та впровадження систем економічної безпеки у діяльності великих та середніх вітчизняних підприємств вказує на потребу проведення детальних науково-практичних досліджень цієї проблематики [5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Отримані за результатом проведеного аналізу науково-практичні рекомендації з побудови та впровадження системи економічної безпеки можливо поділити на дві групи: щодо впровадження окремих елементів системи економічної безпеки; щодо аналізу місця системи економічної безпеки у загальній структурі підсистем діяльності підприємства [3, 4, 5]. Проте досі не вирішеною залишається проблема створення основ єдиного підходу до розуміння ролі, місця, механізму та принципів дії системи економічної безпеки у діяльності підприємств.

Розв'язання зазначеного актуального науково-практичного питання лежить у площині створення уявлення концептуальної основи системи економічної безпеки підприємства. Для цього доцільно використати інструменти моделювання.

Формулювання мети. Метою написання тез є формування тривимірної комплексної моделі побудови організаційно-методичного комплексу системи економічної безпеки підприємства, для забезпечення високого ступеня формалізації необхідних практичних робіт з її створення.

Виклад основних положень дослідження. Сучасні підприємства є відкритими соціально-економічними адаптивними системами [1–9]. На практиці діяльність будь-якої системи визначається співвідношенням трьох основних складових: елементів управління, функціональних областей та процесів, задач управління. Саме вибір перелічених складових, методів їх співвідношення, способів інформаційно-методичної та технологічної взаємодії лежать в основі створення концептуальної моделі діяльності будь-якої системи підприємства, в тому числі і системи економічної безпеки рис. 1.

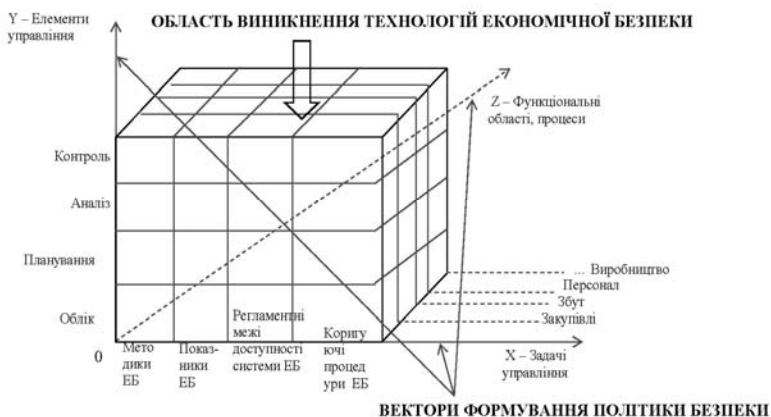


Рис. 1. Структурна модель організаційно-методичного комплексу системи економічної безпеки підприємства (авторська розробка)

У запропонованій моделі під функціональними областями економічної безпеки слід розуміти предметні ділянки управління які охоплюють актуальні напрямки роботи підприємства. Їх перелік може бути різноманітним на різних підприємствах. Відповідні їм процеси розглядаються як спеціально організована сукупність процедур різних функціональних підсистем управління. У структурі системи економічної безпеки елементи управління відповідають основним фазам класичного циклу управління. При цьому існує можливість різного масштабування системи економічної безпеки залежно від рівнів управління, деталізації процесів або важливих господарських процедур.

В цілому формалізована підтримка елементів управління з точки зору безпечності їх функціонування відповідно до обраної стратегії розвитку передбачає створення політики економічної безпеки. Кінцевим формалізованим виразом політики економічної безпеки підприємства є набір відповідної управлінської документації. При цьому наказ про політику економічної безпеки підприємства має містити не тільки основні категорійні поняття, принципи, базові припущення та рекомендації, але й конкретні методи та методики, інструменти які складають основу технології економічної безпеки.

Так політика економічної безпеки у межах дії щодо основних елементів управління має передбачати розробку методів, методик, інструментів, оцінок:

– в області планування – щодо аналізу цілей, задач та планів на предмет їх відповідності обраним параметрам безпеки функціонування та стратегії розвитку підприємства;

– в області виконання – щодо структурної, організаційної, функціональної, інформаційної відповідності підсистем діяльності підприємства існуючим технологіям прийняття управлінських рішень; також розробки методів швидкої та комплексної оцінок прийнятих управлінських рішень на предмет безпечності наслідків їх виконання для тактичних та стратегічних результатів діяльності підприємства;

– в області обліку – щодо повноти, комплексності, швидкості реєстрації, правильності опрацювання і інтерпретування фактів облікових подій; розрахунку ступеня інформаційної наповненості (обґрунтованості) прийнятих управлінських рішень на підставі обліково-управлінської інформації;

– в області аналізу результатів діяльності – щодо розрахунку показників управлінського синергізму; створення відповідних комплексних та багаторівневих систем моніторингу діяльності; розробки карт безпечних управлінських рішень; адекватності роботи «механізму» постійного вдосконалення діяльності підприємства тощо.

Формалізація існуючих технологій економічної безпеки підприємства у межах розглянутої моделі має здійснюватися у формі:

– концептуальних проектів – документів які містять виклад певних ідей, прагнень, здогадів що носять загальний характер;

– положень – документів які встановлюють основні правила організації та діяльності структурних підрозділів підприємства у галузі безпеки їх функціонування;

– методик – документів які містять сукупність методів та прийомів щодо визначених питань втілення економічної безпеки;

– регламентів – документів з проведення та регулювання порядку і часу здійснення заходів економічної безпеки які мають чіткий ряд обмежень;

– довідок – документів які містять опис та підтвердження яких-небудь фактів та подій діяльності, що мають відношення до питань економічної безпеки;

– звітів – документів які містять інформацію про діяльність підприємства у визначеній предметній області [3].

Для практичної побудови організаційно-методичного комплексу системи економічної безпеки виключно важливими є організаційні рішення всередині підприємства. Ці рішення мають забезпечувати довгострокову основу для проведення необхідних цільових робіт, послідовність у виборі концептуальних рішень, високий рівень дисципліни усіх учасників, ефективну ротацію персоналу та збалансовану кадрову політику в процесі побудови системи економічної безпеки.

Висновки. Економічна безпека як предметна галузь знань є технологією.

Підсумковим критерієм корисності створеної організаційно-методичної моделі (комплексу) системи економічної безпеки підприємства слід вважати об'єктивні факти вдосконалення системи і процесів управління діяльністю і, як наслідок, виникнення властивостей адаптивності підприємства до будь-яких умов його функціонування.

1. Грант Р. Современный стратегический анализ / Р. Грант. – СПб.: Питер, 2008. – 560 с.

2. Добровольский Е. Бюджетирование: шаг за шагом [2-е изд., дополн.] / Е. Добровольский. – СПб.: Питер, 2013. – 480 с.

3. Зубок М.І. Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку / М.І. Зубок, Р.М Зубок. – К.: Істина, 2004. – 144 с.

4. Каплан Р. Стратегическое единство: создание синергии организации с помощью сбалансированной системы показателей / Р. Каплан, Д. Нортон. – М.: ООО «Вильямс», 2006. – 384 с.

5. Орлов П.І. Духов В.Є. Основи економічної безпеки фірми / П.І. Орлов, В.Є. Духов. – Х.: Прометей-Прес, 2004. – 284 с.

6. Репин В. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов / В. Репин, В. Елиферов. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 544 с.

7. Уилер Д. Статистическое управление процессами: оптимизация бизнеса с использованием контрольных карт Шухарта / Д. Уилер, Д. Чамберс. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – 409 с.

8. Уолш К. Ключевые показатели менеджмента: полное руководство по работе с критическими числами, управляющими вашим бизнесом / К. Уолш. – К.: Компаньон групп, 2006. – 400 с.

9. Шершньова З. Стратегічне управління: підручник. / З. Шершньова. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.

О.М. Ляшенко,
*доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту
та економічної безпеки
(Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля)*

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА: РОЗУМІННЯ, ІДЕОЛОГІЯ, СУЧАСНИЙ ВИМІР

Постановка проблеми. Наразі категорія безпеки, пройшовши протягом XX століття певні етапи генези, набула розмаїття форм, про-

явів, видів й, нарешті, трансформувалась в галузь економічної безпеки, наукові дослідження якої в умовах сьогодення є одними з найбільш затребуваних. Важливе місце у вертикалі таких досліджень, яка пронизує всі рівні – від глобального до рівня особи – належить економічній безпеці підприємства. Попри те, що наукові здобутки у такій царині безпекознавства як економічна безпека підприємства є доволі вагомими, її понятійно-категоріальний апарат є неусталеним, змістовне наповнення незавершеним, сформовані підходи до розуміння сутності економічної безпеки підприємства – захисний, ресурсно-функціональний і гармонізаційний – розрізненими та нединамічними. Існування принципово різних підходів до розуміння економічної безпеки підприємства, системно непов'язаних та інколи конфліктуючих між собою методик визначення її рівня, на жаль, гальмує процес формування відповідних теоретичних засад безпекознавства. Наразі накопиченого теоретичного доробку з безпекознавства виявляється недостатньо, оскільки у позатекстовій реальності економічна безпека підприємства являє собою складну систему, яка є доволі специфічним об'єктом управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові здобутки в такому розділі безпекознавства, як економічна безпека підприємства, є доволі вагомими. Зокрема, сформованими й усталеними можна вважати захисний, ресурсно-функціональний і гармонізаційний підходи до розуміння сутності економічної безпеки підприємства, кожен з яких розвинений представниками вітчизняних наукових шкіл – О.М. Бандуркою, І.А. Белоусовою, О.А. Бурбелою, В.М. Гесцем, М.О. Кизимом, Г.В. Козаченко, І.П. Мігус, І.П. Отенко, В.С. Пономаренком, В.І. Франчуком, Л.Г. Шемаєвою. Окремим перетинам досліджень, наприклад економічної безпеки та інноваційного розвитку, приділено увагу в працях С.М. Шкарлета, вивченню економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності – А.Е. Воронкової, представленню економічної безпеки підприємства як логістичної системи – В.Г. Алькеми. Розвитку методології менеджменту економічної безпеки присвячено наукові праці російських учених М.А. Бендикова, Л.П. Гончаренко, Г.Б. Клейнера, Г.О. Мінаєва, Є.О. Олейникова, В.К. Сенчагова, В.Л. Тамбовцева та ін. Наукові праці цих та багатьох інших учених докладно представлені в [1]. Ставлячись з глибокою повагою до наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних учених, слід визнати, що питання управління в системі економічної безпеки підприємства є майже не вивченими ані в економічній науці, ані в управлінській, ані у безпекознавстві.

Метою є створення ідеології управління економічною безпекою підприємства, результатом досягнення цілей якого в рамках існуючих об'єктивних і суб'єктивних обмежень є певна міра економічної свободи підприємства.

Виклад основних положень дослідження. Перед усе, слід зазначити, що автором робить таке припущення: економічна безпека підприємства є специфічним об'єктом управління, який належить до класу частково керованих. Результати перевірки цієї гіпотези виявили необхідність уточнення поняття керованості системи економічної безпеки підприємства, умов існування й установа її міри.

Дослідивши генезу економічної безпеки підприємства та спираючись на запропоноване тлумачення економічної безпеки, квінтесенцією якого є досягнення підприємством економічної свободи, автором доведено, що специфіка процесу набуття такої свободи обмежена діапазоном «керований-некерований» і тому система економічної безпеки підприємства перебуває в мінливому стані меж цієї дихотомії. Діапазон керованості системи економічної безпеки підприємства може бути суттєво обмеженим через численні загрози, які здебільшого є наслідком суперечностей суб'єктно-об'єктних відносин, що супроводжують узгодження інтересів зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів підприємства. Тому під керованістю системи економічної безпеки підприємства запропоновано розуміти діапазон наслідків управлінського впливу на взаємопов'язані процеси, що одночасно відбуваються в системі економічної безпеки підприємства, узагальнювальним результатом перебігу яких є створення достатніх умов для досягнення економічної свободи підприємства. Такими взаємопов'язаними процесами є узгодження інтересів зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів підприємства, протистояння загрозам економічній безпеці підприємства та формування необхідного для цього ресурсного забезпечення.

Економічна безпека підприємства, вивчення якої може здійснюватись як з позицій системного, процесного або функціонального чи ситуаційного підходів, є специфічним об'єктом дослідження. Його специфіка полягає в неможливості досягнення повної керованості, оскільки система економічної безпеки підприємства значною мірою залежить від низки умов, при виявленні яких використано положення процесного підходу. Встановлено, що умови керованості економічної безпеки підприємства що, залежать від того, які чинники впливають на його економічну безпеку. Статус таких чинників може бути різним, відповідно до того, чи є їхній вплив на економічну безпеку повністю керованим, частково керованим або некерованим. Чим більше останніх чинників, тим меншим є рівень керованості системи економічної безпеки підприємства. Саме це є однією з найголовніших причин того, що керованість економічної безпеки підприємства має низку обмежень. Наявність таких

обмежень є природною, оскільки управління економічною безпекою підприємства є процесом, що належить до класу частково керованих.

Таким чином, дослідження керованості системи економічної безпеки підприємства показало, що її сутність та формат використання є дилемними. Часткове усунення дилеми запропоновано вирішити шляхом уведення міри керованості економічної безпеки підприємства, розуміння якої зводиться до процесно-результативного поєднання кількісних і якісних характеристик економічної безпеки підприємства. При цьому наразі питання розмежування процесної та результативної ознак міри керованості економічної безпеки підприємства вважати остаточно вирішеним не можна.

Управління економічною безпекою підприємства є новим науковим напрямом, що виник на перетині багатьох галузей знань, кожна з яких має спеціальний методологічний арсенал. Таке управління апріорі має спиратися на методологічне розмаїття, але попри це воно потребує упорядкування сукупності концепцій, підходів, теорій, принципів, методів та інструментів щодо здійснення управління економічною безпекою підприємств у часі та просторі.

Результатом проведеного автором морфологічного аналізу управління економічною безпекою підприємства стало створення його теоретичного базису, який представлено сукупністю взаємопов'язаних уявлень про процеси управління в системі економічної безпеки, скерованих на досягнення тріади цілей такого управління, що забезпечує певну міру економічної свободи підприємства в межах наявних об'єктивних і суб'єктивних обмежень.

Створення теоретичного базису управління економічною безпекою підприємства здійснено на засадах системного підходу. Такий базис має комплементарно-вибірковий характер, зумовлений тим, що однозначний вибір тієї чи іншої концепції функціонування підприємства практично унеможливлений через існування короткого проміжку часу, в межах якого використовуються певні постулати економічної безпеки підприємства. Ухвалення раціональних рішень в управлінні економічною безпекою підприємства спирається на результати аналітичного процесу, які можуть не залежати від попереднього досвіду. Інакше кажучи, вибір раціональних рішень може бути неередитарним.

Автором розкрито триєдину сутність цілепокладання в управлінні економічною безпекою підприємства. Поясненням такої сутності є міждисциплінарне походження безпекознавства, особливості системотворення економічної безпеки та формування єдиного науково-практичного розуміння захисного, ресурсно-функціонального й гармонізаційного

підходів до розгляду економічної безпеки. Подане розуміння сутності цілепокладання зумовило створення тріади цілей управління економічною безпекою підприємства: імперативною метою є узгодження інтересів зовнішніх і внутрішніх його стейкхолдерів, домінантною – протистояння загрозам, комплементарною – формування ресурсного забезпечення економічної безпеки підприємства. Тріаду покладено в основу класифікації цілей управління, які в системі економічної безпеки підприємства розрізняються за ознаками досяжності, ієрархічності, пріоритетності, часового горизонту та способом формалізації.

Досягнення імперативної мети управління економічною безпекою підприємства потребує детального вивчення інтересів його стейкхолдерів, які було систематизовано. Отже, стейкхолдерам підприємства властива сукупність різноманітних взаємопов'язаних інтересів, які утворюють єдину систему. Інтереси стейкхолдерів завжди є суперечливими, передусім, через те, що їхня реалізація підпорядковується досягненню конкретних цілей стейкхолдерів. Тому у реальній діяльності підприємств узгодження економічних інтересів їхніх стейкхолдерів здійснюється шляхом часткового задоволення кожного з інтересів. Процес задоволення інтересів є досить складним з різних причин: великої кількості інтересів внутрішніх стейкхолдерів підприємства, що мають бути взаємоузгоджені між собою; численних економічних інтересів стейкхолдерів зовнішнього середовища, що підлягають взаємоузгодженню в процесі взаємодії як з підприємством, так і між собою; складності та суперечливості обох груп економічних інтересів та можливостей і способів їхнього узгодження тощо. Отримані результати дослідження показали, що узгодження інтересів не завжди можливе і, більш того, не завжди потрібне. Саме тому подано бібліотеку способів узгодження інтересів стейкхолдерів підприємства у вигляді двох каталогів способів – конструктивних і деструктивних.

Таким чином, сучасний вимір управління економічною безпекою підприємства автор тлумачить як сукупність взаємопов'язаних процесів, скерованих на набуття підприємством певної міри економічної свободи в межах об'єктивних і суб'єктивних обмежень, властивих системі економічної безпеки.

1. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: [монографія] / Олександра Миколаївна Ляшенко. – Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.

Н.С. Марушко,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту*
І.М. Горбан,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ЧИ ФІНАНСОВИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. Ефективність здійснення фінансової безпеки підприємства визначається вибором траєкторії розвитку підприємства, адекватністю інструментів виконання стратегії та результатів їх здійснення. Без логічної побудови інформаційного забезпечення фінансової безпеки, відповідності принципів і методів аналізу неможливо на високому і ефективному рівні не тільки оцінити фінансову безпеку підприємства, а й ефективність бізнесу в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню забезпечення фінансової безпеки підприємства присвячені роботи багатьох науковців [2, 3]. Дослідники в якості інформаційного забезпечення фінансової безпеки підприємства, як правило, використовують систему показників. Інформаційним забезпеченням їх формування, як правило, є бухгалтерський облік. Проте, такий підхід не враховує альтернативний варіантів діяльності підприємства та впливу ризиків.

Метою статті є оцінка передумов формування інформаційного забезпечення для системи наукового інструментарію фінансової безпеки підприємства.

Виклад основних положень. Інструменти інформаційного забезпечення підприємства повинні об'єднувати принципи, на яких будується напрям на ефективність фінансово-господарської діяльності підприємств, з врахуванням сучасних технологій вимірювання необхідних показників і алгоритмами оцінки результатів діяльності. Враховуючи специфічні аналітичні проблеми, які виникають в системі фінансової безпеки, можна виділити два напрями сучасного фінансового аналізу, за допомогою якого пояснюється діяльність суб'єкта господарювання, а також логіка побудови показників для визначення рівня безпеки.

В основі одного з напрямів формування інформаційного забезпечення лежить система бухгалтерського обліку. Такий напрям прита-

манний вітчизняним аналітикам і є наслідком спадщини адміністративної економіки та до сих пір використовується в діяльності більшості підприємств. Проте вплив глобалізаційних процесів формує й інший напрям, який базується на принципах корпоративних фінансів.

Відмінності цих напрямів суттєві: вони розпочинаються з розуміння самого критерію визначення фінансового результату. В основі бухгалтерського підходу (умовна назва) лежить облікова інформація за конкретний період, і, загальновідомо, що при здійсненні аналізу цей підхід не враховує альтернативи можливих операцій. Абсолютно очевидно, що до витрат підприємства за певний період часу відносять лише понесені витрати підприємством. Таким чином, будь-які потенційно можливі операції, що означають вірогідне, альтернативне, не є об'єктом вивчення в даному підході і не враховуються в процесі діяльності підприємства за вибраний період. Проблема цього підходу полягає в тому, що принцип фактичних витрат домінує не тільки в процесі збору і обробки інформації, але і в логіці подальшого аналізу діяльності підприємства. Ефективність аналізу для забезпечення фінансової безпеки безпосередньо залежить від показників бухгалтерського обліку і звітності, саме тому важливо усвідомити вузькість таких даних.

Одним з суттєвих обмежень бухгалтерського підходу для забезпечення фінансової безпеки та розробки стратегічного прогнозу є відсутність аналізу альтернативних можливостей. Успішний результат за логікою бухгалтерського підходу – це ситуація, в якій отримана виручка від реалізації покриває понесені витрати, і утворюється бухгалтерський прибуток. Іншими словами, критерієм виявлення результату діяльності підприємства стає формування бухгалтерського прибутку. Зазначимо, що в теорії бухгалтерського обліку питання про визначення бухгалтерського прибутку продовжує залишатися об'єктом дискусій. Центр обговорення – методика обліку даних, які дозволять визначити приріст вкладеного капіталу. Обговорюються переваги і недоліки методів відображення активів за справедливою вартістю, запровадження індексів цін на активи, техніка визначення таких цін. Проте дискусія не виходить за рамки завдань опису таких операцій. Йдеться про вибір технології підрахунків: за вартістю придбання (історичною собівартістю), за справедливою вартістю (ринковою вартістю) або шляхом перерахунку цін в єдину купівельну спроможність грошової одиниці (індексація). Але отриманий результат прибутку буде відповідати бухгалтерському підходу, оскільки він знаходиться шляхом прямого зіставлення доходу та фактичних витрат і не виражає основоположної концепції сучасного економічного аналізу – принципу альтернативних витрат. Проте варто зауважити, що тут прихована інша сторона про-

блеми формування прибутку. Керуючись діючими П(с)БО, бухгалтер визначає суму прибутку, за яким доходи перевищують пов'язані з ними витрати, проте історії бухгалтерського обліку відомі ще два варіанти визначення прибутку: прибуток – це приріст чистих активів, прибуток – це приріст ринкової капіталізації господарюючого суб'єкта [1]. Логічно всі варіанти нарахування прибутку рівноцінні, проте вони призводять до різних результатів та мають великий вплив на оцінку фінансового результату.

Друге істотне обмеження бухгалтерського підходу як аналітичної основи для створення системи фінансового забезпечення підприємства – це ігнорування проблеми інвестиційного ризику. Концентруючись тільки на фактичних операціях, цей напрям описує події, що відбулися. Репрезентативність даних за результатами такого аналізу зводиться до невизначеності очікуваного результату, з якою якраз і стикається інвестор. На основі даних звітності неможливо безпосередньо отримати ставку прибутковості капіталу або його рентабельності, яка показувала б альтернативні можливості інвестора, оскільки альтернативи, що вивчаються, повинні мати порівнянний рівень ризиків. Залишаючись в рамках бухгалтерського підходу, не можна дати відповіді на питання: чи порівнюється бухгалтерський прибуток підприємства з інвестиційним ризиком. Іншими словами, бухгалтерський прибуток навіть при найакуратнішому способі його розрахунку, ще немає ознак того, що на підприємстві дійсно створений позитивний фінансовий результат для інвестора. Отже, обґрунтовуючи комплекс різних фінансових рішень на підприємстві (рівень інвестицій, вибір джерел фінансування, реструктуризація, поглинання) неможливо оперувати даними про рентабельність, розрахованими на базі бухгалтерського підходу, оскільки такі показники не враховують ризик, і тому не можуть бути критерієм для прийняття управлінських рішень.

Бухгалтерський підхід сфокусований на визначенні прибутку як інструменті вираження ефективності діяльності підприємства. Тим часом найважливіший фінансовий вимір господарюючого суб'єкта – це ефективність бізнесу. Для цілей управління підприємством необхідно визначати не тільки прибуток, а й потоки грошових коштів і особливо – потік вільних для власника грошових коштів. Перш за все, це пояснюється тим, що визначений методом нарахування прибуток не збігається з грошовим потоком, які надійшли на підприємство в даному періоді від цих же операцій. Крім того, жоден з показників бухгалтерського прибутку (балансовий прибуток, прибуток від основної діяльності, чистий прибуток) на відміну від потоку вільних грошових коштів не відображає інвестиційних потреб підприємства: величини

інвестицій в оборотний капітал і інвестицій в довгострокові активи. Тому нарахований прибуток не визначає вільних для вилучення власником грошових коштів. Неможливо остаточно визначити ступінь фінансового ризику (ризик неплатежу) без врахування ліквідних грошових потоків лише за показниками нарахованих прибутків. І, зрештою, бухгалтерський прибуток більш чутливий до змін в обліковій політиці підприємства, ніж показники грошових потоків. Тому акцент на нарахованому прибутку, властивий бухгалтерському підходу – це ще одна невідповідність цього підходу науковому інструментарію фінансової безпеки підприємства.

Для забезпечення фінансової безпеки підприємства та цілей стратегічного аналізу бухгалтерський підхід передбачає оцінку річного прибутку в абсолютному вираженні, прибуток на одну частку у власному капіталі або норму прибутку (бухгалтерську рентабельність капіталу). Але ці показники викликають сумніви з погляду їх придатності для повноцінного фінансового аналізу перспектив і для оцінки стратегічної ефективності підприємства. Постановка мети і завдань забезпечення фінансової безпеки в параметрах, вирваних з контексту ризику і вимог інвесторів до прибутковості, не може задовольняти перш за все самого власника підприємства. Управління фінансово-економічним потенціалом підприємства без врахування впливу ризиків є не прийнятним для сучасних ринкових умов та не відповідає завданням забезпечення фінансової безпеки, де мова йде про розміщення капіталу, виборі його оптимальної структури, де рішення мають бути пов'язані з показниками ризиків підприємства.

Висновки. Формування та прийняття на підприємстві стратегічних рішень, основою яких слугує бухгалтерський підхід, є неефективними. Науковий інструментарій для забезпечення фінансової безпеки підприємства повинен базуватись на фінансовому підході, який визначає вплив альтернативних операцій, ризиків, формування інвестиційної привабливості підприємства.

1. Бухгалтерський учет – веселая наука. Сборник статей. – М., ООО «1С-Паблишинг», 2011. – 538 с.

2. Фінансова безпека підприємств та банківських установ [Текст]: монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова, [А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2009. – 295 с.

3. Бланк, И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия [Текст] / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2006. – 776 с.

*А.І. Марущак,
доктор юридичних наук, професор
(ННІ інформаційної безпеки)*

*С.М. Драчук,
кандидат юридичних наук
(Національна академія
Служби безпеки України)*

РЕЙДЕРСТВО ЯК ВНУТРІШНЯ ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Побудова демократичного суспільства в нашій країні невід’ємно пов’язана з підвищенням законності та правопорядку в сфері економіки, при цьому важливим завданням є розробка науково обґрунтованих методів боротьби з економічною злочинністю. Особливого значення набуває з’ясування механізму суспільно небезпечного діяння, об’єктивних та суб’єктивних ознак злочинної поведінки, оскільки боротьба з таким негативним явищем як «рейдерство»^{*}, можлива лише за умови поглибленого аналізу та встановлення суттєвих ознак самого цього явища. Звідси витікає необхідність у розгляді злочинів, пов’язаних з рейдерством, та самого рейдерства як способу скоєння окремих злочинів, в тому числі проти основ національної безпеки України.

Вирішенню проблеми запобігання, усунення та нейтралізації загроз, пов’язаних з рейдерською діяльністю (РД), має сприяти виокремлення серед загальної кількості злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України (ККУ), так званих, «злочинів рейдерської спрямованості» (ЗРС), які певною мірою уособлюють сукупність всіх складів злочинів, що мають місце під час здійснення РД.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. Починаючи з 2004 року звичайним явищем української дійсності стали корпоративні конфлікти, одночасно до лексики ввійшли такі поняття як: «корпоративна війна», «корпоративний шантаж», «ко-

^{*} В даній роботі автори під терміном «рейдерство» («рейдерська діяльність» (РД) або «рейдерське захоплення» (РЗ)) пропонують розуміти суспільно-небезпечні діяння, що пов’язані зі створенням умов для протиправного (кримінального) перерозподілу власності та кримінально-карним порушенням прав власності фізичної чи юридичної особи, суспільства або держави. Для зручності, в подальшому на позначення формулювання «злочини, що пов’язані з рейдерством» використовується поняття «злочини рейдерської спрямованості» (далі – ЗРС), що уособлюють відповідну сукупність всіх складів злочинів в структурі РД.

поративні рейдери», «економічний тероризм», «рейдерство» тощо. Тому рейдерству як предмету наукових досліджень у вітчизняній юридичній науці почала приділятися увага відносно нещодавно. У деяких джерелах рейдерство ототожнюється з ринком «злиття та поглинання» (Merger & Acquisition (M&A)) у сенсі недружнього чи ворожого по суті та протиправного по формі поглинання компаній. Через це деякі вітчизняні дослідники використовують у своїх роботах чисельні на- працювання іноземних фахівців з питань ринку злиття та поглинання, адаптація яких, на нашу думку, в українських реаліях є передчасною. Виключення становлять окремі дослідження російських вчених, оскільки, як вважає переважна більшість експертів, рейдерство зі всіма притаманними йому ознаками злочинних дій було імпортоване до України саме з Росії.

Дослідники вважають, що неконтрольоване поширення рейдерства призводить до економічної дестабілізації вже не тільки на мікро-, а й на макроекономічному рівні, являючи собою загрозу для національної безпеки держави. Результати їх наукових досліджень свідчать, що наслідком рейдерства є не тільки ослаблення контрольних та регулятивних можливостей держави, а й створення передумов для економічного тероризму відносно країни з одночасним зростанням рівня корупції в державі, підрив її безпеки.

За даними Pricewaterhouse Coopers, наведеними в дослідженні «Всесвітній огляд економічних злочинів» за 2011 рік, незаконне привласнення майна, що притаманне рейдерству, стало найпоширенішою формою економічних злочинів в Україні (73% 2011-го порівняно із 59% 2009 року).

Метою нашого дослідження є вироблення пропозицій щодо шляхів підвищення ефективності протидії рейдерству як реальній внутрішній загрозі економічній безпеці держави.

Виклад основних положень дослідження. До ЗРС можуть бути віднесені злочини, що посягають на різні групи однорідних суспільних відносин або соціальних благ. Перш за все це злочини проти власності: ст.ст. 185, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 198. Крім цієї групи родовим об'єктом ЗРС можуть бути суспільні відносини у сфері господарської діяльності: ст.ст. 202, 205, 206, 209, 218, 219, 223, 223-1, 223-2, 224, 231, 232, 232-1. Також до ЗРС пропонується включити: злочини проти громадської безпеки: ст.ст. 255, 256, 257, 261; злочини проти безпеки виробництва: ст. 279; злочини проти громадського порядку та моральності: ст.ст. 293, 294, 295, 296; злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації: ст.ст. 328, 330; злочини проти авторитету органів держав-

ної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян: ст. ст. 341, 355 – 359; злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку: ст.ст. 361, 361-2, 362, 363; злочини у сфері службової діяльності: ст.ст. 364, 365, 366, 367, 368, 369; злочини проти правосуддя: ст.ст. 375, 383. Окрему групу ЗРС можуть складати і злочини проти основ національної безпеки України: ст.ст. 111, 113, 114 ККУ.

З цієї загальної кількості злочинів слід виділити ті де, наприклад, термін «захоплення» є визначальним елементом диспозицій статей чинного ККУ, частина яких має пряме відношення до ЗРС, а саме ст. 261, 279, 294, 295, 341 ККУ. З кримінально-правової точки зору під захопленням розуміється протиправне зайняття певних об'єктів (державних, громадських будівель чи споруд, транспортного підприємства, установи, організації), в тому числі шляхом насильства та обману. Як свідчить практика під час рейдерських захоплень ці методи є досить поширеними. Близьким за значенням є термін «напад» (ст. ст. 261, 257, 293 ККУ) який розкривається через подолання опору охорони чи інших працівників об'єкту шляхом застосування насильства чи погрози, встановленні над цим об'єктом або його частини фактичного контролю та отриманні можливості розпоряджатися його активами, що фактично і є метою більшості РЗ.

Слід відмітити на наявність серед загальної кількості ЗРС тих, що за ступенем тяжкості можуть бути віднесені до тяжких або особливо тяжких злочинів: ст.ст. 185, 189, 190, 191, 194, 206, 209, 224, 296, 355, 359, 361, 362, 364, 365, 368, 369, 375 ККУ.

Також на окрему увагу заслуговують відповідні частини ЗРС де кваліфікуючою ознакою виступає можливість їх скоєння організованою групою: ст.ст. 185, 189, 190, 191, 206, 209, 224, 355, 359 ККУ.

Основними стадіями в алгоритмі здійснення РД є: 1) вибір об'єкту РЗ (отримання замовлення); 2) збір інформації; 3) розробка плану РЗ; 4) реалізація РЗ; 5) легалізація об'єкту РЗ.

Кожній конкретній стадії РД притаманна певна група ЗРС:

1. На стадії вибору (замовлення) об'єкту РЗ – ст.ст. 255, 257 ККУ;

2. На стадії збору інформації про об'єкт РЗ – ст.ст. 114, 182, 223-2, 328, 330, 231, 232, 231-1, 361-363, ККУ та корупційні діяння. Безумовно, що акцент робиться на зборі інформації з обмеженим доступом: інформації з депозитарної системи, де здійснюється облік прав власності на акції акціонерних товариств (АТ), інсайдерської інформації про діяльність АТ, комерційної таємниці АТ, конфіденційної інформації про особу з числа акціонерів та менеджменту АТ, службової інформації та державної таємниці в сфері економіки. За оцінками фахівців у

99,9% випадків головний чинник, з якого починається РЗ – це внутрішній «злив» інсайдерської інформації. Встановлена закономірність: чим менша інформаційна прозорість діяльності АТ, тим більша зацікавленість до такого об'єкту з боку рейдерів;

3. На стадії розробки плану РЗ – ст.ст. 205, 256 ККУ. На цій стадії, як правило, визначається можливість використання корупційних зв'язків серед правоохоронних, контролюючих та судових органів. В РЗ АТ існує шість основних корупційних схем можливого використання держслужбовців (наприклад, з числа Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку): анулювання системи реєстру АТ та передача його іншому реєстратору; перевірка діяльності АТ «на замовлення»; контроль реєстрації акціонерів АТ під час проведення загальних зборів; реєстрація додаткової емісії акцій АТ; призупинення обігу акцій АТ; позбавлення ліцензії професійного учасника фондового ринку;

4. На стадії безпосередньої реалізації РЗ – ст.ст. 111, 113, 185, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 206, 261, 202, 218, 219, 223, 223-1, 224, 279, 293, 294, 295, 296, 355 – 359, 375, 383, 341 ККУ та корупційні діяння;

5. На стадії легалізації об'єкту РЗ – ст.ст. 198, 209 ККУ.

Суспільна небезпека рейдерства проявляється у підриві економічної безпеки держави, негативному впливі на міжнародний імідж країни, зниження її інвестиційної привабливості, оскільки динаміка закордонного інвестування в економіку України визначається, насамперед, такими чинниками як внутрішня політична стабільність, характер і темпи здійснення ринкових реформ, сприятливі зовнішньоекономічні умови, стабільність економічного законодавства, гарантії недоторканості приватної власності та закордонних вкладень тощо.

Якщо Україна як держава сьогодні не забезпечить надійний захист прав власності особи, то завтра може віднайти сучасний фахівець з грінмейлу типу Кеннета Дарта, який, користуючись нагодою, викупить мізерну частину зовнішнього боргу України та змусить вітчизняних платників податків виплатити йому за рішенням суду сотні мільйонів доларів США – в кращому випадку, а в гіршому – підірве інвестиційний імідж України як позичальника на міжнародному ринку капіталів.

Висновки. У реаліях сьогодення рейдерство продовжує залишатися серед загроз, що суттєво впливають на стан економічної безпеки держави.

Проведений аналіз рейдерства свідчить, що одним із шляхів підвищення ефективності протидії рейдерству є системний підхід до розуміння цього суспільно небезпечного явища.

Як правило, в кожному РЗ існують ознаки тих чи інших ЗРС, а їх своєчасне встановлення та подальше притягнення причетних до

рейдерства осіб до відповідальності в значній мірі залежить від професійності правоохоронців.

1. Рейдерство в Україні. Правові та організаційні аспекти: матеріали круглого столу, К., 7 червня 2012 р. – К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. – 140 с.

2. Злочинність в сфері економіки: проблеми прогнозування, планування та координації заходів протидії./ За редакцією д-ра юрид. наук, проф. О.Г. Кальмана – Х.: Вид-во ТОВ «Новасофт», 2005. – 255 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2005. – 1064 с.

4. Киреев А.Ю. Рейдерство в российской экономике: сущность, тенденции и возможности противодействия: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А.Ю. Киреев. – М., 2008. – 22 с.

5. Тарханова З.Э. Функционирование института рейдерства в РФ: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / З.Э. Тарханова. – Владикавказ, 2008. – 27 с.

6. Грачев В.А. Адаптивное управление предприятием в условиях противодействия противоправному захвату: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / В.А. Грачев. – Тверь, 2008. – 22 с.

О.М. Марченко,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів

та економічної безпеки

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

Постановка проблеми. З часу здобуття незалежності, особливо протягом останніх років (після світової економічної кризи 2008–2009 рр.), актуальною є проблема фінансової безпеки України. У зв'язку з цим, Кабінетом Міністрів України 15.08.2012 р. схвалена Концепція національної безпеки у фінансовій сфері, очікуваними результатами реалізації якої має бути мінімізація наслідків глобальних загроз, розроблення механізму державного управління ризиками у фінансовій сфері. На наш погляд, ці завдання можуть бути вирішені тільки за умови постійного моніторингу рівня національної фінансової

безпеки, а значить науково обґрунтованої, досконалої методики розрахунку її індикаторів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. Фінансову безпеку держави досліджували такі вітчизняні вчені, як О.І. Барановський, З.С. Варналій, Б.М. Данилишин, Я.А. Жаліло, М.М. Єрмошенко, Т.Т. Ковальчук, І.Ф. Комарницький та інші. Аналіз їхніх праць дозволяє стверджувати, що єдиного підходу до визначення компонентів національної безпеки у фінансовій сфері та їхніх індикаторів не існує.

Метою дослідження є висвітлення існуючих методичних підходів до оцінки рівня національної безпеки у фінансовій сфері та обґрунтування напрямків їхнього вдосконалення.

Виклад основних положень дослідження. Вітчизняні вчені пов'язують фінансову безпеку держави, насамперед, з безпекою її фінансової системи. Так, автори перших монографій з проблем фінансової безпеки держави, О.І. Барановський [1], М.М. Єрмошенко [3], для оцінки її рівня пропонують показники стану бюджетної, грошово-кредитної систем країни, державного боргу, інфляції, інвестиційної сфери, валютного, страхового та фондового ринків, банківської системи.

У 2003 р. за ред. академіка С.І. Пирожкова були розроблені методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України, які містять такі індикатори фінансової безпеки держави, як: рівень інфляції, обсяги внутрішнього та зовнішнього боргу, дефіцит державного бюджету, рівень монетизації економіки, вартість банківських кредитів, достатній обсяг міжнародних резервів НБУ [6, с.16–19].

На основі існуючих підходів вчених, Наказом Міністерства економіки №60 від 02.03.2007 р. була розроблена і затверджена Методика оцінки рівня економічної безпеки держави, у яку увійшло 35 показників фінансової безпеки: бюджетної, грошового ринку та інфляційних процесів, валютної, боргової, страхового і фондового ринків, банківської [5]. На наш погляд, кількість показників-індикаторів для оцінки окремих сфер фінансової безпеки держави, зокрема, банківської, є недостатньою (лише два показники, які до того ж не враховують рівень ризику кредитного портфеля банків).

Найостанніші дослідження вчених присвячені в основному вдосконаленню використання вищенаведеної існуючої «офіційної» методики, наприклад, виділенню рівнів небезпек (критичного, кризового, катастрофічного) і оцінці ступеню їхнього впливу на економіку [4, с. 60]. Також, моделювання фінансової безпеки держави за допомогою побудови нейронних мереж дало змогу зробити висновок, що найбільший вплив на фінансову безпеку держави мають такі показники, як

співвідношення державних видатків у % до ВВП та рівень монетизації економіки [7, с. 85].

Як бачимо, існуючі методичні підходи до оцінки рівня національної безпеки у фінансовій сфері базуються в основному на розрахунку макроекономічних показників.

Натомість, іноземні, зокрема, американські вчені розглядають фінансову безпеку держави, як достатню для задоволення власних потреб кількість коштів у громадян та домогосподарств, завдяки чому забезпечується стабільне функціонування фінансової системи країни. І такий підхід, на наш погляд, є виправданим. Адже від фінансової безпеки залежить фінансова поведінка та фінансовий потенціал домогосподарств. Задовольняючи власні потреби, домогосподарства обов'язково здійснюють витрати, які є фінансовими ресурсами для розвитку держави. Витрачаючи отримані доходи, домогосподарство сприяє формуванню і розвитку ринку товарів і послуг, реалізує свої накопичення і заощадження, формує попит на цінні папери та інші фінансові активи, сприяє розвитку фінансового ринку. У країнах з достатнім рівнем розвитку домогосподарства є найбільшим постачальником грошових ресурсів на фінансових ринках. Інвестиційні потреби економіки значною мірою фінансуються за рахунок доходів та заощаджень домогосподарств.

Одним з іноземних підходів оцінки рівня фінансової безпеки держави є методика, розроблена в США, що базується на побудові та аналізі індексу (Country Financial Security Index), який характеризує стан фінансової безпеки домогосподарств. Його розрахунок здійснюється на основі національного телефонного анкетування трьох тисяч американців з метою з'ясувати, наскільки фінансово безпечно вони себе почувають залежно від стадії їхнього життєвого циклу. Питання анкети стосуються як задоволення короткострокових потреб, так і планування доходів на майбутнє [2]. Перелік питань може змінюватися в залежності від процесів, що відбуваються в економіці країни. Головною перевагою даного методу, є те, що він більшою мірою відображає економічні очікування людей, які здійснюють значний вплив на розвиток реального та фінансового секторів економіки.

Звичайно, такий метод оцінки рівня фінансової безпеки держави не позбавлений недоліків. Адже, по суті фінансова безпека країни отожднюється з фінансовою безпекою окремого сектора економіки – домогосподарств. Але, на наш погляд, індикатори оцінки рівня фінансової безпеки домогосподарств обов'язково мають бути враховані при оцінці національної безпеки у фінансовій сфері. У зв'язку з цим, необхідні подальші обґрунтування можливості використання та адаптації даної моделі до вітчизняних реалій.

Варто зазначити, що Державна служба статистики здійснює дослідження самооцінки домогосподарств своїх доходів. Зокрема, протягом 2011 р. було обстежено 10641 домогосподарство [8, с. 63]. Перший блок анкети стосувався самооцінки річного доходу з точки зору достатності для задоволення головних потреб, другий – обмеження споживчих можливостей (частота гарячого харчування, випадки голоду, можливість оплатити перебування дітей у дитсадку, можливість забезпечити дітей фруктами, соками, ласощами), останній блок містив прогнози стосовно зміни матеріального стану, оцінку перспективи розвитку економіки наступного року.

За результатами анкетування, 39% вітчизняних домогосподарств відмовлялися собі навіть в найнеобхіднішому, 48% вважали свої доходи достатніми, але не заощаджували, і лише 10,1% домогосподарств вважали свої доходи достатніми щоб заощаджувати і здійснювали заощадження [8, с.8].

При значному збільшенні своїх доходів, лише 24,9% домогосподарств спрямують свої кошти на накопичення, 5,1% – на розвиток підприємництва. Близько половини домогосподарств (47,5%) витрачають свої кошти на лікування, 42,8% – на житло; 24,5% – на їжу; 24,6% – одяг, взуття.

Цікаво, що для того, щоб не вважати себе бідними 64,3% домогосподарств потрібно понад 2700 грн. середньодушових доходів в місяць. А приналежність до середнього класу для 70,3% домогосподарств – це понад 5000 грн. середньодушових доходів в місяць [8, с.10].

Аналіз очікувань населення щодо економічної кон'юнктури є дуже важливим чинником прийняття ефективних рішень на макрорівні. Показово, що 64,5% домогосподарств країни вважають, що економічна ситуація в країні залишиться без змін, погіршиться – 27,1% [8, с.8].

Для оцінки фінансової безпеки домогосподарств можуть також використовуватися такі кількісні показники, як заробітна плата кожного члена домогосподарства, співвідношення середньодушового доходу до прожиткового мінімуму, рівень ВВП на одне домогосподарство, розмір доходів на душу населення, рівень пенсійного забезпечення, розшарування населення за рівнем доходів та витрат та інші.

Висновки. Існуючі підходи до оцінки національної безпеки у фінансовій сфері на даний час в основному стосуються макрорівня. Але національна безпека у фінансовій сфері є комплексним поняттям, яке окрім фінансової безпеки держави охоплює і фінансову безпеку суб'єктів господарювання та домогосподарств. Тому, існуючі методики її оцінки потребують вдосконалення, насамперед, доповнення пока-

зниками забезпеченості фінансовими ресурсами та захищеності фінансових інтересів на мікрорівні.

1. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія / О.І. Барановський // Інститут економічного прогнозування. – К.: Фенікс. – 1999. – 318 с.
2. Дмитрієв С.Є. Сучасний американський досвід оцінювання рівня національної фінансової безпеки та можливість його використання у вітчизняній практиці / С.Є. Дмитрієв. [Електронний ресурс] / С. Є. Дмитрієв // Проблеми системного підходу в економіці: електронне наукове фахове видання // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_2/Dmitriev_211.htm
3. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К., 2001. – 309 с.
4. Коваленко О.Ю. Аналіз та оцінка рівня фінансової безпеки України // «Наукові праці» Науково-методичний журнал. Економіка Том 333. Випуск 120. – ЧДУ імені Петра Могили. – 2010. – С. 56–61.
5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України // Офіційний сайт Міністерства економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
6. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України за ред. акад. НАН України С.І. Пирожкова. – К., НІПМБ, 2003. – 42 с.
7. Миколайчук А.Б. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу// Вісник економіки транспорту і промисловості. – № 8. – 2012. – С. 81–86.
8. Самооцінка домогосподарствами своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2012 року). Статистичний збірник. Державна служба статистики. – К. – 2012. – 74 с.

О.О. Маслак,
К.О. Дорошкевич
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Безпека інноваційного розвитку національної економіки за своїм сутнісним змістом є таким станом об'єктів економічної сфери, який забезпечує збалансований, проактивний інноваційний розвиток у всіх сферах діяльності, що гарантує максимально ефективне використання наявних та безпечне залучення додаткових

інвестиційних ресурсів. Також вона передбачає формування умов для збільшення можливостей створення і комерціалізації інновацій, використання науково-технологічного потенціалу.

На сучасному етапі розвитку економічних відносин існують певні загрози безпеки інноваційного розвитку (низький рівень фінансування НДДКР, нерозвинутість інноваційної інфраструктури, недостатнє інформаційне забезпечення інноваційної діяльності, недосконалі стимулююча та податкова політика держави тощо) [1]. Їх нейтралізація, яка може бути реалізована у результаті оцінювання належить до важливих наукових завдань. Тому, підходи до оцінювання безпеки інноваційного розвитку національної економіки слід ретельніше дослідити та визначити можливість їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій за темою. У економічній літературі питання оцінювання безпеки інноваційного розвитку національної економіки досліджені у працях А.І. Сухорукова, Н.В. Краснокутської, Н.О. Лисенко, Н.В. Білошкурської, М.С. Островської тощо. Розглянемо деякі із них докладніше.

Н.В. Краснокутська вважає, що безпека інновацій може бути оцінена за допомогою певних критеріїв оптимальності, а інтегральну безпеку інновацій слід розглядати як сукупність складових, до яких належить екологічна безпека інновацій та інноваційної діяльності загалом [2]. Н.О. Лисенко, Н.В. Білошкурська для визначення рівня інноваційної складової економічної безпеки пропонує застосовувати виробничу функції Тімбенгена, яка показує вплив капіталу, трудового та технологічного факторів на результати виробничо-господарської діяльності підприємства [3].

Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, яка затверджена наказом Міністерства економіки України передбачає визначення узагальненого показника рівня безпеки інноваційного розвитку на основі дев'яти часткових показників: питома вага видатків державного бюджету на науку у ВВП, %; кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, осіб на 1000 чол.; частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств, %; коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів (патентів) на 1 млн. чол.; відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків) до зареєстрованих, %; частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції, %; індекс зміни активності створення зразків нової техніки, %; індекс зміни активності освоєння нових видів продукції, %; співвідношення частки фундаментальних досліджень, прикладних досліджень,

науково-технічних розробок та науково-технічних послуг, виконаних власними силами в загальному обсязі, % [4].

Мета роботи. У відповідності до поставленої проблеми слід удосконалити існуючі підходи, запропонувавши власну послідовність оцінювання безпеки інноваційного розвитку національної економіки.

Виклад основних положень дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Беручи за основу наведену методику та існуючі загрози інноваційній безпеці, можна рекомендувати послідовність оцінювання безпеки інноваційного розвитку в умовах кластеризації національної економіки, що передбачає реалізацію таких етапів: визначення цілей та задач оцінки безпеки інноваційного розвитку, інформаційне забезпечення оцінки безпеки інноваційного розвитку, обрання методів оцінки безпеки інноваційного розвитку (економіко-математичного моделювання, експертний, статистичного аналізу тощо), визначення загроз безпеки інноваційного розвитку та формування системи часткових показників оцінки, розрахунок значень часткових показників та вагомості їх впливу на безпеку інноваційного розвитку, визначення інтегрального показника рівня безпеки інноваційного розвитку національної економіки, узагальнення результатів та прийняття управлінських рішень.

Висновки. Використання розробленої послідовності, яка передбачає визначення інтегрального показника безпеки інноваційного розвитку національної економіки на основі реалізації низки етапів слід здійснювати на рівні держави у особі Міністерства економіки України з метою визначення як безпеки інноваційного розвитку в умовах кластеризації так і економічної безпеки національної економіки загалом. Цю послідовність оцінки безпеки інноваційного розвитку національної економіки також можуть застосовувати інші органи виконавчої влади, наукові інститути у межах власної компетенції.

1. Судакова О.І. Економічна безпека підприємства у функціональному аспекті його інноваційного розвитку/ О.І. Судакова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку і окремих бізнес». – 2009. – [електронний ресурс]. – доступний з: http://www.confcontact.com/2009_03_05/5_sudakova.php

2. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.

3. Лисенко Н.О. Застосування виробничої функції Тімбергена при аналізі інноваційної складової економічної безпеки підприємства АПК / Лисенко Н.О., Білошкурська Н.В. // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2012. – № 4 (30). – С. 140–144.

4. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Міністерства економіки України №60 від 2.03.2007р.

С.В. Мельник,
*кандидат економічних наук, доцент,
заслужений економіст України,
директор ДУ НДІ
соціально-трудових відносин
Мінсоцполітики України*

ПРОФЕСІЙНО-КВАЛІФІКАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРАМИ СФЕРИ КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Питання реформування системи підготовки кадрів є вкрай актуальним і випитаним, зважаючи, окрім іншого, на загрози національній безпеці країни, перш за все, через депопуляцію, декваліфікацію та імміграцію населення.

Глибокі кризові явища у сфері підготовки кадрів підтверджуються багатьма кількісними показниками. Так, наприклад, у 2012 році:

- у країнах ЄС, як правило, здійснюється підготовка фахівців за менш як 100 спеціальностями вищої освіти, а у нас їх 1286. Україна входить у п'ятірку країн світу з найбільшою кількістю університетів в окремо взятій країні;

- фактичний рівень працевлаштування за фахом: для молодих спеціалістів – близько 50,0, бакалаврів – 20,0, магістрів – 40,0%;

- на вітчизняному ринку праці, серед зайнятих лише 8,0% бакалаврів;

- оціночно, менше як 10,0% випускників відповідають кваліфікаційним вимогам робочих місць (посад) за професійними кваліфікаціями, виписаними у їх дипломах;

- магістрів у країні випускається в обсязі близько 300 тисяч осіб, тоді як у науковій сфері зайнято лише 146 тис. осіб, а річна потреба складає близько 2 тисяч науковців.

Причини відомі, озвучені, проблеми теж, влада робить спроби привести у відповідність ринок освітніх послуг та ринок праці, окремі об'єднання роботодавців намагаються вплинути на ситуацію але не шляхом об'єктивних трансформацій, а через «оголення» державної політики в сфері підготовки кадрів, тобто очолити так звану «освітню мафію», яка розподіляє величезні кошти на свій розсуд.

Серед багатьох складових механізму системної перебудови застарілої моделі вищої освіти саме і виступає перехід до розробки професійних та освітньо-кваліфікаційних стандартів за компетентнісним підходом. Що це дає?:

- співпадання інтересів роботодавців і випускників щодо якісної підготовки;

– незалежне (в окремих випадках участь у внутрішньому) оцінювання професійних кваліфікацій за межами навчальних закладів;

– превалювання професійної підготовки безпосередньо на робочих місцях, в трудових колективах, у віртуально-модельних трудових ситуаціях, в окремих випадках до 70,0% від загального терміну підготовки;

– «юнітізація», тобто підготовка за частковими кваліфікаціями (вузькоспеціалізованими професіями) з їх отриманням у кількості від 3 до 20 (25), у т.ч. від робітничих кваліфікацій, до кваліфікацій професіоналів;

– «до навчання» за окремими «юнітами» працівників, підтвердження профкваліфікації, отриманої через трудовий стаж, тобто без навчання в університеті та багато іншого.

Такий шлях уже обрало більше 120 країн світу. Він розпочався 60 років тому в США і йде по планеті. Україна також інтегрувалася до нього, але поки що на папері.

На сьогодні в країні розроблено професійні та освітні стандарти нового типу лише на 5 професійних кваліфікацій для робітників (зварник, опоряджувальник тощо).

Інститут розробив 8 проектів ПС на замовлення корпорації СКМ, у т.ч. на 6 професій університетського рівня.

Але з'явилися суттєві проблеми – навчальні заклади не можуть, а вірніше, не хочуть перебудовувати наявні стандарти та програми відповідно до вимог професійних стандартів нового типу. Подібна ситуація спостерігається (спостерігатиметься) і для більшості інших напрямів підготовки кадрів, у т.ч. для сфери корпоративної безпеки.

Саме це і визначає **актуальність** цієї статті.

На сьогоднішній день підготовка фахівців-аналітиків з фінансово-економічної, майнової, інтелектуальної, інформаційної безпеки тільки започатковується, тому в країні фактично відсутні аналітичні, інформаційні та публіцистичні матеріали відповідного спрямування.

Мета теми дослідження – огляд стану попиту та пропозиції на ринку праці фахівців та робітників з корпоративної безпеки України, наявності для них професійних та освітньо-кваліфікаційних стандартів.

Виклад основного матеріалу.

За станом на 01.04.2013 року у Національному класифікаторі України ДК 003 «Класифікатор професій» (КП) наявно 20 професій, посад, професійних назв робіт відповідного спрямування, в т.ч. 4 – для керівників, 7 – для професіоналів, 6 – для фахівців, 1 – для технічних службовців та 2 – для робітників.

За останні 2 роки на вітчизняному ринку праці спостерігалася ситуація, за якої були як низький попит, так і низька пропозиція відповідних працівників. Суттєве перевиробництво кадрів мало місце лише у 2010 році такими за посадами (професіями), як: «Фахівець з фінансово-економічної безпеки» (62 безробітних на (вакансію), «Оператор технічних засобів контролю на безпеку» (21), «Охоронник» (20) та «Охоронець» (28).

За період з 2007 по 2012 роки динаміка навантаження безробітних на вільні вакансії для більшості професій (посад) з корпоративної безпеки мала два періоди зростання у кризові 2008-2009 роки та має тенденцію до пікових величин, починаючи з 2012 року.

У регіональному розрізі перевиробництво кадрів з корпоративної безпеки вкрай диференційоване. Так, наприклад, у I півріччі 2011 року найбільше навантаження з боку безробітних – «фахівців з фінансово-економічної безпеки» мало місце у Кіровоградській та Дніпропетровській областях, «інспекторів воєнізованої охорони» – у Вінницькій та Полтавській областях, «охоронників» – у Чернівецькій, Сумській та Хмельницькій областях, «охоронців» – у Житомирській та Чернігівській областях.

Діяльність працівників сфери корпоративної безпеки відноситься до декількох розділів Національного класифікатора України ДК 009 «Класифікація видів економічної діяльності», а саме:

80.10 «Діяльність приватних охоронних служб»;

80.20 «Обслуговування систем безпеки»;

69.10 «Діяльність у сфері права» та ін.

Підготовка кадрів для сфери корпоративної безпеки здійснюється за 3 напрямками підготовки бакалаврів, та 7 спеціальностями для магістрів.

Розподіл первинних посад з корпоративної безпеки для підготовки кадрів за рівнями Національної рамки кваліфікацій (НРК) показано у Таблиці 1.

Виходячи з викладеного матеріалу можна зробити **висновок** про те, що МОН України, Мінекономрозвитку та Мінсоцполітики України слід розробити та запровадити на практиці механізм регулювання обсягів та напрямів підготовки кадрів, у т.ч. для сфери корпоративної безпеки, відповідно до потреб ринку праці шляхом укрупнення замовлення та актуалізації реальних прогнозів у кадрах при формування, розміщенні та виконанні держзамовлення на підготовку фахівців та робітників.

Таблиця 1

**Розподіл посад з корпоративної безпеки
за рівнями НРК**

Форма навчання	Рівні Національної рамки кваліфікацій				
	2–4	5	6	7	8
	академічна кваліфікація – кваліфікований робітник	академічна кваліфікація – молодший спеціаліст	академічна кваліфікація – бакалавр	академічна кваліфікація – магістр (тимчасово – спеціаліст)	академічна кваліфікація – доктор філософії (кандидат наук)
1	2	3	4	5	6
Формальна освіта (первинні посади – без вимог до стажу роботи). Професійні кваліфікації з кодом КП	5169 Охоронник 1 розряду	—	3411 Фахівець з фінансово-економічної безпеки	2414.2 Професіонал з фінансово-економічної безпеки	—
	5169 Охоронець		3439 Фахівець з організації інформаційної безпеки	2419.2 Професіонал з інтелектуальної власності	
			3450 Помічник приватного детектива	2423 Професіонал з охоронної діяльності та безпеки	
			3439 Фахівець з організації захисту інформації з обмеженим доступом	2149.2 Професіонал із організації захисту інформації з обмеженим доступом	
			3450 Фахівець з організації майнової та особистої безпеки	2414.2 Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки	
			3450 Інспектор воєнізованої охорони	2149.2 Приватний детектив	
				2149.2 Професіонал з організації інформаційної безпеки	

С.І. Мельник,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У процесі формування ринкової економіки багато підприємств набули нового статусу зі зміною форми власності, при якому необхідно самостійно забезпечувати виробничо-комерційну діяльність, стійкість функціонування і адекватно реагувати на зовнішні впливи. Неузгодженість інтересів підприємств із державними і регіональними органами управління, що зростає, нестабільність внутрішніх і зовнішніх умов їх діяльності спричиняють виникнення загроз, які гальмують досягнення поставлених соціально-економічних цілей і відповідних темпів розвитку.

Організаційно-правові засади забезпечення фінансової безпеки підприємств потребують створення специфічного механізму попередження та мінімізації дії загроз. Однак поки не існує єдиної теоретичної і методологічної бази визначення критеріїв, методики аналізу і попередження загроз для підтримки фінансової безпеки підприємства, механізму організації управління нею.

Отже, стабільне функціонування, зростання економічного потенціалу будь-якого підприємства в умовах ринкових відносин багато в чому залежить від наявності надійної системи економічної безпеки, яка має базуватися на аналізі та оцінці фінансової безпеки підприємства.

Таким чином, організація управління системою фінансової безпеки в системі національної безпеки України структурована і потребує визначення щонайменше на чотирьох рівнях: національному, державному, регіональному та суб'єктному [4, с. 368].

Поняття фінансової безпеки підприємства в найбільш загальному вигляді сформулював проф. І.А. Бланк: «Фінансова безпека підприємства є кількісно і якісно детермінованим рівнем його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних, збалансованих інтересів від проідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого росту в даному і перспективному періоді» [1].

Сутність фінансової безпеки підприємства, на думку професора М.І. Камлика, складається із здатності підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію у відповідності до цілей загальної, корпоративної стратегії, в умовах невизначеного і конкурентного середовища. Головна умова фінансової безпеки підприємства – це здатність протистояти реальним та потенційним небезпекам, загрозам, які або намагаються причинити фінансовий збиток підприємству або небажано змінити структуру капіталу, або примусово ліквідувати підприємство. Для забезпечення цієї умови підприємство повинно підтримувати фінансову стійкість, рівновагу, забезпечувати достатню фінансову незалежність підприємства і гнучкість при прийнятті фінансових рішень [3].

За визначенням професора М.М. Єрмошенка «фінансова безпека підприємства – це такий фінансовий стан, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до зовнішніх і внутрішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати розвиток цієї фінансової системи» [2].

Таким чином фінансова безпека суб'єктів господарювання ставить за мету забезпечення сталого економічного і фінансового розвитку, надійного захисту майна та персоналу від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, попередження небажаних подій, що можуть призвести до негативних наслідків.

Узагальнюючи попередні визначення, можемо підсумувати, що фінансова безпека підприємства може бути визначена як стан найбільш ефективного використання економічних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників, які мають сприяти фінансовому розвитку підприємства.

1. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.

2. Єрмошенко М.М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: препр. наук. доп. / [М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева, А.М. Ашуев]; за ред. М.М. Єрмошенка. – К.: НАУ, 2007. – 77 с.

3. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навч. посібник. – К.: Атіка, 2007. – 432 с.

4. Управління фінансово-економічною безпекою: навч. посібник / [О.А. Кириченко, С.М. Лаптев, П.Я. Пригунов, О.І. Захаров та ін.]; за ред. В.С. Сідака – К.: Дорадо-Друк, 2010. – 480 с.

БАГАТОФАКТОРНИЙ ВИБІР АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВАРІАНТІВ ОПТИМАЛЬНОГО АНТИКРИЗОВОГО РІШЕННЯ В ПРОЦЕСІ ГАРАНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Актуальність теми. Складність застосування традиційних методів управління, які в умовах вітчизняної економіки є малоефективними ставить на порядок денний ключове завдання – пошук, удосконалення та розроблення методичних засад управління економічною безпекою. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми із врахуванням умов функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в Україні є застосування принципів антикризового управління [3].

Стан дослідження. Вагомий внесок у дослідження економічної безпеки зробили вітчизняні вчені: О. Ареф'єва, В. Білоус, І. Бінько, Н. Вавдіюк, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, С. Злупко, Т. Кузенко, О. Кузьмін, А. Кірієнко, Т. Ковальчук, Б. Кравченко, М. Лесечко, В. Марцин, Л. Мельник, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Мунтіян, Н. Нижник, Г. Пастернак-Гаранушенко, С. Покропивний, Г. Ситник, А. Ревенко, О. Терещенко, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та ін.

Метою дослідження є обґрунтування вибору альтернативного варіанту оптимального антикризового рішення в процесі гарантування економічної безпеки підприємства.

Виклад основних положень. Для досягнення нечітко визначеної мети, якою можна вважати задачу вибору *оптимального антикризового рішення в процесі гарантування економічної безпеки підприємства* за умови нечітко виражених факторів, можна використати набір функцій корисності, що обумовлює багатокритеріальність задач прийняття рішення.

Слід зауважити, що не завжди відношення переваги можна описати частками належності критерію (фактора) до певної альтернативи, що унеможливує використання функцій корисності для прийняття обґрунтованого рішення щодо вибору варіанту реалізації процесу. У цьому випадку користуються методом багатокритеріальної оптимізації, використовуючи для прийняття рішення нечітке відношення переваги, коли ступінь наявності попарних переваг між альтернативами можна задати числом на відріжку $[0;1]$. Отримуємо задачу вибору *оптимального антикризового рішення в процесі гарантування економічної безпеки підприємства* на основі нечіткого відношення переваги [1].

Нехай маємо пару альтернатив (x, y) . Відношення нестрокої переваги F означає, що для двох альтернатив можливі твердження:

x не гірше від y , що відповідає $x \geq y$, аналогічно $(x, y) \in F$;

y не гірше від x , або скорочено $(y \geq x)$, що відповідає $(y, x) \in F$;

x та y не порівняльні, значить $(x, y) \notin F$ та $(y, x) \notin F$.

Якщо маємо відношення строгої переваги, тобто $(x, y) \in F_s$, то вважається, що альтернатива x домінує альтернативу y , тобто $x > y$. При наявності чітких функцій корисності f_j на множині X альтернатива x з вищою оцінкою $f_j(x)$ є кращою за фактором j від альтернативи y з оцінкою $f_j(y)$, що описується чітким відношенням переваги F_j на множині альтернатив X таким чином:

$$F_j = \{(x, y) : f_j(x) \geq f_j(y), x, y \in X\}. \quad (1)$$

Треба вибрати таку альтернативу $x_0 \in X$, яка матиме найвищу оцінку за множиною усіх виокремлених факторів (критеріїв), тобто

$$f_j(x_0) \geq f_j(y), \forall j = 1, m; \forall y \in X. \quad (2)$$

Альтернативи такого типу називають Парето-оптимальними або ефективними і вони є розв'язком задачі прийняття рішень при нечіткому відношенні переваги на множині альтернатив [1].

Оскільки вихідними критеріями задачі багатокритеріального вибору альтернативи є фактори (критерії) множини Парето, необхідно здійснити згортку багатьох критеріїв в один скалярний. Для цього використаємо спосіб перетину, суть якого полягає в наступному [1].

Позначимо $Z_1 = \bigcap_{j=1}^m F_j$. Можна стверджувати, що множина альтернатив з відношенням переваги Z_1 відповідає множині альтернатив з функціями корисності $f_j(x)$. Це означає, що набір відношень F_j ($j = 1, m$) заміняємо їх перетином і знаходимо недоміновані альтернативи за нечітким відношенням переваги Z_1 . Якщо $\mu_j(x, y)$ – функція належності нечіткого відношення переваги F_j , то

$$\mu_j(x, y) = \begin{cases} 1, \text{ якщо } f_j(x) \geq f_j(y), \text{ тобто } (x, y) \in F_j; \\ 0, \text{ якщо } (x, y) \notin F. \end{cases} \quad (3)$$

З урахуванням (3) функція належності (згортка критеріїв) для нечіткого відношення переваги Z_1 матиме такий вигляд:

$$\mu_{Z_1}(x, y) = \min\{\mu_1(x, y), \mu_2(x, y), \dots, \mu_m(x, y)\}. \quad (4)$$

Згортка критеріїв (4) може бути виражена через вагові значення факторів w_j та відповідні функції корисності функції таким чином:

$$R(x) = \min_j w_j f_j(x). \quad (5)$$

Аналогічно попередньому вводиться ще один тип згортки відношень $\{F_j\}$, який використовує ваги та функції корисності факторів:

$$Z_2 = \sum_{j=1}^m w_j f_j(x), \text{ де } \sum_{j=1}^m w_j = 1, w_j \geq 0. \quad (6)$$

Згортці Z_2 відповідає функція належності $\mu_{Z_2}(x, y) = \sum_{j=1}^m w_j \mu_j(x, y)$.

З урахуванням введених величин та послуговуючись [1], наведемо алгоритм задачі вибору альтернативного варіанту оптимального антикризового рішення в процесі гарантування економічної безпеки підприємств на основі нечіткого відношення переваги.

1. Нехай оптимальність антикризових рішень на множині альтернатив $X\{x_1, x_2, x_3\}$ оцінюється за факторами такими нечіткими відношеннями:

F_1 – ресурсне забезпечення реалізації обраного рішення (РЗ);

F_2 – час відведений на розроблення та реалізацію відповідного рішення (ВЧ);

F_3 – результативність реалізації відповідного рішення (РР);

F_4 – готовність до змін (ГЗ).

Відношенням F_j відповідатимуть вагові значення факторів $w_j, j = 1, 4$ та функції належності $\mu_j(x, y)$. Знаходимо згортку відношень

$$Z_1 = \bigcap_{j=1}^4 F_j \text{ типу (4).}$$

2. У множині $\{X, Z_1\}$ встановлюємо множину недовідомих альтернатив Z_1^{nd} з функціями належності

$$\mu_{Z_1}^{nd}(x) = 1 - \sup_{y \in X} \left\{ \sum_{j=1}^4 \mu_{Z_1}(y, x) - \mu_{Z_1}(x, y) \right\}. \quad (7)$$

3. На основі (6) для згортки Z_2 знаходимо адитивну згортку відношень з функціями належності

$$\mu_{Z_2}(x, y) = \sum_{j=1}^4 w_j \mu_j(x, y), \quad \sum_{j=1}^4 w_j = 1, \quad w_j \geq 0. \quad (8)$$

4. Для Z_2 аналогічно, як у (7), визначаємо множину недомінованих альтернатив

$$\mu_{Z_2}^{no}(x) = 1 - \sup_{y \in X} \left\{ \sum_{j=1}^4 \mu_{Z_2}(y, x) - \mu_{Z_2}(x, y) \right\}. \quad (9)$$

5. Шукаємо спільну множину недомінованих альтернатив як перетин множин Z_1^{no} та Z_2^{no} , тобто їх перетин $Z_{no} = Z_1^{no} \cap Z_2^{no}$, функція належності якого матиме вигляд

$$\mu_{no}(x) = \min \{ \mu_{Z_1}^{no}(x), \mu_{Z_2}^{no}(x) \}. \quad (10)$$

Оптимальною вважається альтернатива, функція належності $\mu_{no}(x)$ якої максимальна, що означає найвищий ступінь недомінованості.

Враховуючи алгоритм вибору альтернативи, знайдемо оптимальний варіант антикризового рішення серед множини альтернатив $X\{x_1, x_2, x_3\}$, використовуючи наведені у п 1. алгоритму недоміновані фактори множини Парето, які визначають відношення переваги, та відповідні їм ваги факторів для згортки Z_2 :

$$w_1 = 0,5; w_2 = 0,2; w_3 = 0,2; w_4 = 0,1.$$

Здійснивши послідовно усі етапи у відповідності до сформованого алгоритму, результати яких в рамках доповіді викласти складно, зупинимось на останньому, який полягає у знаходженні згортки перетину множин Z_1^{no} та Z_2^{no} , тобто $Z_{no} = Z_1^{no} \cap Z_2^{no}$, з функцією належності у вигляді

$$\mu_Z^{no}(x_i) = \min \{ \mu_{Z_1}^{no}(x_i), \mu_{Z_2}^{no}(x_i) \}, \quad i = 1, 3. \quad (11)$$

З урахуванням того, що $\mu_{Z_1}^{no}(x_i) = [1; 1; 1]$, отримаємо $\mu_Z^{no}(x_i) = [0.8; 0.4; 1]$.

Функція належності згортки Z вказує на такий висновок: оптимальною альтернативою антикризового рішення в процесі гарантування економічної безпеки підприємства із заданими вище відношеннями переваги корисності факторів є варіант x_3 , функція належності якого має максимальне значення.

Висновок. Вибір та реалізація певного антикризового рішення в процесі гарантування економічної безпеки підприємства покликано стабілізувати процес функціонування певного суб'єкта підприємницької діяльності, збільшити гнучкість, адаптивність та стійкість до змін зовнішнього середовища та дії негативних факторів, забезпечити більшу високу ефективність використання наявних ресурсів.

1. Зайченко Ю.П. Дослідження операцій: підручник / Ю.П. Зайченко. – 7-е вид., перероб. і доп. – К.: Слово, 2006. – 816 с.

2. Зайченко О.Ю. Дослідження операцій: зб. задач / О.Ю. Зайченко, Ю.П. Зайченко. – К.: Слово, 2007. – 472 с.

3. Караїм М.М. Теоретичні аспекти антикризового управління економічною безпекою підприємства / М.М. Караїм. – Наукові записки. – 2012. – № 4. – С. 64–72.

Н.Я. Михаліцька,

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри теоретичної
та прикладної економіки*

Х.І. Цвайг,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри теоретичної
та прикладної економіки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АНТИКРИЗОВЕ ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Постановка проблеми. Сьогодні 35–40% підприємств України мають фінансовий стан, що наближається до кризового. Цей тип фінансової стійкості характеризується ситуацією, коли фінансовий стан підприємства пов'язаний з порушенням платоспроможності, при якому зберігається можливість відновлення рівноваги за рахунок поповнення джерел власних засобів. В умовах ринкової економіки в разі хронічної повторюваності такої ситуації підприємство стає банкрутом. Банкрутство є кризовим станом, його подолання потребує спеціальних методів фінансового управління.

Аналіз останніх досліджень. Питанню розробки методів фінансового управління підприємств присвячена велика кількість теоретич-

них і прикладних робіт, досліджень вітчизняних і закордонних фахівців, з яких слід особливо зазначити таких вчених-економістів, як І.О. Бланк, Я.Г. Берсуцький, О.Д. Василик, В.В. Ковальов, Ю.Г. Лисенко, В.М. Опарін, А.М. Поддєрьогін, Г.В. Савицька, В.М. Суторміна, С.В. Хачатурян, Дж.К. Ван Хорн, Ю.Ф. Бригхем та ін. Разом з тим, дослідження цієї проблематики потребує вивчення механізмів системи управління раннього діагностування кризового стану підприємств та можливого захисту суб'єктів господарювання від банкрутства.

Метою даної статті є дослідження спеціальних механізмів фінансового антикризового управління та обґрунтування реорганізаційних процедур з метою оздоровлення підприємств.

Виклад основних положень. Ринкова економіка виробила систему фінансових методів попереднього діагностування та можливого захисту підприємства від банкрутства, яка отримала назву «система антикризового фінансового управління». Суть цієї системи управління полягає в тому, що загроза банкрутства визначається ще на ранніх стадіях її виникнення, а це дає змогу вчасно привести в дію спеціальні механізми захисту або обґрунтувати необхідність визначення реорганізаційних процедур. Якщо ці механізми та процедури є несвоечасними, недостатньо ефективними та не привели до фінансового оздоровлення підприємства, то воно стає перед необхідністю припинити свою господарську діяльність та почати ліквідаційні процедури [1].

Характерним недоліком діючої системи державного управління є те, що фактично не застосовується єдина схема взаємодії органів місцевого самоврядування, Податкової адміністрації, Пенсійного фонду, Антимонопольного комітету та ін. із супроводження та моніторингу процесів банкрутства підприємств окремого регіону. Відсутність елементів інтерактивного державного контролю за процесами оздоровлення підприємств перешкоджає цій взаємодії, унеможливорює прозорість фінансово-економічної інформації щодо господарського стану суб'єкта підприємства.

Тому зараз в Україні дуже важко визначити державні чи регіональні органи управління, котрі несли би певну відповідальність за своєчасне виявлення ознак поточної, критичної або надкритичної неплатоспроможності підприємств та загальний стан господарського середовища в регіонах та за результативність управлінських рішень щодо оздоровлення суб'єктів господарювання.

На основі вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду дійшли висновку, що на рівні регіону вкрай необхідний новий організаційний механізм управління оздоровленням суб'єктів підприємництва та відповідні механізми контролю. Практично це означає, що

необхідно запровадити удосконалену систему регіонального антикризового фінансового державного управління підприємствами, що виконувала б такі функції та завдання:

1. Об'єднання зусиль органів місцевої влади та державних органів, що діють в регіоні, щодо реалізації державної політики та відповідних програм, стратегічно спрямованих на оздоровлення суб'єктів підприємництва та забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку.

2. Моніторинг економічної стійкості й ефективності роботи соціально-важливих та стратегічних підприємств регіону всіх форм власності, виявлення ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства.

3. Виявлення необхідності запровадження загальнодержавних чи регіональних заходів з фінансового оздоровлення, інвестиційної підтримки чи безконфліктної ліквідації підприємств, що розташовані в регіоні.

4. Створення регіональних спеціалізованих структур для здійснення антикризового управління підприємствами.

5. Фінансова підтримка заходів з оздоровлення економіки соціально-важливих, стратегічних підприємств та підприємств, що реалізують інвестиційно-інноваційну модель розвитку у регіоні.

6. Розробка цільових загальнодержавних та регіональних програм розвитку економіки з метою нейтралізації негативних наслідків ліквідації неспроможних підприємств і відповідного розвитку ринку праці шляхом створення нових робочих місць та запровадження механізмів стимулювання збереження та створення робочих місць.

7. Удосконалення діючого законодавства та механізмів державного і громадського контролю з метою захисту майнових прав держави та комунальної власності у процесі банкрутства та ліквідації підприємств, проведення аналізу регуляторного впливу проєктів регуляторних актів та розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

Для забезпечення регіонального антикризового моніторингу необхідно обґрунтувати перелік фінансових показників підприємств та упровадити застосування інтегральних показників-індикаторів ймовірності банкрутства, за допомогою яких можна було б щоквартально оперативно визначати перелік тих підприємств, що потребують особливої уваги загальнодержавних та регіональних органів антикризового управління. Одночасно потрібно вдосконалити державну статистику, необхідну для аналізу фінансових показників

підприємств, та створити відповідні бази даних про показники підприємств із різним ступенем ймовірності банкрутства.

Основними показниками результативності державного управління оздоровленням суб'єктів господарювання рекомендуємо визначити такі:

- відношення обсягу тіньової економіки до валової доданої вартості регіону;

- обсяги та темп зростання прямих іноземних інвестицій в економіку регіону;

- частка збиткових підприємств регіону у їх загальній кількості;

- частка підприємств, визнаних господарським судом банкрутами із застосуванням ліквідаційної процедури, у загальній кількості підприємств регіону;

- відношення чистого прибутку до вартості інвестованого капіталу.

Останні чотири показники треба розраховувати окремо для державного та приватного сектора економіки.

Застосування вищенаведених показників вкрай необхідно для оцінки результативності управління державним сектором економіки та процесами оздоровлення суб'єктів господарювання в регіоні та здійснення більш ефективного державного контролю за станом бізнес-середовища. На підставі цих показників доцільно сформувати новий механізм мотивації праці у сфері державного управління економікою регіону та державними підприємствами, наприклад, шляхом встановлення залежності розміру додаткової оплати праці держслужбовців та керівництва підприємств від рівня інтегрального показника, що розраховується на основі окремих показників-індикаторів та їх значимості (ваги).

Висновки. В Україні необхідно забезпечити розроблення і впровадження механізмів фінансового антикризового управління, які б, зокрема, забезпечували прозору та ефективну системи моніторингу фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, а також механізми підвищення ефективності роботи осіб, уповноважених управляти, та посилення їх відповідальності за кінцеві результати діяльності підприємства.

1. Ладичко У.Б. Управління фінансовою безпекою підприємств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=373>

2. Сумець О.М. Стратегії сучасного підприємства та його економічна безпека [Текст] / О.М. Сумець, М.Б. Тумар / – К.: Вид-во «Хай-Тек Прес», 2008. – 400 с.

І.П. Мізус,
*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту
та економічної безпеки
(Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького)*

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОГО СЕКРЕТАРЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Постановка проблеми. Врахування інтересів широкого кола зацікавлених в діяльності акціонерного товариства осіб, незалежно від частки належних їм акцій, є головною запорукою розвитку інвестиційних процесів, забезпечення впевненості і підвищення довіри інвесторів до акціонерних товариств будь-якої країни.

Одна з головних особливостей та протиріч системи управління акціонерними товариствами полягає в тому, що вищий орган управління – загальні збори акціонерів – мають найбільші владні повноваження, водночас найменший доступ до оперативної, точної і повної інформації про результати діяльності та реальний стан справ в компанії. Крім того, акціонери, які беруть участь у загальних зборах, мають погоджуватись з тим, що інформація, яка їм надається, пройшла цензуру з боку правління компанії, а отже в більшості випадків, це – саме та інформація, яку виконавчий орган вважав за необхідне їм представити у тому вигляді, який влаштовував надавача інформації, а не враховував індивідуальні потреби конкретного отримувача.

Невід’ємною передумовою ефективності корпоративного управління є прозорість та належне розкриття інформації про діяльність товариства, що дозволяє акціонерам та потенційним інвесторам здійснювати об’єктивну оцінку фінансово-економічного стану товариства для прийняття ними поінформованих рішень щодо придбання або відчуження цінних паперів, а також голосування на загальних зборах акціонерів [1].

З іншого боку, корпоративний секретар є посадовою особою, яка раніше за інших може здійснювати діагностику загроз економічної безпеки акціонерних товариств при взаємодії з акціонерами, владою та потенційними інвесторами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. Розробці теоретичних і організаційно-методичних підходів до

розвитку корпоративного управління присвячено дослідження таких вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків, як: Р. Вішні, Л. Зінгалеса, Д. Капріо, О. Костюка, Р. Ла Порти, Л. Левіна, К. Маєра, Л. Росса, Дж. Стігліца, А. Шляйфера та багатьох інших вчених.

Питанням створення та функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності присвячені праці О.І. Барановського, І.О. Бланка, Д.В. Зеркалова, Г.В. Козаченко, В.П. Мак-Мака, Е.А. Олейнікова, В.І. Ярочкіна та багатьох інших.

Проте недостатньо вивченими залишаються питання визначення посадових осіб, що відповідають у акціонерному товаристві за забезпечення його економічної безпеки.

Формулювання мети. Мета дослідження полягала у встановленні ролі корпоративного секретаря у забезпеченні економічної безпеки в сучасних умовах розвитку корпоративного управління.

Виклад основних положень дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Вивчення зарубіжного досвіду показало, що у багатьох країнах світу (Великобританії, США, Канаді, Австралії, а також у Гонконгу, Сінгапурі, Болгарії) в організаційній структурі корпорації обов'язково є посада корпоративного секретаря, або директора чи спеціаліста зі зв'язків з інвесторами. Введення такої посади було викликано зростанням інформаційних потреб інвесторів, що змусило компанії приділяти більше уваги рівню корпоративного управління, покращенню якісного боку взаємодії з акціонерами, особливо дрібними.

Посада корпоративного секретаря в 90-х роках минулого століття перетворилася на професію: в розвинених країнах світу діють спілки корпоративних секретарів або спілки зі зв'язків з інвесторами (наприклад, в Великобританії – спілка зі зв'язків з інвесторами, в США – Національний інститут зв'язків з інвесторами). В деяких країнах пост-соціалістичного простору закон також вимагає від публічних компаній вводити посади корпоративних секретарів чи директорів зі зв'язків з інвесторами [2].

Беззаперечним лідером серед них є британський Інститут Сертифікованих Секретарів та Адміністраторів (Institute of Corporate Secretaries and Administrators, ICSA). Інститут був створений у 1891 році та наразі налічує 44000 членів та 27000 студентів. ICSA має представництва у більш ніж 70 країнах світу. Здійснюючи підготовку висококваліфікованих корпоративних секретарів, Інститут вважає, що саме ці особи мають ідеальну кваліфікацію для задоволення зростаючих потреб бізнесу. Адже корпоративний секретар – це особа, яка має підготовку у галузі управління, фінансів, адміністрування та права. Корпоративний секретар, на думку фахівців ICSA, – це особа, котра надає

підтримку як правлінню, так і спостережній раді таким чином, що всі посадові особи певні, що вони виконують свої обов'язки належним чином. ICSA має власний кодекс поведінки, а отже, корпоративний секретар не лише підпорядковується правилам, встановленим у відповідному товаристві, а й правилам, встановленим спеціалізованою організацією, що, безумовно, підвищує якість його/її роботи.

Незважаючи на те, що у світі робота корпоративних секретарів вже стала звичайним явищем, визнається дуже важливою і не піддається сумнівам ефективність її введення для посилення довіри інвесторів до цінних паперів публічних корпорацій, в акціонерних товариствах України на сьогодні ще не стала широкою практика введення посад корпоративних секретарів, як і створення спеціальних відділів, які є відповідальними за зв'язки з акціонерами.

Схвалені ДКЦПФР України Принципи корпоративного управління України [2] також рекомендують запроваджувати посаду корпоративного секретаря для ефективного організаційного та інформаційного забезпечення діяльності органів управління акціонерного товариства, належного інформування акціонерів та зацікавлених у його діяльності осіб.

Принципи корпоративного управління для акціонерних товариств України відносять корпоративного секретаря до посадових осіб акціонерного товариства, який призначається спостережною радою та їй підпорядковується.

Координаційні функції корпоративного секретаря передбачають забезпечення зв'язку спостережної ради з іншими органами управління товариства, акціонерами та інвесторами, в т.ч. надання їм інформації та забезпечення її обміном між органами управління акціонерного товариства, контроль за захистом інформації з обмеженим доступом.

Маючи доступ до інформації про акціонерне товариство, корпоративний секретар здійснює первинну діагностику:

- змін, що відбуваються у реєстрах власників акцій та вказують на осіб, що скуповують акції товариства;
- змін, що вносяться до статуту акціонерного товариства, та їх відповідність рішенням, прийнятим на загальних зборах акціонерів;
- зміни у порядку денному щорічних та позачергових зборів акціонерів, причини та їх ініціатори;
- причин скликання позачергових зборів акціонерів та їх ініціаторів та інше.

З метою запобігання рейдерському захопленню акціонерного товариства, корпоративний секретар проводить ідентифікацію загроз економічній безпеці та вживає заходи щодо їх нейтралізації [3].

Висновки. Отже, корпоративний секретар відіграє важливу роль у забезпеченні економічної безпеки акціонерного товариства. Спільні зусилля служби економічної безпеки та корпоративного секретаря щодо своєчасній ідентифікації загроз та розробці заходів щодо їх нейтралізації дозволять забезпечити стабільний стан системи економічної безпеки акціонерного товариства.

1. Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI від 17.09.2008 р.: в редакції від 01.01.2011р. на підставі 2856-17 [Електронний ресурс] // Режим доступу до закону: <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Про затвердження Принципів корпоративного управління: Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 571 від 11.12.2003 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалу: <http://zakon.rada.gov.ua>

3. Корпоративне управління в системі економічної безпеки акціонерних товариств в Україні: Колективна монографія [І.П. Мігус, Л.М. Худолій, М.П. Денисенко, С.П. Міхно]. – Черкаси: МАКЛАУТ, 2012. – 341 с.

В.П. Мікловда,

*доктор економічних наук, професор,
член-кор. НАНУ*

Н.Н. Пойда-Носик,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри*

*фінансів і банківської справи
(Ужгородський національний університет)*

МІСЦЕ І РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Поняття національної безпеки міцно увійшло в життя сучасного суспільства в багатьох країнах світу, стало невід'ємною частиною їх внутрішньої і зовнішньої політики. Більше того, багато держав розробляють стратегії своєї національної безпеки. Економічна безпека, в тому числі і фінансова безпека, є однією з найбільш важливих складових національної безпеки. Важливою умовою забезпечення економічної безпеки держави є створення належних умов для безпечного функціонування всіх легітимних підприємницьких структур. У таких умовах повнота реалізації державних інтересів буде залежати від економічного стану та рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання. Адже саме підприємницькі структури є базою економіч-

ного благополуччя або неблагополуччя території, на якій вони розташовані, й одночасно джерелом позитивних впливів або загроз економічній безпеці території більш високого рівня (області, регіону, держави).

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. Значний науковий доробок теоретичних засад національної безпеки за часів незалежності України зроблено в працях В.Горбуліна, О.Данільяна, О.Дзьобань, М.Зеленкова, В.Картавцева, А.Качниського, В.Косевцова, В.Ліпкана, М.Сунгуровського та інших. Проблемам дослідження системи забезпечення національної безпеки і економічної безпеки як однієї з головних її складових присвячені праці О.І.Барановського, В.Гесця, М.М.Єрмошенка, В.Захарченка, В.А.Ліпкана, В.Мунтіяна, Г.Пастернак-Таранушенка, В.Сенчагова, Г.П.Ситника та ін. Проблемами формування регіональної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави займаються З.Герасимчук, Р.Дацків, Я.Жаліло, М.Кизим, Т.Клебанова, Н.Ткачова, Л.Шевченко та ін. Незважаючи на значний науковий доробок у сфері досліджень проблем забезпечення національної економічної безпеки дослідженню місця та ролі фінансової безпеки суб'єктів господарювання у її структурі приділяється недостатньо уваги.

Метою є розкриття сутності та структури національної економічної безпеки та ролі фінансової безпеки суб'єктів господарювання у її забезпеченні в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вперше поняття «національна безпека» було вжито у політичному лексиконі у 1904 році в посланні президента Т.Рузвельта Конгресу США, де він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами національної безпеки [1]. У наступні роки ця тема стала стрижневою у дослідженнях американських політологів. Джерело поняття «національна безпека» американські автори бачать в теорії національних інтересів. Цей підхід був запропонований соціологом У.Ліппманом. В даний час проблеми національної безпеки є центральними в дослідницькій діяльності школи стратегічного аналізу.

Осмислення проблеми «національна безпека» на території України почало впроваджуватися з початку 1990 року в рамках Комітету Верховної Ради СРСР в питаннях оборони і держбезпеки, внаслідок чого був створений Фонд національної і міжнародної безпеки.

Перше визначення поняття національної безпеки було дано у Концепції національної безпеки України [2] та трактувалося як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. У червні 2003 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про основи національної безпеки

України» [3], з набранням чинності якого втратила чинність вищезазначена Концепція. Але фактично першим державним офіційним документом стратегічного рівня у галузі національної безпеки, як підкреслив А.Б. Качинський у [4], є Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України 12 лютого 2007 року. Цей документ отримав високу оцінку не тільки всередині країни, а й з боку експертів країн Європи та членів НАТО. Проблема сьогодні полягає у неефективному контролі за її реалізацією з боку уповноважених державних органів, а також у відсутності базового концептуального документа про основні засади зовнішньої політики України з урахуванням сучасних реалій у світі, що, безумовно, деструктивно впливає на реалізацію Стратегії національної безпеки України.

Важливою складовою національної безпеки є державна безпека і її модифікації – економічна, фінансова, екологічна, військова і т.п. Доречно зауважити, що результати досліджень вітчизняних науковців визначають неможливість ототожнення понять «національна безпека» та «безпека держави», обґрунтовуючи це єдністю поставлених завдань щодо захисту відповідних інтересів. Варто погодитися з думкою М. Зеленкова [5], який вважає, що сутність поняття «безпека держави» передбачає лише певні відносини щодо забезпечення незалежності державного та суспільного ладу. Справді, змістовне наповнення поняття «національна безпека» ширше за поняття «безпека держави», оскільки втілює захист, окрім таких аспектів, указаних М. Зеленковим [5, с. 18], як захист державного та суспільного устрою, недоторканості та незалежності держави – ще й економічних інтересів від дестабілізуючого впливу загроз.

Забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки признано в Україні однією з головних стратегічних цілей національної безпеки [6]. І це не випадково. Негативні наслідки реалізації загроз не тільки економічних, але й будь-якого іншого характеру (політичних, військових, екологічних, соціальних і т.д.) завжди оцінюються розміром матеріальних збитків, відшкодування яких лягає додатковим тягарем на економіку країни або окремого суб'єкта і впливають на стан його фінансів. Тому саме фінансова складова відіграє особливо важливу роль у системі економічної безпеки держави. Від її рівня, як справедливо підкреслює О.Ю. Коваленко [7], залежить реалізація національних інтересів та стабільний економічний розвиток. Забезпечення фінансової безпеки набуває особливої актуальності у період фінансово-економічної кризи, оскільки розлад фінансів держави призводить до втрати внутрішньої та зовнішньої платоспроможності, нестабільності національної грошової одиниці, зниженню доходів населення та активів суб'єктів господарювання.

Національна економічна безпека розглядається часто з позицій багаторівневості. Так, Я. Жаліло розглядає такі три основних рівні національної економічної безпеки: держави загалом, суб'єкта господарювання (підприємства) та особи, а критеріальною ознакою поділу інтересів економічної безпеки різних рівнів ієрархії управління економікою вважає зміст відтворювальних процесів [8]. Разом з тим, необхідно дещо ширше розглядати ієрархію рівнів поняття економічної безпеки держави, оскільки за наведеного підходу систему важко досліджувати, наприклад, у галузево-територіальному аспекті. Це потребує виділення таких рівнів економічної безпеки держави, як економічна безпека регіону, галузі тощо. Поліструктурність категорії економічної безпеки держави доводить О. Власюк [9], виділяючи при цьому такі її рівні, як: міжнародний (глобальний та регіональний); національний (державний і недержавний); корпоративний (суб'єкта первинної ланки економіки, об'єднання підприємств); особистий (фізичних і юридичних осіб).

Дослідження праць вітчизняних авторів дозволило виділити таку ієрархію рівнів економічної безпеки – мега-рівень (міжнародна економічна безпека), макро-рівень (безпека окремої держави, суспільства), мезо-рівень (безпека окремого регіону чи галузі), мікро-рівень (рівень приватної безпеки домашніх господарств та суб'єктів господарювання). Саме фінансово-економічна безпека суб'єктів господарювання, як основного структурного елементу суб'єктів підприємництва та первинної ланки економіки, відіграє особливо важливу роль у забезпеченні національної економічної безпеки.

Фінансово-економічний стан та безпека підприємницьких структур є базою економічного благополуччя або неблагополуччя території, на якій вони розташовані, й одночасно джерелом позитивних впливів або загроз економічній безпеці території більш високого рівня (області, регіону, держави). Для забезпечення економічної безпеки держави необхідно створити умови для безпечного функціонування всіх легітимних підприємницьких структур. У таких умовах повнота реалізації державних інтересів буде залежати від економічного стану суб'єктів господарювання.

Загалом, роль фінансової безпеки суб'єктів підприємництва у системі національної економічної безпеки проявляється у наступному. Зміцнення фінансової безпеки підприємництва впливає на збільшення рівня доходів громадян, підвищення рівня надійності бюджетів домашніх господарств, посилення ліквідності та фінансової стійкості інших суб'єктів господарської діяльності, розвиток підприємництва та пріоритетних видів економічної діяльності, забезпечення належного функціо-

нування ринкової інфраструктури, посилення фінансового складника безпеки та зовнішньої конкурентоспроможності конкретного регіону. І навпаки, зниження рівня фінансової безпеки підприємницьких структур, зокрема внаслідок таких чинників, як зниження ліквідності та платоспроможності, погіршення якості дебіторської заборгованості, збільшення частки бартерних та негрошових відносин у системі розрахунків, тягне за собою загострення платіжної кризи, трансформацію фінансових потоків у тіньовий сектор економіки, викривлення внаслідок цього характеристик ринкової економіки, стає перешкодою на шляху удосконалення ринкової інфраструктури та рівномірного розвитку ринкового середовища. Все це також деконцентрує інтереси різних суб'єктів соціально-економічної системи, що в свою чергу унеможливує проведення ефективної бюджетної, грошово-кредитної, валютної, інвестиційно-інноваційної, антиінфляційної та інших складових державної політики, призводить до «втечі» фінансових ресурсів за межі держави.

Важлива функція фінансової безпеки суб'єктів підприємництва полягає також у підтримці, удосконаленні та вирівнюванні темпів розвитку всіх сфер життєдіяльності суспільства. Зміцнення фінансової безпеки підприємств забезпечує збільшення обсягів податкових та інших платежів до державного і місцевих бюджетів, а відповідно розширює можливості органів державного управління і місцевого самоврядування щодо фінансування витрат на розвиток медицини, освіти, культури. Крім того, загальновідомою є залежність між покращанням фінансових справ у власників підприємств великого бізнесу та активізацією меценатства, спонсорства і т. ін.

Висновки. Отже, значення і роль фінансової безпеки суб'єктів господарювання неможливо переоцінити в системі національної економічної безпеки. У найбільш загальному вигляді можемо стверджувати, що у системі національної економічної безпеки вона є базовою, первинною ланкою, від якої залежить реалізація фінансових інтересів і фінансова безпека регіону, держави та домогосподарств і особи.

1. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа», 1997. – С. 17–29.

2. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, затвердж. Постановою ВРУ №532-95-п від 18 липня 1995 р. (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №1849 (1849-98-п) від 23.11.98) // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1997. – №10. – ст.85.

3. Закон України «Про основи безпеки України» (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 15 грудня 2005 року № 3200-IV, від 1 липня 2010 року №2411-VI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rainbow.gov.ua/content/zakon_onbu.html

4. Національна безпека: порядок денний для України (мат-ли круглого столу, провед. у Національному інституті проблем міжнародної безпеки 9 квітня 2009 р.) // Стратегічна панорама. – 2009. – №3. – С. 221–226.

5. Зеленков М. Ю. Правовые основы общей теории безопасности Российского государства в XXI веке / М.Ю. Зеленков. – М.: Юридический институт МИИТа, 2002. – 209 с.

6. Стратегія національної безпеки України. Затверджено указом Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007 // www.rada.gov.ua

7. Коваленко О.Ю. Аналіз та оцінка рівня фінансової безпеки України/ О.Ю.Коваленко // Наукові праці. Т. 133. Випуск 120. – 2010. – С. 56–61.

8. Жаліло Я.А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Ярослав Анатолійович Жаліло // В зб.: Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К.: Сатсанга, 2001. – 224 с.

9. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку: наук. доповідь / Олександр Степанович Власюк // Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К.: Вид-во НІПМБ, 2008. – 48 с.

О.Б. Мних,
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

ЗРОСТАЮЧА РОЛЬ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА У НОВІЙ ФІЛОСОФІЇ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ І ЗМІЦНЕННІ ЙОГО ФІНАНСОВОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Розвиток економіки знань, як показує світова практика, якісно змінює просторово-часові межі формування вартісних взаємовідносин, основною причиною яких є зростаюча дифузія знань та інформації в глобальному масштабі, коли унеможливорюється ідентифікація ресурсних вартісних обмежень для досягнення очікуваних стратегічних цілей розвитку в рамках традиційних моделей менеджменту підприємств.

Концепція формування фінансово-економічної безпеки ґрунтується на припущенні, що менеджери підприємства повинні бути зорієнтовані на стратегічні управлінські рішення, розроблення яких вимагає розуміння індикаторів макро-і мікросередовища, наслідків змін в інституційному середовищі, впливу ключових параметрів бізнесу на забезпечення його фінансової та економічної безпеки.

Значний поштовх для розвитку виробничих систем може забезпечити залучення венчурного капіталу для впровадження ризикованих проєктів, що призводить до зміни структури формалізованих і нефор-

малізованих правил поведінки, переорієнтації ментальності керівництва і кожного працівника щодо розуміння економічної і соціальної відповідальності бізнесу, активізації діяльності міноритарних акціонерів і дрібних приватних інвесторів, організації нових типів інформаційних мереж як нової якості організаційної структури соціуму.

В процесі реалізації державної програми розвитку машинобудування, яка була розроблена на період 2006–2011 рр. і згідно якої планувалося зростання виробництва в 2,5 рази, явно проявилася недосконалість діючих методик прогнозування перспектив розвитку галузі і визначення вартості бізнесу через: недооцінювання ролі інтелектуального капіталу (ІК) у формуванні вартості підприємства і забезпеченні його фінансової та економічної безпеки. Мали місце різні суперечності цілей і критеріїв ефективності (коротко-і довгострокових) різних взаємопов'язаних структур як ділових партнерів, а також невідповідність циклів відтворювальної та потокової функції підприємств-товаровиробників діловим циклом розвитку галузі і всього міжгалузевого комплексу, як учасника міжнародного поділу праці.

При посиленні процесів євроінтеграції недооцінювання реальних активів збиткових підприємств (зараз це кожне третє промислове підприємство) призвело до збільшення масштабів викупів і поглинань в Україні, особливо в агробізнесі, що вимагає грамотного розроблення стратегії захисту бізнесу від недружного поглинання і розвитку сучасних механізмів фінансових операцій на внутрішніх і закордонних фондових ринках в системі фінансового менеджменту підприємства. Так, у травні 2008р. українська агропромислова група «Миронівський Хлібопродукт» провела IPO на Лондонській фондовій біржі. Сума розміщення – \$322 млн, розмір реалізованого пакета акцій – 19,4%. Угода МХП – одна з найбільших серед розміщень акцій українських компаній на західних біржах. Капіталізація Миронівського хлібопродукту після IPO становила \$1,7 млрд. За даними інвестиційного банку Merrill Lynch, за чотири роки (2005–08 рр.) у світі було проведено 35 IPO у сільгоспсекторі на загальну суму \$3 млрд. [1].

Від якості інституційного середовища, зокрема, регулювання конкурентних правил гри на ринку, істотно будуть залежати можливості захисту бізнесу, його фінансових і ринкових позицій. Закордонний досвід свідчить про встановлення жорстких правил гри для бізнесу. Наприклад, Антимонопольний комітет Євросоюзу в 2012 р. оштрафував Microsoft на €561 млн. за зловживання своїм становищем на ринку і нав'язування користувачам Windows свого браузеру Internet Explorer, адже технологічний гігант компанії Microsoft, згідно угоди 2009 року, повинна була надавати користувачам можливість вибору браузера в операційній системі Windows [2].

В розвинених країнах частка секторів економіки з інтенсивним використанням ІК сьогодні складає понад 50%, чим і пояснюється вагомий вплив об'єктів інтелектуальної власності на динаміку ВВП і зростання фінансових результатів (їх питома вага в прирості ВВП складає 80–95%). Відповідно, зростає стратегічна роль інституцій, які відповідальні за правовий захист об'єктів інтелектуальної власності і за якість виконання контрольних функцій при порушенні чинного законодавства (ЗУ «Про авторське право і суміжні права», ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції», ЗУ «Про охорону прав на зазначення походження товарів», ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», ЗУ «Про рекламу», ЗУ «Про охорону прав на промислові зразки» та ін.).

Як показує світова практика, інтелектуальний капітал – один із основних факторів, що визначає конкурентноздатність економіки на макро-і мікрорівнях, високу динаміку ринкової вартості господарюючих суб'єктів і їх стратегічні ринкові позиції в конкурентному середовищі; перспективи збільшення кількості інтелектуально-наповнених робочих місць за рахунок гармонізованого розвитку трьох вершин так званого «трикутника знань», а саме – освіти, досліджень та інновацій; темпи розвитку капіталізаційних процесів і національної безпеки країни в цілому; зростаючу загрозу від міграції і втрати недооціненого людського капіталу й інтелекту як продуктивної сили.

Нові функції бізнесу і сучасного менеджменту визначатимуть основний зміст поточної і майбутньої роботи функціональних служб підприємства і напрямки їх інтеграції з іншими ринковими структурами, підвищуватимуть попит на послуги консалтингових організацій, в тому числі з проблем внутрішнього аудиту – маркетингового та логістичного. Вирішення тих складних задач неможливе без вивчення і критичного осмислення зарубіжного досвіду щодо ідентифікації ІК та оцінювання їх реального впливу на вартість підприємства і зміцнення ділового іміджу підприємства, а також практики здійснення операцій M&A, вдосконалення метрик для управління ІТ-послугами. Це визначає напрямки глибокого дослідження механізму оцінювання ІК та інструментів управління вартістю підприємства, їх органічного поєднання в системі вартісно-орієнтованого менеджменту [3].

Структурний (організаційний) капітал, як складова інтелектуального капіталу, існує лиш в контексті стратегії, цілі та оцінювання через використання певних норм, правил поведінки, процедур, стандартів, юридичних прав власності і прав користування, критичного оцінювання минулого досвіду (власного і чужого). Тому одне з його основних призначень – створення умов для трансформації знань у власність підприємства, як важливого чинника зростання корпоративних

активів. За висловлюванням Т.А. Стюарта, організаційний капітал може бути розглянутий з точки зору фондів і потоків, проте він виступає лише формою капіталу, відображає баланс (чи дисбаланс) між людською і технічною сторонами структурного капіталу, а його зміст визначається швидкозростаючим ринком, його потребами і вимогами.

Через недосконалу статистичну звітність, а саме, відсутність структуризації кодів за рівнями технологічних укладів (нині діють за видами економічної діяльності – КВЕД), неможливо провести критичний аналіз причин формування групових інтересів та ідентифікації змін в суміжних галузях чи на міжнародному рівні під впливом інновацій. Це означає, що поза сферою керування на макро-і мікрорівнях знаходяться важливі важелі інституційного інноваційного середовища, де відбувається становлення і розвиток інтелектуального капіталу, де фокусуються основні системні протиріччя внаслідок появи нового соціально-економічного простору вартісно-ціннісних відносин виробників і клієнтів та умов відтворення капіталу. Ще в середині XV століття німецький філософ-богослов М. Кребс писав, що мудреці, які не зрозуміли дерева життя, безсильні в досягненні дерева пізнання.

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.kontrakty.ua/gc/2008/21/35-zolotoe-spesproekt-korporativnye-finansy.html?lang=ua>

2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/yes_oshtrafuvav_microsoft_za_brauzera_internet_explorer_16686.html

3. Мных О.Б. Капитализация в инновационном развитии экономики региона, предприятий, организаций // Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу: [Моногр.] / научн. ред. А.И. Амоша: Донецк: изд-во «Юго-Восток, Лтд», 2011. – Том 1. – С. 348–351.

І.П. Мойсеєнко,

*доктор економічних наук, професор
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Постановка проблеми. Розвиток економіки знань на основі інформаційних технологій з переважанням інтелектуальної праці, підвищення невизначеності процесів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування суб'єктів господарювання визначають необхідність використання елементів когнітології (теорії пізнання) та теорії систем в дослід-

дженнях процесів формування економічної безпеки. Методологічною основою когнітології є інформаційний, кібернетичний, системний та синергетичний підходи, які є складовими когнітивного менеджменту. Когнітивний менеджмент може розглядатись як систематичне управління процесами інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень в системі економічної безпеки [1, с. 28].

Аналіз досліджень. Системний підхід розглядає розвиток процесів у динамічних системах (сукупність взаємозалежних елементів, що перебувають у стані руху й розвитку), вимагає дослідження в часі зв'язків і факторів, що роблять найбільший вплив на кінцевий результат діяльності.

Важливою рисою процесів функціонування суб'єктів господарювання є їх інерційність. Вона проявляється в тому, що функціональні підрозділи й співробітники не можуть миттєво реагувати на раптово виниклі ситуації та впливи середовища. Тому організаційні системи є динамічними (сукупність взаємозалежних елементів, що перебувають у стані руху й розвитку). У зв'язку із цим доводиться розглядати всі процеси функціонування і безпеки у рамках теорії систем.

Складність дослідження діяльності суб'єктів господарювання та їх системи економічної безпеки викликана необхідністю обліку великої кількості факторів: унікальність, складний характер системи, багатокритеріальність процесів системи, велика розмірність системи, слабка структурованість знань про систему, необхідність швидкої реакції на впливи, різноманітність елементів впливу на систему, випадковість і невизначеність факторів, що діють у системі [2].

Багатокритеріальність процесів у системі визначається: складною взаємодією елементів у внутрішнім і зовнішнім середовищі, кожний з яких має й свої локальні цілі, і критерії ефективності; великим числом показників якості роботи системи; наявністю якісних критеріїв, що використовуються при прийнятті рішень.

Необхідність розв'язання складних соціально – економічних проблем на теоретичному та прикладному рівні формування економічної безпеки обумовлює використання для дослідження суб'єктів господарювання основних положень системної парадигми. До яких відносять: об'єкт дослідження є цілісною сукупністю, що перебуває у взаємозв'язку та взаємодії з іншими системами; система розвивається як внаслідок власної еволюції так і в процесі взаємодії з зовнішнім середовищем; для кожної економічної системи характерні певні особливості її функціонування, породжені специфікою її створення та діяльності; пріоритети системи, її складових або суб'єктів постійно видозмінюються як на основі власної еволюції, так і під впливом зовнішніх обставин; дослідження економічних систем передбачає використання якісних та кількісних параметрів.

Мета дослідження на основі положень системної парадигми сформулювати системні відмінності категорій безпеки суб'єктів господарювання та принципи побудови когнітивних моделей опису ситуацій і криз.

Виклад основних положень. Використання системного підходу до дослідження економічної безпеки суб'єктів господарювання дозволяє визначити еволюцію розвитку цього поняття та сформулювати його відмінність від інших понять, що відображено в таблиці [3].

Таблиця

Системні відмінності категорій безпеки суб'єктів господарювання

	Фінансова безпека	Економічна безпека	Фінансово-економічна безпека
як стан	це фінансові показники, які показують фінансову стійкість (показники операційності та фінансового левіриджу)	це фінансові показники, які забезпечують фінансову стійкість, а також всі інші види забезпечення (інформаційне, кадрове, інтелектуальне, технічне)	це використання потенціалу ресурсів для забезпечення конкурентноспроможного стану на основі компетенції (потенціал + ключові компетенції + конкурентні переваги)
як функція	це всі види ресурсів	це всі види ресурсів + забезпечення	це потенціал ресурсів, потенціал забезпечення, ключові компетенції ресурсів і забезпечення
як властивість	забезпечує відповідний рівень фінансових показників, які забезпечують фінансову стійкість	забезпечує відповідний рівень фінансових показників, які визначають фінансову стійкість	властивість формувати такі ключові компетенції, які забезпечать цілі функціонування в конкурентному середовищі

На сучасному етапі інтенсивних пошуків нових форм управління безпекою функціонування суб'єктів господарювання існує необхідність у широкому використанні системної методології та системних методик дослідження і моделювання криз, як важливого елементу системи економічної безпеки.

У когнітивному моделюванні складних ситуацій використовуються поняття когнітивної карти ситуації(кризи), яка являє собою оріє-

нтований зважений граф, у якому вершини однозначно відповідають базисним факторам ситуації (базисні фактори можуть бути верифіковані за допомогою технології *data mining*). Далі визначаються безпосередні взаємозв'язки між факторами шляхом розгляду причинно-наслідкових ланцюжків.

Наступний рівень структуризації інформації, відображеної в когнітивній карті, описується в когнітивній моделі, в якій відображається детальний характер цих впливів, динаміка зміни впливів залежно від зміни ситуації, тимчасові зміни самих факторів. На цьому рівні кожний зв'язок між факторами когнітивної карти розкривається з допомогою відповідного рівняння, яке може містити як кількісні (вимірювані), так і якісні (невимірювані) змінні.

Когнітивні моделі антикризового управління в системі економічної безпеки містять описи таких особливостей відповідно до окремих параметрів кризи:

1) *планування термінів початку кризового періоду:*

– «наближення» – суть якої полягає у створенні умов для прискорення настання кризи, у тому числі за рахунок відповідного впливу на фактори-провокатори кризи;

– «віддалення» – яка передбачає створення передумов для відстрочки прояву кризи (перенесення тяжкості втрат на майбутні періоди);

– «невтручання» – у перебігу якої відсутні управлінські зусилля, спрямовані на початок кризового періоду;

2) *впливу на кінцевий результат:*

– «запобігання виникненню» – сутність якої полягає в підготовці та реалізації таких управлінських заходів, які унеможливають виникнення кризових явищ;

– «стабілізація положення» – при реалізації якої головна увага приділяється забезпеченню керованості системи в перебігу проходження кризового стану;

– «пристосування» – сутність якої полягає в забезпеченні мінімізації зовнішніх негативних впливів та використання переваг позитивних впливів;

– «вихід з кризи» – метою якої є завершення кризового періоду незалежно від його наслідків, у тому числі негативних;

3) *характеру заходів щодо виходу з кризи:*

– «сприяння розгортанню» – сутність якої полягає в реалізації спеціальних дій та заходів, спрямованих на найбільш швидке визрівання протиріч, що обумовили виникнення кризи, та активізацію їх прояву;

– «нейтралітету» – сутність якої полягає в неприйнятті будь-яких управлінських заходів, а лише в накопиченні ресурсів;

– «боротьба з негативними проявами та наслідками» – при реалізації цієї концепції антикризове управління орієнтується на переборення кризи;

4) *за джерелами подолання кризи:*

– зовнішнє антикризове управління, яке здійснюється за ініціативою зовнішніх агентів (кредиторів, держави тощо) та з залученням зовнішніх ресурсів;

– внутрішнє антикризове управління, яке здійснюється виключно за ініціативою власників та керівництва підприємства та базується на використанні внутрішніх ресурсів та резервів;

– комбіноване антикризове управління, в процесі якого використовуються різноманітні джерела ресурсів.

Висновки. Тільки впровадження в управлінську практику системного когнітивно-синергетичного підходів забезпечує виявлення закономірностей функціонування та ефективність прийняття рішень з питань економічної безпеки на основі використання інтелектуального потенціалу підприємницької діяльності [4].

1. Интеллектуальный анализ динамики бизнес-систем / под науч. ред. проф. Н.М. Абдикеева, проф. Л.Ф. Петрова, проф. Н.Т. Тихомирова. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 320 с.

2. Бродський Ю.Б. Системний аналіз: навч. посібник / Ю.Б. Бродський, С.Ф. Білоконь. – Житомир: ДАЕУ, 2008, – 101 с.

3. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко // навч. посібник з грифом МВС України. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 380 с.

4. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом: монографія. – Львів, Аверс, 2007. – 304 с.

І.І. Нагорна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри менеджменту

безпеки підприємства

(ПВНЗ «Європейський університет»)

ОЦІНКА СТІЙКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Актуальність проблеми. Процеси, які відбуваються в економіці України, спрямовані на реформування всього господарського механізму в зв'язку з його переорієнтацією на ринковий тип господарювання. У цій ситуації прагнення суб'єкта економічної діяльності стабі-

льно та успішно розвиватися зіштовхується зі складністю забезпечення та діагностування рівня економічної безпеки підприємства або її цілковитою відсутністю. Тому забезпечення та діагностика економічної безпеки держави, регіону, галузі або підприємства останнім часом має особливу актуальність. Формування методики оцінки стійкої економічної безпеки підприємства потребує з'ясування визначень економічної безпеки та стійкої економічної безпеки і її складових.

Мета роботи. Метою роботи є визначення стійкої економічної безпеки підприємства та методики оцінки її рівня.

Викладення основного матеріалу дослідження. Під стійкою економічною безпекою підприємства нами пропонується розуміти стан економічної системи внутрішнього середовища, здатний протягом усього життєвого циклу підприємства успішно нейтралізувати як власні внутрішні, так і зовнішні загрози без істотних для себе ресурсних витрат.

Загальновідоме поняття економічної безпеки підприємства включає фінансову, інтелектуальну, кадрову, техніко-технологічну, політико-правову, екологічну, інформаційну та силову складові [1, с. 139]. У зв'язку з новими умовами господарювання, які постійно змінюються під впливом НТП, виникає необхідність додати до загально-відомих складових ще дві, не менш важливі складові, такі як ретроспективна та інноваційна.

Проблема визначення рівня економічної безпеки підприємства є слабоструктурованою проблемою, яка має яскраво виражену ієрархічну, багаторівневу структуру. Складові економічної безпеки мають, як правило, якісні характеристики, що ускладнює використання формалізованих методів для їх оцінки. Запропоновані складові економічної безпеки пропонуємо вимірювати за шкалою порядку, яка застосовується для опису належності об'єкта до певного класу та встановлення пріоритетів і порівнянь. Будується ця шкала за таким правилом: усім об'єктам одного і того ж класу присвоюється одне і те ж число; також це виконується для об'єктів різних класів. Ця шкала широко використовується при експертному оцінюванні, яке здійснюється з метою упорядкування об'єктів.

Для визначення кожної складової обираємо ті показники, які найбільш відповідають характеристиці даної складової. Статистичним методом визначаємо верхні та нижні границі показників кожної складової економічної безпеки. Отриманні інтервали поділили на рівні проміжки (кількість проміжків дорівнює кількості рівнів відповідної складової, які відповідають рівню стану безпеки). За допомогою експертів було визначено вагомість кожного показника відповідної скла-

дової. Після визначення рівня стану економічної безпеки за показниками відповідної складової кожному показнику призначили відповідне число. Для визначення узагальненого показника відповідної складової нами пропонується використовувати формулу середньозваженості. Після цього за узагальненим показником можна визначити рівень безпеки промислового підприємства. Для визначення рівня економічної безпеки підприємства здійснюємо розрахунки границь показників кожної складової.

Інноваційна складова характеризує функціонування діяльності підприємства на якісно новому рівні. Стосовно підприємства – це сукупність прогресивних, якісно нових змін, що безперервно виникають у часі та просторі. Дану складову ми пропонуємо визначати за допомогою нижченаведених показників:

– коефіцієнт впровадження нових інноваційних видів продукції ($K_{i.n.}$):

$$K_{i.n.} = \frac{N_{i.n.}}{N_{з.n.}}, \quad (1)$$

де $N_{i.n.}$ – кількість інноваційних видів продукції, що випускаються підприємством;

$N_{з.n.}$ – загальна кількість видів продукції, що випускається підприємством;

– частка інноваційних підходів, які використовуються у виробничому, управлінському та обслуговуючому процесі ($K_{i.nid.}$):

$$K_{i.nid.} = \frac{\sum B_i}{\sum B_n}, \quad (2)$$

де $\sum B_i$ – сума витрат на інновації;

$\sum B_n$ – загальна сума витрат на виробництво та реалізацію продукції.

За допомогою методів математичної статистики нами досліджені та встановлені порогові значення рівнів інноваційної безпеки, наведені в табл. 1.

Чим вище значення даних показників тим вище рівень інноваційної безпеки підприємства. Інноваційна безпека підприємства має чотири рівні: абсолютний, задовільний, незадовільний та критичний.

Ретроспективна складова характеризує ретроспективну оцінку ефективності використання всіх ресурсів підприємства. Необхідність вивчення динаміки показників рентабельності ресурсів підприємства зумовлюється тим, що визначивши тенденцію їх динаміки за попередні

роки, можна відповідно визначити, що чекає підприємство зараз і в майбутньому.

Таблиця 1.

**Зведена таблиця показників
за рівнями інноваційної безпеки**

Показники	Рівень інноваційної безпеки			
	Абсолютна безпека	Задовільна безпека	Незадовільна безпека	Критична безпека
$Ki.n.$	$Ki.n. \geq 0,272$	$0,183 \leq Ki.n. < 0,272$	$0,094 \leq Ki.n. < 0,183$	$Ki.n. < 0,094$
$Ki.nid.$	$Ki.nid. \geq 0,138$	$0,09 \leq Ki.nid. < 0,138$	$0,044 \leq Ki.nid. < 0,09$	$Ki.nid. < 0,044$

Для оцінки ретроспективної складової ми пропонуємо визначати наступні показники: рентабельність виробництва; рентабельність продукції; рентабельність продажів; рентабельність праці; рентабельність необоротних активів; рентабельність інновацій.

Для визначення комплексного показника рентабельності пропонується використовувати метод відстаней, який базується на розрахунку близькості об'єктів за порівнюваними показниками до об'єкта-еталона. Еталоном може бути середньостатистичний показник по галузі. У цьому випадку розрахунок комплексного показника ми пропонуємо здійснювати таким чином:

$$1. \overline{X}_i = \sqrt[m]{X_i^1 * X_i^2 * \dots * X_i^m},$$

де $\overline{X}_i$ – середній показник рентабельності i -го ресурсу підприємства;

m – номер року в аналізі;

$$2. \sum X_{\text{компл.}} = \left[\sum_{i=1}^n \left(1 - \frac{\overline{X}_i}{X_{\text{max}}} \right)^2 \right]^{\frac{1}{2}},$$

де $\sum X_{\text{компл.}}$ – комплексний показник рентабельності ресурсів підприємства;

X_{max} – середньостатистичний показник по промисловій галузі.

За допомогою методів математичної статистики нами досліджені та встановлені порогові значення рівнів ретроспективної безпеки, наведені в табл. 2.

Таблиця 2

**Зведена таблиця комплексного показника
рентабельності ресурсів підприємства
за рівнями ретроспективної безпеки**

Показ- ники	Рівень ретроспективної безпеки			
	Абсолютна безпека	Задовільна безпека	Незадовільна безпека	Критична безпека
<i>Kp</i>	$0 \leq Kp < 1$	$1 \leq Kp < 1,5$	$1,5 \leq Kp < 2$	$Kp > 2$

Якщо показник має абсолютний рівень, то йому присвоюється значення 4, задовільний – 3, незадовільний – 2, критичний – 1. Застосовуючи формулу середньозваженості, визначають рівень ретроспективної безпеки за узагальненим коефіцієнтом.

Таким чином, за допомогою вказаних коефіцієнтів, показників та критеріїв можна більш достовірно діагностувати стійку економічну безпеку підприємства за чотирма рівнями: абсолютна, задовільна, незадовільна та критична.

Висновки. Отримані результати поглиблюють і розвивають теоретико-методичні основи оцінки стійкої економічної безпеки підприємства та її складових. Вони можуть бути рекомендовані для практичного використання на підприємствах з метою виявлення «вузьких місць» та обґрунтування комплексу заходів, спрямованих на підвищення економічної безпеки. Подальші дослідження повинні бути направлені на створення математичної моделі процесу забезпечення стійкої економічної безпеки промислового підприємства.

1. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е.А. Олейникова. – М., 1997. – 288 с.

2. Дронов Р. Подходы к обеспечению экономической безопасности / Р. Дронов // Экономист. – 2001. – №2. – С. 42–45.

3. Евдокимов Ф.И. Критерии оценки уровня экономической безопасности предприятия / Ф.И. Евдокимов, О.А. Бородин // Материалы международной научно-практической конференции «Проблемы обеспечения экономической безопасности». – Донецк: РИАДон НТУ, 2001. – С. 97–98.

4. Забродский В. Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы // Бизнес – информ. 1999. – № 15–16. – С. 35–37.

ВІТЧИЗНЯНА МОДЕЛЬ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Істотною складовою системи економічної безпеки держави слугують інституційно-функціональні механізми державних фінансів, які безпосередньо пов'язані з історично сформованою моделлю економічного розвитку і детерміновані сукупністю контраверсійних суспільних запитів та інтересів. Ефективність податково-бюджетної та грошово-кредитної політики слід розглядати у контексті стратегічних пріоритетів держави, зокрема, національної безпеки та забезпечення економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реформування державних фінансів, оптимізації фінансового забезпечення модернізації національного господарства та податково-бюджетного макроекономічного регулювання перебуває в центрі сучасних наукових досліджень і отримала ґрунтовне висвітлення в працях А. Даниленка, В. Зимовця, Т. Єфименко, М. Карліна, О. Кириленко, О. Ковалюка, М. Крупки, А. Крисоватого, І. Луніної, В. Опаріна, А. Соколовської, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та ін. Водночас питання інституційних механізмів забезпечення стратегічних національних пріоритетів фіскальної політики та бюджетного регулювання залишаються недостатньо розробленими. Між тим саме визначення та ранжування пріоритетів державної політики на основі ціннісних імперативів суспільного розвитку формують підґрунтя економічної безпеки держави.

Мета цієї публікації – показати взаємозв'язок історично сформованої моделі фінансового забезпечення економічного розвитку з актуальними проблемами суспільних трансформацій в Україні, зокрема формуванням згубних для національної перспективи тенденцій розвитку бізнесу та державного управління.

Виклад основних положень дослідження. У вітчизняній господарській практиці історично склалася специфічна модель економічного розвитку, яка працювала, мала високий потенціал і була доволі ефективною для певного етапу суспільного розвитку і досягнення визначених цілей. Ця модель базувалася на високій частці державної власності, фіскальних механізмах акумуляції інвестиційних ресурсів і домінуванні їх прямого розподілу на потреби становлення прогресивних галузей. Вона забезпечила проведення форсованої технологічної та структурної модернізації економіки у другій половині XIX – на почат-

ку XX ст. Водночас зрощення фінансового капіталу з державною бюрократією обернулося фіскальним виснаженням економіки та катастрофічною зовнішньою заборгованістю, а в подальшому – кардинальним зламом економічної і політичної систем. Таким чином вибір пріоритетів державної політики і конкретних шляхів їх досягнення прямо пов'язаний із економічною безпекою та суверенітетом держави.

Суспільно-політичні та економічні трансформації першої половини XX ст. закріпили домінуючу роль держави, наздоганяючий характер і традиційний ресурсозатратний механізм економічного розвитку. Жорстка централізація управління та концентрація ресурсів на ключових напрямках слугували засобами ефективного вирішення завдань індустріалізації народного господарства, економічного змагання між політичними системами, забезпечення паритету в гонці озброєнь. У радянський період вітчизняної історії на основі практики директивного планування та централізованого розподілу ресурсів посилювався мобілізаційний характер економіки. Система управління, фінансові механізми та організаційні форми координації господарської взаємодії визначалися політичними завданнями та стратегічними орієнтирами економічної політики держави. Історично сформована вітчизняна модель економічного розвитку вичерпала свої можливості на рубежі переходу від пізнього індустріалізму до постіндустріального суспільства. Вона не могла забезпечити достатньої мобільності, гнучкості структури виробництва, не встигала реагувати на швидкі зміни стандартів споживання, нові запити суспільства та виклики зовнішньоекономічного середовища. Зрештою це призвело до самознищення адміністративно-командної економічної системи та розпаду Радянського Союзу.

Тривалий період панування державного господарського і соціального патерналізму обумовив остаточну деградацію ринкових інститутів, тому в нових пострадянських умовах економічні суб'єкти виявилися неготовими до самостійного функціонування. Водночас держава «відключилася» від потреб і запитів підприємств, її політика була сфокусована на проблемах соціального забезпечення, тобто виконання компенсаторних функцій, а не створення умов самопідтримуючого зростання. Наслідком став економічний крах більшості підприємств, які становили основу народного господарства, тривала т. зв. трансформаційна криза, неухильна деіндустріалізація економіки.

Формування ринкових відносин в Україні передбачало створення нових фінансово-кредитних механізмів забезпечення економічного розвитку. Водночас згубна практика списання боргів, штучного підтримування збиткових підприємств за рахунок вилучення коштів з успішних і прибуткових формувала утриманську модель поведінки

суб'єктів господарювання, коли державна політика мала своїм наслідком «гасіння» підприємницької активності, здорової конкуренції, мотивації до підвищення ефективності господарювання, в тому числі інвестиційної та інноваційної діяльності. Закріплювалася орієнтація підприємництва на участь у перерозподілі бюджетних коштів, реалізації різного роду фіктивних або нелегальних проєктів, «тінізації» економіки. Податково-бюджетна політика держави у перехідній економіці України, з одного боку, відтворювала окремі риси вітчизняної моделі економічного розвитку (підміна ринкових важелів і механізмів регулювання державним управлінням), а з іншого – формувала нову інституційну структуру олігархічно-бюрократичного капіталізму, ключовим вектором розвитку якої є приватизація самої держави [1, с. 53]. Таким чином трансформаційні тенденції взаємодії великого бізнесу і державних фінансів, наслідки економічної політики держави для розвитку підприємницького середовища не тільки зменшують потенціал економічного розвитку, але стали загрозою для національної безпеки.

Аналіз процесів у реальному секторі та фінансовій сфері української економіки вказує на те, що стратегія проведення державної податково-бюджетної політики повинна спиратися на ґрунтовну теоретичну базу. Проте слід визнати, що з початку 2000-х років як у теорії, так і на практиці настав період остаточної концептуально-ідеологічної невизначеності, що призводить до слабкості держави, падіння економіки, незворотних змін у суспільстві. Відсутність теоретичної моделі економічного розвитку обумовлює множинність і контраверсійність пріоритетів, неузгодженість напрямів і, як наслідок, низьку ефективність податково-бюджетної політики. Неоліберальні ідеали, на які нібито орієнтувався бізнес і частина політикуму, впродовж останніх десяти років зазнали краху, а нових не сформовано. Крім того дискредитована сама держава і втрачено кредит довіри громадян до її політичних, правових і економічних інститутів та ініціатив.

Розвиток теорії державних фінансів в Україні йде у напрямі переосмислення моделей фінансового забезпечення економічного розвитку та пошуку нової моделі. З урахуванням історичної траєкторії еволюції держави та її фінансових інститутів, здобутків української фінансової науки в царині концептуалізації інституційної взаємодії суспільства, держави та економіки, і беручи до уваги характер та інтенсивність сучасних викликів, які постають перед національною економікою та її фінансовою системою, можна зробити висновок про необхідність зміцнення позицій держави, посилення потенціалу державних фінансів та підвищення ефективності фінансових регуляторних механізмів. Такий вектор подальшого розвитку системи державних фінан-

сів відповідає не лише об'єктивним економічним закономірностям, а й запитам українського суспільства.

Основною науково-практичною проблемою стало забезпечення реалізації тих напрямів, форм і конкретних заходів, які визначаються стратегією економічного розвитку та програмою реформування фінансово-бюджетної сфери економіки. З 2010 р. розпочався і триває по теперішній час процес вироблення комплексного підходу до поглиблення та підвищення ефективності фінансових реформ на основі синтезу функціональної та інституційної концепцій фінансів [2, с. 556–559]. Усвідомлення важливості застосування теоретико-методологічних принципів інституціоналізму для розкриття внутрішньої структури фінансів, фінансової інфраструктури ринкової економіки, дослідження інституційних чинників реалізації фінансової політики, обґрунтування положення про те, що регуляторна діяльність держави має базуватися на фундаментальних теоретичних засадах відповідно до певної фінансово-економічної доктрини, на основі чого мають бути визначені і ранжовані її пріоритети, стратегічні і тактичні завдання, розроблені механізми реалізації становлять зміст сучасного етапу розвитку теорії державних фінансів в Україні.

Висновки. Наукове супроводження реформування фінансово-бюджетної сфери та розробки фінансової політики держави дедалі більше орієнтується на проблематику забезпечення інституційних чинників і політичних умов їх реалізації. Вимоги національної безпеки диктують необхідність стримування фінансових спекуляцій та розбалансування реального і фінансового секторів економіки, протидії «каналізації» бюджетних коштів фінансово-олігархічними структурами та компрадорському спрямуванню бізнесу. Разом з тим українські реалії змушують поставити під сумнів оптимізаційні можливості держави як арбітра соціальної взаємодії та економічного суб'єкта. Вочевидь для забезпечення економічного розвитку необхідно посилення соціального контролю суспільства над економікою та державою, доповнення реформ бюджетної, податкової та кредитно-грошової систем розвитком громадянського суспільства, яке має урівноважувати силу державного апарату та контролювати його діяльність.

1. Гесьць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Гесьць ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 864 с.

2. Небрат В.В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні / В.В. Небрат ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2013. – 584 с.

Р.М. Остапенко,
кандидат економічних наук,
старший викладач
(Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва)

Н.В. Більо,
магістр
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ТЕОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: МЕТОДОЛОГІЧНА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВИ

Постановка проблеми. Перехід до ринкової економіки, поява значного числа підприємств різноманітних організаційно-правових форм, що базуються на різних формах власності, поява усіляких способів конкурентної боротьби, недосконалість законодавчої бази, слабкість державних структур, покликаних створити нормальні умови для розвитку бізнесу і багато інші причини поставили господарюючі суб'єкти в умови, коли вони змушені приділяти значну увагу питанням забезпечення своєї економічної безпеки.

У такому контексті актуальними стають проблеми створення дієвих механізмів підвищення економічної безпеки підприємств, оскільки ефективність їх функціонування, за умов нестабільної економіки, значною мірою визначається надійністю системи управління економічною безпекою підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми економічної безпеки підприємств, в тому числі на різних рівнях ієрархії управління економікою досліджується у наукових працях багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як В. Андрійчук, Г. Андрощук, О. Барановський, В. Богомоллов, А. Горбунов, Т. Ковальчук, П. Крайнів, В. Шлемко та ін.

В умовах трансформаційних процесів досить глибоко у працях науковців досліджено причини, функції та планування економічної безпеки, теорія антикризового управління підприємством та теорія економічних ризиків, набула подальшого розвитку, проведені заходи щодо аналізу і оцінювання функціональних складових економічної безпеки підприємства. Незважаючи на досить широкий спектр досліджень із забезпечення економічної безпеки підприємства, всі вони, мають загальнонауковий характер.

Формулювання мети. Метою цієї роботи є узагальнення теоретико-методичних засад управління економічною безпекою підпри-

емств, зокрема узагальнення головних аспектів економічної безпеки підприємства, уточнення категорій «ризик», «загроза», «небезпека» в умовах швидко змінюваного середовища.

Виклад основних положень дослідження. Усі фактори ризику і загроз підприємства можуть бути згруповані по різних класифікаційних ознаках. Залежно від можливості їх існування та прогнозування слід виділяти ті ризики і загрози, які можна передбачити. До них відносяться ті, які, як правило, виникають у певних умовах, вчасно виявлені й узагальнені економічною наукою [1. с. 59].

Небезпеки і загрози економічної безпеки підприємства залежно від джерела виникнення прийнято поділяти на об'єктивні й суб'єктивні. Перші виникають без участі й мимоволі підприємства або його службовців, незалежні від прийнятих рішень. Суб'єктивні погрози породжені навмисними або ненавмисними діями людей, різних органів та організацій, у тому числі державних і міжнародних підприємств. Тому і їх запобігання багато в чому пов'язане із впливом на суб'єктів економічних відносин.

Небезпеки найчастіше виникають за об'єктом зазіхання: персоналу, майну, техніці, інформації, технологіям, діловому реноме і т.д. По природі їх виникнення можна виділити: політичні, економічні, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні, контрагентські й ін.

У літературі найбільше поширення одержало виділення небезпек і загроз залежно від сфери їх виникнення. За цією ознакою розрізняють внутрішні й зовнішні. Зовнішні небезпеки і загрози виникають за межами підприємства. Вони не пов'язані безпосередньо з його виробничою діяльністю. Внутрішні навпаки пов'язані з господарською діяльністю підприємства, його персоналу. Вони обумовлені тими процесами, які виникають у ході проведення та реалізації продукції і можуть виявити свій вплив на результати бізнесу. Найбільш значними з них є: якість планування рішення, організація праці й робота з персоналом, фінансова політика підприємства й багато інші.

Як внутрішніх, так і зовнішніх факторів виникнення загроз величезна кількість. Це обумовлене насамперед різноманітністю зв'язків і відносин, у які вступає підприємство. У ході матеріальних, фінансових, інформаційних, кадрових та інших зв'язків відбувається обмін, споживання й переміщення сировини, матеріалів, устаткування, інвестицій, технологій, коштів, і т.д..

Всі ці зв'язки й відносини виникають у конкретних політичних, соціально-економічних, природно-кліматичних і інших умовах, які відбуваються як у масштабах усієї країни, так і на рівні певного конкретного підприємства.

До факторів, які впливають на результати господарської діяльності, можуть бути віднесені такі як: стан підприємницького середовища, розвиток транспортних і інших комунікацій, наповнюваність ринку, стан конкурентів, наявність вільних трудових ресурсів, рівень їх професійної підготовленості, рівень соціальної й політичної напруженості, рівень життя населення, його платоспроможність, та безліч інші. Зазвичай усі зовнішні фактори, які впливають на економічну безпеку підприємства, можна згрупувати, виділивши: політичні, соціально-економічні, екологічні, науково-технічні й технологічні, юридичні, природно-кліматичні, демографічні, та інші [2. с. 9].

Під впливом навколишнього середовища, різного роду факторів можуть виникнути багато зовнішніх небезпек і загроз економічній безпеці підприємства. До них можна віднести: несприятливі зміни політичної ситуації; макроекономічні потрясіння; нерозвиненість інфраструктури ринку; зміна законодавства, яка впливає на умови господарської діяльності; використання несумлінної конкуренції; промислово-економічне шпигунство; психологічні погрози, залякування, шантаж, небезпечний для життя вплив на персонал і їх родини; розкрадання матеріальних коштів; протиправні дії конкурентів, їх прагнення заволодіти контрольним пакетом акцій; протизаконні фінансові операції; надзвичайні ситуації природного та технічного характеру; несанкціонований доступ конкурентів до конфіденційної інформації, яка становить комерційну таємницю; шахрайство; ушкодження будинків, приміщень і безліч інші.

Внутрішні небезпеки й загрози економічній безпеці бізнесу виникають безпосередньо в сфері господарської діяльності підприємства. Так, до основних факторів ризику можна віднести: недостатній рівень дисципліни; протиправні дії кадрових співробітників; порушення режиму збереження конфіденційної інформації, вибір ненадійних партнерів і інвесторів, відтік кваліфікованих кадрів, неправильну оцінку кваліфікації кадрів, їх низьку компетентність; аварії, пожежі, вибухи; перебої в енерго-, водо-, тепlopостачанні, вихід з ладу обчислювальної техніки, смерть провідних спеціалістів і керівників; залежність ряду керівників від карного миру; низький освітній рівень керівників; істотні недогляди як у тактичному, так і в стратегічному плануванні, зв'язані, насамперед, з вибором мети, неправильною оцінкою можливостей підприємства, помилками в прогнозуванні змін зовнішнього середовища.

Висновки. Аналіз численних зовнішніх небезпек і загроз, напрямків і об'єктів їх впливу, можливих наслідків для бізнесу зажадає ґрунтовних досліджень. Незважаючи на це, кожне підприємство, виходячи з конкретної ситуації, у якій перебуває господарюючий суб'єкт, повинно

прогнозувати найбільш небезпечні з них і виробляти систему заходів для їх своєчасного виявлення, попередження або ж ослаблення впливу.

Виявлення та ідентифікація факторів ризику, небезпек та загроз – одно з найбільш важливих завдань забезпечення економічної безпеки сучасного підприємства.

1. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

2. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк. – Київ: Нац. інс-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. – 48 с.

К.В. Павлов,

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой экономики
(Камский институт гуманитарных
и инженерных технологий)*

ПАТОИНСТИТУТЫ И МОДЕРНИЗАЦИЯ РОССИЙСКОЙ ЭКОНОМИКИ

Институционализм как новое направление экономической мысли возник в США в начале XX столетия как одна из форм отображения усилившихся монополитических тенденций в экономике, содействуя разработке и развитию «антитрестовской» политики собственной страны. В определенной мере институционализм противопоставляется неоклассическому направлению экономической теории, исходящей из великого тезиса, сформулированного еще великим А. Смитом о «невидимой руке» рынка, т.е. о совершенстве рыночного хозяйственного механизма и саморегулируемости рыночной экономики. Нося междисциплинарный характер, институционализм наряду с материальными факторами в качестве определяющей силы развития экономики выделяет также правовые, моральные, этнические, духовные и другие факторы, рассматриваемые в историческом аспекте.

В основе категориального аппарата институционалистской концепции лежит понятие «институт», причем к институтам относят самые разнообразныe понятия, такие, как собственность, государство, семья, профсоюзы, религия, нравы и т. п. [1]. Таким образом, институт в данной концепции рассматривается в качестве первичного элемента движущей силы общества в экономике и вне ее. Иначе говоря, инсти-

туционализм в ретроспективном плане – одна из первых экономических теорий, по существу вышедших за пределы исключительно производственных отношений и где стали учитываться, причем не вне, а внутри этой теории также и иные формы общественных отношений – правовые, социальные, экологические, этнические и пр.

Развитие институтов происходило в течение длительного периода времени, т.е. это был длительный процесс, который включал их создание, отбор и формирование эффективной системы институтов. В последнее время все чаще говорят о выращивании институтов. В значительной мере это определило то обстоятельство, что в рамках институциональной теории за вековой период ее развития сформировалось несколько различных и вполне самостоятельных, целостных концепций. Среди такого рода концепций можно выделить следующие: новая институциональная экономика, неинституциональная экономика, эволюционная экономика и ряд других. Так, в рамках первого из перечисленных научных направлений изучается институциональная структура государства, реальные институты – организации и хозяйственные системы.

Неоинституциональная экономика изучает влияние отношений и прав собственности на развитие социально-экономических систем, осуществляет анализ транзакционных издержек, исследует экономические аспекты заключения разнообразных контрактов. Эволюционная экономика изучает взаимосвязь между технологическими и социально-экономическими процессами, рассматривает вопросы разработки оптимальной стратегии поведения фирмы.

На наш взгляд, в настоящее время необходимо рассмотреть вопрос о целесообразности формирования еще одного научного направления в рамках институциональной теории – направления, названного нами «патоинституционализм». В рамках этой научной концепции планируется сконцентрировать внимание на изучении патологических процессов в институциональной системе и в самих институтах (которые по аналогии можно назвать патоинститутами). Использование данного названия объясняется тем, что термин «патологический процесс» образован от греческого «патос», что означает болезнь [3]. Учитывая, что в последнее время на разных уровнях общественной иерархии участились всевозможные кризисы, которые весьма болезненно переживаются населением, представляется, что развитие патоинституционализма является весьма актуальным.

Действительно, только за последние десятилетия случился кризис мировой социалистической системы, в том числе кризис советской системы и советской экономики, когда спад производства ВВП соста-

вил половину к докризисному уровню (достаточно вспомнить, что кризис советской экономики 80–90-х годов XX века сравнивали по степени разрушения с Великой депрессией 1929–1933 годов). К тому же, здесь и всевозможные кризисы на азиатских рынках, августовский дефолт 1998 г., мировой кризис 2008–2009 годов. К тому же, усилились всевозможные диспропорции как в мировой экономике, так и в национальной экономике различных стран. Значительно усилилось проявление диспропорциональности и в разных составляющих национальной экономики: на отраслевом и региональном уровнях, а также на уровне отдельных предприятий и фирм.

Очевидно, что усиление кризисов и диспропорций связано также и с институциональным фактором, причем как на уровне отдельных институтов, так и с функционированием институциональной системы в целом. Поэтому одним из важнейших аспектов развития патоинституционализма как нового научного направления должно стать изучение взаимосвязи между усилением кризисных проявлений и диспропорциональности, возникающих в социально-экономических системах на разных уровнях управленческой иерархии, с одной стороны, и институциональным фактором, институциональным направлением, с другой стороны.

Еще одним очень важным аспектом патоинституционализма может стать изучение различных видов и типов патологий в самой институциональной системе, в том числе во всевозможных институтах. В этой связи крайне важной проблемой может стать определение критериев и количественных показателей, на основе которых нормальный институт отличается от патоинститута. Такого рода проблема актуальна и для институциональной системы в целом (т.е. для определения нормальной и патологической институциональной системы в целом). Очевидно также, что патоинституционализм будет связан с другими, уже сложившимися направлениями и концепциями институциональной теории.

Так, один из основоположников институциональной теории Т. Веблен, которого нередко за образ своих мыслей также называли американским Марксом, в вышедшей еще в 1899г. книге «Теория праздного класса» критиковал паразитический образ жизни занятых только финансовой деятельностью рантье-владельцев особой, абсентеистской формы частной собственности [2]. Этим самым он по существу противопоставлял эту, если так можно выразиться, праздную часть бизнесменов остальным (нормальным) предпринимателям, реально зарабатывающим свой предпринимательский доход. Иначе говоря, по существу у Т. Веблена абсентеистская форма собственности и

ее владельцы рассматриваются как некая патология, которая, в отличие от обычных предпринимателей, мешает эффективному развитию экономики, в том числе эффективному развитию научно-технического прогресса.

Справедливость сказанного можно видеть на примере современной российской действительности, когда многие олигархи, сколотившие огромные состояния за короткий срок за счет использования природных ресурсов, по – существу являющимися народным достоянием России и поэтому им самим не принадлежащими, используют значительную часть полученных доходов не на развитие производства, а на удовлетворение собственных прихотей (в этой связи достаточно вспомнить нефтяного олигарха М. Абрамовича, который потратил около 2,5 млрд. долларов на строительство собственной яхты, причем построена она была не в России, а за рубежом). Тот факт, что многие российские бизнесмены в условиях, когда физический и моральный износ основных фондов во многих отраслях приближается к 100%, значительную часть своих доходов тратят на непроизводительное, непроизводительное потребление и нередко делают это за рубежом, также свидетельствует о ненормальности, патологичности современной российской институциональной системы, в том числе, некоторых государственных структур, являющихся ее важнейшими атрибутами. Это обстоятельство также самым серьезным и самым негативным образом сказывается на социально-экономической эффективности модернизации и вообще эффективности НТП в России. Иначе говоря, абсентеистская форма собственности – один из важнейших тормозов модернизации и технического перевооружения российской экономики.

Следует добавить, что такого рода поведение многих российских бизнесменов отнюдь не уникально – подобным образом ведет себя компрадорская буржуазия во многих странах третьего мира, тем самым, по существу, обогащая развитые страны за счет развивающихся. Но этот факт является лишь слабым утешением, т. к. вывоз за рубеж значительной части доходов, полученных от эксплуатации природных ресурсов страны, грозит национальной безопасности России и противоречит ее национальным интересам.

В этой связи целесообразно привести противоположный пример – Норвегию. В начале XX века Норвегия была одной из самых бедных стран Европы, а сейчас, спустя сто лет, наоборот, является одной из самых богатых стран с очень высоким уровнем жизни. В значительной степени связано это с эффективным использованием доходов от добычи нефти на шельфе океана, чем данная страна давно уже занимается. Эти доходы идут в государственный фонд, причем значительная их

часть в настоящее время не тратится, а остается для использования будущими поколениями. Очевидно, что норвежские государственные структуры, занимающиеся всеми этими проблемами, следует признать, в отличие от их российских аналогов, не только нормальными, но и весьма эффективными.

1. Институциональные проблемы эффективного государства / под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуриева. Донецк: Донецкий национальный технический университет, 2011. – 292 с.

2. Ядгаров Я.С. История экономических учений: Учебник. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 480 с.

3. Павлов К.В. Патологические процессы в экономике. – М.: Магистр, 2009. – 461 с.

Є.М. Палига,

доктор економічних наук, професор

А.М. Штангрет,

доктор економічних наук, доцент

ПРІОРИТЕТНІСТЬ ТА ЗАВДАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОТОЧНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Результатами трансформаційних процесів, які мали місце в економіці України, стали децентралізація виробництва і зростання кількості суб'єктів господарської діяльності. Водночас сучасний досвід розвинутих країн світу вказує на ефективність функціонування насамперед висококонцентрованих виробництв, потужних корпоративних структур. Саме великі корпорації як фундамент для ефективного функціонування виробничого, технологічного і трудового потенціалу є основними суб'єктами, які у короткі строки здатні акумулювати значні обсяги фінансового та інтелектуального капіталу для реалізації комерційно обґрунтованих інноваційних проєктів, а відтак визначають напрямок розвитку національної економічної системи та забезпечують її конкурентоспроможну позицію у світовому економічному просторі.

Поруч із пріоритетністю розвитку корпоративних структур в Україні виникла і надскладна проблема забезпечення безпеки їх функціонування, яку можна вирішити виключно через формування методологічного забезпечення реалізації корпоративної безпеки.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблеми функціонування корпоративного сектора в Україні займаються такі вітчизняні науковці як О. Барановський, З. Варналій, І. Владімірова, Л. Довгань, В. Євтушевський, І. Зайцев, В. Поляков, Г. Простаков, С. Румянцев, Л. Савчук, І. Тунік, та ін. Незважаючи на високий науковий професіоналізм згаданих вчених, частково поза увагою залишається проблема гарантування корпоративної безпеки.

Метою дослідження є обґрунтування важливості та окреслення пріоритетних напрямків формування методологічних засад гарантування корпоративної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Корпоративний сектор в країнах з розвинутою ринковою економікою є рушійною силою сталого економічного та соціального розвитку. Важливо, що приблизно три чверті промислового потенціалу України функціонує у вигляді акціонерної форми власності.

Сьогодні корпоративний сектор економіки в Україні розвивається та діє в умовах значної кількості дестабілізуючих факторів, реалізація яких стосовно певного підприємства спричиняє: не повернення коштів, витік конфіденційної інформації, крадіжки та зловживання, фізичний та психологічний тиск на керівництво підприємства, втрату ринків збуту, погіршення фінансового становища та зрештою і банкрутство. Виникнення таких проблем у діяльності вітчизняних підприємств та неможливість ефективно протистояти їх наслідкам, пов'язано із зниженням рівня безпеки на мікрорівні, що і обумовлює необхідність теоретичного обґрунтування та розроблення відповідних практичних рекомендацій.

На сучасному етапі розвитку економіки ефективність здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства суттєво залежить від оптимальності побудови системи безпеки бізнесу, яка повинна забезпечувати захист його інтересів від негативного впливу дестабілізуючих факторів, джерелом виникнення яких є зовнішнє та внутрішнє середовища. На жаль, для більшості вітчизняних підприємств сьогодні поняття економічної безпеки обмежується тільки договором з охоронною фірмою та паралельним використанням електронних та технічних засобів захисту конфіденційної інформації. При цьому керівники підприємств у більшості не усвідомлюють, що це лише поодинокі елементи системи безпеки підприємства, які дозволяють лише частково, але не комплексно, підійти до вирішення проблеми гарантування безпеки бізнесу.

На теоретичному рівні доведено, що головною метою системи безпеки будь-якого підприємства є забезпечення необхідного для ста-

лого розвитку рівня безпеки через виявлення та ідентифікацію загроз, створення системи комплексного захисту, запобігання і ліквідація негативних наслідків, що можливо здійснити перш за все через реалізацію профілактичних заходів на основі збору своєчасної і достовірної інформації про зовнішнє і внутрішнє середовище, проведення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, аналізу отриманої інформації і на цій основі – визначення основних напрямів, розроблення та реалізації адекватних рішень.

На нашу точку зору, доцільно підкреслити, що гарантування корпоративної безпеки має ряд важливих особливостей, які вмотивовані перш за все саме специфікою створення та функціонування корпоративних структур. Пріоритетним для корпоративної безпеки є здійснення захисту майнових інтересів власників бізнесу, забезпечення контролю власників над підприємством, своєчасне запобігання конфліктів між співвласниками, створення та реалізація дієвих механізмів захисту у випадку порушень прав власника бізнесу іншими особами. Забезпечення даного аспекту корпоративної безпеки є актуальним для всіх видів товариств, однак найбільшу актуальність вони мають для акціонерних.

Необхідно взяти до уваги і те, що структура власності типового українського акціонерного товариства характеризується концентрацією капіталу в кількох варіантах через наявність:

- великого акціонера, який володіє контрольним пакетом акцій;
- одного або кількох акціонерів зі значними пакетами;
- великої кількості дрібних акціонерів.

При такій структурі власності корпоративна безпека повинна передбачати [1; 3–4]: по-перше, гарантування законних прав та інтересів акціонерів (особливо міноритаріїв); по-друге, забезпечення рівноваги впливу між учасниками корпоративних відносин; по-третє, підвищення прозорості корпоративного управління; по-четверте, запровадження та дотримання правил раціонального менеджменту та належного контролю.

В наслідок складності одномоментного розгляду усіх пріоритетних завдань корпоративної безпеки, в подальшому розглянемо лише її окремі аспекти.

Оскільки основною метою діяльності товариства є максимізація добробуту акціонерів у вигляді зростання ринкової вартості акцій товариства, отримання акціонерами дивідендів, то забезпечення реалізації інтересів акціонерів є одним з найважливіших завдань корпоративної безпеки. Саме в контексті цього потрібно визначити, що сьогодні в Україні існує реальна загроза обмеження прав міноритарних акціоне-

рів через низьку правову свідомість, необізнаність та невисокий рівень корпоративної культури. Наслідками реалізації цих загроз стають порушення прав і законних інтересів акціонерів у процесі діяльності акціонерних товариств, серед яких найбільш поширеними є [1; 3–4]: обмежений доступ акціонерів до повної та достовірної інформації про фінансово-господарський стан товариства й результати його діяльності; недотримання термінів подання та оприлюднення інформації про скликання загальних зборів; неналежна участь дрібних акціонерів у формуванні порядку денного проведення загальних зборів; обмежений доступ до участі у прийнятті рішень про відчуження майна товариства та контролі угод на значні суми; порушення права на отримання частини прибутку акціонерного товариства у розмірі, пропорційному належній акціонерів кількості акцій (у вигляді дивідендів).

Саме такі наслідки нерационального корпоративного управління на підприємстві підвищують імовірність появи корпоративних конфліктів і породжують розбалансованість у злагодженому процесі управління товариством, створюючи реальну загрозу його існуванню. Звідси, як зазначалось вище, одним із завдань корпоративної безпеки є розроблення та реалізації превентивних заходів, які б унеможливили реалізацію загроз, які можуть спровокувати виникнення відповідних корпоративних конфліктів.

У вітчизняних моделях корпоративного управління вищим органом є загальні збори акціонерів, які мають право вирішувати практично всі питання діяльності акціонерного товариства, що включені до порядку денного. Окрім цього, можуть створюватися Спостережна рада, яка здійснює загальний контроль за діяльністю правління акціонерного товариства та Ревізійна комісія акціонерного товариства, головна функція якої полягає у здійсненні контролю за фінансово-господарською діяльністю акціонерного товариства [2]. Органом, який керує механізмом виробництва в акціонерному товаристві, є Правління, яке вирішує всі питання господарської діяльності товариства, окрім тих, які належать до виняткової компетенції загальних зборів акціонерів та Спостережної ради. Одночасне функціонування кількох органів, які наділені широким колом повноважень, поруч із необхідністю задоволення інтересів власника, тобто акціонерів, може стати джерелом виникнення конфліктів, тобто загрозою для ефективного функціонування корпоративної структури, а відтак є об'єктом корпоративної безпеки.

Поза нашою увагою залишилися ще ряд важливих завдань в діяльності системи корпоративної безпеки, зокрема протидія рейдерським атакам, які в наслідок масштабів здійснення стали загрозою в загальному для національної безпеки. Водночас зазначене доводить необхідність здійс-

нення більш активних наукових досліджень стосовно формування методологічних підходів до управління корпоративною безпекою.

Висновки. В проведеному дослідженні, було визначено, що корпоративна безпека – це безпека бізнесу, пріоритетним для якої є забезпечення захисту майнових інтересів власників бізнесу, в т.ч. дрібних акціонерів, своєчасне запобігання конфліктам між співвласниками, формування механізмів захисту у випадку порушення прав власника бізнесу іншими особами.

1. Євтушевський В.А. Корпоративне управління: підруч. / В.А. Євтушевський. – К.: Знання, 2006. – 406 с.

2. Закон України «Про акціонерні товариства» (від 06.07.2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

3. Палига Є.М. Проблеми економічної безпеки корпоративного сектору економіки України / Є.М. Палига // Наук. вісник Волинського нац. ун-ту ім. Л. Українки. – 2009. – №3. – С. 323–327.

4. Палига Є.М. Проблеми та пріоритети корпоративного управління економічною безпекою підприємств видавничо-поліграфічної галузі України / Є.М. Палига, А. М. Штангрет // Регіональна економіка. – 2009. – №1. – С. 138–147.

Н.М. Парасюк,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОПОЗИЦІЯ ХАБАРА: ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

В науці кримінального права неодноразово висловлювалася думка про те, що стадією вчинення злочину є також виявлення наміру (так званий голий умисел) [1, с. 502–507]. Противники такого підходу категорично заперечують проти самостійного виділення цієї стадії (стадій), вказуючи, як правило, на те, що виявлення думки, настрою, наміру вчинити злочин, навіть якщо вони виявились у формі різного роду висловлювань і стали відомі стороннім особам, самі по собі не тягнуть кримінальної відповідальності, оскільки не розглядаються як вияв зовнішньої поведінки людини [2, с. 62].

Під виявленням наміру розуміють, виражений на зовні задум вчинити злочин. Н.Ф. Кузнецова розглядає формування умислу як

основу для розвитку етапів, які проходить злочин від початку до кінця [3, с. 39–40]. Висловлений (усно або письмово) намір не може свідчити про початок реалізації злочинного задуму. Цей внутрішній психічний стан не проявляється у поведінці особи, і перебуває поза кримінально-правовим регулюванням. В цьому випадку відсутній головний елемент, з яким пов'язується настання кримінальної відповідальності, – здійснення будь-якого суспільно небезпечного діяння, спрямованого на фактичне вчинення злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Виявлення умислу не створює небезпеки заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам. Саме тому такий вид поведінки особи знаходиться поза сферою кримінально-правового регулювання.

В.К. Гришук хоча й відносить формування, виникнення умислу та виявлення умислу на вчинення злочину (голий умисел) до стадій вчинення злочину, однак зазначає, що такі стадії діяльності суб'єкта не мають кримінально-правового значення [4, с. 306]. Відтак виявлення умислу не може вважатися однією із стадій вчинення злочину.

Питання про кримінально-правову оцінку виявлення наміру на вчинення злочину знову активно обговорюється на сторінках наукової літератури у зв'язку із криміналізацією пропозиції незаконної вигоди та хабара. З активною критикою такої законодавчої новели виступає В.А. Мисливий, який висловлюється про недоцільність криміналізації такого діяння, як пропозиція хабара, адже існування зазначеного складу злочину, на думку вченого, не лише не буде сприяти викоріненню хабарництва, а й, навпаки, може створити небезпечний прецедент законодавчого закріплення караності виявлення умислу [5]. З іншого боку, на думку В.М. Бурдіна «виділення в ч. 1 ст. 369 КК України пропозиції хабара в самостійне злочинне діяння можна розглядати одночасно і як криміналізацію (в частині готування до давання хабара), і як диференціацію кримінальної відповідальності (в частині замаху на підбурювання до отримання хабара)» [6, с. 248]. Для аргументації своєї позиції вчений дещо ширше тлумачить кримінально-правове значення пропозиції хабара. Загалом суть пропозиції хабара зводиться до повідомлення про наявність можливості і бажання надати його службовій особі. Натомість В.М. Бурдін слушно, як видається, зауважує, що «пропозиція – це не просто «думки вголос» без конкретного адресата. Пропозиція – це адресована до конкретної особи чи групи осіб інформація, яка спонукає до певної поведінки, бажаної для особи, яка робить таку пропозицію» [6, с. 245].

Доводиться констатувати, що ситуація справді неординарна, зважаючи на вироблені наукою кримінального права постулати щодо проблеми виявлення наміру на вчинення злочину. Однак, наявну у кримінальному законі України норму про пропозицію хабара можна розглянути у площині доцільності визнання такої поведінки злочинною. Як зазначає О.О. Дудоров, одним із вагомих аргументів на користь такого рішення є вимоги міжнародних нормативно-правових актів, які вимагали від України криміналізувати пропозицію хабара, зокрема, ст.ст. 15, 16, 21 Конвенції ООН проти корупції і ст.ст. 2, 7 Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією [7, с. 429–430]. В даному випадку суспільна небезпека пропозиції хабара полягає у тому, що висловлення повідомлення про бажання дати хабар спрямовано до особи, яка наділена державою особливим статусом приймати певні рішення, результатом яких є можливість отримання певних благ, пільг, переваг чи навпаки звільнення від обов'язків. Такі ознаки повною мірою усвідомлює суб'єкт пропозиції хабара, більше того звертається він не до будь-якої службової особи, а лише до тієї, від якої залежатиме отримання бажаного результату. Вважаємо, що пропозиція хабара не обмежується лише одним внутрішнім (психічним) процесом розвитку вольової діяльності особи, оскільки потребує подальшої реалізації при висловлюванні конкретної пропозиції. Цілком ймовірно, що такий пропозиції може передувати отримання попередньої інформації про службу особу, погодження зустрічі, визначення місця і часу її проведення тощо. Своєю поведінкою, яка виразилася у висловленні пропозиції хабара, особа нехтує встановленим законом порядком здійснення посадовими та службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності своїх повноважень, тим самим посягаючи на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. З огляду на наведені положення вважаємо, що кримінально-правова оцінка пропозиції хабара має визначатися межами окремого самостійного складу злочину, а не стадії розвитку злочинного діяння.

1. Пионтковский А.А. Учение о преступление по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 502–507.

2. Уголовный кодекс Украинской ССР: науч.-практ. comment. / [Н.Ф. Антонов, М.И. Бажанов, Ф.Г. Бурчак и др.]. – К.: Политиздат Украины, 1987. – С. 62.

3. Кузнецова Н.Ф. Ответственность за приготовление и покушение по советскому уголовному праву / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1958. – С. 39–40.

4. Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 306.

5. Мисливий А.В. Пропозиція хабара: злочин чи виявлення умислу? / А.В.Мисливий // Юридичний вісник України. – 2010. – № 1–2.

6. Бурдін В.М. Пропозиція хабара: диференціація кримінальної відповідальності чи криміналізація наміру? / В.М. Бурдін // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – №4. – С. 248.

7. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред .А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К.: Істина, 2011. – С. 429–430.

О.І. Пацула,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Забезпечення ефективності та стабільності діяльності будь-якого суб'єкта економіки є актуальним завданням системи управління ним на всіх етапах його розвитку. Гостро постає дана проблема і у сучасних нестабільних та висококонкурентних умовах, коли дані офіційної статистики України свідчать про частку збиткових підприємств за січень-вересень 2012 року на рівні 41,2% [1]. Такий показник свідчить про те, що кризові ситуації в діяльності підприємств та порушення його фінансової безпеки сьогодні є звичним явищем. При цьому, головною проблемою при побудові системи фінансової безпеки суб'єктів господарювання є не стільки відсутність напрацьованих методик, скільки недостатній рівень її систематизації та неадаптованість до особливостей економіки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням оцінки фінансового стану та фінансової безпеки підприємств присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: А.О. Єпіфанов [2], Л.О. Лігоненко [3], О.О. Терещенко [4], А.Д. Шеремет [5] та багато ін. Дані дослідження спрямовані, в основному, на розробку різних методик та моделей оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання.

Метою дослідження є оцінка основних методичних підходів до визначення фінансового стану підприємств в контексті забезпечення їх фінансової безпеки.

Виклад основних положень дослідження. Фінансова безпека являє собою такий стан підприємства, що:

- 1) дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді;
- 2) задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення підприємства;
- 3) забезпечує достатню фінансову незалежність підприємства;
- 4) здатна протистояти існуючим і виникаючим небезпекам, що прагнуть завдати шкоди підприємству або змінити всупереч бажанню структуру капіталу, або примусово ліквідувати підприємство;
- 5) забезпечує достатню гнучкість при прийнятті фінансових рішень;
- 6) захищає інтереси власників підприємства [2].

З наведеного визначення фінансової безпеки робимо висновок про те, що перші три характеристики пов'язані з фінансовим станом, тому оцінюючи рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання в першу чергу необхідно оцінити його фінансовий стан. Як було сказано вище, недостатній рівень систематизації існуючих методик оцінки фінансового стану та їх неадаптованість до особливостей економіки України вносить певні труднощі в обрані єдиного, найбільш оптимального підходу, до вирішення цього завдання. Певною мірою вирішує дану проблему розроблення Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затвердженими Наказом Мінекономіки № 14 від 19.01.2006 р. [6].

Даними Методичними рекомендаціями пропонується застосування горизонтального, вертикального, факторного, порівняльного та коефіцієнтного аналізу як за абсолютними, так і за відносними показниками. До основних аспектів, що відстежують в процесі оцінки фінансового стану відносять: показники оцінки стану основних засобів, показники оцінки ліквідності (платоспроможності), показники оцінки фінансового стійкості та показники оцінки рентабельності. Однак, треба сказати, що дана методика має ряд недоліків, головним з яких є надзвичайно велика кількість показників, що необхідно дослідити. При цьому, дійти якогось однозначного висновку про фінансовий стан підприємства, на їх основі, є досить складно, оскільки одні показники відповідають нормативним значенням і вказують на стійкий фінансовий стан і позитивний розвиток підприємства, інші – навпаки, свідчать про неплатоспроможність підприємства та негативний його розвиток.

Усунути ці недоліки могло б використання елементів дискримінантного аналізу, досвід якого вже накопичився у світовій практиці. Даний аналіз дає змогу побудувати так звані дискримінантні моделі

оцінки фінансового стану підприємств, зміст яких полягає в тому, що за допомогою математико-статистичних моделей будується функція та розраховується інтегральний показник, на підставі якого можна з достатньою імовірністю передбачити банкрутство суб'єкта господарювання. Дискримінантний аналіз базується на емпіричних дослідженнях фінансових показників великої кількості підприємств, одні з яких збанкрутували, а інші – успішно продовжують свою діяльність. При цьому добирається ряд показників (коефіцієнтів), для кожного з яких визначається питома вага в так званій «дискримінантній функції». Як і граничне значення вибраних показників, вагомість може коригуватися. Вона залежить від галузі, до якої належить підприємство, загальної економічної та політичної ситуації в країні, рівня інфляції та інших факторів. Залежно від величини інтегрального показника робиться висновок про належність об'єкта до групи підприємств-потенційних банкрутів, чи до групи таких, що успішно функціонують.

У теорії та практиці здебільшого розрізняють однофакторний та багатфакторний дискримінантний аналіз. Основу однофакторного (одновимірної) дискримінантного аналізу становить дослідження окремих показників. Загальний висновок про рівень фінансового стану підприємства робиться на підставі аналізу відповідності кожного з показників, включених у спеціально підібрану систему, їх граничним значенням. Головна суперечність однофакторного дискримінантного аналізу полягає в тому, що значення одних показників можуть свідчити про позитивний розвиток підприємства, а інших – про незадовільний. Це унеможливає об'єктивну оцінку фінансового стану.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є застосування багатфакторного аналізу, метою якого є виведення та інтерпретація значення однієї залежної змінної за допомогою значення багатьох незалежних змінних.

Серед найвідоміших однофакторних моделей оцінки фінансового стану слід виділити моделі Бівера, Вайбеля та Пратта. Щодо багатфакторних моделей, то найпоширеніші методи оцінки фінансового стану та ймовірності банкрутства запропонував ще у 1968 році відомий західний економіст Ерік Альтман. Крім індексу Альтмана у зарубіжних країнах використовуються моделі Конана і Гольдера, Дж.Фулмера, Спрінгейта, Беєрмана, Тішоу і Таффлера.

Проте, всі ці моделі непридатні для вітчизняних умов господарювання, оскільки їх розроблено з використанням вибірових сукупностей підприємств інших країн, які функціонують в принципово інших економічних середовищах, а тому враховані критерії істотно відрізняються від наших. На сьогодні, єдиною дискримінантною моделлю інтегральної оцінки фінансового стану підприємств, що розроблена з

урахуванням особливостей діяльності вітчизняних підприємств є модель О.О.Терещенко, яка існує у двох варіантах. У першому варіанті розглядається універсальний показник, що включає 6 параметрів і ґрунтується на основі даних 850 підприємств різних галузей. Друга модель враховує галузеві особливості підприємств та містить 10 показників. Основним недоліком даної моделі є широкий діапазон невизначеності в оцінках фінансового стану та вибірковий підхід до формування системи показників, що носить суб'єктивний характер.

Висновки. Таким чином, незважаючи на широке різноманіття зарубіжних методик оцінювання фінансового стану суб'єктів господарювання, застосування їх у вітчизняній практиці є малоефективним. Разом з тим, методики, розроблені українськими науковцями, потребують уніфікації та зменшення кількості показників, що аналізуються.

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

2. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: Монографія / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.

3. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія / Л.О. Лігоненко. – К.: КНТЕУ, 2004. – 580 с.

4. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: Монографія / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2008. – 272 с.

5. Шеремет А.Д. Методика фінансового аналізу діяльності комерс. орг. / А.Д. Шеремет. – М.: Економіка, 2008. – 371 с.

6. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджені Наказом Міністерства економіки № 14 від 19.01.2006 р.

С.Г. Петров,
аспірант
(Національна академія
Служби безпеки України)

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

Постановка проблеми. Сталий розвиток економіки держави і її безпека є взаємозалежними поняттями. Стабільному розвитку України загрожують внутрішні й зовнішні загрози, наприклад світова фінансо-

ва криза. На сьогодні економіка України значною мірою страждає від високого рівня тінізації економіки, відсутності платоспроможного попиту та інноваційної спрямованості економіки, зниження інтересу з боку іноземних інвесторів тощо. Банківська система як «судинний» елемент вітчизняної економіки спроможна як продукувати нові виклики і загрози, так і нівелювати їх негативний вплив на економічну безпеку держави.

Ситуація з банківською системою, яка склалася на Кіпрі, свідчить про неабияку важливість своєчасного виявлення і нейтралізації на загальнодержавному рівні загроз економічній безпеці держави у банківському секторі.

У таких умовах першорядним є завдання забезпечення економічної безпеки держави як складової національної безпеки. Без забезпечення економічної безпеки у банківському секторі не можуть бути вирішені проблеми, які виникають у зовнішній і сферах внутрішній державного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної безпеки держави досліджувалося багатьма науковцями. Предметом наукових пошуків виступають концептуальні, нормативно-правові та організаційно-управлінські питання економічної безпеки [1], теоретико-методичні основи економічної безпеки держави та її регіонів, система індикаторів оцінювання та методики розрахунку інтегрального критерію економічної безпеки, засади вдосконалення ефективності управління економічною безпекою [2] тощо.

Дослідники формують теоретичні та методологічні засади подолання сучасної кризи банківської системи України й її інститутів, пропонуючи підхід до організації ефективного антикризового управління на всіх рівнях банківської системи України [3], а також узагальнюючи світовий досвід впровадження заходів з запобігання банківським кризам, пропонують методику прогнозування кризових і передкризових ситуацій у банківському секторі України [4].

Мета цього дослідження – визначити загрози економічній безпеці держави у банківській системі, закріплені на загальнодержавному рівні.

Виклад основних положень. Стратегія національної безпеки України у новій редакції 2012 року вказує на глобальний вплив фінансово-економічної кризи на перспективи глобальної та національних економік. Криза виявила глибинні вади глобальної економічної моделі, сприяла усвідомленню необхідності системних змін світового економічного і соціального порядку [5]. При цьому кредитно-банківська сфера згадується у якості одного з об'єктів національної безпеки тіль-

ки у контексті забезпечення інформаційної безпеки, а саме безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем, що ... забезпечують потреби ... кредитно-банківської сфери економіки [5, п. 4.3.8.].

Більш ґрунтовно загрози економічній безпеці держави у банківській системі визначені у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері.

Національна безпека у фінансовій сфері включає в себе питання безпеки в банківській сфері, сфері валютного ринку та у сфері функціонування фондового ринку, що частково стосується діяльності банківських установ. Характерними ознаками національної безпеки у фінансовій сфері визначено збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави [6].

Загрозою безпеці у фінансовій сфері (як складовій економічної безпеки держави) є нарощення валового зовнішнього боргу, насамперед боргів банківського та інших секторів економіки, збільшення обсягів яких у докризовий період було зумовлене недооцінюванням позичальниками ризиків та високою вартістю кредитних ресурсів на внутрішньому ринку.

Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері безпосередньо передбачає безпеку у банківській сфері. Відзначається, що в умовах випереджувальних темпів розвитку банківського сектору в докризовий період відбувалося поступове накопичення дисбалансів внаслідок орієнтації банків на швидке отримання прибутків та збільшення частки такого сектору на ринку капіталу без проведення адекватної оцінки ризиків, що збільшило частку споживчих кредитів у балансах банків. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері пропонує шляхи уникнення кризових явищ у банківській сфері: проведення політики, спрямованої на стимулювання банківського сектору до спрямування кредитних коштів насамперед на розвиток реального сектору економіки за визначеними Програмою економічних реформ пріоритетними напрямками, удосконалення механізму здійснення нагляду за банківським сектором та посилення ризик-менеджменту в банках.

Однією із загроз стабільності та безпеці економічній безпеці держави у банківській системі визначається залежність банківського сектору від зовнішніх джерел запозичень, що у перспективі може призвести до повторного розвитку кризових явищ в економіці, зокрема в банківському секторі. Для мінімізації ризику державна політика має бути спрямована на здійснення заходів, які сприятимуть формуванню власної ресурсної бази та переорієнтації банківської системи на внут-

рішні ринки фінансових ресурсів. Такий підхід забезпечить вирішення питання задоволення попиту реального сектору економіки на кредитні ресурси.

Ще однією загрозою економічній безпеці держави визнано недостатній захист прав кредиторів та інвесторів, внаслідок чого існує висока ймовірність виникнення ризику неповернення коштів несумлінними позичальниками, а отже, зростання рівня проблемних позик у банківській системі. Незважаючи на те, що банки активно використовують різні методи повернення проблемних кредитів, ураховуючи сукупність різних чинників, що визначають можливість і ефективність їх застосування, а також можливість позичальника надалі розраховуватися перед банком за простроченою заборгованістю, якість кредитного портфеля значної кількості банків в Україні залишається незадовільною.

Пов'язаною з попередньою є загроза неефективного здійснення заходів щодо попередження кредитних ризиків банків. Для мінімізації зазначених ризиків пропонується запровадити удосконалені підходи до проведення оцінки кредитних ризиків банків, створити умови для підвищення якості кредитного аналізу платоспроможності позичальників і забезпеченості кредитів.

Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, з досвіду інших держав, містить потенційну загрозу, пов'язану з стрімким розвитком пропозицій ринків фінансових послуг в умовах недостатнього рівня забезпечення захисту прав споживачів, що може призвести до недовіри до таких ринків і, як наслідок, зниження попиту на запропоновані ними послуги. Адже розвиток і розширення спектра фінансових послуг створюють умови для активного залучення до ринків таких послуг споживачів, які зазвичай не мають достатньої інформації та необхідних знань про особливості та споживчі характеристики фінансових послуг. У процесі вибору послуги зазначені споживачі не завжди можуть оцінити рівень ризиків і можливі наслідки набуття додаткових фінансових зобов'язань та порівняти умови їх надання, що пропонуються банківськими установами. Для мінімізації ризиків, що можуть виникнути внаслідок недостатньої поінформованості та недостатнього рівня необхідних знань про особливості та споживчі характеристики фінансових послуг, пропонується здійснюватися заходи щодо підвищення рівня фінансової грамотності та обізнаності населення, які забезпечуватимуть соціальну та фінансову стабільність у суспільстві, сприятимуть посиленню довіри населення до фінансової системи країни [6].

Висновки. Таким чином, основними загрозами економічній безпеці держави у банківській системі на сьогодні концептуальними

документами визнаються: нарошення боргів банківського сектору економіки, залежність банківської системи від зовнішніх джерел запозичень, недостатній захист прав кредиторів та інвесторів, неефективне здійснення заходів щодо попередження кредитних ризиків банків, недостатня поінформованість і рівень знань споживачів про особливості фінансових послуг, загрози інформаційно-телекомунікаційним системам, що функціонують у кредитно-банківській системі.

1. Покотиленко Р.В. Механізм формування та забезпечення економічної безпеки: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Р.В. Покотиленко ; НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2003. – 20 с.

2. Дімітрієва С.Д. Формування системи економічної безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / С.Д. Дімітрієва ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.

3. Петик Л.О. Банківські кризи та методи їх подолання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Л.О. Петик ; Львів. держ. фін. акад. – Л., 2011. – 20 с.

4. Хвалінський С.О. Антикризова політика банківського сектору країн Центральної та Східної Європи: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / С.О. Хвалінський ; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2010. – 20 с.

5. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» у редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 45. – Ст. 1749.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 2533.

Я.С. Піцур,

*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту*

М.Й. Штангрет,

*кандидат юридичних наук, доцент,
декан економічного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК НАУКОВОЇ СИСТЕМИ

Сучасний динамічний розвиток наукових знань характеризується двома діалектично протилежними тенденціями: інтеграційною

(шляхом синтезування споріднених наук) та диференційною (через відокремлення, відпочкування окремих самостійних наук). Такими науково-дослідницькими трендами характеризуються формування і розвиток такої новітньої наукової системи як економічна безпека, наповнення теоретичного змісту якої розкривається через включення у її у категоріальний апарат понять, які: *по-перше*, стосуються розкриття теоретичного змісту проблем безпеки життєдіяльності і, *по-друге*, основних методологічних положень економічної теорії. Саме безпека життєдіяльності та економічна теорія як наукові системи виступають у якості методологічного підґрунтя дослідження теоретичних проблем економічної безпеки. Звідси випливає, що як наука, економічна безпека є своєрідним теоретичним перетином, специфічним синтезом двох підсистем, множин – економіки і безпеки. А отже, *об'єктом* цієї науки є економічне життя, економічні відносини, тоді як її *предметом* є вивчення умов, закономірностей формування механізмів їх убезпечення, тобто забезпечення їх життєдіяльності, життєспроможності.

Враховуючи той факт, що сам термін «економічна безпека» вперше був вжитий Г. Пастернак-Таранушенком [1, с. 23], сама ж вітчизняна наука за останні два десятиріччя стрімко розвивалась: з'явився ряд фундаментальних наукових досліджень з проблематики економічної безпеки (З.С. Варналій, О.С. Власюк, О.І. Дідченко, З.Б. Живко, Т.Т. Ковальчук, Я.М. Кріль, Є.І. Овчаренко, В.О. Ткач, В.І. Франчук, О.М. Чечель та ін.) [2, с. 2], відкрились наукові спеціальності по захисту дисертацій, появились спеціальності у вищих навчальних закладах із підготовки фахівців у різних напрямках економічної безпеки, підготована значна кількість навчально методичних матеріалів, у т.ч. підручників, посібників із конкретних навчальних дисциплін, предметом яких є вивчення питань економічної безпеки держави, підприємства регіону, соціальної, культурологічної чи екологічної безпеки.

Проте, незаперечним є і той факт, що розкриття змісту науки «економічна безпека» не завжди є логічно вмотивованим, її понятійно-категоріальний апарат не є структуризованим, відсутнє також як теоретико-методологічне обґрунтування вихідної категорії, початку науки, так і визначення основних принципів її побудови як теоретичної системи. Зрозуміло, що така «системна інвентаризація» науки значно просуне її у подальшому динамічному розвитку, сприятиме більш інтенсивному впливу наукових положень на реальну практику зміцнення економічної безпеки на всіх рівнях та у галузях. Саме таким чином теоретичні положення науки «економічна безпека» посилять і вдосконалять як методологічну основу, так і організаційно-методичну базу

для таких відносно самостійних безпекових наук як фінансова, корпоративна, національна безпека, або ж управління, менеджмент економічної безпеки особи, регіону чи держави в цілому.

Логічна же структуризація наукової системи «економічна безпека» передбачає насамперед послідовне розкриття теоретичного змісту її основних понять, категорій, законів, принципів, положень. Вважаємо, що у якості наукової гіпотези, яка потребує більш глибокого методологічного обґрунтування, вихідною, початкуючою, першою категорією вищевказаної наукової системи може бути поняття «безпека життєдіяльності», оскільки у ньому сфокусовано теоретичне відображення змісту практично всіх її категорій.

Крім наукового пошуку «цеглинок», «атомів» економічної безпеки як теоретичної системи доцільно здійснювати її логічну побудову на таких методологічних засадах, яка передбачає:

по-перше, послідовне розкриття змісту основних теоретичних понять, методів, принципів, функцій положень, що розкривають її предмет;

по-друге, проведення аналізу та оцінки реальних механізмів функціонування практичних систем економічної безпеки на рівні таких суб'єктів як особа, підприємство, регіон, держава, враховуючи при цьому їх взаємодію з іншими підсистемами суспільних відносин – політичною, правовою, соціальною, культурною, економічною, тощо;

і по-третє, доцільно розкривати теоретичну проблематику економічної безпеки на основі врахування міжнародного досвіду, рівня і якості інформаційно-аналітичного та нормативно-правового забезпечення функціонування відповідних безпекових систем.

В цілому, зроблений теоретично-методологічний аналіз побудови наукової моделі економічної безпеки дозволяє безпосередньо переходити до вирішення такої актуальної і важливої наукової проблеми як систематизація категорій економічної безпеки, що значно підсилить і дозволить розглядати науку «економічна безпека» як єдину цілісну теоретичну систему.

1. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко; за ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.

2. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.

А.С. Політова,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри
кримінального права та кримінології
(Донецький юридичний інститут
МВС України)

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Постановка проблеми. В умовах, коли корупція набуває все більшого розмаху на території України, посилюється роль впровадження ефективного механізму протидії та попередження її. Одним із впливових чинників та фундаментом такого механізму є розуміння об'єкту протидії – корупції. Тенденція до усвідомлення факту, що корупція є багатоаспектним соціальним явищем, позитивно вплинула на заходи та кроки законодавця при розробці механізмів подолання корупції в Україні.

Аналіз останніх публікацій. Питанням протидії корупції присвячені наукові праці вітчизняних вчених: Л.І. Аркуші, Л.В. Багрій-Шахматова, А.В. Гайдука, О.О. Дульського, О.М. Джужі, О.Г. Кальмана, М.І. Камлика, М.І. Мельника, Є.В. Невмержицького, О.Я. Прохоренка, А.І. Редьки, О.В. Ткаченка, М.І. Хавронюка, а також праці закордонних науковців Б.В. Волженкіна, О. Гределанда, М.В. Костенікова, А.В. Куракіна, Р. Клітгарда, В. Мілера, С. Роуз-Екerman та ін.

Метою дослідження є деякі показники кримінологічної характеристики корупції в Україні та напрями щодо протидії.

Виклад основних положень. Протидія корупції неможлива без розуміння сутності цього явища. Для розуміння сутності та змісту корупції велике значення відіграє етимологічне походження слова «корупція». У науковій літературі існує кілька різноманітних варіантів походження цього терміну. Так, деякі вчені вважають, що цей термін походить від сполучення латинських слів «*correi*» (кілька учасників зобов'язальних відносин з приводу одного предмета) і «*rumpere*» (ламати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати). У результаті чого утворюється сукупний самостійний термін «*corruptere*», який передбачає діяльність кількох осіб, метою яких є «гальмування» належного ходу судового процесу або процесу управління справами суспільства. Інші науковці цей термін також поєднують з іншим латинським словом – «*corruptio*», яке тлумачиться як «підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб».

Аналіз точок зору вчених на визначення поняття «корупції» дозволяє нам відзначити, що у науковій літературі відсутнє єдина точки

зору щодо його розуміння. Визначення корупції, які пропонують вчені-дослідники зводиться до таких основних підходів щодо його розуміння:

1) корупція розуміється як підкуп-продажність державних службовців;

2) корупція розглядається як зловживання владою або посадовим положенням, здійснене в яких-небудь особистих інтересах;

3) під корупцією розуміється використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб;

4) корупція розглядається як елемент (ознака) організованої злочинності [1].

Проте у Законі України від 07.04.2011 «Про засади запобігання і протидії корупції», корупція – це використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка (пропозиція) чи надання неправомірної вигоди такій особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [2].

Але якщо говорити про корупцію взагалі, то її витoki знаходяться в людських негативах, які породжують намагання встановити особливу систему зв'язків та відносин з метою отримання і розподілу незаконних прибутків. Для цього використовуються як прогалини в законодавстві, що провокують стихійну появу нормативно нерегламентованих додаткових видів діяльності, так і прямі порушення існуючих норм і правил. Така система складається незалежно від ступеня розвитку суспільства і економічних стосунків. З точки зору інтересів суспільства питання полягає лише в масштабах цього явища.

Проведені соціологічні дослідження 2007, 2008, 2009 та 2011 років про стан корупції в Україні, зокрема окремих видів корупції показує, що вимагання хабарів повернулось до рівня 2007 року (25,8% у 2011 році та 25,6% у 2007), попри те, що в 2009 році воно скоротилось до 22,1%. Добровільне пропонування хабара після скорочення з 13,1% у 2007 році до 9,9% у 2009 році тримається на тому ж рівні й досі – 10,0% у 2011 році. Використання особистих зв'язків невідчутно зросло – з 13,7% у 2009 році до 15,3% у 2011 році. Як і раніше, корупція проявляється в суспільстві нерівномірно – показники її рівня для одних владних функцій зростають, а для інших, навпаки, – скорочуються [3, с.5–6].

Як показують статистичні дані МВС України із січня до 20 листопада 2012 року правоохоронними органами виявлено майже 9,7 тис. злочинів у сфері службової діяльності, що на 40,5 % менше ніж у аналогічному періоді минулого року. Питома вага цих злочинів зменшилась і становила 2,2% [3,4%] від загальної кількості зареєстрованих злочинів. Із них кількість випадків зловживання владою або службовим становищем становила 1,8 тис., що на 57,5% менше ніж у минулому році. Виявлено майже 2 тис. фактів одержання, давання та провокацій хабарів, що на 32,3% менше порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Отже, не дивлячись на те, що реєструється менша кількість корупційних злочинів, відповідно до звіту *Transparency International*, Україна у 2012 році індекс сприйняття корупції становить 26. Вона зайняла 144–149 місця разом із Бангладешем, Камеруном, Республікою Конго, Сирією і Центральньо-Африканською Республікою. До найменш корумпованих країн відносяться Данія, Фінляндія, Нова Зеландія, Швеція, Сингапур і Швейцарія. Наприкінці списку опинилися Сомалі і Північна Корея, яку було внесено до рейтингу вдруге, а також Афганістан.

У Всесвітньому огляді економічних злочинів за грудень 2011 року виявлено зазначено, що корупція та хабарництво (60%) залишаються найпоширенішими видами економічної злочинності в Україні [4, с. 5] (див. рис. 1).



Рис. 1. Найпоширеніші економічні злочини в Україні та світі у 2011 році

Науковцями неодноразово відзначалось, що одним із найбільших чинників, що гальмують розвиток економіки України, на даний момент є корупція. Саме корупція в економічній системі є фактором,

що значною мірою впливає на високий рівень ризиків для ведення бізнесу в нашій державі.

Дослідження свідчать про те, що економічні злочини, зокрема корпоративні шахрайства (див. рис. 2), мають місце на всіх видах підприємств України, незалежно від їх розміру та кількості працюючих.



Рис. 2. Види шахрайств в Україні у 2009 та 2011 році

Висновки. В Україні у сфері протидії корупції зроблено досить багато, зокрема прийнято спеціальний антикорупційний закон та низку інших законодавчих актів антикорупційного спрямування, схвалено Концепцію боротьби з корупцією, розроблено спеціальну антикорупційну програму, проголошено курс на посилення протидії цьому явищу, запроваджено систематичне проведення організаційних заходів за участю керівників правоохоронних та інших державних органів з питань протидії корупції тощо. Проте, протидія корупції можливе лише за умови усвідомленням самим суспільством суспільної небезпеки цього явища та боротьби з ним кожного.

1. Жданов І. Коррупция в Украине: сущность, масштабы и влияние // Центр Разумкова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?lng=UKR&news_id=200.

2. Закон України від 07.04.2011 «Про засади запобігання та протидії корупції» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/3206-17>.

3. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007–2009, 2011. Звіт за результатами соціологічних досліджень. – Київ, 2011. – 47 с.

4. Всесвітній огляд економічних злочинів. – Грудень. – 2011. – 16 с.

СУЩНОСТЬ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ И ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ЕЕ ПРОЯВЛЕНИЯ

Теневая экономика – это система неконтролируемых государством экономических процессов и взаимодействий, присущих экономической системе любого государства [4].

Теневая экономика имеет социально-экономическую природу [2], основой которой выступают неформальные отношения, которые и ускоряют теневые операции. Теневая экономика появляется в зоне конфликтов интересов субъектов общества (как физических, так и юридических лиц) и государства. Основной зоной конфликта интересов физических лиц и государства является изменчивая и нестабильная социальная политика, сложность процедуры налогообложения, отсутствие доверия к власти. Основной зоной конфликта интересов юридических лиц и государства является противоречие и запутанность законодательной базы, регулирующей внешнеэкономические и внутриэкономические операции, груз налогового бремени, коррупция на всех уровнях власти.

С точки зрения анализа теневой экономики, как части хозяйственной жизнедеятельности любого общества, наиболее целесообразно пользоваться трехчастной схемой структуры теневой экономики [3]:

- «беловоротничковая» теневая экономика не производит новых экономических благ, она неотделима от легальной;
- «серая» теневая экономика производит те же экономические блага, что и легальная экономика, но вне государственного контроля;
- «черная» теневая экономика наиболее автономна от легальной, поскольку производит официально запрещенные «блага».

На наш взгляд «беловоротничковая» теневая экономика имеет наиболее важное распространение не только в позднесоветскую эпоху, но и в наше время, когда у руководителей госкорпораций и госучреждений, «злоупотребляющих своим положением», начали формироваться базовые рыночные институты – рыночный обмен и частная собственность на производственные ресурсы.

«Серая» теневая экономика вовлекла в рыночные процессы низшие и средние слои населения. С одной стороны, через нее прошли практически все мелкие предприниматели («челночничество», розничная торговля). С другой стороны, она стала каналом для широкого развития неформального трудового найма, создающего рынок труда. К

России последних двух десятилетий полностью применима концепция Э. де Сото, трактующая неформальную экономику как механизм формирования массового, «народного» предпринимательства.

Расцвет «черной» теневой экономики прошелся на 1990-е гг. Как полагает доктор экономики, профессор Гарвардского университета Янош Корнай, в России произошло развитие «абсурдной, извращенной и крайне несправедливой формы олигархического капитализма».

В рамках исследования автором были опрошены 70 предпринимателей г.Москвы Российской Федерации и проведен анализ имеющихся научных данных [1] по данной тематике. Исследование показало, что секторы теневой экономики оказывают как положительное, так и отрицательное влияние на уровень экономической безопасности и экономического развития государства.

С положительной стороны – это влияние теневой экономики на такие показатели, как:

- уровень развития малого предпринимательства;
- уровень жизни населения;
- уровень занятости населения и безработицы;
- демографический уровень населения.

С отрицательной стороны – это влияние на такие показатели, как:

- объем валового внутреннего продукта;
- объем производственной сферы;
- уровень научно-технического потенциала;
- объем инвестиций;
- уровень инфляции;
- уровень экологии;
- утечка капитала за рубеж;
- дефицит бюджета.

При всех недостатках теневой экономики с точки зрения государства, она может рассматриваться как самовоспроизводящаяся система, суть которой обосновывается стремлением экономических субъектов максимизировать собственную, неконтролируемую обществом и государством экономическую выгоду. Теневая экономика позволяет предприятиям работать эффективнее, поскольку экономит на налоговых изъятиях. По данным исследования уклонение от налогов дает возможность предприятию увеличить чистую прибыль в среднем в 1,37 раза, соответственно предприятие получает конкурентное преимущество, поскольку позволяет снизить цены в среднем на 11%.

На сегодня главной целью государственной политики борьбы с теневой экономикой в России является создание высокоэффективного аппарата государственного контроля, обеспечивающего широкие воз-

возможности для развития легального сектора экономики, и создание системы противодействия теневым экономическим отношениям.

На наш взгляд государственная политика противодействия теневой экономике должна соответствовать трем ключевым требованиям:

- простота налоговой системы – налоговая система государства должна быть основана на совокупности налогов, устанавливающих рациональное налоговое давление на плательщика, при котором сохраняются стимулы для роста производства и деятельности налогоплательщика;

- доступность налогов – стоимость ведения бизнеса в легальном секторе не должна значительно превышать для субъекта бизнеса стоимость ведения бизнеса в теневом секторе;

- определенность налоговой обязанности – ставка и объект налогообложения должны быть понятны не только высокообразованным бухгалтерам, но и рядовому предпринимателю, в т.ч. индивидуальному.

Налоговая система должна быть организована государством таким образом, что бы она побуждала бизнес и отдельных лиц выйти из тени и заплатить налоги.

Среди основных направлений противоборства теневой экономике следует отметить:

- Формирование позитивного образа легального ведения бизнеса за счет доступности социальных и экономических благ, среди которых доступность кредитов на развитие предпринимательской деятельности, доступность финансовых программ для бизнеса, среди которых факторинг и лизинг, доступность государственных заказов.

- Формирование налоговой системы, ориентированной на легализацию доходов предпринимателей – оптимизация налогообложения и денежно-кредитной системы (изменение налоговых ставок, введение/ликвидация определенных налогов).

- Формирование антикоррупционной политики – коррупция препятствует национальному экономическому развитию, усугубляет проблему социальной дифференциации населения и в целом тормозит модернизацию страны [5]. Проведенный опрос в рамках исследования показал, что наблюдая за размахом коррупции и разворовывания бюджета государства, рядовой предприниматель рассматривает неуплату налогов, как свой небольшой вклад в борьбу с коррупцией.

Исследователь убежден, что теневая экономика порождена «плохими» законами, и борьба с ней будет представляться задачей преимущественно инструментальной: если заменить «плохие» законы «хорошими», то можно добиться быстрой легализации теневого бизнеса. Именно эта мысль звучит, явно или неявно, в работах сторонников

Э. де Сото (в том числе его отечественных последователей). Конструирование «хороших» законов довольно трудный процесс, но только так можно сделать легальные условия работы для бизнеса и граждан привлекательными.

Любое из предложенных направлений противодействия теневой экономике должно проводиться одновременно с увеличением доверия населения к власти и его информированности. Добиться реальных успехов в сдерживании теневой экономики удастся лишь тогда, когда формальные запреты опираются на систему неформальных норм деловой этики и запретов на нарушения правил хозяйственной деятельности.

1. Кислощав П.А. Экономическая безопасность и ее обеспечение в условиях противодействия теневой экономике: Автореферат – Улан-Уде: Издательство ВСГУТУ, 2012.

2. Коняева А.А. Подходы к оценке теневой экономической деятельности // Вестник РУДН, серия «Экономика». – 2008. – № 1. – С. 92–100.

3. Латов Ю.В., Ковалев С.Н. Теневая экономика. Учебное пособие. – М.: Норма, 2005, 2006.

4. Филиппова Т. В. Деактивация теневой экономики в России: автореферат. – Томск: ООО «Позитив-НБ», 2012.

5. Tanzi V., Davoodi H. Corruption, public investment and growth // IMF Working Paper, 1997. 13

В.Ю. Прокопенко,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних

та економічних дисциплін

(Харківський національний університет

внутрішніх справ)

ВИНИКНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ «ТІНІ» ЧЕРЕЗ ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОГАЛИНИ В СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ

Система оподаткування нерухомості має значний вплив на економічну безпеку держави. Але розвиток системи оподаткування нерухомості в Україні стикається з цілим рядом проблем, однак ключовою з них є інституційні прогалини (йдеться як про прогалини в законодавчому забезпеченні, так і у правилах поведінки та стереотипах індивідів щодо оподаткування) необхідних для його розвитку.

Оподаткування нерухомості та оподаткування трансакцій із нерухомістю у розвинутих країнах має суттєвий вплив на поведінку та мотивацію споживача, власника, інвестора нерухомості тощо. В Україні ж, податки не є впливовими інструментами державного регулювання через низькі ставки плати за землю, деконструктивної моделі оподаткування нерухомості, відмінної від земельної нерухомості. В українському суспільстві поки відсутні стійкі традиції платити податки з нерухомості.

Яскравим прикладом тінізації фінансових потоків не спрямованих до бюджетів різних рівнів є прогалини в інституційному забезпеченні оподаткування трансакцій з нерухомістю.

До оподаткування трансакцій з нерухомістю ми відносимо: угоди купівлі-продажу, міни, дарування, довічного утримання, спадкового договору. Своєю чергою, з перелічених трансакцій до ринкових належать: купівля-продаж та міна, оподаткування яких регулюється Податковим кодексом України¹ (далі – ПКУ) – ст. 172 «Порядок оподаткування операцій з продажу (обміну) нерухомого майна». Дохід, отриманий платником податку (продавцем) від продажу зазначених об'єктів нерухомості (об'єктів незавершеного будівництва), визначається виходячи з ціни, вказаної в угоді купівлі-продажу, але не нижче, ніж їх оціночна вартість.

При цьому в законодавстві зазначено: «дохід, від продажу об'єкта нерухомості визначається виходячи з ціни, вказаної в договорі, але не нижче оціночної вартості такого об'єкта, що розраховується органом, уповноваженим здійснювати таку оцінку згідно законодавства». Однак, насправді відбувається наступна практика: учасники трансакції – продавець та покупець розраховуються між собою за реальною ринковою вартістю, а в договорі купівлі-продажу нерухомості зазначають оціночну вартість, яку розраховують незалежні експерти-оцінювачі; податки та інші платежі справляються від суми зазначеної в договорі. Тут варто враховувати, що через опортуністичну поведінку учасників трансакції сума угод відчуження нерухомості свідомо занижується до абсурдної.

Звернемося до суми трансакції, і відповідно до сум обов'язкових платежів та податків, що мають бути сплачені продавцем та покупцем нерухомості до бюджетів різних рівнів.

На практиці є дві вартості нерухомості, а значить і ціни нерухомості: перша – це, так би мовити, неформальна (прихована), проте реа-

¹ Податковий кодекс України Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

льна ціна, за якою і відбувається трансакція; друга – формальна, що вказується в угоді та з якої сплачуються податки та інші обов'язкові платежі.

В сучасних умовах в ході трансакцій з нерухомістю сторони угоди сплачують наступні обов'язкові платежі: державне мито – 1%; збір на обов'язкове державне пенсійне страхування – 1% (сплачує покупець); податок на дохід від продажу нерухомості – 5% (сплачує продавець), якщо продаж нерухомості відбувається частіше, ніж один раз на рік або продавець володіє нерухомістю менше трьох років.

У той самий час від реальної вартості нерухомості, тобто прихованої ціни, сплачується в розмірі 1–5% агентству нерухомості або ріелтору окремо. На практиці є випадки, коли покупці відмовляються сплачувати такі суми і не сплачують ріелторам/агентам або сплачують меншу суму.

До речі, далеко не всі доходи, отримані ріелторами/агентами від наданих послуг, оподатковуються, а як часто буває – залишаються в тіні. Оскільки, як правило, ріелтори/агенти не укладають угоди з потенційними покупцями або укладають, однак без відповідної реєстрації і обліку. Тобто, фактично ці суми (1–5% від суми угоди за реальною ринковою вартістю нерухомості) залишаються в тіні. Однак, питання оподаткування доходів реелторів/агентств нерухомості не є метою нашого дослідження.

У даному випадку, інтерес представляють суми несплати до бюджету внаслідок існування формальної та неформальної вартості нерухомості та формальної і неформальної ціни нерухомості. Можливо припустити, що лише за однією умовною угодою купівлі-продажу нерухомості не надходять до бюджетів різних рівнів надходження приблизно в сумі 15 тис грн. (при умові, якщо продаж нерухомості відбувається рідше, ніж один раз за рік або продавець володіє нерухомістю більше трьох років). Таким чином, поза державного та місцевого бюджетів проходять великі обсяги не облікованих грошових потоків, підрахувати які важко через прихованість та не прозорість інформації щодо реальної вартості нерухомості.

Посилаючись на дані табл. 1, можливо припустити, що якщо середня сума реальної ціни нерухомості за угодою була близько 720 тис. грн. і до бюджетів не сплачено близько 15 тис. грн., то лише за один рік не сплачено 5 543 040 тис. грн., а за обрані п'ять років – 20 665 260 тис. грн. Наведені розрахунки є приблизними через відсутність інформації щодо сум цін, за якими проводяться трансакції на ринку нерухомості.

Отже, можна стверджувати, що такій практиці сприяє непрозорість, яка існує на вітчизняному ринку нерухомості через інституційні

проблеми ринку. Посилюють таку практику з подвійними стандартами також агенти нерухомості й незалежні експерти-оцінювачі. У завдання експертів-оцінювачів входить: по-перше, оцінити об'єкт нерухомості; по-друге, надати висновок із заниженою вартістю об'єкта на 50–70 відсотків від реальної ринкової вартості.

Таблиця 1.

**Обсяги не сплачених сум податків
(обов'язкових платежів) до бюджетів різних рівнів при
транзакціях купівлі-продажу житлової нерухомості 2007–2011 рр.**

Рік	2007	2008	2009	2010	2011	Всього
Кількість транзакцій	369536	303642	225000	224920	254586	1377684
Не сплачено до бюджетів різних рівнів, тис. грн.	5 543 040	4 554 630	3 375 000	3 373 800	3 818 790	20 665 260

Джерело: складено автором.

Ріелтори/агенти з нерухомості проводять «роз'яснювальну роботу» з учасниками транзакції купівлі-продажу і пояснюють, як найкраще мінімізувати витрати, тобто не сплатити значну частину суми обов'язкових платежів. Це відбувається тому, що чинне законодавство «допускає» проведення транзакцій у двох цінах: формальній і неформальній. І ріелтор, і оцінювач пропонують розраховуватися за однією ціною, а в угоді прописується інша. При цьому сам ріелтор отримує 1–5% від неформальної ціни, і не несе відповідальності ні за неправдиву інформацію, ні за чистоту транзакції.

Світова практика переконує, що агентства нерухомості несуть відповідальність за чистоту транзакції, за вірність та вчасність справляння податків та обов'язкових платежів.

Зазначені практики трапляються на ринку нерухомості ще і тому, що відсутній інститут відповідальності (відповідальності професійної і відповідальності особистої). Ні ріелтори/агенти нерухомості, ні оцінювачі, ні безпосередні учасники транзакції покупець/продавець не несуть відповідальності за неправдиву інформацію, за несправжню оцінку, за «роз'яснювальну роботу», що наносить шкоду суспільству, економіці, державі.

Запобігти негативній практиці на ринку нерухомості можливо через запровадження механізму прозорості угод купівлі-продажу, що є світовою практикою, яка досягається через інституціоналізацію ринку,

тобто через створення нових інститутів, нових «правил гри» та нових інститутів-організацій.

Виходячи з цього, на нашу думку, важливо: по-перше, запровадження єдиного реєстраційного центру, де відображатиметься вся інформація щодо будь-якого об'єкта нерухомості по всій території країни. Інформація щодо об'єкта нерухомості має відображатися в чотирьох вимірах: правовому (реєстрація прав); економічному (економічна оцінка; податкова оцінка, вартісна оцінка); фізичному (фізичний, хімічний, екологічний стан об'єкта нерухомості); соціальному (історія створення). Наявність у реєстраційному центрі такої інформації забезпечить прозорість ринкових транзакцій та економічну і правову безпеку учасникам ринку, в тому числі, недопущення заниження оціночної вартості нерухомості і суми ціни транзакції, від якої справляються податки та обов'язкові платежі; по-друге, запровадження нових «правил гри» щодо проведення транзакцій у готівковій формі. Слід встановити готівковий ліміт на одну транзакцію купівлі (будь-чого) не більше 20 тис. грн. Якщо ця сума перевищується, то такі транзакції слід проводити у безготівковій формі, тобто через банківські рахунки. Таке «готівкове» обмеження сприятиме унеможливленню тінізації економіки; по-третє, введення штрафних санкцій за професійні помилки та страхування професійної відповідальності ріелторів/агентів, експертів-оцінювачів з нерухомості у страхових компаніях на випадок професійної помилки.

Перелічені заходи, на наше переконання, сприятимуть прозорості та дисциплінованості у відносинах у сфері нерухомості.

*Я.Я. Пушак,
О.І. Лиса*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. На сьогодні існує велика кількість методів розрахунку частки тіньової економіки, проте ні один з них не можна вважати достатньо достовірним. Похибки в оцінці розмірів тіньового сектору призводять до значних викривлень в оцінці основних макроекономічних показників і чинників, що їх визначають. Відтак, проблеми методичного забезпечення оцінки рівня тіньової економіки та розробка дієвої системи заходів щодо зменшення її обсягів

набувають особливої актуальності в сучасних умовах економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні існують найрізноманітніші визначення терміну «тіньова економіка» та варіанти оцінки тіньової складової в економіці України. Дослідженню проблем оцінки тіньової економіки присвячені роботи провідних вітчизняних науковців, а саме В. Базилевича, З. Варналія, Т. Ковальчука, І. Мазур, В. Мандибури, Р. Моторина, О. Турчинова, А. Мокія. Серед закордонних науковців слід відмітити праці Я. Арваї, Д. Блейдса, Н. Бокун, В. Дадалко, Л. Дрекслера, Ф. Шнайдера, Г. Гроссмана. Останнім часом в офіційних виданнях, у науковій літературі та в засобах масової інформації оприлюднено велику кількість найрізноманітніших оцінок обсягів тіньової економіки України, що істотно різняться.

Виклад основного матеріалу. Існують дві офіційні методики оцінювання обсягів тіньової економіки України, а саме методика Державної статистичної служби України та методика Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, що регулярно використовуються для визначення обсягів тіньової економіки у рамках Програми розвитку системи національних рахунків [2, с. 270]. Проте оцінки обсягів тіньової економіки розраховані за допомогою цих методик, значно різняться, що свідчить про методологічну, методичну та організаційну недосконалість офіційних підходів.

На сьогодні при оцінці рівня тіньової економіки Міністерство економіки використовує порівняння різноманітних методів: метод порівняння витрат населення та роздрібного товарообороту, монетарний метод, електричний метод та фінансовий метод збитковості підприємств [4].

Метод «витрати населення – роздрібний товарообіг» полягає у виявленні розбіжностей між споживчими грошовими витратами населення на придбання товарів та загального обсягу продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання в легальному секторі економіки. Цей метод є прямим та застосовується для розрахунку макроекономічних параметрів тіньової економіки. Загальний обсяг продажу населенню товарів розраховується як сума роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлю та ресторанного господарства, та обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах фізичними особами – підприємцями за період, що аналізується. Проте даний метод не враховує обсяг продаж, який здійснюється на неформальних ринках та незареєстрованими суб'єктами господарської діяльності, що може значно вплинути на результат розрахунків в сторону його зменшення.

Обчислення рівня тіньової економіки за фінансовим методом полягає у визначенні тенденцій зміни пропорцій між вартістю товарів, робіт і послуг, використаних у процесі виробництва, та валовим доходом підприємств (господарських об'єднань), установ, організацій у країні в цілому або в певному виді економічної діяльності. Цей метод є непрямим [4, с. 3].

Рівень тіньової економіки розрахований за фінансовим методом, є нижчим, аніж рівень, що розраховано за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот», що обумовлено достатньо вільними припущеннями стосовно рівня тіньової економіки в базовий період, а також тим, що метод не враховує структурних змін у вартості товарів та послуг, які використовуються у процесі виробництва.

Розрахунок рівня тіньової економіки за монетарним методом полягає у визначенні тенденцій зміни співвідношення обсягу готівки до банківських депозитів у періоді, що аналізується, до базового періоду, за який прийнято 1991 р. Припускається, що при здійсненні суб'єктами господарювання і населенням незареєстрованої економічної діяльності, розрахунки за товари, роботи і послуги проводяться з використанням готівки, що зумовлює збільшення попиту на готівку в обігу, яка обертається поза банками; швидкість обігу готівкових коштів як в офіційній, так і в тішовій економіці однакова; базовим вважається період, у якому рівень тішової економіки був незначним; у базовому періоді рівень тішової економіки дорівнює нулю. Цей метод є непрямим [4, с. 6]. Недосконалість методу базується на значній кількості припущень, що не враховують велику кількість змінних, таких як різна швидкість обігу грошей, наявність безготівкових тішових розрахунків, наявність готівкових заощаджень, що не перебувають в обігу, наявність валютних розрахунків у тішовому обігу, тощо.

Обчислення рівня тішової економіки за електричним методом полягає у порівнянні приросту внутрішнього споживання електроенергії з приростом ВВП. При цьому припускається, що приріст внутрішнього споживання електроенергії повинен відповідати приросту реального ВВП. Якщо має місце перевищення приросту внутрішнього споживання електроенергії над приростом ВВП, то вважається, що електроенергія спрямовується на виробництво у тішовій економіці. Таке припущення є правильним, якщо технологічний рівень виробництва товарів, виконання робіт та надання послуг залишається незмінним. У разі інвестування в енергоефективні проекти та енергозберігаючі заходи різниця між індексом зміни внутрішнього споживання електроенергії та індексом зміни ВВП зростає внаслідок науково-технічного прогресу [4, с. 8].

Таким чином, всі існуючі методи обчислення рівня тішової економіки ґрунтуються на різноманітних недостовірних припущеннях

і мають між собою значні розбіжності. Варто зазначити, що різновекторність тенденцій зміни обсягу тіньової економіки за різними методами вказує на те, що кожен метод розрахунку охоплює певну сферу національної економіки (з відповідно різною часткою у ній нелегального сектору), а тому лише інтегральний показник рівня тіньової економіки може слугувати комплексним індикатором такого явища, як тіньова економіка [3, с. 3].

Можна припустити, що для достовірної оцінки рівня тіньової економіки країни необхідно проводити галузеву оцінку ємності кожного окремого товарного ринку. До прикладу спробуємо проаналізувати один з найбільш тіньових ринків України – виробництво телевізорів. Для аналізу візьмемо офіційні статистичні дані стосовно обсягів виробництва, обсягів експорту та обсягів імпорту телевізійної техніки у 2010 р. (код ТН ЗЕД 8528).

Ємність ринку телевізійної техніки в Україні становить -3279654 штук ($63700 + 1547439 - 4890793$), тобто з України телевізорів було вивезено у 3 рази більше, ніж вироблено та ввезено разом. Відтак, дана цифра не показує обсягів внутрішніх продаж телевізійної техніки, які за даними Державної служби статистики мають тенденцію до зростання. Спробуємо порівняти отриманий результат з даними по експорту та імпорту запасних частин до телевізійної техніки (код ТН ЗЕД 8529).

Таблиця 1

Офіційні дані по коду ТН ЗЕД 8529 в Україні в 2010 р.

	Показник, шт.
Імпорт	5 344 771
Експорт	905 620
Різниця	4 439 151

Джерело: [1]

Дані офіційної статистики показують, що в Україні було спожито близько 4,4 млн. штук комплектів до телевізійної техніки. Ці дані майже повністю корелюють з обсягами імпорту телевізорів з України. З урахуванням контрабандних поставок комплектуючих та готової техніки, можна припустити, що тіньова складова ринку телевізійної техніки в Україні у 3 рази перевищує офіційні дані за даним ринком. У даному випадку розглянуто найбільш показовий приклад, коли обсяги фактичного виробництва можна визначити за обсягами ввезення в Україну ремонтних комплектів до телевізійної техніки. В інших випадках рівень тіньової економіки можна визначити як різницю між розрахунковою ємністю ринку та статистичними даними по рівню споживання домогосподарствами окремих видів продуктів.

Висновки. Таким чином, метод аналізу ємності ринку окремих галузей економіки є одним з найбільш достовірних для визначення рівня тіньової економіки у країні. При цьому існують вихідні дані для цього аналізу: галузеві обсяги виробництва та дані стосовно обсягів експорту та імпорту за окремими кодами ТН ЗЕД, які можна знайти на сайті та в публікаціях Державної служби статистики. Варто відзначити, що розраховані таким чином результати можуть дати підґрунтя для аналізу джерел тіньової економіки та методів для боротьби з нею.

1. Державна служба статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

2. Лісовий А.В. «Методи виявлення та оцінювання тіньового сектору економіки» / А.В. Лісовий, С.В. Кирпа // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – № 1, 2011. – С. 267–275.

3. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України «Загальні тенденції тіньової економіки у I кварталі 2012 року» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/187630/file/Shadow_Ikv2012.doc

4. Міністерство економіки України. Наказ № 123 від 18.02.2009 «Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/135879/file/Metod_TinEk.doc.

5. Николаева М.И. Теневая экономика: методы анализа и оценки (обзор работ западных экономистов) / М.И. Николаева, А.Ю. Жевгаков. – М.: ЦЭМИ АН СССР, 1987. – С. 5.

6. Франчук В.І. «Аналіз методів оцінювання та виявлення тіньової економіки» / В.І. Франчук, Ю.І. Кіржецький // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 1, 2009. – С. 70–80.

І.О. Ревак,

*кандидат економічних наук, доцент,
начальник кафедри економічної безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Тема сучасного стану вітчизняної науки перебуває в центрі уваги представників різних наукових шкіл та потребує належного розуміння як з боку держави, так і всієї громадськості. Незаперечним є той факт, що розбудова знаннєвої економіки неможлива без усвідомлення домінуючої ролі науки у процесах суспільного відтворення та нарощу-

вання науково-технологічного потенціалу як фундамента гарантування економічної безпеки держави загалом. Про неналежне фінансування вітчизняної науки, зростання закордонних замовлень на виконання наукових розробок вітчизняними науковцями в окремих високотехнологічних галузях науки, зростаючі настрої фахівців вищої кваліфікації іммігрувати з України тощо постійно наголошують співробітники НАН України та окремі вузівські дослідники. Ці та подібні питання знаходяться в полі зору таких українських дослідників, як Б.А. Маліцький, О.С. Попович, Ю.М. Бажал, А.Г. Білоус, В.М. Локтєв, В.Є. Шедяков, А.І. Корецький, О.М. Левченко та ін. На законодавчому рівні прийнято низку документів стратегічного значення: Стратегію інноваційного розвитку України до 2020 року в умовах глобалізаційних викликів (2009 р.), Концепцію розвитку національної інноваційної системи (2009 р.), Інноваційну модель структурної перебудови економіки України (2004 р.), Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України (1999 р.). Нещодавно розроблений проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики і регулювання інновацій в Україні», який торкається питань аналізу законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності, а також проблем регулювання прямого фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності, визначення та реалізації пріоритетів інноваційного та технологічного розвитку [1].

Однак і надалі гострими проблемами постають питання реалізації конкретних кроків щодо утвердження державного курсу на інноваційний розвиток, підвищення престижу наукової праці та акумулювання інтелектуального потенціалу в Україні.

Нині в Україні спостерігається тенденція втрати наукових спеціалістів та фахівців у галузі технологій, а також висока наукова мобільність вчених, спричинена економічною нестабільністю та їх незахищеністю з боку держави. Так, в нашій державі більша половина висококваліфікованих фахівців офіційно працює на виконання закордонних замовлень, а в сфері розробки інформаційних технологій дана цифра перевищує 80%. За підрахунками проф. Б.А. Маліцького, з часу проголошення незалежної Української держави на постійне місце проживання за кордон виїхало близько 2 тис. фахівців із науковими ступенями, що в кількісному співвідношенні прирівнюється до втрати цілої Академії медичних наук [3, с. 59]. Втім виїзд спеціалістів з високим освітнім рівнем за межі України, на жаль, не компенсовується залученням висококваліфікованих фахівців з інших країн, як це характерно для країн ЄС. За окремими підрахунками чисельність громадян, які іммігрують на роботу за кордон приблизно у 4 рази перевищує іноземців, які працюють в Україні [2, с. 83]. Офіційні статистичні джерела

констатують такі дані: у 2009 р. виїхав 31 спеціаліст з науковим ступенем, у 2010 – 35, у 2011 – 50 висококваліфікованих фахівців [7, с. 322].

Низка науковців сходяться на думці, що основною причиною виїзду науковців з України є технологічне відставання України, і, як наслідок, різке падіння попиту на висококваліфікованих учених. У зв'язку з цим Центром досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва розроблені конкретні заходи, що лягли в основу стратегії повернення в Україну молодих учених із-за кордону. Серед запропонованих кроків найважливішими, на нашу думку, є: створення в Україні декількох наукових центрів світового зразка з технічного устаткування із залученням найталановитіших молодих науковців не лише з України, а й учених-емігрантів; створити спеціальний фонд для проведення досліджень українськими науковцями з актуальних для України проблем із використанням закордонного досвіду; прийняти державну програму підвищення престижу інтелектуальної праці та інноваційної культури суспільства тощо. Окрім цього вбачаємо за доцільне на державному рівні встановити розмір середньомісячної заробітної плати для фахівців вищої кваліфікації на рівні, не нижчому за середню зарплату в Україні, визначену за різними видами економічної діяльності. На жаль, з року в рік спостерігаємо відставання величини середньомісячної зарплати в освітян порівняно з аналогічним показником по Україні. Так, у 2011 році середньомісячна зарплата по Україні дорівнювала 2633 грн., тоді як в освітній сфері – 2081 грн., або 79%. Хоч середня зарплата наукових працівників у 2011 році становила 3281 грн., що на четвертину перевищує середнє значення по Україні, однак її розмір на 731 грн. менший за аналогічний середній показник по м. Києву [6, с. 182–183; 8, с. 43].

Одним із реальних напрямків підвищення ролі науковців у процесах розбудови національної інноваційної моделі, на нашу думку, є скорочення низькотехнологічного виробництва, в основі якого переважає низькопродуктивна людська праця та створення нових робочих місць у середньо- та високотехнологічному виробництві й, відповідно, перехід національної економіки на вищий технологічний уклад. За підрахунками вітчизняних науковців, для досягнення значних зрушень у структурі економіки необхідно протягом кількох років забезпечити створення не менше 1 млн. додаткових робочих місць у високотехнологічних виробництвах. Це, в свою чергу, автоматично призведе до зростання попиту на вітчизняних дослідників та розробників нових технологій приблизно на 70 тис. осіб [3, с. 65]. Дані цифри як в кількісному, так і фінансовому вимірі є реальними, адже в структурі фінансового потенціалу держави частка фінансових ресурсів населення та

фінансових інституцій динамічно зростає із 9,1% та 0,5% у 2000 році до 20,3% та 2,3% відповідно у 2011 році [5].

Все більшої гостроти набувають питання недофінансування науки в Україні, в той час, як фінансування силових структур помітно зростає. Тільки за останні кілька років видатки з держбюджету на функціонування органів прокуратури зросли з 1216,36 млн. грн. у 2010 р. до 2476,4 млн. грн. у 2012 році, тобто практично на 104%, а СБУ – на 35% – з 2322,01 до 3129,12 млн. грн. При цьому структурні підрозділи НАН України фінансуються лише на 65% від задекларованих мінімальних потреб [8, с. 44]. За роки незалежності України фінансування науки здійснюється за залишковим принципом та характеризується невпинним скороченням (у відсотках до ВВП) – від 1,4% у 1991 р. до 0,3% у 2011 р. Подібну ситуацію спостерігаємо і щодо обсягу виконаних науково-технічних робіт – зменшення з 1,14% у 2000 р. до 0,8% у 2011 р. При цьому частка витрат на виконання досліджень і розробок у розвинених європейських країнах становить: у Фінляндії – 3,87% у ВВП, у Данії – 3,09%, Ірландії – 1,79%. На теренах колишнього союзу найвище значення даного показника зафіксоване у Росії – 1,2% у ВВП [4, с. 167].

Не надаючи пріоритетного значення вітчизняній науці, особливо належної фінансової підтримки, Україна, на жаль, залишається серед країн, шанси яких наздогнати високотехнологічні країни є малоймовірними. Подолання зазначеного дисбалансу можливе за умови розв'язання кількох груп проблем:

- формування чіткого уявлення про поточні та перспективні потреби вітчизняної економіки із відповідною підготовкою фахівців за рахунок бюджетних та приватних джерел фінансування;

- прийняття національної стратегії підвищення якості та доступності вищої освіти, створення високоефективної системи професійної орієнтації та відновлення престижу наукової праці за умов достатньої державної фінансової підтримки;

- серед форм і методів державного регулювання в сфері науково-технічної діяльності провідне місце має займати бюджетне фінансування із поступовим збільшенням щорічних видатків (досягнення у найближчому майбутньому законодавчо задекларованих 1,7% від обсягу ВВП);

- використання інтелектуального потенціалу виключно в національних економічних інтересах та формування високоморального, духовного та культурного суспільства.

Всезростаючі світові виклики і загрози вимагають від керівництва держави розуміння того, що лише потужна вітчизняна наукова школа, що спирається на прогресивні технології, здатна адекватно їм протидіяти та гарантувати високий рівень національної економічної безпеки. Найважливішою формулою успіху у становленні інновацій-

ного суспільства повинно стати ефективне державне регулювання у цій сфері, зміна структури виробництва та збереження і примноження наявного інтелектуального потенціалу.

1. Інноваційна політика: європейський досвід та рекомендації для України – Т. 2. – Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства (станом на жовтень 2011 року). – К.: Фенікс, 2011. – 352 с. (Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innopolicy.com.ua/>

2. Левченко О.М. Професіональний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку. Монографія. – Кіровоград: КОД, 2009. – 375 с.

3. Малицкий Б.И. Межстрановая мобильность ученых как следствие пространственного перемещения центров научно-технологической активности / Б.И. Малицкий // Наука та наукознавство – № 4. – 2011. – С. 51–67.

4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник / Відп. за випуск І.В. Калачева // Державна служба статистики України. – К., 2012. – 305 с.

5. Офіційні сайти Національного банку України, Міністерства фінансів та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>, <http://www.minfin.gov.ua/>, <http://www.nssmc.gov.ua/>

6. Праця України у 2011 році: Статистичний збірник // Державна служба статистики України; відп. за випуск І.В. Сенік. – К., 2012. – 343 с.

7. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О.Г. Осауленка // Державна служба статистики України. – К., 2012. – 559 с.

8. Щодо фінансування науки в Україні // Вісник НАН України – № 5. – 2012. – С. 43–45.

Т.В. Рудий,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри
інформаційних технологій*

О.І. Руда,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної
та прикладної економіки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АНАЛІЗ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНИМ АКТИВАМ ПІДПРИЄМСТВ

Стан дослідження. Останнім часом зафіксовані непоодинокі випадки масованих атак на інформаційні системи (ІС) зі сторони Inter-

net, причому найчастіше об'єктом атак був Web-сервер. Час з'єднання робочої станції (WS) корпоративної мережі з Internet – це час, коли безпека трансмісії даних найбільше піддається ризикові [1]. Крім того, для деталізування ефективності захисту Web-сервера можливо використати результати [2] де проведено дослідження захисту інформаційних активів корпоративних ІС від атак на відмову. Також відзначимо, що однією з найбільш небезпечних є атака на відмову з санкціонованим використанням HTML-файлів та серверних сценаріїв PHP.

Таким чином у багатьох випадках успішна атака на Web-сервер може призвести до загрози функціонування ІС. Цим визначається актуальність загальної проблеми даної публікації, як складової глобальної науково-практичної задачі забезпечення захисту ІС.

Виклад основних положень. Розглянемо потенційні атаки на прикладному рівні, які поділимо на дві категорії: атаки, які експлуатують особливості прикладного протоколу; атаки, які використовують помилки у прикладних програмах.

Атаки, які використовують особливості прикладного протоколу. Протокол HTTP (HyperText Transfer Protocol) – прикладний клієнт-серверний протокол типу запит/відповідь, який працює поверх TCP. У ролі HTTP-клієнта виступають Web-браузер або Проху-сервер, які посилають запит від імені свого клієнта. Особливо зауважимо, що HTTP є протоколом без збереження стану. Це означає, що кожна пара запит/відповідь є абсолютно самостійною і ніяк не пов'язана ні з попередніми, ні з наступними запитами від цього або іншого клієнтів, навіть якщо серія запитів/відповідей виконується у рамках одного TCP-з'єднання.

Автентифікування в HTTP. HTTP-клієнт для обслуговування свого запиту не повинен подавати ніякого «посвідчення особи» користувача при звертанні на Web-сервери, які містять відкриту інформацію. Зауважимо, що автентифікування жодною мірою не забезпечує захист від прослуховування переданих даних. Для цього треба використовувати протокол SSL.

Проху-автентифікування. Протокол HTTP підтримує автентифікування користувача на Проху-сервері. Автентифікування може відбуватися тоді, коли адміністратор Проху-сервера обслуговує запити тільки визначених користувачів або веде облік роботи кожного користувача індивідуально.

Наголосимо, що автентифікування на Web-сервері і Проху-автентифікування HTTP-запиту – дві не пов'язані між собою процедури, виконувані різними серверами.

Атаки, які використовують помилки у прикладних програмах. Розповсюдженими прикладами додатків прикладного (application) рів-

ня TCP/IP є програми Telnet, FTP, Web-сервери і клієнти (Internet-броузери), програми роботи з E-mail. На прикладному рівні знаходяться програми, з якими користувач не взаємодіє безпосередньо. Результатом атак, які використовують помилки у прикладних програмах, є відмова в обслуговуванні (DoS-атаки) або, що гірше, проникнення зломисника в ОС, часто – із правами повноваженого користувача.

Багато додатків Internet, особливо серверні, виконуються з повноваженнями адміністратора. Таким чином, використовуючи переповнення буфера, зломисник віддалено, без введення пароля, може виконувати на WS, на яку спрямована атака, довільний програмний код від імені адміністратора.

Атака через WWW. Відзначимо проблеми з безпекою IT, таких як під'єднувані модулі (plug-ins), елементи Active, додаток Java, засобу підготування сценаріїв JavaScript, VBScript, PerlScript, Dynamic HTML. Завдяки підтримці цих IT не тільки броузерами, але й поштовими сервісами та наявності помилок у них з'явилася велика кількість поштових вірусів, а також вірусів, які інфікують HTML-файли.

Зломисник, який працює із сервісом WWW, може переслідувати наступні цілі: атака на комп'ютер користувача за допомогою коду, написаного на Javascript, Java або завантаженого за технологією Active; інсталювання модифікованої копії Web-сервера з метою ввести користувача в оману і примусити його до розкриття службової інформації; атака на HTTP-сервер через CGI-програми та інші засоби динамічного генерування контенту з метою проникнення у його ОС або відмови в обслуговуванні; перехоплення переданих даних; перехоплення паролів і одержання НСД до ресурсів Web-сервера або до послуг Проху-сервера. Відзначимо, якщо перехоплені паролі використовуються не тільки в запитах WWW, але і для доступу до інших сервісів, у тому числі і для термінального доступу до ОС, тоді загроза від перехоплення пароля істотно зростає [3].

З огляду на те, що WWW є найпопулярнішим сервісом Internet і поглинає велику частку ресурсів Internet-каналу, для адміністратора безпеки ІС також важливі задачі керування доступом користувачів до WWW. Пропонуємо класифікацію на основі атак на вразливі місця WWW, а не на основі способу реалізування атак.

Атаки на броузери та сервери. Web-сервер – це програмне забезпечення, що здійснює взаємодію за HTTP протоколом з броузерами: прийом запитів, пошук відзначених файлів і передавання їх вмісту, запуск CGI-додатків і передавання клієнтові результатів їхнього виконання.

Безпека Web-сервера є лише невеликим компонентом загальної системи безпеки хосту Internet. Під словами «злам сервера» найчастіше мається на увазі модифікування сторінок Web-сервера – найвидо-

вищніший прояв атаки на сервер, хоча насправді може виявитися лише побічним продуктом захоплення керування усім хостом.

Помилки в серверах. Відзначимо основні класи помилок у серверах:

1. Помилки, які призводять до втрати конфіденційності.
2. Помилки, які призводять до атак типу DoS.
3. Помилки, які призводять до виконання на сервері неавторизованого коду.

Подано деякі приклади розповсюджених атак на сервери за допомогою спеціальних символів.

«*» запити. Зірочка часто використовується зловмисниками як параметр до системної команди. Приклад:

*`http://host/index.asp?something=..\..\..\WINNT\system32\cmd.exe?/c+DIR+e:\WINNT\*.txt`

Цей запит вимагає щоб були перераховані всі текстові файли у межах каталогу `e:\WINNT`. Запити подібні до цього можуть використовуватися, щоб зібрати список журналів. Не усі додатки використовують цей символ у допустимому запиті, і тому це змушує зірочку відзначитися у файлах реєстрації.

* `http://host/blah.ua?somethingelse=ls%20*.ua` Цей запит вимагає переліку усіх сценаріїв Perl з префіксом `.ua` у UNIX.

«~» запити. Символ «~» іноді використовується зловмисниками, щоб визначити, хто істинний (допустимий) користувач. Приклад: * `http://host/~Ivan` Цей запит шукає користувача на ім'я «Ivan» у віддаленій системі. Якщо зловмисник одержить помилку з кодом 403, тоді користувач існує. Коли зловмисник має допустиме ім'я користувача, тоді він може пробувати підбирати паролі або здійснювати грубий примус поки він не одержить допустимий пароль.

«'» запити. Використовувати цей символ можна при SQL атаках. Часто програмні коди можуть бути написані неякісно і це дозволяє зловмисникам вставляти команди SQL у сценарій. Якщо можливо виконати команди, тоді це може призвести до одержання зловмисником адміністративного доступу до системи. Приклад: * `http://host/cgi-bin/lame.asp?name=Petro;EXEC`

`master.dbo.xp_cmdshell'cmd.exe dir c:'`— На цей запит виконується `cmd.exe` оболонка на станції Windows NT. Звідси зловмисник має повне панування на віддаленій станції з можливістю додавати користувачів і захопити файл паролів.

Безпека CGI-додатків. CGI (Common Gateway Interface) є компонентом Web-сервера, який забезпечує взаємодію з іншими програмами, виконуваними на цьому сервері. Нехтуючи тим фактом, що сервери в мережі завжди уразливі, CGI-скрипти погіршують ситуацію,

даючи зловмисникам можливість користуватися особливостями CGI. CGI-сценарії – це програми, що знаходяться і виконуються на сервері, які можуть запускатися за запитом від броузера. Подібно тому, як на сервері електронної пошти прихід повідомлення викликає запуск програми агента доставки, запит клієнта до HTTP-сервера може викликати запуск CGI-програми або іншого коду для генерування контенту. На вхід цієї програми подаються дані, прислані клієнтом, тобто фактично довільний користувач Internet може якоюсь мірою керувати роботою програми в ОС HTTP-сервера. Отже, CGI-програми можуть бути джерелом поважних проблем, пов'язаних з безпекою.

Висновок. Забезпечення безпеки інформаційної взаємодії приватних мереж і окремих WS через відкриті мережі, зокрема через Internet, можливе при ефективному розв'язанні задач ЗІ у процесі її трансмісії відкритими каналами зв'язку, захисту при під'єднанні до відкритих каналів зв'язку локальних мереж і WS від несанкціонованих дій з боку зовнішнього середовища.

1. Рудий Т.В. Принципи організації системи захисту інформаційних систем підрозділів МВС / Т.В. Рудий, О.В. Захарова, О.І. Зачек., А.Т. Рудий. Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична // головний редактор М.М. Цимбалюк. – Львів: ЛьвДУВС. 2012. – Вип. 2 (2). – С. 309–316.

2. Терейковський І. Захист Web-сайтів корпоративних інформаційних систем від атак на відмову // Збірник наукових праць військового інституту телекомунікацій та інформатизації національного технічного університету України «КПІ». – 2004. – Вип. 4. – С. 201–208.

3. Кулешник Я.Ф. Модель системи інформаційної безпеки у WINDOWS / Я.Ф. Кулешник, Т.В. Рудий, А.Т. Рудий / Проблеми застосування інформаційних технологій, спеціальних технічних засобів у діяльності ОВС, навчальному процесі, взаємодії з іншими службами // Матеріали науково-практичного семінару (4 грудня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 89–93.

Є.М. Рудніченко,

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач відділу наукових досліджень
з організаційних питань митної справи
(Державний науково-дослідний
інститут митної справи)*

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Сучасний стан економічних процесів характеризується наявністю значної кількості загроз та ризиків, як на

рівні держави, так і на рівні регіонів та суб'єктів господарювання. Така ситуація потребує дієвої нормативно-правової бази, яка б на легальних умовах дозволяла використовувати різноманітні інструменти та методи забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічної безпеки присвячено наукові праці вітчизняних та іноземних учених, серед яких слід виділити таких, як: О.А. Бурбело, О.С. Власюк, В.Ф. Гапоненко, В.М. Геєць, С.Б. Довбня, Д. Ковалев, Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.М. Ляшенко, С.Ф. Покропівний, В.І. Мунтіян, Шликов В.В. та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз існуючої нормативної бази у сфері економічної безпеки та розробка рекомендацій щодо подальшого її удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні поняття економічної безпеки офіційно запроваджено до нормативної лексики у Конституції України ст. 17 (від 28.06.1996 р.), де визначено, що забезпечення економічної безпеки (поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України) є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу. Ст. 92 Конституції України визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів та гарантування в Україні безпеки особи, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. У ст. 106 зазначено, що Президент України забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави. Згідно ст. 107 передбачено функціонування Ради національної безпеки і оборони України, що є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України [1]. Окрім Президента України та Ради національної безпеки і оборони України до державних органів, що забезпечують економічну безпеку України належать: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи державного самоуправління, Служба безпеки України, державна прикордонна служба України, митні органи, податкові органи, а також окремі громадяни та об'єднання громадян.

16.01.1997 р. Верховна Рада України прийняла Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України. У цьому документі визначено основні загрози національній безпеці України, в т. ч. в економічній сфері; окреслено основні напрями державної політики національної безпеки України. Економічна безпека згідно прийн-

ятої Концепції (безпека в економічній сфері) є складовою національної безпеки, до неї віднесені такі напрями державної політики національної безпеки, як: недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів, перетікання їх у тіньову економіку; контроль за експортно-імпортною діяльністю спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника; боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів.

Концепція (основи державної політики) національної безпеки України втратила чинність на підставі Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003. У Законі зазначено, що національна безпека України забезпечується шляхом проведення вищої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. В Законі визначено загрози національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері (ст. 7) та основні напрями державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері (ст. 8) [2].

Базуючись на основних засадах Конституції, уряд України будує державну політику. Для реалізації одного з її напрямків Указом Президента України від 30 серпня 1996 року № 772 відповідно до статті 107 Конституції України створено Раду національної безпеки і оборони України, яка займається координацією органів виконавчої влади у сфері національної безпеки. Раду національної безпеки і оборони України утворено замість Ради оборони України та Ради національної безпеки України, які працювали у період з 1991 до 1996 року. Правові засади організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенцію і функції визначено у Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 06.03.1998 р.

Для вирішення основних завдань щодо економічної безпеки спочатку було розроблено «Стратегію економічного та соціального розвитку на 2000 – 2004 роки» (від 23.02.2000 р.). А в подальшому – «Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки» (від 28.04.2004), де визначено основні цілі та завдання посилення економічної безпеки держави [3].

Відповідно до пунктів 1 і 17 частини першої статті 106 Конституції України, частини другої ст. 2 Закону України «Про основи національної безпеки», Указом Президента України № 105/2007 від

12.02.2007 р. прийнято «Стратегію національної безпеки України», де зазначено, що подальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах і цілях, які мають відповідати викликам і загрозам ХХІ ст., її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки. Стратегія національної безпеки України (відповідно до законодавства визначає загальні принципи, пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Окрім того, у стратегії визначено основні загрози економічній безпеці (п. 3.2.2) та напрямки забезпечення економічної безпеки (п. 4.3.3). В редакції Указу Президента від 8 червня 2012 року до загроз економічній безпеці належать: залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також щодо боротьби з контрабандою; недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки; наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного і місцевих бюджетів; недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки, відсутність достатніх стимулів для легалізації доходів населення та зменшення тіньової зайнятості; надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки, небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в таких галузях [4].

Також в Україні впроваджено «Методику розрахунку рівня економічної безпеки України» (від 02.03.2007 р.), що розроблена з метою визначення рівня економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави і яка визначає перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обрахування інтегрального індексу економічної безпеки. У Методиці визначено специфічний понятійний апарат з використанням невластивих класичній економічній науці термінів: «економічна безпека», «загрози економічній безпеці», «критерії економічної безпеки», індикатори економічної безпеки», «оптимальні значення індикаторів», «порогові значення індикаторів», «граничні значення індикаторів», тощо.

Висновки. Враховуючи значні напрацювання у сфері нормативного регулювання економічної безпеки на рівні держави, необхідно

відмітити практично повну їх відсутність на регіональному рівні. Стосовно суб'єктів господарювання, питання економічної безпеки взагалі регулюються окремими положеннями і інструкціями розробленими на кожному підприємстві, що безперечно має сенс, однак спостерігається відсутність комплексного підходу і наявність дещо пасивного відношення до цього процесу. На нашу думку існує необхідність системного та взаємоузгодженого підходу до формування нормативно-правової бази забезпечення економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівні, яка б дозволила створити комплексну систему захисту економічних інтересів держави, регіону і підприємства.

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Електронний ресурс: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV. Електронний ресурс: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

3. Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки від 28.04.2004 № 493/2004. Електронний ресурс: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/493%D0%B0/2004>

4. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється». Затверджено Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012). Електронний ресурс: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

В.І. Ряшко,

*кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри
філософії та політології*

О.В. Ряшко,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Серед проблем які сьогодні є актуальними як у всьому світі так і в Україні – корупція як соціальне явище, що є надзвичайно небезпечним.

Дослідження сутності корупції є складним, оскільки воно обумовлене безліччю різних чинників. Як зазначає М. Паславський, «У поглядах на організовану злочинність і корупцію серед українських

учених немає єдності думок щодо цього соціального явища. Сьогодні серед українських учених тривають активні дискусії, оскільки вони не можуть дійти згоди у питаннях однотипності виявів корупції» [1, с. 425].

У юридичній літературі корупція розглядається як суспільно-небезпечне явище у сфері політики або державного управління, яке виражається у навмисному використанні представниками влади свого службового статусу для протиправного одержання майнових та немайнових благ у будь-якій формі, а також підкуп цих осіб.

У вітчизняній літературі термін корупція визначається як «соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, служб, повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь або є приховуванням їх чи потурання їм» [2, с. 421].

За дослідженням Європейського банку реконструкції та розвитку 45% опитаних бізнесменів заявили, що в Центральній та Східній Європі давання хабара-поширена практика, причому 80% з них вказали, що отримані за хабар послуги цілком окупили витрати» [3, с. 213].

Дослідження свідчать, що в низці міжнародно-правових актів ООН, світового банку, Міжнародного валютного фонду, Всесвітньої торгової організації, Європейського Союзу, Інтерполу, Співдружності незалежних країн та інших міжнародних організацій зазначено, що корупція є явищем, яке виходить за меж національних кордонів й охоплює всі верстви населення та економічні системи.

Аналізуючи соціально-правові причини корупції в Україні, відомий вітчизняний вчений В. Гвоздецький вважає, що в сучасних умовах розбудови держави цей перехідний період порівняно з іншими державами колишнього Радянського Союзу є «значно гірший, незрівнянно суперечливіший, бо Україна як держава свій поступ вимірює практично з нуля. В Україні немає реального досвіду державності, а також кваліфікованих адміністративних кадрів для здійснення основних функцій держави» [4, с. 21].

Цікаву думку, щодо появи в державі різного виду правопорушень в свій час висловив німецький мислитель Г. Гегель. «Держава, – пише Гегель, – не є твором мистецтва, вона знаходиться в світі, тим самим у сфері свавілля випадковості і помилок; дурна поведінка може внести викривлення в безліч її сторін» [5, с. 285].

Слід погодитися з тими авторами, які вважали, що поширенню корупції у життєво важливих сферах функціонування держави значною мірою сприяли соціально-психологічні чинник. Тут насамперед слід назвати руйнування цінностей і моралі, покликаних консолідувати суспільство.

У зв'язку з відсутністю «нової» системи цінностей і моралі, яка б ґрунтувалась на високих вимогах моралі та християнських чеснот, серед деякої частини суспільства сформувалась так звана «егоїстична» мораль, спрямована на власне збагачення не шляхом чесної праці, а шляхом протизаконних, протиправних діянь, де існує принцип «дозволено все, що не заборонено законом/ за умов їх відсутності» [4, с. 24].

«Відбулася девальвація, – пише В. Гвоздецький, – навіть тих моральних норм, на яких, попри все, трималася колишня держава. Втрачаються такі повсякденні навички і почуття, як повага до літніх людей, чесних і сумлінних працівників, любов до рідної землі, гордість за Батьківщину тощо. На цьому тлі почали розвиватися ціннісні орієнтації, що мають повністю антисоціальну спрямованість: корупція, корислива агресивність, брехня, егоїзм, нетерпимість до чужих думок і почувань тощо.

Як свідчить судова практика, більшість осіб стають на шлях корупційних правопорушень аж ніяк через скруту, корупції притаманна жадібність, віра у всесилля грошей, зневага до людської праці» [4, с. 24].

1 січня 2010 року в Україні набрав чинності так званий «антикорупційний пакет законів», розроблений у Комітеті Верховної Ради з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. Ці закони було ухвалено парламентом та підписано Президентом. Згідно з ними в нашій державі запроваджуються зовсім інші – європейські стандарти протидії корупції.

Так, у 2011 р. прийнято Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011; Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 рр., а також Положення про Національний антикорупційний комітет від 01.09.2011 р.

У державній програмі щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 рр., затвердженій Постановою Кабінету Міністрів від 28.11.2011 р. № 1240, зазначено, що відсутність загальнодержавної антикорупційної політики в Україні є однією з причин неефективного реагування держави і суспільства на загрозу корупції, рівень якої зростає протягом останніх років.

Проблему передбачається розв'язати об'єднанням зусиль центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, науково-дослідних установ та громадських (неурядових) органі-

зацій, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів антикорупційної політики, що визначені Національною антикорупційною стратегією на 2011–2015 рр. Як зазначає Д.Заброда у цьому аспекті «проблемним питанням є відсутність загального плану запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки, який би передбачав конкретні заходи боротьби з корупцією»[7, с. 120].

Таким чином, серед найбільш важливих чинників, що породжують корупцію по-перше, є суперечності, які об'єктивно існують у всіх сферах суспільства; по-друге, кризовий стан, що особливо є відчутним в економічній, правовій і соціальній сфері; по-третє, у політичній структурі суспільства і держави йде гостра боротьба за владу і сфери впливу; по-четверте, у більшості керівників всіх рівнів і політичних лідерів відчутний позитивний досвід реформування економіки, та інших сфер суспільного життя, а також низький рівень професійно-управлінської діяльності; по-п'яте, прагнення до збагачення, досягнення у кар'єрному зростанні, отримання інших соціальних і матеріальних благ породжує корупцію серед різних соціальних станів у тому числі і в правоохоронних органах України. Боротьба із цим явищем вимагає нового філософського осмислення, науково-теоретичного аналізу, реформування правової системи та ефективних організаційно-управлінських рішень.

1. Паславський М.І. Корупція в правоохоронних органах як механізм протидії боротьбі з організованою злочинністю / М.І. Паславський – Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична / гол.ред. М.М. Цимбалюк. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – № 4. – С. 424–437.

2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.

3. Баранов-Мохорт С.М. Міжнародно-правові стандарти запобігання та протидії корупції в системі державної служби засобами адміністративного права / С.М. Баранов-Мохорт // Науковий вісник національної академії внутр. Справ. – 2012 – № 4. – С. 212–221.

4. Гвоздецький В.Д. Про стан запобігання і протидії корупції в незалежній Україні / В.Д. Гвоздецький // Міліція України. – 2011. – № 11–12. – С. 21–25.

5. Гегель Г.В.Ф. Філософія права / Г.В.Ф. Гегель; пер.с нем.; ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсисянц. – М.: Мысль, 1990. – 534 с.

6. Гвоздецький В.Д. Корупція часів радянської доби і її наслідки в незалежній Україні // Міліція України. – 2011. – № 7–9. – С. 19–22.

7. Д.Г.Заброда Правова основа державної антикорупційної політики / Д.Г. Заброда // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2 (57). – С. 115–127.

С.Б. Свіцька,
асистент кафедри фінансів та кредиту
(Подільський державний
аграрно-технічний університет)

МЕХАНІЗМ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Забезпечення економічного розвитку вітчизняної економіки повинне базуватися на структурній перебудові підприємств і їх реформуванні на основі інтенсивних факторів розвитку. Відсутність таких установок в діяльності підприємств призводить, як правило, до криз та банкрутства підприємств.

Загальновідомо, що фінансове оздоровлення підприємства здійснюється шляхом розробки стратегічних рішень щодо розширення виробничих потужностей, підвищення рівня технологій, завоювання нових ринків збуту, створення конкурентноздатної продукції (робіт, послуг). При цьому необхідно підтримувати відповідний обсяг платоспроможною попиту та забезпечувати ефективне використання наявних у підприємства ресурсів, при якому доходи від діяльності не тільки покривають витрати на виробництво, але і включають норму прибутку, достатню для наступного етапу розвитку підприємства (після задоволення вимог держави і власників).

Процедури фінансового оздоровлення підприємства залежать від поставленої мети, завдань та різноманітних чинників інформаційного, методичного, кадрового та технічного забезпечення, що обумовлюють його логічну будову.

Вдосконалення фінансового оздоровлення підприємства полягає в тому, що він як метод виявлення впливу факторів повинен перетворитися з послідовного опису процесу фінансового оздоровлення в активний інструмент обґрунтування стратегії виходу з кризи підприємства та забезпечення фінансової безпеки та стати засобом активного регулювання фінансових процесів. Такий підхід визначає управлінську спрямованість аналізу, необхідність систематизації наукового інструментарію аналізу та організацію логіки побудови фінансового оздоровлення підприємства [2].

Оцінка діючих методик фінансового оздоровлення підприємства показує, що необхідним є їх подальше вдосконалення, в першу чергу в напрямі розвитку методів оцінки і управлінням фінансовим оздоров-

ленням підприємства, оскільки особливого значення набуває раціональне використання фінансових ресурсів при збереженні тенденцій інтенсифікації предметів і засобів праці [1].

На сьогодні кожен господарюючий суб'єкт є самостійним інститутом, який володіє правом вільного вибору фінансових стратегій, може використовувати найбільш економічні і результативні по відношенню до фінансових ресурсів методи управління. Тому фінансова діяльність підприємства у всіх її проявах, включаючи управління фінансовим оздоровленням підприємства, є самостійним об'єктом аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення і аналіз існуючих підходів до побудови аналізу фінансового оздоровлення підприємства, які наведено у науковій літературі [1–4] показали, що фінансовим оздоровленням вважається порятунком підприємства від кризи, відновлення життєздатності економічного суб'єкта, що перебуває в кризовій ситуації.

Науковці при організаційній побудові аналізу фінансового оздоровлення підприємства, як правило, використовують набір показників, які дають змогу визначити стан фінансової спроможності підприємства. Проте, такі показники визначаються за результатами складеної фінансової звітності, отже є ретроспективними, а також не враховують ризиків. Такий підхід потребує удосконалення в плані формування логічної послідовності аналізу для фінансового оздоровлення підприємства з врахуванням впливу негативних факторів на його діяльність.

Формулювання цілей статті. Обґрунтування необхідності організації логічної побудови аналізу фінансового оздоровлення підприємства, розробка його структури та інструментарію визначають цільову спрямованість дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах повинні бути посилені функціональна спрямованість аналізу фінансового оздоровлення підприємства і його перспективний характер. Перший напрям означає зміцнення взаємозв'язку з реалізацією деяких функцій управління: оперативно-виробничого, стратегічного планування і ін. Це перетворить аналіз фінансового оздоровлення підприємства на дієвий інструмент обґрунтування управлінських рішень, процес аналізу отримає чітку спрямованість і конструктивний характер, тобто буде безпосередньо пов'язаний із забезпеченням фінансової безпеки підприємства [2].

Аналіз фінансового оздоровлення підприємства повинен стати основним інструментом обґрунтування ефективних рішень в області стратегічного і тактичного розвитку підприємства. При цьому аналіз фінансового оздоровлення стає в основному перспективним.

Зміну спрямованості аналізу фінансового оздоровлення підприємства визначає прискорений розвиток таких його методів як стратегічний, функціонально-вартісною і ін., а також зміна об'єктів аналізу, еталонів порівняння і оцінки отриманих результатів. Новий системний підхід до оцінки фінансового оздоровлення підприємства вимагає розробки (уточнення) методів даної оцінки, оскільки:

- її об'єктом стають плани і стратегія розвитку підприємства;
- аналізу піддаються всі основні фінансові зв'язки;
- в аналіз враховуються альтернативні операції діяльності підприємства та фінансові ризики.

Зазначені обставини дозволяють зробити узагальнення, що сучасні умови господарювання вимагають вдосконалення логіки побудови методів оцінки фінансового оздоровлення підприємства для забезпечення його фінансової безпеки.

Аналіз фінансового оздоровлення підприємства, який розглядається як метод дослідження суті фінансових явищ, є найважливішою стадією управлінського циклу при санації підприємства, основою стимулювання окремих ланок відповідно до їх внеску в ефективність виробництва і обґрунтування цілей подальшого розвитку підприємства.

Для забезпечення фінансової безпеки підприємства при його санації необхідно враховувати основну тенденцію фінансового оздоровлення, яка взаємозалежить від фінансового стану підприємства, а також умов розвитку господарської системи країни. Головна мета розвитку підприємства конкретизується через цілі, що знаходяться в певній ієрархічній послідовності і взаємозв'язку: горизонтальному і вертикальному. Горизонтальний визначає роль окремих ланок фінансової системи для вирішенні головної мети розвитку підприємства та їх взаємозв'язок в процесі виконання. Вертикальний взаємозв'язок забезпечує диференціацію завдань окремих ланок і їх приналежність до головної мети. При цьому цілі аналізу фінансового оздоровлення підприємства повинні розроблятися поетапно і уточнюватися із зміною умов функціонування підприємства.

Аналіз системи загальних і часткових цілей підприємства, тенденцій його розвитку і організаційно-технічних особливостей визначає місце фінансового оздоровлення в системі фінансової безпеки підприємства і формулює його завдання на наступний період. Деякі з них формулюються у вигляді стратегічних завдань, інші – поточних завдань. Таким чином, системний аналіз фінансового оздоровлення підприємства – найважливіший інструмент обґрунтування цілей фінансової безпеки підприємства та конкретних фінансових зобов'язань. Його мета полягає в сприянні підвищенню ефективності

фінансової діяльності підприємства і забезпеченні його стабільного функціонування і розвитку.

Методи системного аналізу фінансового оздоровлення підприємства повинні давати розгорнену характеристику його фінансового стану з позиції забезпеченості фінансової безпеки. Аналіз фінансового оздоровлення підприємства є найважливішим засобом поліпшення використання його фінансових резервів, оскільки він забезпечує об'єктивну оцінку стану фінансових ресурсів і ступеня їх використання, визначаючи дефіцит або надлишок ресурсів, об'єктивну потребу в їх збільшенні або зростанні ефективності їх використання. Це дозволяє давати об'єктивну оцінку результативності діяльності підприємства і планів його розвитку.

Аналіз фінансового оздоровлення підприємства повинен визначати шляхи мобілізації резервів і можливість підвищення обґрунтованості прийнятих фінансових рішень. Для цього необхідно встановити тенденції і напрями розвитку, які повинні відповідати вимогам економічних законів розвитку підприємства та його можливостям.

Найбільш складна частина аналізу фінансового оздоровлення підприємства – це розробка заходів впливу на фінансові процеси з метою наближення їх до оптимального стану. Вона визначає шляхи розвитку підприємства, його системи фінансового управління і умови, які забезпечують даний розвиток.

Системний аналіз фінансового оздоровлення підприємства, як метод управління, повинен використовуватися на всіх його стадіях. Не дивлячись на те, що на проведенні аналізу спеціалізуються окремі ланки апарату управління підприємства, він повинен бути невід'ємною частиною діяльності будь-якого фінансового працівника, оскільки він вирішує найважливіші завдання:

- виявлення прихованих резервів і розробку варіантів їх мобілізації;
- обґрунтування варіантів стратегічного розвитку підприємства;
- оперативний контроль поточних фінансових відхилень і оперативне регулювання фінансового оздоровлення.

Вирішення кожного з вище перерахованих завдань направлене на підвищення ефективності управлінських дій з метою забезпечення на цій основі фінансової безпеки підприємства.

Логіка побудови фінансового оздоровлення підприємства повинна здійснюватися за такими напрямками:

1. Оцінка фінансової рівноваги, що визначає основні умови функціонування підприємства. Такий напрям передбачає аналіз процедур, які забезпечують зростання цінності капіталу підприємства та виявляє загальні характеристики фінансового оздоровлення підприємства.

2. Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів підприємства.

Системний підхід до оцінки фінансового оздоровлення підприємства дає можливість використовувати обмеження, які дозволяють оцінити реальність окремих альтернатив в певний період часу, які є основою прийняття конкретних рішень. їх реалізації.

Забезпечення фінансової безпеки підприємства в процесі фінансового оздоровлення є комплексним і цілеспрямованим процесом вивчення форм і порядку фінансової стратегії, її стану і тенденцій розвитку. На початковому етапі для визначення цілей аналізу необхідно враховувати:

- особливості об'єкту аналізу, і специфіку проблеми, для вирішення якої проводиться аналіз;
- існування (або відсутність) аналогів і відповідної нормативної бази;
- можливість отримання необхідної інформації;
- необхідне методичне забезпечення аналітичних розрахунків.

Всі етапи комплексної програми фінансового оздоровлення зводяться до двох основних напрямів: вивчення і оцінка глибини впливу прийняття рішень на фінансову безпеку підприємства; обґрунтування заходів, необхідних для забезпечення фінансового оздоровлення підприємства.

При цьому, завдання комплексної програми можна об'єднати в такі блоки: цільовий, стратегічний, забезпечуючий, організаційний.

Завдання в рамках кожного блоку повинні вирішуватися на основі спеціальних процедур і операцій. Завдання цільового блоку – формування функціональних і об'єктних цілей управління фінансовим оздоровленням підприємства. Результат їх вирішення виражається в оцінці величини позитивних показників забезпечення фінансового оздоровлення.

Завданням стратегічного блоку є формування мети заходів управління фінансовим оздоровленням підприємства. Результатом їх рішення є оцінка можливих варіантів реалізації заходів фінансової стабільності.

У забезпечуючому блоці вирішується завдання розробки параметричних характеристик заходів, які формують фінансове оздоровлення. Результатом рішення даної задачі є адресний розподіл фінансових ресурсів.

Завдання безпосереднього управління фінансовим оздоровленням підприємства вирішується в рамках організаційного блоку. Результатом виконання перерахованих процедур і операцій є оцінка ви-

бору дій на величину оптимальних ресурсів для забезпечення фінансового оздоровлення підприємства.

Висновки. Організація аналізу фінансового оздоровлення повинна бути реалізована шляхом впорядкування етапів і процедур аналізу і забезпечення фінансової безпеки. Принцип системності визначає фінансову стійкість підприємства як самостійний об'єкт дослідження, що володіє критеріями оцінки, заходами, які розрізняються за своїм внутрішнім змістом, визначаються зовнішніми і внутрішніми чинниками і впливають на кінцевий результат діяльності підприємства. Аналіз даних заходів повинен здійснюватися шляхом вивчення різносторонньої інформації про виробничу, економічну і соціальну діяльність підприємства. Реалізація розроблених заходів вимагає конкретних адресних дій з їх досягнення. Це можливо здійснити шляхом розробки комплексної програми оцінки фінансового оздоровлення підприємства.

1. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2006. – 776 с.

2. Кочеткова А.И. Основы управления в условиях хаоса (неопределённости). – М.: Рид Групп, 2012. – 624 с.

3. Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій. Затверджена наказом Агентства з питань банкрутства підприємств та організацій від 27.06.97 № 81. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

4. Штангрет А.М. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. / А.М. Штангрет, В.В. Шляхетко, О.Б. Волович, І.В. Зубрей. – Львів: УАД, 2010. – 338 с.

Р.І. Сибірна,

*доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри*

*кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день організована економічна злочинність входить у соціальну систему та істотно впливає на інші її елементи: економіку та політику. Головною метою організованої економічної злочинності є отримання прибутків і надприбутків шляхом здійснення забороненої законодавством діяльності. У ці-

тому, вона являє собою конгломерат організованих злочинних угруповань, різних за своєю структурою, кількісним складом, спеціалізацією та масштабами впливу.

Організована злочинність інтегрується у високоприбуткові галузі економіки та є одним із чинників, що становлять реальну загрозу національній безпеці України. За даними МВС України залишаються особливо поширеними приховані випадки фінансового шахрайства, а також розкрадання бюджетних коштів, вчинені за участю державних службовців.

Аналіз останніх досліджень. Наукові розробки проблем боротьби з організованою економічною злочинністю в Україні розпочалися порівняно недавно, хоча ще з 1989 р. було визначено два напрями розвитку організованої злочинності. Перший охоплював заборонені види діяльності («загальнокримінальні» злочини), другий – участь організованих злочинних угруповань у легальній економіці [4].

Питаннями дослідження організованої економічної злочинності та технологій найприбутковіших збагачень присвячені роботи І.В. Лукача, Е.Л. Логінова, Дж. Сороса, О.М. Джужі, О.Ю. Шостко та ін. [1, 2, 3, 6, 7, 8]. Проблема протидії організованій економічній злочинності в аспектах кримінального права та процесу, криміналістики й теорії оперативно-розшукової діяльності розглядали у своїх працях Л.І. Аркуша, В.М. Варцаба, О.Ф. Долженков, В.П. Корж, М.В. Корнієнко, О.Г. Костроміна, Я.М. Мазунін, О.П. Снігерьев, В.Ф. Ущаповський, А.В. Хірсін, Б.В. Щур, О.В. Яцюк та ін.

Мета. Проаналізувати сучасний стан організованої економічної злочинності в Україні та стратегію протидії їй.

Виклад основних положень. На сьогодні вплив організованої злочинності на економічні процеси характеризують такі тенденції: виокремлення організованої економічної злочинності від неорганізованих (стихійних) процесів у тіньовій економіці та злочинності «загальнокримінального» спрямування; обслуговування тіньових економічних процесів виникнення злочинних організацій якісно нового типу – корпоративних бізнес-структур, що мають легальний статус, поєднують легальні й нелегальні форми діяльності, використовують корупційні зв'язки в органах влади, правоохоронних органах і органах контролю; серед лідерів організованих злочинних угруповань виділяється невеликий контингент осіб, навколо яких концентрується головна частина доходів, одержаних злочинним шляхом; посилення інтернаціоналізації злочинної діяльності, зміцнення зв'язків вітчизняних організованих злочинних угруповань з аналогічними структурами в країнах близького й далекого зарубіжжя; швидка модернізація технологій вчинення злочинів з використанням у злочинних цілях організаційно-правових форм й інститутів ринкової

економіки (підприємництва, банківської діяльності, приватизаційних процесів, ринку цінних паперів тощо); створення складної ієрархічної мережі управління злочинною діяльністю.

За статистичними даними, у світі налічується 50–60 тис. транснаціональних корпорацій, а з них найпотужніших – 100–150. На них до початку 1990-х рр. припадала половина обсягу торгівлі розвинутих країн і 80–90% експорту паливно-сировинних і сільськогосподарських товарів країн, що розвиваються.

Одержання економічних переваг є одним з найбільш значущих чинників впливу організованих злочинних груп на економіку. Ці переваги посідають особливе місце в загальній кількості конкурентних чинників, оскільки їх вплив на окремих суб'єктів господарювання змушує останніх змінювати характер виробничої та фінансової діяльності своїх підприємств відповідно до пріоритетів розвитку, що визначають завдання реалізації кримінальних і корупційних інтересів. Стає очевидним «ефект доміно», тобто, опосередкований вплив криміналізованих бізнес-груп через підконтрольні підприємства на інших учасників ринку.

Основою всіх найприбутковіших технологій збагачення в Україні є прямий та опосередкований перерозподіл державних коштів, засобів та майна, що відбувається законним шляхом або в незаконний спосіб. Незаконною ця діяльність стає у зв'язку з виведенням з обігу або прямого розкрадання матеріальних засобів і фінансових ресурсів (нецільове використання державних бюджетних коштів, завищення цін на товари або послуги, які продають або надають державі, приховування частини сировини, штучне заниження балансової вартості об'єктів з їх подальшою приватизацією, безпідставне відшкодування ПДВ).

Останніми роками спостерігається зростання рівня насильницької та корисливо-насильницької злочинності, зокрема умисних убивств з використанням вогнепальної зброї та вибухівки. Серйозну небезпеку для стану правопорядку в країні становлять підконтрольні організовані злочинні угруповання захоплення підприємств, розбійні напади на фінансові установи, виробництво та збут наркотиків. Реалізація багатьох злочинних схем стає можливою внаслідок «кришування» злочинців працівниками правоохоронних органів та суду.

Структурно організовані злочинні угруповання корпоративного типу об'єднують різні компанії, що здійснюють єдину політику та перебувають під загальним керівництвом. Планування та управління здійснює рада директорів, склад якої формується на основі особистих довірчих стосунків. Корпоративний принцип дає змогу сформувати структуру управління в такий спосіб, за якою справжніх власників або ж характер здійснюваних операцій виявити майже неможливо. Лише в

поодиноких випадках справжніми власниками контрольних пакетів акцій є головні офіційні акціонери холдингових компаній. Як правило, право власності реалізується через ланцюг підставних юридичних (та іноді фізичних) осіб, зокрема, зарубіжних (офшорні компанії, дочірні підприємства, філії тощо).

За допомогою корумпованих зв'язків в органах центральної та регіональної влади кримінальні холдинги створюють особливий статус, одержують державні й регіональні замовлення, субсидії, повне або часткове звільнення від оподаткування, незаконні пільги на одержання чи оренду нерухомості та земельних ділянок, на протипагу підприємствам, що не входять до кримінальних холдингових корпорацій.

Типовою стає схема зловживань у разі фінансування бюджетних установ адміністрацією регіону для виконання робіт (надання послуг). Фінансування здійснюють через головного (генерального) підрядника, що змушує інші підприємства під час укладання договорів субпідряду сплачувати за «побічними» договорами суми зарахованих податків. Роль державної адміністрації полягає у встановленні для головного замовника низки переваг, передусім, монопольного права на проведення робіт (надання послуг) щодо виконання державного замовлення, причому поза цією схемою проведення операцій заборонено.

Також, існують організовані злочинні угруповання корпоративного типу, що охоплюють, як правило, обмежений фінансово-господарський цикл у певних галузевих сегментах економіки (фінансовий сектор, будівництво, енергетика тощо), які контролює олігархічна група завдяки налагодженій системі тіншової концентрації капіталів та ієрархії відносин між формальними й неформальними керівниками.

Висновки. Отже, серед причин низької ефективності протидії організованій економічній злочинності головними є відсутність системної та скоординованої роботи щодо ліквідації економічного підґрунтя організованої злочинності та корупції, а також, недостатня увага профілактичній роботі. Особливу увагу слід приділити перекриттю каналів нецільового використання та розкрадання бюджетних коштів, зокрема, у системі державних закупівель товарів, робіт і послуг, у межах реалізації державних цільових програм та державних інвестиційних проєктів.

Ефективність протидії організованій економічній злочинності значно залежить від належного рівня професійної компетентності працівників правоохоронних органів, опанування сучасних методів виявлення, розслідування та попередження злочинів.

1. Шостко О.Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах: [монографія] / О.Ю. Шостко. – Х., 2009. – 400 с.

2. Лунеев В.В. Организованная преступность в России: осознание, истоки, тенденции / В. В. Лунеев // Государство и право. – 1996. – № 4. – С. 96–109.
3. Організована злочинність в Україні та країнах Європи: [посіб.] / за заг. ред. проф. О.М. Джужі. – К., 2007. – 248 с.
4. Гриб В.Г. Организованная преступность: различные подходы к ее понятию / В.Г. Гриб, В.Д. Ларичев, А.И. Федотов // Государство и право. – 2000. – № 1. – С. 48–53.
5. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма / Дж. Сорос – М.: 1999. – 262 с.
6. Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній: [монографія] / І.В.Лукач – К., 2008. – 239 с.
7. Логинов Е.Л. Криминальные операции в российских и зарубежных корпорациях: [учеб. пособие] / Е.Л. Логинов. – М., 2005. – 304 с.

*Р.С. Сорока,
М.П. Сорока*

СПЕЦИФІКА ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Постановка проблеми. Україна стоїть на шляху соціально-економічних перетворень, які спрямовані на максимальне наближення фінансово-кредитних відносин до рівня провідних країн світу. Серед пріоритетних напрямків вдосконалення фінансової системи України є виконання державою рекомендацій міжнародного співтовариства в сфері запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму.

Боротьба з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, стає явищем світового масштабу. Протидія використанню доходів, одержаних злочинним шляхом, є одним із найефективніших засобів боротьби з торгівлею наркотиками, людьми, зброєю, а також із тероризмом. Сьогодні бути учасником боротьби з відмиванням «брудних» грошей означає належати до цивілізованого світу. Україна у цьому питанні вже заявила про себе як про цивілізовану державу. Все це і обумовлює актуальність теми дослідження.

Стан дослідження. Проблеми протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом викликають значний науковий інтерес. Різноманітні теоретичні засади формування національної системи фінансового моніторингу висвітлюються у працях О. Барановського, С. Гуржія, С. Дмитрова, О. Васюренко, М. Єрмошенко, М. Колдовського, А. Мещерякова та ін.

Однак, незважаючи на суттєві результати, отримані вченими, недостатньо розробленими залишаються питання функціонування сис-

теми внутрішнього фінансового моніторингу, що відповідно обумовило вибір теми дослідження.

Метою дослідження є розвиток теоретико-методологічних засад щодо розбудови механізму внутрішнього фінансового моніторингу в напрямку визначення його специфіки як методу протидії відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму.

Виклад основних положень. Розбудова системи фінансового моніторингу, під яким у вузькому трактуванні розуміють недопущення легалізації та відмивання злочинних коштів, а в широкому розумінні – систематичне відстеження тенденцій або процесів, збір інформації про певні явища, спостереження за певними об'єктами з превентивною метою, в Україні передбачає удосконалення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

Наявність поряд із обов'язковим внутрішнього фінансового моніторингу зумовлене перш за все тим, що з об'єктивних причин законодавець не здатний закріпити всі критерії і ознаки операцій в рамках обов'язкового фінансового моніторингу, а також необхідність негайно реагувати на мінливі економічні відносини, а значить, і на нові способи відмивання злочинних доходів та фінансування тероризму.

Згідно з чинним законодавством внутрішній фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; подання інформації в Держфінмоніторинг про операції, що мають високий ступінь ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об'єктом фінансового моніторингу з боку Держфінмоніторингу [1].

Термін «внутрішній (факультативний) фінансовий моніторинг» не передбачає наявності права вибору з боку суб'єкта первинного фінансового моніторингу здійснювати цей вид моніторингу чи ні. У даному випадку мова йде про те, що внутрішній моніторинг є додатковим видом фінансового моніторингу, який зобов'язаний здійснювати кожен із суб'єктів фінансового моніторингу.

Об'єктом факультативного (додаткового) фінансового моніторингу є незвичайні операції та угоди. У науковій літературі також зустрічаються синонімічні поняття, такі як «підозрілі операції», «сумнівні операції».

Незвичайні операції та угоди визначаються як операції та угоди, характеристики яких або підстави їх проведення дозволяють вважати, що дані операції або угоди здійснюються з метою відмивання злочинних доходів або фінансування тероризму.

Визначимо основні відмінності даних операцій та угод від операцій та угод, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу.

По-перше, незвичайні операції та угоди на відміну від операцій і угод, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, як правило, не мають «кількісного» критерію. Так, згідно із «кількісним» критерієм фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу у разі, якщо сума, на яку вона проводиться, дорівнює чи перевищує 150 000 гривень (для суб'єктів господарювання, які проводять азартні ігри, – 13 000 гривень) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентній 150 000 гривень (для суб'єктів господарювання, які проводять азартні ігри, – 13 000 гривень).

По-друге, на відміну від операцій і угод, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, незвичайні операції і угоди не мають законодавчо встановленого вичерпного переліку критеріїв або підстави виявлення даних операцій.

По-третє, відомості про незвичайні операції і угоди направляються не на наступний день з дати їх проведення, а на наступний день з дати визнання уповноваженим органом суб'єкта фінансового моніторингу даної операції або угоди незвичайною. Як правило, в цих випадках в особі уповноваженого органу суб'єкта фінансового моніторингу виступає його керівник або заступник керівника.

Загалом чинним законодавством України передбачено лише три критерії виявлення незвичайних операцій та угод, а саме:

1) заплутаний або незвичний характер фінансової операції чи сукупності пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети;

2) невідповідність фінансової операції характеру та змісту діяльності клієнта;

3) виявлення фактів неодноразового проведення фінансових операцій, характер яких дає підстави вважати, що метою їх здійснення є уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу або ідентифікації, передбачених законодавством (зокрема дві чи більше фінансові операції, що проводяться клієнтом протягом одного робочого дня з однією особою та можуть бути пов'язані між собою, за умови, що їх загальна сума дорівнює чи перевищує «кількісний» критерій віднесення фінансової операції до об'єктів обов'язкового фінансового моніторингу).

У внутрішніх документах суб'єктів первинного фінансового моніторингу встановлюються додаткові критерії та ознаки операцій, які підлягають внутрішньому (факультативному) фінансовому моніторингу.

У рамках здійснення методологічної діяльності наглядові органи, які є суб'єктами фінансового моніторингу, в рекомендаційному порядку можуть пропонувати інші критерії і підстави для виявлення незвичайних операцій та угод.

Разом з тим необхідно зазначити, що з моменту включення даних критеріїв та підстав до Правил здійснення суб'єктом фінансового моніторингу внутрішнього контролю з метою протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів і фінансуванню тероризму виявлення та направлення відомостей про них до Держфінмоніторингу стають для суб'єкта фінансового моніторингу обов'язком.

Серед основних критеріїв виявлення незвичайних угод виділяють:

- невмотивована відмова в наданні клієнтом відомостей (крім встановлених нормативними правовими документами), які вимагаються суб'єктом фінансового моніторингу у відповідності зі сформованою практикою;

- нехтування клієнтом більш вигідними умовами надання послуг, а також пропозиція клієнтом незвично високої комісії;

- наполегливе бажання клієнта працювати самостійно з віддаленого терміналу;

- внесення в операцію (угоду) доповнень і змін, які не відповідають встановленій практиці діяльності організації та необґрунтована поспішність в проведенні операції, на якій наполягає клієнт;

- відсутність інформації про клієнта в офіційних довідкових виданнях, а також неможливість встановлення контрагентів клієнта та ін.

Висновки. Таким чином, в даний час критерії та ознаки незвичайних операцій та угод містяться в Законі про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, нормативних актах та рекомендаціях Держфінмоніторингу і наглядових органів, а також у внутрішніх документах суб'єктів фінансового моніторингу.

Привести єдиний стандартний перелік критеріїв та ознак незвичайних операцій та угод неможливо, так як кожен з суб'єктів фінансового моніторингу закріплює перелік критеріїв та ознак, відповідних тим видам діяльності, які фактично здійснює цей суб'єкт фінансового моніторингу.

З розвитком економічних відносин способи відмивання злочинних доходів та фінансування тероризму будуть тільки розширюватися, а значить, змінюватимуться критерії та ознаки незвичайних операцій.

Беручи до уваги зарубіжний досвід розвитку системи фінансового моніторингу, можна спрогнозувати, що подальшим напрямом розвитку законодавства в сфері відмивання злочинних доходів та фінансування тероризму має стати розширення переліку критеріїв і ознак незвичайних операцій та угод, а також відмова від обов'язкового фінансового моніторингу.

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28.11.02 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

М.Є. Стадник,
*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри теоретичної
та прикладної економіки*

О.Й. Хомин,
*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ ПИТНОГО ВОДОПОСТАЧАННЯ НА ДЕМОГРАФІЧНУ БЕЗПЕКУ

Постановка проблеми. Особливості природних умов України, структури виробництва, інтенсивного та нераціонального використання природних ресурсів, недосконалість технологій формують небезпечний стан екологічної ситуації України. Нехтування законами розвитку і відтворення природно-ресурсного потенціалу призвели до високої вірогідності виникнення екологічних небезпек (техногенних аварій і катастроф), зниження якості усіх складових навколишнього природного середовища, в тому числі питної води. Враховуючи також затяжну кризову економічну ситуацією відбувається негативний вплив на стан здоров'я населення держави, а отже і на її демографічну безпеку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій за темою дослідження. Проблеми екологічної безпеки та її ризиків вивчали В.Т. Алімов, В.І. Андрейцев, В.В. Анікієв, Г.І. Балюк, В.В. Вітлінський, В.В. Добровольський, С.І. Дорогунцов, П.В. Захарова, Д.В. Зеркалов, Н.О. Корнякова, Д.А. Кривошеїн, Л.А. Мураха, С.І. Наконечний, С.І. Пирожков,

Л.Л. Решітник, М.М. Роїв, Н.П. Тарасова, Т.О. Третяк, М.О. Фролов, Т.М. Чебан, А.В. Яблоков та інші.

Проблема екологічно безпечного питного водопостачання населення постійно знаходиться в полі зору науковців як в Україні, так і в усьому світі. Серед них Ф. Батмангхелідж, П.П. Борщевський, А.А. Верниченко, О.С. Волошкіна, В.М. Геєць, З.В. Герасимчук, І.Л. Головинський, А.В. Гриценко, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, Є.В. Єременко, А.В. Караушев, М.С. Коваленко, Я.В. Коваль, Т.І. Коляда, А.М. Крайнюкова, Г.Я. Красовський, В.П. Кухар, А.С. Лисецький, В.Р. Лозанський, В.С. Міщенко, І.Д. Пічахчі, М.Ф. Реймерс, В.Д. Романенко, В.К. Симоненко, Л.А. Сиренко, В.М. Степанов, Г.О. Сухо-руков, О.М. Трофимчук, А.М. Федорищева, В. Фьодоров, Ф. Халлер, М.А. Хвесик, Б. Хендерсон-Селлерс, Є.В. Хлобистов, Я.Я. Цееб, Л.Г. Чернюк, В.Я. Шевчук, І.А. Шеренков, І.І. Яковцова, А.В. Ящик та інші.

Незважаючи на значний доробок вітчизняних науковців у вивченні проблем демографії: С. Пирожкова, В. Мунтіяна, Е. Лібанової, В. Стешенко, А. Хомри та інших, питання демографічної безпеки залишилися без належної уваги. Така ситуація спонукає до дослідження цієї складової національної безпеки та розробки дієвих методів ефективної політики, що мають бути спрямовані на забезпечення демографічної безпеки.

Формулювання мети. Виходячи з таких міркувань і було обрано тему для написання статті, а саме передбачалось вивчити вплив на демографічну безпеку екологічних ризиків питного водопостачання.

Виклад основних положень дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Демографічна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людей, які проживають на певній території та формують суспільство й державу в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз, що сприяє їх розширеному відтворенню. До її складу серед інших входить еколого-демографічна безпека, тобто захищеність населення та природного середовища його проживання від прогнозованих, але неконтрольованих природних та техногенних небезпек та загроз, що сприяє розширеному відтворенню населення.

Кількісною мірою безпеки чи небезпеки є ризик, який відображає імовірність настання цих явищ. Щодо суті категорії «екологічний ризик», то однастайності серед науковців нажаль немає. Ряд авторів при визначенні екологічного ризику роблять наголос на захисті здоров'я людини [8]. Інші, помилково включаючи людину до навколишнього природного середовища і не визнаючи її самостійною одиницею екологічної системи, у визначенні екологічного ризику роблять наго-

лос на «імовірності настання негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів на навколишнє природне середовище, які спричиняють незворотну деградацію екосистеми» [1, с. 62; 1]. В.В. Анікієв та П.В. Захарова роблять наголос лише на об'єкті екологічної безпеки й стверджують, що екологічний ризик – це імовірність загибелі біологічної системи (організму, популяції, населення) [2, с. 18].

Оскільки, ризик, у першу чергу, – це імовірність настання чи ненастання певних небажаних подій, то прийнятним можна вважати визначення екологічного ризику, дане О.Г. Васенко, О.В. Піддашкіним, О.В. Рибаловою та ін. «У загальному розумінні екологічний ризик являє собою ймовірність порушення стійкості екосистем, у тому числі і за рахунок можливої втрати генетичного різноманіття, та виникнення несприятливих ефектів для життєдіяльності суспільства (зокрема для здоров'я населення) внаслідок зміни стану навколишнього природного середовища під впливом антропогенних та природних чинників або як результат їх взаємодії» [3].

Одним із чинників впливу на демографічну безпеку є ризик неякісної питної води. Для підтримання нормальної життєдіяльності людству потрібна лише якісна прісна вода, запаси якої, в основному, сконцентровані в річках і озерах й дещо обмежені, а їх забруднення лише загострює водну проблему.

Вплив води на життя та здоров'я людей неоднозначний. Вона може бути як цілющою, так і небезпечною. Вода як самостійний продукт харчування (питна вода) забезпечує близько 10% добової потреби в таких мікроелементах як I, Cu, Zn, Mn, Mo, а для F і Sr виступає головним джерелом надходження до організму людини. Вона являється складовим елементом багатьох продуктів поряд з білками, жирами, вуглеводами тощо, який формує середовище життя клітин, підтримує зв'язки між ними, а також є основою всіх рідин в організмі (крові, лімфи, травних соків), виводить з нього непотрібні і шкідливі продукти бере участь в обміні речовин; а також використовується для приготування їжі, забезпечення санітарно-гігієнічних та господарсько-побутових потреб.

Вода допомагає у лікуванні багатьох захворювань: запобігає закупорці судин; сприяє очищенню організму; допомагає уникнути сечокам'яної хвороби; підвищує опірність організму інфекціям і виникненню ракових клітин; забезпечує природне поповнення запасів нейротрансмітера серотоніну в організмі людини, допомагаючи їй позбавлятися від депресії; виступає натуральним регулятором сну; забезпечує природний приплив сил; впливає на здоров'я шкіри; допомагає позбутися пристрасті до кофеїну, алкоголю; зміцнює кісткову систему; за-

побігає багатьом формам раку; сприяє покращенню пам'яті; знижує ризик отримання сонячного удару.

Щороку у світі біля 35% населення піддається ризику споживання неякісної питної води, а більше як 85% усіх захворювань людини безпосередньо пов'язано із вживанням неякісної води, до складу якої входять речовини, що можуть викликати токсичні ефекти, а також мутагенні та канцерогенні [7]. Небезпечним для людського організму є зневоднення. Тіло людини на 65% складається із води. Без харчів людина може прожити кілька тижнів, а без води – загине вже за 5–7 днів. При втраті 10% рідини відбувається дегідратційне отруєння, 15% – незворотні паталогічні зміни, 20–25% – настає смерть [5]. Постійне зневоднення організму може бути причиною виникнення ряду захворювань: астми, алергії, ішемічної хвороби серця, гіперацидного гастриту, хвороб печінки та підшлункової залози, хвороби Альцгеймера тощо.

Підраховано, що на нашій планеті майже 500 млн. людей щорічно хворіє через використання забрудненої води [4]. В Україні від невідповідності питної води нормам стандартів страждає кожний п'ятий громадянин, тоді як у середньому на планеті від цього страждає лише кожний десятий житель [6]. Забруднена вода містить збудники різноманітних інфекційних захворювань (дифтерія, інфекційний вірусний гепатит та інші). Вона може бути причиною виникнення ряду шлунково-кишкових захворювань (холера, черевний тиф, бактерійна й амебна дизентерії, гострі ентерити інфекційного характеру). Крім патогенних мікробів із забрудненою водою в організм людини можуть проникати яйця та личинки глистів.

Висновки. Звичайна вода може бути цілющою для людини, а забруднена – може стати причиною виникнення ряду захворювань. Тому для зміцнення здоров'я громадян, підвищення трудового потенціалу та зростання рівня життя в країні слід зробити усе необхідне для забезпечення достатнього рівномірного якісного водозабезпечення населення.

1. Андрейцев В.І. Екологічний ризик в системі правовідносин екологічної безпеки: проблеми практичної теорії / В.І. Андрейцев // Право України. – 1999. – № 1. – С. 62–69.

2. Аникиев В.В. Интегральный критерий экологической безопасности / В.В. Аникиев, П.В. Захарова // Геоинформатика. – 2002. – № 1. – С. 17–20.

3. Васенко О.Г. Ієрархічний підхід до оцінювання екологічного ризику погіршення стану екосистем поверхневих вод України / О.Г. Васенко, О.В. Поддашкін, О.В. Рибалова, С.А. Афанасьєв, О.І. Цибульський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <www.rusnauka.com/8.../27576.doc.htm>

4. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: Навч. посібник. – 2-ге вид., стер. / В.С. Джигирей – К.: Знання, 2002. – 203 с.

5. Значення води // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <<http://google.com/site/domivkaukrmovi/cikave/znacenna-vodi>>

6. Котляр А.М. Нові гігієнічні та екологічні вимоги до питної води / А.М. Котляр, В.А. Щур, І.М. Кузьмін, А.Ю. Гаєвська // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <<http://www.eprints.kname.edu.ua/5625/>>.

7. Питна вода // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ukrcsm.kiev.ua/media/umtst_doc/pres_conf/Reliz_woter16122010.pdf

8. Экология и безопасность жизнедеятельности: Учеб. пособие для вузов / Д.А. Кривошеин, Л.А. Муравей, Н.Н. Роева и др.; Под ред. Л.А. Муравья. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 447 с.

Ю.І. Стадницький,

*доктор економічних наук, професор
(Політехніка Свентокишська
Politechnika Świętokrzyska)*

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Національна безпека держави формується під впливом багатьох чинників, але, безумовно, одним з найважливіших серед них є правильна просторова організація економіки.

Аналіз останніх публікацій. Проблематика національної безпеки вже багато років займає вагомe місце в наукових дослідженнях [1–7], але її зв'язок з просторовою організацією економіки у кращому випадку досліджувався фрагментарно, а у більшості випадків – ігнорувався.

Формулювання мети. Метою публікації є дослідження впливу просторової організації економіки на стан національної безпеки.

Виклад основних положень дослідження. Результати дослідження дозволили виявити можливі напрямки впливу держави на просторову організацію економіки задля зміцнення національної безпеки (рис. 1).

Часто якісне обґрунтування вибору місця господарської діяльності наштовхуються на нестачу потрібної для цього інформації та достовірних прогнозів. Ця ситуація загострюється вимогами ринку, де комерційна таємниця є обов'язковою умовою успішної господарської діяльності. Це створює вагомi підстави для допомоги держави фірмам, особливо малим і середнім, у пошуку оптимального місця господарської діяльності.

З питанням допомоги держави фірмам у пошуку оптимального місця виробництва тісно пов'язана проблема так званої руйнівної конкуренції, коли хаотичне розміщення господарської діяльності може призвести до руйнування певних ринків і виникнення у підсумку проблем для споживачів. В Естонії, наприклад, для запобігання руйнування фармацевтич-

ного ринку існують такі правила щодо відкриття нових аптек: ліцензія на відкриття нових аптек у місті не видається, якщо на одну аптеку є менше 3000 жителів; у населеному пункті, що не має статусу міста, відстань від нової аптеки до вже діючої повинна бути не меншою 1 км. Подібні правила щодо запобігання руйнівній конкуренції на різних ринках існують у багатьох країнах і їхнє розроблення, запровадження та моніторинг означає вплив держави на просторову організацію економіки.



Рис. 1. Можливі напрямки впливу держави на просторову організацію економіки задля зміцнення національної безпеки

Інколи за допомогою впливу на вибір місця господарської діяльності держава пробує вирішувати політичні завдання. Такі підходи практикувалися передусім у СРСР. Наприклад, на час окупації СРСР Естонія була мононаціональною країною (понад 96% естонців), переважна більшість населення якої окупацію не вітала. Ось і вирішили частину людей вивезти в табори, а решту якнайшвидше асимілювати. Із цією метою споруджувалися нові підприємства, куди набирали працівників з усього СРСР – в Естонію було направлено понад 7 млн. осіб з інших республік.

Політичні завдання за допомогою розміщення підприємств вирішуються й тепер. Так, у Росії вважають, що демографічна криза в країні, знелюднення деяких районів становить загрозу національній безпеці. У 2006 р. президент Росії підписав закон про заходи щодо поселення в Сибіру, на Півночі Росії, а також уздовж китайського кордону «співвітчизників». Для їхнього працевлаштування передбачається спорудження низки підприємств.

Важливим завданням впливу держави на вибір місця господарської діяльності є забезпечення обороноздатності держави. У випадку військового конфлікту підприємства стають важливими цілями для ударів із метою послаблення економічного потенціалу противника, як через створення перешкод для їхнього функціонування, так і через виникнення аварій на підприємствах із відповідними негативними наслідками. Очевидно, зазначене щодо обороноздатності держави, стосується й випадку загроз від терористичних актів. Тому держава задля підвищення обороноздатності може реалізувати заходи (пов'язані з розміщенням) з підвищення живучості (в умовах воєнних дій) підприємств, безперерйне функціонування яких важливе з погляду національної безпеки. Важливим завданням у рамках забезпечення обороноздатності держави вважається створення замкнутих циклів виробництва зброї. Показово, що США, які щораз більше переміщують цивільні потужності в країни з дешевою робочою силою, залишають на своїй території виробництво озброєнь.

Варто звернути увагу на те, що державна оборонна політика може впливати на вибір місця господарської діяльності і не безпосередньо, шляхом оборонних вимог держави у сфері конфігурації інфраструктурних мереж (лінійних елементів залізничного транспорту, мережі автострад, ліній електропередач, мережі нафто- та газопроводів), землекористування (просторових форм міст і міських агломерацій, щільності забудови міст, резервування територій). Вимоги до використання простору з погляду оборонної політики держави є лише частиною просторової політики держави, яка має за мету попереджувати конфлікти в цій сфері, що вимагає розробки відповідного законодавства, формування інституцій та механізмів використання простору.

В умовах колишнього ССРСР, де фактично всі підприємства були державними, для вирішального впливу на місце дислокації того чи іншого об'єкту достатньо було прийняти політичне рішення відповідному органу управління, а інколи і високопосадовцю. В умовах ринкової економіки, де рішення про розміщення господарської діяльності приймає приватний інвестор, вплив держави на нього може бути передусім економічний.

Таким чином, можливі шляхи впливу держави на вибір місця господарської діяльності залежатимуть, передусім, від того чи вироблятиме держава. Якщо держава вироблятиме, то вибір місця для цього прямо залежатиме від прийнятого рішення. Якщо вироблятиме не держава, то держава може вплинути на вибір місця виробництва лише опосередковано. По-перше, від рішення відповідних державних органів залежить, які зони є заборонені для виробництва певних видів про-

дукції, а які – дозволені. По-друге, у межах дозволених для виробництва продукції територій можуть існувати обов'язкові для потенційних виробників схеми розміщення. По-третє, держава може економічно стимулювати бажаний для себе вибір місця виробництва продукції. По-четверте, держава з допомогою засобів маркетингу місць може стимулювати бажаний для себе вибір місця виробництва продукції.

Заборона на виробництво певних видів продукції у виділених зонах зумовлюється, як правило, вимогами охорони природи та санітарно-гігієнічними нормами й здійснюється за допомогою функціонального зонування території. Очевидно, що таке зонування має базуватися на оптимальному поєднанні нормативних вимог щодо впливу господарської діяльності на довкілля та гармонійного співіснування різних видів господарської діяльності в межах певних територіальних одиниць. Що стосується можливості існування обов'язкових для потенційних підприємців схем розміщення виробництва продукції, то вони носять примусово-добровільний характер. Це означає, що рішення про розміщення приймається добровільно, але воно може відбутися лише у завчасно визначених місцях.

Перелік методів економічного стимулювання бажаного для держави розміщення господарської діяльності може бути доволі різноманітний, починаючи від надання безкоштовних інформаційно-консультаційних послуг і закінчуючи організацією спеціальних економічних зон із пільгами, преференціями та різноманітними заохоченнями. Очевидно, що застосування тих чи інших методів економічного стимулювання бажаного для держави розміщення господарської діяльності має бути обґрунтовано шляхом виконання стандартного порівняння в системі «витрати-результати».

Маркетинг місць регіону, маючи своїм призначенням приваблення інвесторів у регіон, може використовувати для здійснення поставлених перед ним цілей заходи за такими напрямками: 1. Реклама регіону; 2. Інформаційно-консультаційне сприяння процесу вибору місця та обсягу виробництва у межах регіону; 3. Реклама товарів, які виробляються у регіоні; 4. Інформаційно-консультаційне сприяння успішній існуючій господарській діяльності у регіоні.

Висновки. Отже, правильна просторова організація економіки є необхідною складовою гарантування національної безпеки. Подальші дослідження у цій сфері є перспективними у напрямку економічного обґрунтування оптимальних просторових рішень у сфері національної безпеки.

1. Возженников А.В. Национальная безопасность: теория, практика, стратегия / А.В. Возженников. – М.: НПО «МОДУЛЬ», 2000. – 240 с.

2. Горбулін В.П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
3. Горбулін В.П. Системно-концептуальні засади національної безпеки України / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К.: ДП «НВЦ» «Євроатлантикін-форм», 2007. – 592 с
4. Державне управління регіональним розвитком України / за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
5. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 336 с.
6. Иванов С.Б. Стратегия безопасности России / С.Б. Иванов // Национальная безопасность и геополитика России. – 2001. – № 1. – С. 11–16.
7. Kitler W. Bezpieczeństwo Narodowe RP: podstawowe kategorie, uwarunkowania, system / W Kitler. – Warszawa: Wydawnictwo AON, 2011. – 411 s.

І.І. Стеців,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ЯК СКЛАДОВОЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ

Постановка проблеми. Економічна безпека це стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її організаційної структури і статусу, а також перешкодам у досягненні цілей розвитку [1, с. 11]. Беззаперечною умовою такої здатності є уміння своєчасно визначати загрози. Їх визначення, попередження і подолання тісно пов'язане із контролем та формуванням контрольної інформації для прийняття управлінських рішень на всіх рівнях управління, які б забезпечували економічну безпеку. Отже, контроль є функцією управління економічною безпекою і проблеми його функціонування є проблемами забезпечення економічної безпеки. Контроль повинен бути ефективним, що обумовлює необхідність застосування системного підходу у його здійсненні. Системний підхід вимагає насамперед характеристики контролю як системи.

Аналіз останніх досліджень. Передумовою характеристики системи контролю, на наш погляд, є наукова класифікація контролю. Слід зазначити, що вченими протягом розвитку науки про контроль надавалась значна увага питанням класифікації економічного контролю. На сьогодні підходи науковців систематизовано і доповнено [2,

с. 52–68]. У сучасних літературних джерелах при класифікації економічного контролю зроблена спроба його модифікації, відповідно до змін, що відбуваються в економіці і суспільстві, а також взаємопов'язаності організаційних форм, форм здійснення контролю та методу контролю [3, с. 14–18; 4, с. 12–35]. Внаслідок цього сформовано класифікаційні ознаки контролю, але єдиного підходу не вироблено. Крім того, не досягнуто повної однозначності та вичерпності їх змісту щодо видів і ланок контролю, їх взаємозв'язку із формами його проведення та застосовуваними методами. Це по-перше негативно впливає на вивчення матеріалу у спеціальних освітніх дисциплінах. По-друге заважає раціональному і ефективному функціонуванню системи контролю в оптимальному режимі на практиці, що підтверджується наступною думкою «кожен орган контролю встановлює свою термінологію, методіку, по своєму формулює права органу контролю і відповідальність суб'єктів підприємництва. Звідси виникає правове свавілля, що панує при перевірках, робить підприємців фактично беззахисними перед контролерами, породжує корупцію, стримує розвиток держави» [5, с. 17].

Наведені проблеми не вирішені, на наш погляд, внаслідок наступного:

- відсутність однозначного тлумачення методу економічного контролю [2, с.48];

- відсутня повнота охоплення, системність та структурування аспектів, що характеризують систему контролю [2; 3, с. 16; 4];

- допускаються суперечності при висвітленні положень, наприклад, ревізія подається як форма і як метод контролю, але у характеристиці методу він відсутній [4, с. 31, 35, 76];

- застосована термінологія вченими науки про економічний контроль не повністю охоплює терміни які функціонують у нормативних документах та інших напрямках фінансово-економічних наук. Зокрема: у банківській діяльності застосовують термін «банківський нагляд», як форма банківського контролю [6, с. 410], у страхуванні – «нагляд за страховою діяльністю» [7, с. 366]. У інвестуванні, проектному фінансуванні, фінансовому менеджменті, управлінні проектами – «моніторинг» і ін. [8, с. 438; 9, с. 173; 10, с. 515, 523; 11, с. 261] «фінансовий моніторинг» [7, с. 57]. Такі терміни у спеціальній літературі з контролю відсутні [12, с. 220–311].

Огляд спеціальної літератури дає підстави вважати, що проблема пов'язана із характеристикою системи контролю, потребує додаткового вивчення, що обумовлює актуальність даної роботи.

Формулювання мети. Метою даного дослідження є: аналіз термінології, яка функціонує у наукових, навчальних виданнях, норма-

тивних документах з контролю та адекватності її вживання авторами різних напрямів економіки; порівняння підходів вчених до характеристики контролю; удосконалити класифікацію економічного контролю для забезпечення його характеристики як системи.

Виклад основних положень. Для досягнення ясності, зрозумілості і однозначного вживання термінології контролю, на наш погляд, необхідно її узагальнити опираючись на засади науки про контроль, бо погоджуємося з думкою Є.В. Калюги «...частина повинна пристосовуватися до цілого а не навпаки» [2, с. 28]. Це вказує на необхідність підпорядкування термінології контролю дотичних наук загальній науці про контроль. Одночасно, на наше переконання, врахування сучасної термінології положень нормативних документів з контролю та термінів щодо контролю застосовуваних дотичними науками розширять межі і збагатять науку про контроль. Інтеграція термінології контролю може бути реалізована через його класифікацію.

Базуючись на проведених дослідженнях подамо таку характеристику економічного контролю (табл. 1).

Таблиця 1.

Класифікація економічного контролю

	Класифікаційна ознака	Характеристика контролю
1.	За економічним змістом та характеристикою контрольної інформації	загальноекономічний; фінансово-господарський (господарський)
2.	За організаційною формою та функціями	державний (законодавчо-регламентований, внутрісистемний, внутрішньогосподарський); незалежний (законодавчо-регламентований, внутрісистемний, внутрішньогосподарський); корпоративний (внутрісистемний, внутрішньогосподарський)
3.	Залежно від мети і застосовуваної методики проведення	ревізія; інвентаризація; моніторинг; перевірка; банківський нагляд; аудит; слідство (розслідування); експертиза; бухгалтерський контроль; адміністративний контроль
4.	Від об'єктів контролю	тематичний, повний (комплексний)
5.	Від кількості матеріалу перевірки	вибірковий, суцільний
6.	За простором (територією) здійснення	загальнодержавний; регіональний; муніципальний (місцевий)
7.	За часом проведення	попередній, поточний; наступний; прогнозний (стратегічний)
8.	Залежно від характеристики перевірки	фактичний; документальний; змішаний

9.	Залежно від об'єктів які охоплює контроль та ознак перевірки	Загальногосподарський; фінансовий; техно-логічний; технічний; організаційний; обліковий; інвестиційний; управлінських рішень
10.	По відношення до суб'єкта, що контролюється	зовнішній; внутрішній
11.	Залежно від способу виконання	ручний; автоматизований; комбінований
12.	За плановістю проведення	плановий; позаплановий
13.	За обов'язковістю здійснення	обов'язковий; добровільний
14.	За періодичністю проведення	постійний; періодичний; разовий
15.	За ступенем проведення	первинний; вторинний
16.	За термінами охоплення	контроль до періоду перевірки; контроль періоду перевірки; контроль після завершення періоду перевірки

Ознаки класифікації, на наш погляд, доцільно поділити на основні і доповнюючі. Основними вважаємо такі:

- за економічним змістом та показниками контролю, яка дозволяє отримати узагальнену характеристику системи контролю;
- за організаційною формою контролю і функціями так як вона сприяє визначенню ланок контролю, як суб'єктів, що його здійснюють;
- залежно від мети і застосовуваної методики проведення контролю, яка дає можливість визначити форми контролю та розробити характерні для кожної з них методики виконання.

Наведені ознаки є основними так як формують бачення системи контролю, що функціонує у практиці. Інші ознаки – доповнюючі. Вони уточнюють та деталізують основні.

Висновки. Запропонована класифікація контролю є кроком до узагальнення та систематизації різних напрямів розвитку контролю. Її використання сприятиме формуванню єдиного підходу до характеристики контролю у науці про контроль і забезпечить однозначність трактування положень економічного контролю у інших науках. Це позитивно вплине на формування нормативно-правового та методичного забезпечення і функціонування системи контролю у практиці. Структурування контролю за ознаками класифікації сприятиме чіткості викладу матеріалу у освітніх дисциплінах пов'язаних із контролем за всіма його видами. Класифікація контролю є основою для дослідження і

упорядкування форм його здійснення, методик проведення та загальної характеристики системи контролю.

1. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: Навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін]; – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.
2. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління/ Є.В. Калюга: Монографія. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
3. Гончарук Я.А. Аудит / Я.А. Гончарук, В.С. Рудницький: Навч. посіб. – [3-тє вид., перероб. і доп.] – К.: Знання, 2007. – 443 с.
4. Білуха М.Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит / М.Т. Білуха, Т.В. Микитенко: Підручник. – К.: Українська академія оригінальних ідей, 2005. – 888 с. : іл.
5. Авксентьев Ю.А. Контроль і перевірки підприємницької діяльності / Ю.А. Авксентьев, О.М. Івченко. – К.: Юрінком Інтер, 2004.– 400 с.
6. Петрук О.М. Банківська справа / О.М. Петрук : Навч. посіб. / [за ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинця] – К.: Кондор, 2004.– 461 с.
7. Збірник систематизованого законодавства Посередницькі операції. Частина 3. Фінансове посередництво. Випуск 4. Бліц Інформ, квітень 2007 р.
8. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
9. Жуков В.В. Проектне фінансування / В.В.Жуков : Навч. посібник. – 2-ге вид., випр. і доп.-Харків: ВД «ІНЖЕК», 2004. – 248 с.
10. Бланк И.А. Финансовый менеджмент/ И.А. Бланк : Учебный курс. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. – 528 с.
11. Кучеренко В.Р. Управління діловими проектами / В.Р. Кучеренко, О.С. Маркітан : Навч. посіб. – К.: ЦНЛ, 2005.- 280с.
12. Чернелевський Л.М. Податковий облік і контроль / Л.М. Чернелевський, Т.Ю. Радзюк : Навч. посіб. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: Пектораль, 2006. – 316 с.

Л.М. Томаневич,
*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри теоретичної
та прикладної економіки
(Львівський державний університет
внутрішніх прав)*

КОРУПЦІЯ – РЕАЛЬНА ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

В умовах ринкових перетворень економіки України та створення громадянського суспільства – проблема забезпечення національної безпеки держави, є надзвичайно актуальною. Це пов'язано в першу

чергу з тим, що на сучасному етапі з'явилися нові виклики і загрози конституційному ладу, політичній та економічній стабільності. У цьому контексті розглянемо вплив на суспільство і державу – такого інституційного чинника, як корупція, який є актуальною проблемою для соціально-економічного життя будь-якої країни.

Корупція існувала й існує при всіх формах правління, це соціальне явище, яке є характерним для багатьох країн світу і яке на сучасному етапі стало глобальною проблемою. Як показує світовий досвід, жодна країна світу не мала і не має повного імунітету від корупції – змінюються лише її обсяги і прояви, а також можливості, які визначаються ставленням до неї держави і суспільства [2].

Проблеми, суть та виникнення корупції досліджували такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Г. Беккер, А. Безпалько, Р. Боулз, В. Геєць, Л. Григор'єв, С. Лівітт, А. Полінскій, О. Прохоренко, Р. Познер, М. Мельник, Є. Новіков, С. Сєрьогін, Дж. Стіглер, М. Камлик, Є. Невмержицький, С. Коненко, О. Кальман, В. Коваленко, О. Прохоренко, М. Флейчук, С. Шавелл, А. Шлейфєр та багато інших.

Погодимося із думкою автора про те, що небезпека цього явища полягає в тому, що це явище викликає у суспільства «звікання», а у населення формується ставлення до нього як до «норми життя». Тож, корупція відволікає значні засоби від вирішення нагальних соціальних проблем, загострює кризу в економіці та управлінні, а також значно знижує здатність влади до вирішення соціальних проблем, поширює соціальну напругу та поглиблює політичну нестабільність у країні [1].

Корумповані відносини все більше витісняють правові та етичні відносини між людьми, сповільнюють економічне зростання, зменшують доходи на суму, що перевищують хабарі, спотворюють політику, і вона стає інструментом збагачення олігархів, заважають інвестиціям, не мотивують працівників [3]. В кінцевому результаті корупція збільшує нерівність між доходами, сприяє зростанню бідності через закріплення нерівного і несправедливого розподілу майна, призводить до виникнення економічних криз.

Корупційні прояви підривають авторитет країни, завдають шкоди функціонуванню державного апарату, обмежують конституційні права і свободи людини та громадянина, порушують принципи верховенства права, встановлений порядок здійснення повноважень [6].

Досвід соціально-економічного розвитку свідчить, що найнебезпечніші і суттєві форми прояву корупції відбуваються у країнах, які перебувають у процесі економічної, політичної і соціальної дестабілізації.

Як показують проведені дослідження рівень корупції залишається надзвичайно високим у багатьох країнах світу. Вартість збитків у 2012 році, яких завдала корупція країнам ЄС, перевищила €100 млрд [7].

Найбільшою, за висновками експертів, корупція виявилась в Словаччині, Румунії, Італії, Латвії, Угорщині та Греції. Будучи давніми членами ЄС Іспанія, Греція та Італія продемонстрували чіткий регрес індексу корумпованості [10].

Найменш корумпованими країнами світу є, Нова Зеландія, Фінляндія, Данія, Швеція, Сингапур, Швейцарія, Австралія, Норвегія, Канада і Голландія.

Аналізуючи дану проблематику в Україні зазначимо, що корупція охопила багато сфер суспільного життя, а саме державне управління, політику, економіку, соціальну і правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини тощо. У рейтингу сприйняття корупції за 2012 рік Україна посіла 144-е місце з 176-ти країн. Однакові з Україною бали набрали Сирія, Бангладеш, Камерун, Конго й Центральноафриканська республіка [7].

Загальна сума збитків, завданих корупційними адміністративними правопорушеннями у 2012 році становила 1 191 730 грн. Загальна сума збитків, завданих кримінальними корупційними правопорушеннями, становила 577, 8 млн грн [10].

Зокрема, органами внутрішніх справ у 2012 році було складено протоколи про адміністративні корупційні правопорушення щодо 605 осіб, органами Служби безпеки України – щодо 769 осіб, органами Державної податкової служби України – щодо 92 осіб, органами Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – щодо 50 осіб.

Окрім того, у 2012 році до суду було направлено кримінальні справи щодо 2740 корупційних злочинів [11].

У 2013 році збитки від корупційної діяльності в Україні склали майже 8 мільйонів гривень, було доведено вину за 243 корупційними фактами і притягнуто до відповідальності 187 осіб. Зокрема, за матеріалами підрозділів внутрішньої безпеки МВС розпочато 120 кримінальних проваджень за фактами одержання або давання хабарів. До кримінальної відповідальності притягнуто 70 працівників міліції, в тому числі – 15 керівників різних рівнів [11].

Аналіз рівня поширеності корупції в Україні також здійснено у соціологічному моніторингу «Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень 2009–2010, 2012» який проводився Європейською дослідницькою організацією спільно з Київським міжнародним інститутом соціології. За даними цього дослідження найбільш корумпованими сферами українці вважають державтоінспекцію (64,4%), медицину (60,3%), судову систему (60,3%) і міліцію (59,1%), що зображено на рис. 1.

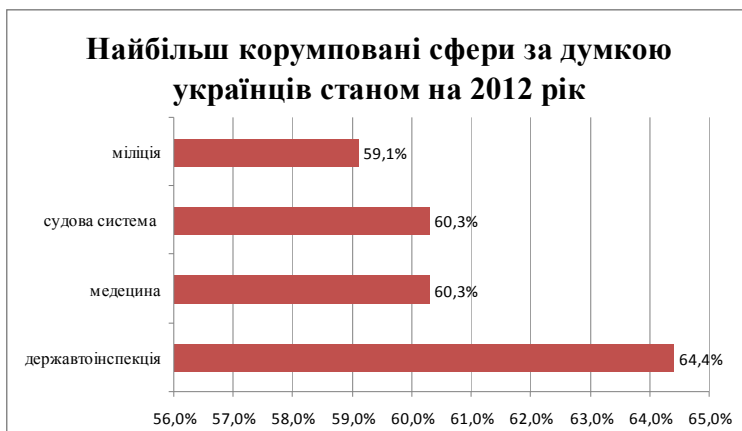


Рис.1. Найбільш корумповані сфери у 2012 році.

Джерело: власна розробка, на основі [10].

Отже, корупція подібно математичному дереву виходить з однієї точки згори, і, спускаючись вниз – з рівня на рівень, захоплює на своєму шляху все більше елементів системи, набуваючи системного характеру і сприймається як елемент суспільної реальності, як форма своєрідного «суспільного договору». Нестабільність політичних інститутів, дефіцит політичної волі, низький рівень політичної та правової культури державного керівництва та широких верств громадян створюють сприятливе середовище для розвитку і поширення корупції.

Аналізуючи дану ситуацію, зробимо висновок про те, що основою сприятливого для корупції суспільного менталітету є пошук корупційних шляхів індивідуального вирішення своїх проблем і як наслідок недовіри до державних інститутів. Найчастіше корупційні відносини відбуваються за двосторонньою зацікавленістю, що призводить до зміцнення цієї системи, тим самим з обох сторін створюються ідентичні духовно-моральні принципи, які йдуть всупереч із загальноприйнятими нормами і законами.

Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що основними завданнями держави і суспільства є, проведення реформ з метою створення ефективного механізму мінімізації негативних наслідків поширення злочинності й корупції в Україні, створення ефективної антикорупційної системи, законодавчого закріплення дієвого механізму запобігання та протидії корупції; зростання громадської антикорупційної активності населення; посилення громадського контролю за діяльністю державних інститутів; проведення активної роботи щодо визначення, пропагування та впровадження в практику морально-етичних принципів фу-

нкціонування державної служби як інституту надання управлінських послуг громадянам та юридичним особам.

1. Безпалько А. Державна служба боротьби з економічною злочинністю на захисті економічних інтересів суспільства: історично-правовий аспект / А. Безпалько // Міліція України. – 2011. – № 7–8. – С. 16–19.

2. Виступ Президента України Віктора Януковича зі щорічним посланням до Верховної Ради України 7 квіт. 2011 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/19736.html>

3. Звернення Колегії Міністерства внутрішніх справ України до особового складу ОВС та військовослужбовців Внутрішніх військ // Іменем Закону. – 2012. – № 6. – С. 1.

4. Коваленко В.В. Поєднання інтересів влади та суспільства як умова подолання організованої злочинності й корупції / В.В. Коваленко // Науковий вісник КНУВС. – 2010. – № 2. – С. 4.

5. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квіт. 2011 р. № 3206-VI // ВВР України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.

6. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки : Указ Президента України від 21 жовт. 2011 р. № 1001/2011. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/14092.html>.

7. Україна далі сприймається найкорумпованішою в Європі : звіт Transparency International [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24407965.html>

8. Чистяков О.М. «Ватерлінія» успішності – на рівні громадської довіри / О.М. Чистяков // Іменем Закону. – 2012. – № 5. – С. 8–9.

9. Шакур В.І. Протиправна поведінка – виклик для влади / В.І. Шакур // Гуманітарні та ресурсні проблеми національної безпеки України : [моногр.]. – К. : ВПК «Експрес-Поліграф», 2011.

10. Антикорупційний звіт міністерства юстиції : Про результати заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2012 році <http://www.minjust.gov.ua/news/43279>

11. Захарченко В. : «З новим КПК факт корупції приховати стало неможливо» <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>

О.В. Тихонова,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри економічної безпеки
(Національна академія
внутрішніх справ)

КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Економічна безпека загалом та її окремі складові, до яких відно-
ситься й фінансова безпека, постійно знаходяться під впливом певних

чинників, що створюють небезпеку її цілісності та стійкості. У чинному національному законодавстві закріплено визначення загроз національній безпеці, як наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України [1]. Отже, виходячи із законодавчого визначення ми розуміємо загрози як певні чинники, як наявні так і потенційні, що створюють небезпеку та завдають шкоди певним відносинам, т.т. сегментам системи. Саме у цьому аспекті й будемо розглядати корупцію як загрозу фінансовій безпеці держави.

Проблемним питанням протидії корупції, як певному негативному явищу, приділяли значну увагу вітчизняні науковці, зокрема, Л. Багрій-Шахматов, М. Камлик, О. Користін, М. Мельник, Є. Невмержицький, В. Сташис, М. Хавронюк та інші. Водночас корупція як одна із загроз фінансовій безпеці держави на теперішній майже не досліджена, хоча й суттєво на неї впливає.

Слід зазначити, що досить цікавою виявляється думка, що існують не окремі загрози, а має місце певна система загроз безпеці, яка являє собою динамічну систему причинно-наслідкових зв'язків, наявність яких може суттєво підвищувати результат реалізації будь-якої конкретної загрози [2]. Не є виключенням й корупція, як одна із загроз фінансовій безпеці держави. Тому і розглядати загрози, зокрема корупцію, доцільно не відокремлено одну від одної, а в певному комплексі.

Одним з таких комплексів (або систем чи сукупностей) можна виділити ланцюг «корупція $\longleftrightarrow$ тінізація економіки». Виділення зазначеного ланцюга підтверджується їх взаємообумовленістю. Можна цілком погодитись із висновком, що «тінізація, що породжує корупцію, і корупція, що водночас породжує тінізацію економіки, адже остання фактично є основою корупції» [3]. Породження та стимулювання корупцією розвитку тіньових відносин пояснюється тим, що чим вищий рівень корупції, бідніша країна і слабкіші демократичні інститути, тим вищою є частка тіньового сектора в економіці країни [4]. Така, як переконують економісти, «змонтованість» корупції до господарського механізму, призводить до того, що боротьба із корупцією може призвести до руйнації діючого господарського механізму.

Для того, щоб чітко уявити взаємозв'язок «корупція $\longleftrightarrow$ тінізація економіки» необхідно зрозуміти, що вміщує в себе поняття «корупція» у контексті кримінальних загроз. Для цього слід звернутись до законодавчого визначення поняття «корупція» як використання суб'єктом корупційного правопорушення наданих їй службо-

вих повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди зазначеній особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей. Виходячи з цього можна виділити злочини, які слід віднести до корупційних правопорушень. А саме, хабарництво, зловживання владою або службовим становищем, перевищення службових повноважень, службове підроблення, привласнення або нецільове використання майна (коштів). Зазначене пов'язане з тим, що корупція, як певні діяння, не утворюють окремого складу злочину, а діяння, які відносяться до корупційних правопорушень, визнаються окремими злочинами, адміністративними правопорушеннями або проступками.

Сюди також можна віднести використання бюджетних коштів, яке повинно відбуватися з врахуванням потреб суспільства, а не у відповідності з інтересами окремих посадовців. Адже зазначене може призвести до переміщення національних фінансових «потоків» до економіки іноземних країн.

Наступну небезпеку компонентам фінансової системи держави, тісно пов'язану з вищезначеною групою кримінальних загроз, становлять тіньові фінанси як система протиправних (кримінальних) грошових відносин, які нерегламентовані державою (не опосередковані певними правовими актами), пов'язані з формуванням та використанням грошових доходів (фондів), отриманих злочинним шляхом, необхідних злочинцям для здійснення протиправних діянь та задоволення власних потреб. Слід погодитись із тим, що такі відносини становлять загрозу для безпеки держави, оскільки вони відбуваються перш за все з приводу розподілу вартості валового внутрішнього продукту, доходів від зовнішньоекономічної діяльності та частини національного багатства, та використовуються в подальшому не тільки для вирішення економічних задач, але й для відтворення та розвитку протиправних відносин, вирішення злочинних та терористичних задач, підривають зсередини основи фінансової безпеки, економічної безпеки та загалом національної безпеки. У результаті виникнення негативних факторів кримінального характеру виникають небезпечні «загрози порушення системних властивостей стійкості та цілісності системи державних фінансів, функціонування та властивості до відновлення статусної діяльності фінансових, кредитних та страхових організацій, фондів та валютних бірж тощо» [5]. Твер-

дження, що однією з основних кримінальних загроз фінансовій безпеці держави слід визнати тінізацію фінансової сфери, ми підкріплюємо результатами дослідження Інституту стратегічних досліджень при Президентові України, в яких зазначено, що наслідками цього негативного явища є:

- втрата дієвості важелів грошово-кредитної політики через значний обсяг обігу гривневої та валютної маси, що не підпадає під регулювання засобами банківської системи;

- втрата дієвості фіскальних інструментів, марнотратство дефіцитних бюджетних ресурсів;

- зниження рівня нагромадження та втрата частини інвестиційного потенціалу суспільства, вилучення ресурсів з процесу суспільного відтворення;

- гальмування переходу до інноваційної моделі розвитку через недостатній розвиток інвестування та неефективне відтворення людського капіталу [6].

Водночас значний рівень тінізації фінансової сфери суспільства обумовлює суттєве поширення корупції. Адже перше унеможлиблює регулювання фінансових відносин ринковими методами та змушує органи влади застосовувати адміністративні важелі впливу, що й формує підґрунтя до поширення корупції.

Отже, викладене наочно ілюструє кореляційну залежність «корупція ↔ тіньова економіка». І ми наголошуємо саме на двосторонньому характеру цього зв'язку. Таким чином, корупція однією з тих загроз які безпосередньо утворюють загрозу цілісності та надійності фінансової системи держави.

1. Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV «Про основи національної безпеки України» // Урядовий кур'єр від 30.07.2003. – № 139.

2. Степашин С.В. Вопросы безопасности в системе государственного и муниципального управления / С.В. Степашин, В.Л. Шульц. – Ч. 1. – СПб. : СПб ГТУ, 1994. – С. 12.

3. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська, Я.В. Бережний [та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 144 с. – С. 134.

4. Баланда А.Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України : монографія. – К., 2008. – 414 с. – С. 298.

5. Хабибулина А.А. Финансовая безопасность в системе обеспечения экономической безопасности России : монография. – М. : Формула права, 2011. – 176 с. – С. 54.

Ю.О. Тимошенко,
*викладач кафедри менеджменту
безпеки підприємства
(ПВНЗ «Європейський університет»)*

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Актуальність проблеми. Наявність значної кількості загроз економічній безпеці потребує розробки основних напрямків їх усунення, головним з яких є розробка механізму, що забезпечив би економічну безпеку підприємства. Особливість системи економічної безпеки полягає в тому, що захист підприємства забезпечується за усіма напрямками та сферами діяльності. Одним з найбільш ефективних інструментів забезпечення економічної безпеки підприємства є механізм, що повинен об'єднати в собі сукупність законодавчих актів, правових норм, спонукальних мотивів і стимулів, методів, заходів, сил і засобів, за допомогою яких забезпечується досягнення цілей безпеки і розв'язання поставлених завдань. Тому формування механізму у забезпеченні економічної безпеки підприємства останнім часом має особливу актуальність.

Формування механізму у забезпеченні економічної безпеки підприємства потребує з'ясування визначень економічної безпеки та механізму забезпечення економічної безпеки підприємства. Великий інтерес вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків, більш присвячено різним аспектам національної і регіональної безпеки, і в значно меншій мірі – питанням економічної безпеки підприємства. Механізм у забезпеченні економічної безпеки підприємства потребує: формування етапів реалізації механізму; визначення умов системного збалансування інтересів підприємства з суб'єктами зовнішнього оточення підприємства; розробку заходів щодо системного збалансування інтересів підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вирішенням проблем забезпечення економічної безпеки підприємства займаються багато вчених, серед них можна визначити Е.А. Олійника, який під забезпеченням економічної безпеки підприємства розглядає [1, с. 141] процес реалізації функціональних складових економічної безпеки з метою запобігання можливих втрат і досягнення максимального рівня економічної безпеки підприємства як зараз так і в майбутньому. Такий підхід до забезпечення безпеки підприємства на жаль враховує тільки реалізацію складових з погляду мінімізації їх втрат. Але економічна

безпека повинна мати не тільки набір заходів а й систему організації їх виконання та контролю, що дозволить досягнути найбільш високих значень рівня економічної безпеки підприємства як в поточний період, так і на перспективу.

О.В. Ареф'єва [2, с. 99] розглядає планування економічної безпеки підприємства як складовий елемент системи управління підприємством, що містить забезпечувальну та функціональну складові. Перша з них представлена підсистемами організаційного, методичного, нормативного та правового забезпечення. Функціональна складова поєднує функції формування прогнозів і планів, а також комплекс економічних та організаційних методів, що сприяють вирішенню завдань контролю за станом підприємства і своєчасної діагностики.

Найбільш реальні умови діяльності підприємства відображені в механізмі авторів А.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, А.Н. Ляшенко [3, с. 18], який складається з декількох блоків, одночасна дія яких покликана забезпечити достатній для розширеного відтворення капіталу підприємства прибуток, що одержується в результаті дотримання інтересів підприємства, тобто в результаті взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища.

Таким чином, з вище наведеного можна зробити висновок, що дія механізму забезпечення економічної безпеки підприємства повинна системно організувати економічні умови, які дозволять збалансувати інтереси взаємодіючих суб'єктів і завдяки цьому підвищити рівень взаємної економічної безпеки.

Мета роботи. Метою роботи є формування механізму у забезпеченні економічної безпеки підприємства за рахунок розгляду в ньому умов процесу системного збалансування інтересів підприємства з суб'єктами зовнішнього оточення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Під економічною безпекою підприємства слід розуміти, такий стан економічної системи внутрішнього середовища, здатний протягом усього життєвого циклу підприємства успішно нейтралізувати як власні внутрішні, так і зовнішні загрози без істотних для себе ресурсних витрат [4].

Для забезпечення економічної безпеки підприємства пропонується використовувати механізм. Під механізмом забезпечення економічної безпеки підприємства, слід розуміти – сукупність методів і засобів здатних впливати на збалансованість інтересів взаємодіючих різних суб'єктів, що володіють різними інтересами [4]. Якщо не розглядати інтереси взаємодіючих суб'єктів то це може привести до того, що в практичних умовах роботи підприємства не чітко визнача-

ється можливість досягнення його мети по відношенню до споживача продукції і партнерів по бізнесу, а задачі часто не гармонізуються між собою.

Схема механізму складається з шести наступних етапів (рис. 1): збирання інформації, обробка одержаної інформації за напрямками, визначення рівня економічної безпеки, розрахунок прогнозованих значень показників та індикаторів, розробка заходів щодо системного збалансування інтересів підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, аналіз результатів реалізації заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

На першому етапі реалізації механізму проводиться підбір необхідної інформації за допомогою встановленої на підприємстві локальної обчислювальної системи (ЛЮС).

На другому етапі здійснюється обробка одержаної інформації, для чого організовується експертна група в службі економічної безпеки підприємства (СЕБП). До складу цієї групи повинні входити фахівці основних напрямків діяльності підприємства і особи, що ухвалюють відповідальні рішення, вони також обробляють, систематизують, узагальнюють та упорядковують одержану інформацію.

На третьому етапі, згідно математичної моделі та вхідних десяти складових економічної безпеки: фінансова, інтелектуальна, кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, інформаційна, інноваційна, екологічна та ретроспективна складові, визначається рівень безпеки по кожній складовій і розраховується їх сукупний рівень. Рівень економічної безпеки підприємства пропонується визначати за допомогою 4-х рівнів: абсолютний, задовільний, незадовільний та критичний [4, с. 246].

На четвертому етапі розраховуються прогнозовані значення показників діяльності підприємства, що входять у систему економічної безпеки досліджуваного підприємства. Прогнозування цих показників дозволяє в значній мірі здійснювати передбачення, яке ґрунтується на науковому аналізі дійсності і передбачати тенденції і процеси в майбутньому, а також справитися з негативними ситуаціями, що дозволить забезпечити стійку економічну безпеку підприємства.

Для реалізації п'ятого етапу використовується вектор пріоритетів альтернатив, який визначається відповідно запропонованої економічної моделі [5].

На шостому етапі оцінюється вплив вживаного заходу на відповідну складову економічної безпеки, дається загальна оцінка отриманих результатів та формулюються висновки щодо подальшої діяльності підприємства.

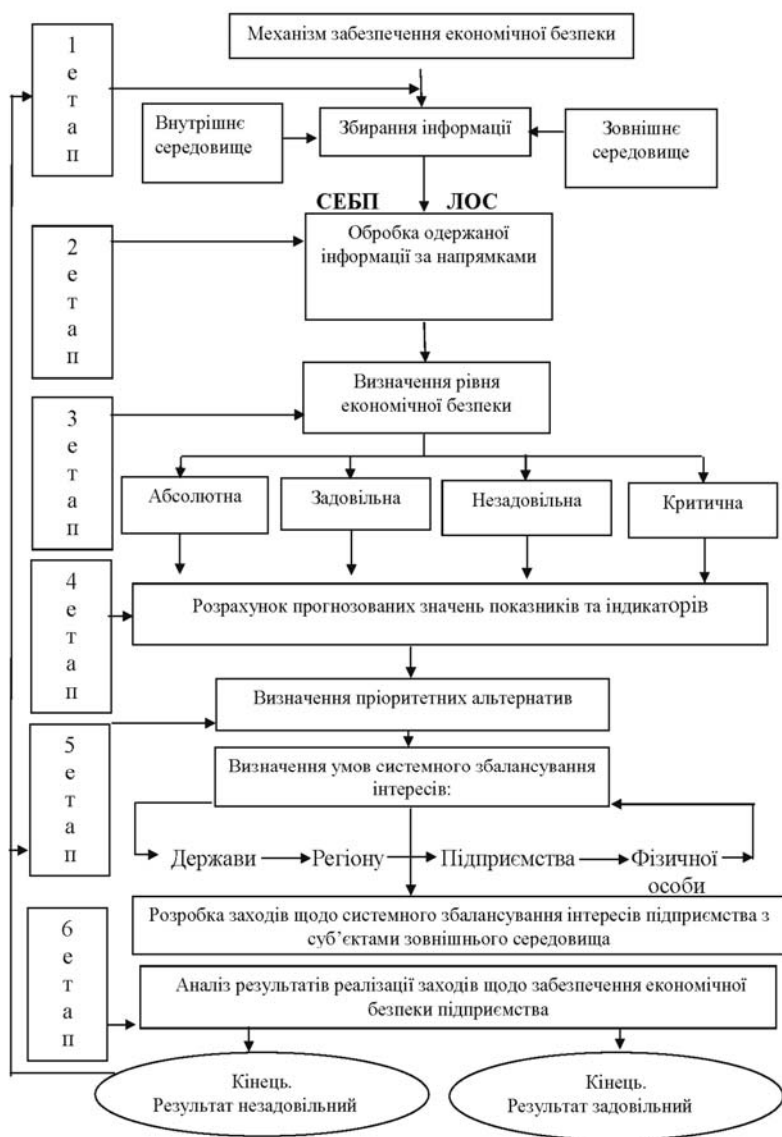


Рис.1 Етапи реалізації механізму забезпечення економічної безпеки підприємства

Висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі. Отримані результати у вигляді реалізації механізму, дозволяють підвищити рівень економічної безпеки підприємства. Підприємство функціонує в оточенні зовнішнього середовища: регіону, держави та інших суб'єктів. Найближче оточення підприємства – це регіон, в якому воно функціонує. Забезпечивши економічну безпеку на рівні регіону, можна досягти стратегічної мети підприємства – забезпечення економічної безпеки. Подальші дослідження повинні бути направлені на дослідження економічної безпеки на рівні регіону, оскільки регіональні чинники загроз найбільш піддаються нейтралізації з боку підприємства, яке прагне запобігти або знизити негативний вплив чинників зовнішнього середовища на стан своєї економічної безпеки.

1. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А. Олейникова. – М., 1997. – 288 с.

2. Ареш'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств / О.В. Ареш'єва, Т.Б. Кузенко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с. – Бібліогр.: С. 160–169.

3. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

4. Нагорна І.І. Оцінка стійкої економічної безпеки промислового підприємства / І.І. Нагорна // Економічний простір. – 2008. – № 19. – С. 243–255.

5. Нагорна І.І. Організаційно-економічний механізм у забезпеченні стійкої економічної безпеки промислових підприємств: Дис. кандидата економічних наук: 08.00.04; Захищена 23.01.2009 р. – О., 2009. – 233 с.

Х.О. Турхан,

аспірант

(Українська академія друкарства)

ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. У вітчизняній економіці після тривалих реформаційних, кризових та посткризових періодів спостерігається поглиблення ринкових відносин, що має безпосередній вплив на функціонування підприємств. Тому на порядок денний постає проблема гарантування в ринкових умовах фінансової безпеки вітчизняних підприємств шляхом запровадження відповідного механізму управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Над дослідженням фінансової безпеки працюють такі вчені, як О. Ареф'єва, О. Барановський, М. Єрмошенко, С. Смірнов, В. Мунтіян та ін.; на рівні підприємства проблему фінансової безпеки висвітлено у роботах С. Ілляшенко, І. Бланка, К. Горячевої, М. Куркіна, Т. Журавльової, М. Ромашко, Ю. Кракоса, О. Марченко, О. Мартюшева. Проте, незважаючи на значний науковий доробок зазначених вчених, потрібно наголосити на необхідності подальшого розвитку теоретичної бази з даної тематики. На сьогоднішній день залишається чимало питань, які є дискусійними та потребують подальших досліджень.

Метою даної публікації є визначення та обґрунтування суті функціональних складових фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова безпека підприємства має складну структуру, яка визначається динамічністю його фінансових відносин як в середині самого підприємства, так і суб'єктами зовнішнього середовища. Тому пріоритетним та актуальним є вирішення проблеми формування функціональної структури фінансової безпеки суб'єктів господарювання через протиріччя певних її складових елементів.

Огляд наукових робіт [1–3; 5] дає можливість встановити, що на сьогодні в економічній літературі не існує єдиної точки зору щодо складових структури фінансової безпеки. Так, І. Бланк виділяє у складі фінансової безпеки підприємства такі складові як: фінансова безпека інвестиційної, кредитної, емісійної та інноваційної діяльності [1, с. 68]. Дещо інакшої думки притримується К. Горячева, яка вважає доцільним віднести до функціональної структури фінансової безпеки бюджетну, грошово-кредитну, валютну, банківську, фондову, страхову складові [2, с. 5]. О. Мартюшева відносить до складу фінансової безпеки підприємства наступні структурні складові: бюджетно-податкову, грошово-кредитну, валютну, банківську, інвестиційну, фондову, страхову [5, с. 42]. На думку О. Малика у структурі фінансової безпеки, окрім бюджетної, грошово-кредитної, банківської, інвестиційної, фондової та страхової, необхідно виділити також зовнішньоекономічну та інформаційну складові [3, с. 137].

Проаналізувавши погляди науковців щодо структуризації фінансової безпеки підприємств, ми вважаємо за доцільне розглядати такі функціональні складові, які безпосередньо дають можливість комплексно охарактеризувати фінансові відносини та забезпечити фінансову захищеність суб'єктів господарювання, а саме: бюджетно-податкову, грошово-кредитну, банківську, інвестиційну, фондову, страхову, зовнішньоекономічну, інноваційну (див. рис.).



Рис. Функціональна структура фінансової безпеки підприємства

Бюджетно-податкова складова фінансової безпеки підприємства регулює питання взаємовідносин підприємства з бюджетами різних рівнів з приводу сплати податків та зборів, отримання податкового кредиту, бюджетного асигнування, бюджетного рефінансування [5].

Грошово-кредитна складова регулює відносини, що виникають при готівкових та безготівкових розрахунках. Вона відображає стан грошово-кредитної системи підприємства, який характеризується доступністю кредитних ресурсів і таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів усіх учасників діяльності на підприємстві.

На нашу думку грошово-кредитна складова є однією із провідних складових фінансової безпеки підприємства, яка спрямована на забезпечення його грошової та кредитної стабільності відносно інших суб'єктів ринкової економіки, а також стосовно внутрішнього фінансового середовища.

Банківська складова фінансової безпеки суб'єктів господарювання спрямована на взаємовідносини з комерційними банками з питань кредитних та депозитних операцій, відкриття поточних рахунків, здійснення безготівкових розрахунків тощо.

Інвестиційна складова регулює питання діяльності підприємства в інвестиційній сфері і пов'язана із капітальними вкладеннями у розвиток підприємства. Виникнення ризику для фінансової безпеки пов'язано із зниженням інвестиційної привабливості підприємства, неможливість залучення необхідного обсягу інвестицій.

Щодо фондової складової фінансової безпеки то вона повинна забезпечувати оптимальний обсяг капіталізації підприємства (з огляду на представлені в ньому цінні папери, їх структуру та рівень ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), реєстраторів, зберігачів та держави загалом [5, с. 50]. Фондова складова направлена на врегулювання питань, що виникають під час випуску або продажу підприємством власних акцій, облигацій, векселів та купівлі цінних паперів інших підприємств.

Роль чи функція страхової складової полягає у врегулюванні відносин між суб'єктом господарювання та страховими компаніями з приводу страхування майна, фінансових ризиків [4], відповідальності, а також страхування від нещасних випадків на виробництві, тощо.

Зовнішньоекономічна складова фінансової безпеки підприємства базується на взаємодії (або спрямована на забезпечення взаємовідносин) із зовнішніми контрагентами під час здійснення експортно-імпортних операцій.

Інноваційна складова забезпечує функціонування діяльності підприємства на якісно новому рівні. Вона спрямована на впровадження інноваційних нововведень в процес виробництва, своєчасне оновлення програмного забезпечення для здійснення фінансового аналізу та на раціональне використання автоматизованих систем фінансового обліку.

Слід зазначити, що розглядаючи функціональну структуру фінансової безпеки було виділено основні критерії, що відображають стан кожної із структурних складових і можуть свідчити про зростання чи зниження рівня фінансової безпеки в цілому.

Висновки. Результати даного дослідження дають змогу більш повно сформувати функціональну структуру фінансової безпеки під-

приємства та виділити структурні її елементи. Параметри кожної із складових фінансової безпеки підприємства повинні забезпечити її збалансованість а їх рівень повинен бути достатніми для забезпечення належної стійкості системи до дії внутрішніх та зовнішніх загроз в поточному та довгостроковому періодах.

1. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-центр, 2004. – 784 с.
2. Горячева К.С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / К.С. Горячева; [Київський національний університет технологій та дизайну]. – К., 2006. – 16 с.
3. Малик О.В. Структура системи фінансової безпеки підприємств за умов глобалізації / О. В. Малик // Экономика и управление. – 2012. – № 6. – С. 132–137.
4. Матвійчук Л.О. Структура системи фінансової безпеки в управлінні підприємством / Л.О. Матвійчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6 – С. 194–197.
5. Фінансова безпека підприємства: навч. посіб. / Т.Б. Кузенко, Л.С. Мартюшева, О.В. Грачов, О.Ю. Литовченко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. – 300 с.

В.І. Франчук,

*доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів
та економічної безпеки*

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

П.Я. Пригунов,

*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри фінансово-
економічної безпеки, обліку і аудиту*

*(Харківська національна академія
міського господарства)*

ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Держава є першопричиною змін економічної поведінки підприємців і тим зовнішнім середовищем у якому функціонує підприємство. Середовище характеризується швидкою, часто різновекторною та суперечливою змінюваністю, наявністю різноманітних загроз. Його нестійкість призводить до дестабілізації економіки підприємства і є сигналом переходу від безпечного стану до небезпечного. Весь державний механізм, закони, підзаконні акти мають бути спрямованні на забезпечення економічної безпеки держави, в тому числі й підприємств.

Втручання держави в економіку насамперед залежить від її стану, який може вимірюватися трьома рівнями: нерозвинута економіка; економіка, що розвивається; розвинута економіка [4, с. 33]. Економіка України перебуває у стані розвитку, тому вплив держави має бути активним. Це пов'язано з тим, що держава на такому ринку ініціює і розбудовує одночасно дві взаємодоповнюючі та взаємопов'язані функції: функцію розвитку і функцію безпеки [4, с. 33]. Проведений аналіз наукових джерел [1, с. 7; 2, с. 80; 3, с. 24; 4, с. 31–38; 5; 6]. показав, що є різні підходи до визначення пріоритетних функцій державних органів управління, які безпосередньо пов'язані із забезпеченням безпеки підприємств. Реалізуючи ці функції, держава створює загальні для всіх підприємницьких структур умови, правила гри та вимоги до функціонування.

Разом з тим, на думку автора, без використання механізмів державного управління інтегрувати функцію розвитку економіки країни і функцію економічної безпеки держави в єдиний технологічний процес практично неможливо. Для цього держава виконує функцію державного управління, яке сприяє об'єднанню в єдину комплексну систему відповідних державних і недержавних механізмів та інституцій, які дозволяють регламентувати проведення єдиної економічної політики, підпорядкувати її встановленим вимогам і правилам, зменшити ризик нанесення збитків та руйнації підприємств.

Таким чином, загальний вплив держави на економічну безпеку підприємств реалізується через її функції та механізми (рис. 1.).



Рис. 1. Схематична модель впливу держави на економічну безпеку підприємства

До цього варто додати, що проведене автором експертне опитування, підтвердило думку про те, що держава зобов'язана використовувати можливості макроекономіки і механізми державного управління та національної економічної безпеки для:

1) створення мінімально необхідних економічних передумов для розвитку підприємств (77,8%);

2) формування організаційно-правових механізмів для захисту корпоративних економічних інтересів, корпоративних прав та збереження цілісності підприємства (88,8%);

3) формування механізмів і можливостей для удосконалення управління функцією економічної безпеки підприємств (88,8%).

Таким чином, з точки зору економічної безпеки організаційні механізми державного управління економікою потрібні для того, щоб:

1) попереджувати загрози та небезпеки;

2) вирішувати конфлікти учасників ринку;

3) вдосконалювати управління ризиками;

4) ліквідовувати умови, що сприяють учиненню економічних правопорушень та злочинів;

5) впроваджувати мінімально необхідні й обов'язкові для всіх учасників ринку правила, критерії та стандарти;

6) впорядковувати механізми взаємодії для захисту інтересів учасників економічних відносин на ринку;

7) застосовувати заходи впливу та примусу тощо.

У кінцевому результаті роль держави у формуванні функції економічної безпеки підприємств полягає у створенні таких механізмів і можливостей, які б забезпечували:

а) самодостатність економічної системи підприємства (наявність необхідних ресурсів та можливостей їх застосування як мінімум на рівні, достатньому для забезпечення реалізації функції розвитку підприємства);

б) стійкість економічної системи підприємства (наявність необхідних умов, гарантій та системних зв'язків між елементами як мінімум на рівні, достатньому для забезпечення реалізації функції розвитку підприємства).

Разом з тим, держава, яка неспроможна сформувати таких механізмів і можливостей, відіграє негативну роль у системі економічної безпеки підприємства, тобто перетворюється з фактора забезпечення економічної безпеки на джерело загрози.

Принципово важливим для забезпечення економічної безпеки підприємств є використання механізмів взаємодії системи економічної безпеки суб'єкта господарювання та системи безпеки держави. Напри-

клад, суттєвою допомогою для безпеки підприємства була б інформація про протиправні дії транснаціональних корпорацій, про рейдерські захоплення, про проникнення в управлінські структури представників організованих злочинних угруповань тощо. Подібна допомога відповідним структурам системи безпеки держави могла б бути з боку служб безпеки підприємства, наприклад допомога у розшуку відповідних осіб, надання інформації про «відмивання» коштів, здобутих злочинним шляхом тощо. Таким чином, системи економічної безпеки АТ і держави повинні взаємодіяти і в такий спосіб сприяти один одному у виконанні властивих їм функцій та вирішенні поставлених завдань. Практика такої взаємодії має місце в США, ряді європейських країн.

1. Бондаренко И.И. Роль финансового мониторинга в обеспечении экономической безопасности / И.И. Бондаренко // Экономическая безопасность. – М., 2009. – С. 3–20.

2. Бурдіна О.А. Державне регулювання економіки як фактор економічної безпеки України / О.А. Бурдіна, М.П. Кептене // Шлях України до економічної безпеки : матеріали наук.-практич. конф. (Харків, 14 квітня 2006 р.). – Харків, 2006. – С. 79–80.

3. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України : стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т.Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 386 с.

4. Предборський В.А. Економічна безпека держави: монографія / В.А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.

5. Сальников В. Проблемы экономической безопасности / В. Сальников. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.univermvd.ru>.

6. Швець Є.В. Формування стратегічного потенціалу підприємства як запорука його економічної безпеки / Є.В. Швець // Шлях України до економічної безпеки : матеріали наук.-практич. конф. (Харків, 14 квітня 2006 р.). – Харків, 2006. – С. 188–191.

О.В. Халіна,

здобувач

(Українська академія друкарства)

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЗАГРОЗ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Розвиток виробництва, розширення економічних та соціально-культурних зв'язків всередині країни та за її межами потребують потужного розвитку автотранспортної галузі, як об'єднуючої ланки всієї соціально-економічної системи країни. Поруч

з цим, потрібно взяти до уваги той факт, що згідно офіційних статистичних даних [3] у 2011 р. 38,6% підприємств були збитковими, а загальна сума збитків склала 9057,4 млн. грн., що в загальному засвідчує наявність суттєвих прогалин щодо забезпечення необхідного для їх функціонування рівня економічної безпеки. Саме тому пошук дієвих механізмів та інструментів, які будуть застосовані для більш ефективного контролю за безпечною діяльністю автотранспортного підприємства в умовах нестабільного зовнішнього середовища є вірним напрямком у рішенні непростого завдання – створення сприятливих умов для функціонування і розвитку автотранспортної галузі як важливої ланки національної економіки.

Стан дослідження. Вагомий внесок у дослідження проблеми економічної безпеки держави і підприємництва, зробили вітчизняні вчені: О. Ареф'єва, Н. Вавдіюк, В. Гесць, З. Герасимчук, Я. Гончарук, С. Довбня, В. Духов, Т. Іванюта, М. Єрмоленко, Я. Жаліло, А. Заїчковський, І. Зайцева І. Зінько, Т. Кузенко, О. Кузьмін, А. Кирієнко, Т. Ковальчук, Б. Кравченко, А. Козаченко, О. Коробчинський, М. Лесечко, О. Ляшенко, В. Марцин, Л. Мельник, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Мунтіян, В. Ортинський, С. Покропивний, О. Терещенко, Н. Тумар, В. Франчук, М. Флейчук, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та ін. Все ж, на нашу думку, в науковій літературі у недостатній мірі розглянуто методи, способи та механізми забезпечення економічної безпеки підприємства певних видів діяльності.

Метою даної статті є формування методичних засад визначення рівня загрози для економічної безпеки автотранспортних підприємств як важливої передумови їх стійкого розвитку.

Виклад основних положень. В інфраструктурі ринкової економіки країни автотранспортні підприємства займають одне з головних місць і виконують роль з'єднуючих ланцюгів у системі взаємодії контрагентів ринкових відносин. Автотранспортне підприємство доцільно розглядати як відносно самостійну систему, яка знаходиться у постійній взаємодії із зовнішніми факторами середовища. [1].

Визнання відкритості будь-якої соціально-економічної системи припускає функціонування суб'єкта в динамічному полі загроз [2]. Звідси, стан цілковитої безпеки, на нашу думку, — це утопічне явище, досягнути якого можливо лише на короткий період, але і він буде відносним, оскільки постійно є вірогідність раптового виникнення певної загрози.

Забезпечення необхідного для сталого розвитку рівня безпеки є можливим лише через завчасне розпізнавання моменту виникнення загрози, що, на нашу точку зору, полягає у відслідковуванні дії на під-

приємство як соціально-економічної системи, певних факторів, які ми пропонуємо визначити як дестабілізуючі.

Дестабілізуючий фактор – це рушійна сила, яка призводить до втрати стійкості та стабільності будь-якого процесу, в нашому випадку – це порушення злагодженої динаміки функціонування підприємства.

За умови стабільного функціонування підприємства, вимірювати рівень економічної безпеки в деяких випадках видається зайвим. Водночас поза увагою залишаються події та зміни у внутрішньому середовищі, які будучи на певному етапі непоміченими, в найближчому майбутньому можуть перетворитися на загрози, які суттєво впливають на поточний рівень економічної безпеки. За таких умов важливо є завчасна ідентифікація моменту виникнення і розвитку загроз з метою розроблення та реалізації превентивних методів захисту [2; 4–5].

Послідовно викладемо методичні засади визначення рівня загроз адаптовані для автотранспортних підприємств. Так, можна стверджувати, що гіпотетично існує безліч варіантів подій (X) (дестабілізуючих факторів) $X = (X_1, X_2, \dots, X_n)$, які можуть настати чи ні, в залежності від різних причин. Імовірність настання події $X \leq 1$, де «1» – означає, що така подія настала, тобто є завершеною, а все що менше «1» – визначає величину імовірності настання події, відповідно «0» відповідає умовам за яких подія не настане.

Сила дестабілізуючого фактору, яка вимірюється в балах у великій мірі залежить від коефіцієнту імовірності настання події ($k_{\text{імов.}}$), який вказує на вірогідність того, чи може відбутися та чи інша подія.

$$F_{\text{факт.}} = F_{\text{потен.}} \times k_{\text{імов.}}, \text{ де:}$$

$F_{\text{факт.}}$ – сила фактичного впливу; $F_{\text{потен.}}$ – сила потенційного впливу;

$k_{\text{імов.}}$ – коефіцієнт імовірності настання події.

Розглянемо для прикладу дві гіпотетичні ситуації, які пов'язані з рейдерським захопленням підприємства:

Ситуація 1. Підприємство зазнало рейдерського захоплення з повним контролем над його активами з боку зловмисників. Згідно шкали вимірювання рівня загроз ситуація відповідає 10 балам і трактується як завершена дія, така яка вже відбулася; превентивні заходи тут не потрібні, а необхідно боротися з наслідками, і не залежно якими будуть результати цієї боротьби, на момент здійснення рейдерського захоплення ситуація відповідала критичній точці небезпеки.

Ситуація 2. Керівникам підприємства стало відомо, що сторонніми особами збирається інформація про діяльність їхнього підприємства (його створення, стан, рахунків і т.д.). Зазначене можна трактувати як підготовку до рейдерського захоплення. Ця ситуація відповідає 5 балам по шкалі загроз і трактується як незавершена дія. Оскільки рейдерське захоплення, за умови, що воно є завершеною дією має деструктивну потенційну силу впливу (F) 10 балів, то імовірність настання цієї події залежить від величини коефіцієнту імовірності настання ($k_{\text{імов.}}$). В нашому випадку подія може відбутися з імовірністю в 50%, тобто $(k_{\text{імов.}}) = 0,5$, і відповідно, згідно формули: $F_{\text{факт.}} = F_{\text{потен.}} \times k_{\text{імов.}}$, ми маємо $10 \times 0,5 = 5$ балів (фактична сила впливу події, що може настати з імовірністю у 50%). Подія ще не відбулася, а отже і немає видимої, причиненою нею шкоди, але висока вірогідність її настання показує на високий рівень загрози, а значить потребує застосування активних превентивних дій.

Для прикладу, результати визначення та узагальнення впливу дестабілізуючих факторів у розрізі окремих груп та за розрахованими середніми значеннями стосовно певного умовного автотранспортного підприємства представлено у графічному виразі на рис.

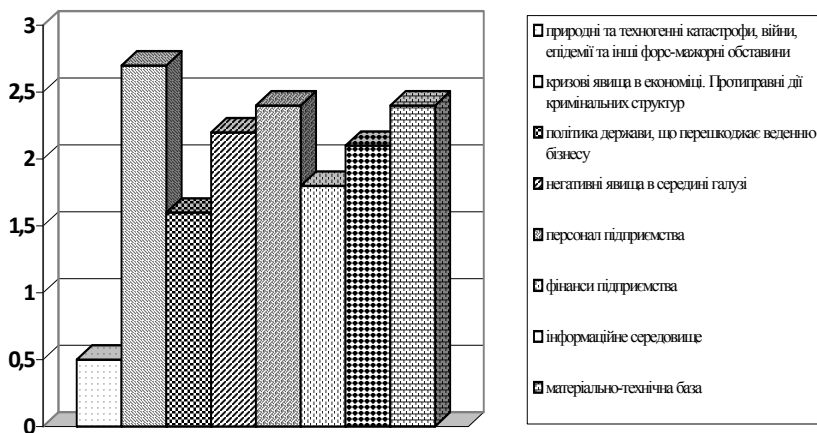


Рис. Рівень впливу дестабілізуючих факторів у розрізі основних груп

Важливо, що фактичну силу впливу дестабілізуючого фактору можна розрахувати окремо для кожного явища чи суб'єкта і таким чи-

ном отримати основу для характеристики рівня економічної безпеки певного підприємства. Для кращої наочності поданого матеріалу, ми оперуємо лише середніми, груповими значеннями зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів.

Рівень загрози для економічної безпеки будь-якого підприємства, в тому числі автотранспортного, на нашу думку, умовно можна ранжувати на три зони: зона низької загрози – (0–3 бали); зона середньої загрози – (3,1–6 балів); зона високої загрози – (6,1–10 балів)

У відповідності до зроблених розрахунків рівень зовнішніх та внутрішніх загроз не перевищує позначки 3 бали, а відтак рівень економічної безпеки умовного підприємства можна класифікувати як стабільний.

Висновок. За результатами проведеного дослідження було обґрунтовано доцільність визначення рівня загроз та сформовано відповідний методичний підхід, який полягає у встановленні сили впливу певних дестабілізуючих факторів, які групуються за сферою їх виникнення. Використання сформованих методичних засад дозволяє завчасно визначити можливість виникнення певної загрози, відслідковувати й контролювати процес її розвитку та є підставою для розроблення і реалізації превентивних заходів.

Подальшого дослідження вимагає удосконалення процедури визначення рівня загроз для автотранспортних підприємств в частині можливості отримання єдиного показника, який би одночасно враховував наявність та рівень максимальної кількості зовнішніх та внутрішніх загроз.

1. Зайцева І.Ю. Підвищення економічної безпеки автотранспортних підприємств в умовах розвитку недружніх поглинань на території України / І.Ю. Зайцева. – Харків: укрДАЗТ, 2009. – 357с.

2. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : моногр. / О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов, В.Л. Безбожний [та ін]; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ : Елтон. – 2010. – 282с.

3. Транспорт і зв'язок України – 2011 : за ред. Н.С. Власенко ; Держкомстат України. – К. : Техніка, 2012. – 272 с.]

4. Тумар Н. Б. Экономическая безопасность предприятия / Н.Б. Тумар. – Харьков, 2006. – 160 с.

5. Штангрет А.М. Управління економічною безпекою підприємств авіаційної галузі : моногр. / А.М. Штангрет. – Львів : Укр. акад. друкарства, 2011. – 270 с.

*Т.Б. Хлевицька,
кандидат економічних наук,
доцент, докторант
(Донецький національний університет
економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського)*

КОРПОРАТИВНА СТІЙКІСТЬ У СИСТЕМІ ЗНАНЬ ПРО ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ

Постановка проблеми. Інтенсифікація глобалізаційних та інтеграційних світогосподарських процесів, намагання України стати активним їх учасником, високий рівень тінізації вітчизняної економіки та корумпованості суспільства зумовлюють посилення значущості визначення концептуальних засад забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання різних рівнів в довгостроковій перспективі. Серед науково-практичних підходів, що зорієнтовані на пошук загальних шляхів довготривалого розвитку, позасумнівом чільне місце посідає концепція сталого або гармонійного розвитку та її мікроекономічна інтерпретація – концепція корпоративної стійкості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розбудові й адаптації концепції сталого розвитку до вітчизняних соціально-економічних умов присвячені праці таких вчених, як О.І. Амоша, Б.В. Буркинський, С.С. Аптекарь, А.А. Садеков, Л.М. Мельник та ін. Значний внесок і в еволюцію поняття «корпоративна стійкість», і в розвиток цієї концепції зробили Дж. Елкінгтон, М. Ван Марревійк, Р. Штойер, Т. Діллик й К. Хокертс, Дж. Мун та К. Ласло. Проблема визнання безпекознавства як окремого наукового напрямку переймалися багато зарубіжних й вітчизняних вчених: В.М. Геєць, І.П. Мойсеєнко, С.М. Шкарлетт, О.С. Власюк, В.І. Мунтіян, Л. Абалкін, В. Сенчагов та ін.

Водночас саме відносна молодість і названих концепцій, й наукового напрямку створюють благодатні умови для розвитку методологічних засад теорії економічної безпеки через інтеграцію й адаптацію наукового надбання у забезпеченні корпоративної стійкості.

Формулювання мети. Головна мета проведеного теоретичного дослідження полягає у визначенні методологічного підґрунтя щодо акцептуалізації теорією безпеки концепції корпоративної стійкості як органічної складової, особливо, в частині знань про економічну безпеку.

Виклад основних положень дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Перші публікації, присвячені корпоративній стійкості, побачили світло наприкінці 20-го сторіччя. Фактично вона

стала мікроекономічною інтерпретацією більш традиційної концепції сталого розвитку, що отримала широку підтримку після доповіді у 1987 році Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку «Наше майбутнє», яка більш відома як «Звіт Брундтланд». Згідно цього звіту, сталим визнається такий розвиток, який «відповідає потребам сучасного покоління, не входячи в протиріччя з потребами й намаганнями поколінь майбутнього» [1, с. 43].

Піонером у формуванні й становленні концепції корпоративної стійкості можна вважати Дж. Елкінгтона, який ввів до вжитку поняття «потрійний підсумок» (triple bottom line), в основу якого покладено не тільки оцінювання економічних й екологічних наслідків діяльності, а ще й соціального впливу [2, с. 5]. Подальший розвиток ідеї корпоративної стійкості призвів до виникнення нової аббревіатури «3Р» – «People, Planet, Profits», що уособлює в собі три засади стійкості. Поєднання потрійного підсумку та потрійних засад стійкості із концепцією зацікавлених сторін, що приймають участь у формуванні системи економічних, екологічних та соціальних результатів, фактично завершило становлення концепції корпоративної стійкості як нової парадигми розвитку бізнесу.

Значущість застосування методології корпоративної стійкості у розбудові теорії безпеки зумовлена багатоаспектністю категорії «економічна безпека» та розмаїттям підходів до оцінювання її рівня та його достатності для ефективного функціонування будь-якої бізнес-системи.

Досягнення корпоративної стійкості й забезпечення достатнього рівня економічної безпеки в кінцевому рахунку стають неможливими без взаємопов'язаного розвитку економічного, природного й соціального капіталів, з урахуванням незамінюваності й неоновлюваності останніх.

За такого підходу стає зрозумілим, що в основі стійкого (або краще сталого) розвитку має лежати не намагання отримати прибуток за будь-яку ціну, а прибуток як кінцевий показник інтенсивності та якості розвитку створюється через таке використання природного й соціального капіталу, що формує позитивний відгук у зацікавлених осіб, і, як наслідок, зменшує нефінансові ризики.

Враховуючи, що еко-ефективність є категорією сталого розвитку й виходячи з необхідності розширення параметрів оцінки результативності діяльності, доцільним вважається визначення також соціо-ефективності як результату впливу еко-ефективності на соціальну сферу, а також виокремлення еко-результативності й соціо-результативності. Це зумовлено розумінням того, що підвищення економічної стійкості є наслідком отримання еко- та соціо-ефектів; екологічна стійкість досягається збалансованістю еко-результатів з достатністю природних ресурсів; соціальна стійкість являє собою інтегроване яви-

ще через отримання соціо-результативності при досягненні екологічної справедливості.

Висновки. Ідея корпоративної стійкості є результатом розвитку концепції сталого розвитку і визнана як сучасна парадигма розвитку бізнесу. В її основі лежить розуміння трьохвекторної системи оцінювання наслідків діяльності суб'єкта господарювання: економічних, екологічних та соціальних. Саме інтегральна оцінка ефективності й результативності діяльності окремих суб'єктів може стати критерієм рівня економічної безпеки.

1. Our Common Future, Report of the World Commission on Environment and Development, World Commission on Environment and Development, 1987. Published as Annex to General Assembly document A/42/427, Development and International Co-operation: Environment August 2, 1987. Retrieved, 2007.11.14 // Режим доступу: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>

2. Brown D., J. Dillard and R.S. Marshall. (2006) «Triple Bottom Line: A business metaphor for a social construct.» – Portland State University, School of Business Administration. Retrieved on: 2007-07-18

О.В. Хомів,

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри
фінансів та економічної безпеки*

А.В. Сибірний,

*кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день злочинність у сфері економіки стала визначати характер і напрямки реалізації реформ не тільки у сфері економіки, але й у системі державного будівництва і правоохоронної діяльності.

Економічна злочинність в Україні і окремі її види, починаючи з 1990 р., характеризується високим рівнем і постійною тенденцією до зростання. Так, у 1990 р. загальна кількість зареєстрованих злочинів економічного спрямування складала 35723, у 2001 році –

близько 70 тис. З 2005 року по даний час спостерігається стійка тенденція до зниження виявлених, зареєстрованих злочинів економічного спрямування.

Відповідно до офіційної статистики Міністерства внутрішніх справ України за 2009-2010 рр. кількість зареєстрованих злочинів складає 434678 та 500902 відповідно. З них злочини у сфері господарської діяльності – 8176 в 2009 та 8601, в 2010 році, що склало 1,9 та 1,7% від питомої ваги загальної кількості зареєстрованих злочинів відповідно.

Аналіз останніх досліджень. Питанням дослідження економічної злочинності в Україні присвячені роботи Ю.Д. Радіонова, О.В. Длугопольського, Ю.П. Івашука та ін. Авторами розглянуті сучасні підходи до організації систем забезпечення економічної безпеки держави [2, 3, 6]. Працями А.І. Даниленка, В.В. Зимовець, А. Чухно та ін. досліджено проблеми нецільового використання бюджетних коштів, розглянуто інструменти подолання корупції в Україні та доведено, що саме економічна злочинність є однією із серйозних внутрішніх загроз економічній безпеці держави [1, 4, 5].

Мета роботи. Проаналізувати стан економічної злочинності в Україні у сфері підприємницької діяльності.

Основні положення дослідження. Кримінологічні дослідження свідчать, що під час ухилення підприємців від сплати податків використовується багато засобів. Зокрема, найбільш розповсюдженими є: навмисне заниження у звітності сум фактично виплаченої заробітної плати, укриття виручки від комерційних операцій, заниження доходу по експортно-імпортних операціях, таємний вивіз за кордон прибутку спільних підприємств, бартерні операції, маніпуляції з цінами на товари та послуги, перерахування грошей на рахунки фіктивних фірм, неприкрите ухилення від сплати податків та багато інших прийомів. Так, згідно з експертними оцінками, лише 30% фактично виплаченої заробітної платні проходить по бухгалтерським звітам, до 20% виручки не оприбутковується у торговельних підприємствах, невідповідність цін на вивезену за кордон продукцію складає 40–50%. Щорічно держава не до отримує близько 20 млрд. гривень від несплати податків.

Домінуючою кримінологічною тенденцією є зростання рівня злочинності у сфері господарської діяльності, криміналізація всієї системи суспільних відносин і галузей економіки, зрощення злочинності, економіки та політики.

Зазначені злочинні прояви мають тенденцію не лише до кількісного збільшення, але до зростання їх тяжкості, розмірів заподіяної шкоди національній та економічній безпеці держави, застосування все

більш кваліфікованих способів їх вчинення, поглиблення масштабів коруптованості та організованості.

Характерним для злочинності у сфері економіки України є те, що вона зосереджена не у сфері кримінального бізнесу (наркобізнес, ігровий бізнес, проституція, торгівля людьми, зброєю), як у багатьох західних країнах, а переважно у сфері господарської діяльності.

Динаміка окремих видів і груп злочинів у сфері господарської діяльності значною мірою залежить від змін у кримінальному законодавстві, структурі правоохоронних органів, показників статистичного обліку щодо посилення боротьби з окремими видами злочинів. У зв'язку з цим, необхідною є розробка відповідних комп'ютерних технологій аналізу взаємодії всіх факторів, що обумовлюють існування та прояви економічної злочинності на основі математичного моделювання криміногенних процесів, впровадження кримінологічної експертизи нормативно-правових актів.

Організаційні заходи запобігання і протидії злочинам у сфері економіки повинні бути спрямовані на вдосконалення діяльності управлінського персоналу на засадах раціональної економічної діяльності, підвищення ефективності діяльності контрольно-ревізійних органів, вдосконалення систем обліку і звітності. До цих заходів відносяться і заходи по підборі і професійній підготовці кадрів для роботи у сфері господарювання, кредитно-банківської системи, органів податкової інспекції в органах боротьби з економічною злочинністю.

Необхідною умовою підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у даній сфері є інформаційно-аналітичне забезпечення боротьби зі злочинністю. Це, у свою чергу, передбачає створення системи інформування про стан, динаміку, структуру злочинів у сфері економіки в Україні, необхідної і достатньої для ефективної діяльності суб'єктів профілактики і для прийняття відповідних управлінських рішень щодо запобігання цим злочинам.

Крім того, важливе значення для протидії та запобігання економічній злочинності має поєднання зусиль України та інших держав, використання у цій діяльності можливостей міжнародного співробітництва, досвіду безпосередньої правоохоронної діяльності, спрямованої на викриття, розслідування і судовий розгляд справ про економічні злочини, вчинені міжнародними злочинними угрупованнями.

Висновки. Результати досліджень економічної злочинності в Україні дозволяють констатувати, що держава на сьогодні не забезпечує належного рівня управління у сфері протидії злочинності та не здійснює відповідного контролю над кримінальною ситуацією. У зв'язку з цим, важливого значення для реалізації політики держави в

аспекті боротьби з економічною злочинністю набуває розробка стратегії і тактики протидії щодо подолання існуючих загроз.

1. Даниленко А.І. Теоретико-методологічні засади ідентифікації ризиків і загроз безпеці сектору державних фінансів / А.І. Даниленко, В.В. Зимовець // Фінанси України. – 2012. – № 10. – С. 3–19.

2. Длугопольський О.В. Сучасні погляди на корупцію та мінімізацію її негативного впливу на економіку України / О.В. Длугопольський, Ю.П. Івашук // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 13–24.

3. Радіонов Ю.Д. Основні види та суть бюджетних порушень / Ю.Д. Радіонов // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 55–63.

4. Чухно А. Економічний розвиток України крізь призму глобалізаційно-інтеграційних процесів / А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 91–92.

5. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2003_1/_zmist01/chercasov.htm

6. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://mia-pl.gov.ua/departament/upr/udsbez>

С.А. Черненко,
*аспірант кафедри менеджменту
та економічної безпеки
(Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького)*

ПОНЯТТЯ ЛОЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. В сучасних економічних умовах при підборі кадрів на підприємствах професіоналізм не є наразі єдиним критерієм при виборі фахівця і все більшого значення набуває лояльність фахівця.

Проблема лояльності персоналу для України, в якій зарплата нижче за світові стандарти, є дуже актуальною. Якщо ще декілька років назад «мисливці за головами» переманювали фахівців на Захід, то в даний час активізувався і внутрішній ринок. Численні кадрові та рекрутингові агентства пропонують послуги, як щодо перевірки лояльності персоналу, так і щодо переманювання фахівців. Саме тому, на сьогодні найкращим вибором для роботодавця є лояльний професіонал.

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. Незважаючи на важливість феномену лояльності та наявність низки публікацій з цього питання, саме поняття «лояльність» трактується по-різному.

В англомовній літературі використовуються два терміни: «organizational commitment» (з англ. – організаційні зобов'язання) та «employee loyalty» (з англ. – лояльність співробітників). Істотних відмінностей у застосуванні цих понять немає, і вони часто виступають як синоніми або як схожі конструкти. У науковій літературі частіше зустрічається термін «organizational commitment», в популярній – «employee loyalty».

В українських словниках [1–4] зафіксовано два значення слова «лояльний» (з франц. – вірний, чесний):

1) особа, яка функціонує в межах законності (іноді лише формально);

2) особа, яка коректно, доброзичливо ставиться до будь-кого або будь-чого.

Аналогічний дуалізм у розумінні терміну «лояльність» закладена і в російськомовних словниках, зокрема в «Советском энциклопедическом словаре» [5, с. 737] та «Словаре русского языка» С.І. Ожегова [6, с. 333].

Аналіз наукових підходів різних авторів показав, що існують певні розбіжності у трактуваннях таких понять, як залучення, прихильність, відданість і лояльність. При цьому окремі автори розглядають їх як синонімічні поняття. Так, ряд вчених висвітлюють поняття лояльності в рамках дослідження такої установки працівників, як залучення до трудового процесу, тобто «ступеня відданості працівників роботі, витрачання на неї часу та енергії, сприйняття її як частини свого життя» [7]. Крім того, лояльність розглядається ними як зобов'язання перед організацією, тобто «рівень зобов'язань відображає віру працівника в місію і мету фірми, бажання здійснити свій внесок в її процвітання і намір працювати в ній» [8].

Окремі автори в своїх роботах приділяють увагу розгляду такого поняття, як «прихильність» і пов'язують його з відданістю. Так, «прихильність – це стан, за якого дії людини залежать від переконань, які підтримують його діяльність і його власну причетність»; при цьому «прихильність складається з трьох компонентів: ототожнення себе з цілями і цінностями організації, бажання бути часткою організації та бажання проявляти зусилля від імені організації» [8].

Інша група вчених виділяють поняття «відданість» і розглядають такий тип поведінки людини, як «відданий і дисциплінований член організації», що характеризується тим, що «людина приймає цінності і норми поведінки, намагається поводити себе таким чином, щоб своїми діями ніяким чином не входить у протиріччя з інтересами організації» [9].

Окремі автори виділяють поняття «лояльність» і розглядають її як доброзичливе ставлення до кого-небудь або чого-небудь, що відповідає пропонованим вимогам.

На думку В. Доміняка «лояльність персоналу» – це доброзичливе, коректне, щире, поважне ставлення до керівництва, працівників, інших осіб, їх дій, до компанії в цілому; свідоме виконання працівниками своєї роботи відповідно до цілей і задач та в інтересах компанії, а також дотримання норм, правил і зобов'язань, включаючи неформальні, відносно компанії, керівництва, працівників та інших суб'єктів взаємодії [10].

На жаль, у існуючих наукових працях питання ідентифікації та розподілу працівників на «лояльних» та «нелояльних» досліджено недостатньо глибоко та потребує детального вивчення.

Формулювання мети. Мета дослідження полягала у вивченні сучасних підходів до трактування поняття «лояльність» персоналу.

Виклад основних положень дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Проведене авторами дослідження дозволило узагальнити підходи до вивчення поняття «лояльність»:

- 1) з позиції служби економічної безпеки;
- 2) з позиції служби управління персоналом.

Прихильники *першого підходу* вважають персонал «слабким місцем організації», саме тому всі працівники вважаються потенційно нелояльними.

Під «нелояльною» поведінкою пропонуємо розуміти свідоме або несвідоме завдання шкоди діяльності суб'єкту господарської діяльності. При цьому діяльність служби економічної безпеки повинна бути спрямована на виявлення схильних до правопорушень працівників, оцінку надійності персоналу із застосуванням тестів Midot, Profiles International та Extended DISC® System, із використанням поліграфу, проведення аналізу інформації, отриманої від інших працівників, контроль приміщень тощо.

Щодо *другого підходу* – з позиції служби управління персоналом – пропонуємо лояльність, розглядати як емоційну прихильність до організації, рівень якої залежить від ступеня сприйнятливості персоналом зовнішніх (зарплата, пільги, робочі умови тощо) та внутрішніх (зміст виконуваної роботи, можливості професійного зростання, визнання і оцінка досягнень) стимулів, які пропонує роботодавець.

З погляду вивчення лояльності працівників компанії, побудови прогнозів їх поведінки, планування заходів, направлених на підвищення лояльності, велике практичне значення має шкала рівнів лояльності. Ідея виділення рівнів лояльності запропонована К. Харським [11, с. 342]. Характеризуючи рівні лояльності необхідно зазначити, що чим

вище рівень лояльності персоналу до підприємства, тим вище ступінь залученості і відданості персоналу [12].

Перший рівень – це рівень квазілояльності персоналу до підприємства, характерними рисами якого є символи і знаки компанії, фірмовий одяг, знаки, які символізують статус в компанії (наприклад, продавець, старший продавець, продавець-інструктор) тощо. Від працівника, що має такий рівень лояльності, не слід чекати готовності до самопожертвування і прагнення до розвитку.

Другий рівень – це середній рівень лояльності до підприємства, при якій 3 людини з повною відповідальністю відносяться до роботи, має бажання досягати певних результатів та приносити вигоди для підприємства, але при цьому не забувати про свої власні інтереси. Лояльний співробітник прагне опанувати необхідними професійними знаннями, вміннями, навиками, продуктивними стереотипами діяльності, що призводить до підвищення ефективності діяльності. Для даного рівня лояльності характерна дисциплінованість не скільки через небезпеку покарання, скільки через своє відношення до компанії та її керівництва [13].

Третій рівень – високий рівень лояльності до підприємства, яка характеризується особистими цінностями та переконаннями. Лояльні співробітники максимально віддають себе роботі, вони активні в усуненні проблем, можуть бути ініціаторами удосконалення діяльності, здатні відстоювати конструктивні пропозиції.

Висновки. Отже, вивчення сучасних підходів до трактування поняття «лояльність» персоналу дозволяє зробити висновки при те, що підхід з позиції служби економічної безпеки, дозволить забезпечити економічну безпеку підприємства при управлінні персоналом.

1. Анніна І.О. Російсько-український словник / І.О. Анніна, Г.Н. Горюшина, І.С. Гнатюк та ін. – К.: Абрис, 2003. – 1424 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.

3. Сучасний словник іншомовних слів / Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.

4. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Гол. ред. укр. рад. енциклопедії, 1985. – 968 с.

5. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 1632 с.

6. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1989. – 924 с.

7. Балабанова Л.В. Управління персоналом: підручник / Л.В. Балабанова, О.В. Сардак. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 468 с.

8. Виноградський М.Д. Управління персоналом: навч. посіб – 2-ге вид. / М.Д. Виноградський, А.М. Виноградська, О.М. Шканова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 502 с.

9. Крушельницька О.В. Управління персоналом: навч. посіб. – Вид. друге, перероб. й доп. / О.В. Крушельницька, Д.П. Мельничук. – К.: Кондор, 2005. – 308 с.

10. Доминяк В. Организационная лояльность: основные подходы / В. Доминяк // Менеджер по персоналу. – 2006. – № 4. – С. 34–40.

11. Харский К. Благонадежность и лояльность персонала / К. Харский. – СПб.: Питер, 2003. – 496 с.

12. Серафим Н.В. Теоретико-методичні засади ідентифікування ризиків нелояльності персоналу / Н.В. Серафим // Вісник Хмельницького національного університету: Серія Економічні науки. – 2010. – № 3. – Т. 1. – С. 199–202.

13. Про компанію Midot: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.midot.com.ua>

14. Кадрова безпека суб'єктів господарської діяльності: менеджмент інсайдерами/колективна монографія за заг. ред. проф. І.П. Мігус [Текст]. – Черкаси: вид-во «МАКЛАУТ», 2012. – 315 с.

А.М. Штангрет,

доктор економічних наук, доцент

ВПЛИВ СУЧАСНОГО СТАНУ Й ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ПРОЦЕС ГАРАНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. За останні два десятиліття вітчизняна економіка пройшла тернистий шлях від планової до ринкової через розрив господарських зв'язків із союзними республіками, створення підвалин законодавчої бази, формування власної фінансової сфери, введення в обіг національної валюти, приватизацію більшості підприємницьких структур і т.д., що безумовно не найкращим чином вплинуло на рівень економічної безпеки держави. Враховуючи зазначене, нами пропонується розглянути проблему гарантування економічної безпеки на макрорівні беручи до увагу реальний стан та тенденції розвитку пріоритетних галузей промисловості як базової складової національної економіки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичний розробці питань, пов'язаних з підтримкою достатнього рівня економічної безпеки на усіх рівнях управління, багато уваги приділяли

О. Ареф'єва, В. Білоус, І. Бінько, Н. Вавдіюк, В. Гесць, З. Герасимчук, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, С. Злупко, Т. Кузенко, О. Кузьмін, А. Кірієнко, Т. Ковальчук, Б. Кравченко, М. Лесечко, В. Марцин, Л. Мельник, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Мунтіян, Н. Нижник, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Покропивний, Г. Ситник, А. Ревенко, О. Терещенко, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та ін. Однак низка завдань пов'язана з цією важливою економічною категорією залишається недостатньо розробленою як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

Мета дослідження полягає у визначенні та ієрархічному впорядкуванні ключових загроз для економічної безпеки нашої держави, джерелами виникнення яких є поточний стан та проблеми у розвитку пріоритетних галузей промисловості.

Виклад основного матеріалу. Промисловість є основною складовою реального сектору в якій виробляється близько 40% від загальноекономічного випуску товарів і послуг, 80% від їх експорту, створюється понад 30% валової доданої вартості, а також сконцентровано приблизно третину основних засобів і зайнятих в економіці. За всієї складності теперішньої ситуації промислове виробництво є одним з основних джерел оплати праці найманих працівників, прибутків підприємців, податкових і валютних надходжень держави. Звідси визначальними для стану всієї національної економіки, індикаторами та чинниками, які суттєво впливають на рівень економічної безпеки держави є саме поточний стан, тенденції та перспективи промислового розвитку і зростання.

Для отримання об'єктивних результатів нами були відібрані три галузі, які належать до визначальних технологічних укладів: 3-й уклад представлений чорною металургією, 4-й – традиційним машинобудуванням, а 5-й – авіаційною галуззю. Вибір можна вважати достатньо обґрунтованим, адже кожна із обраних галузей є ключовою у своєму технологічному укладі, має достатньо тривалу історію розвитку в нашій країні, є певним індикатором технічного розвитку у порівнянні із іншими державами, а визначені загрози будуть характерними для усієї промисловості та й економіки в загальному. Здійснене аналітичне дослідження дозволило ідентифікувати та визначити зміст ряду ключових загроз, які характерні сьогодні для промисловості і які безпосередньо впливають на рівень економічної безпеки нашої держави. Усі загрози були об'єднані у певну сукупність та для цілей подальшого математичного моделювання позначені наступним чином: Z_1 – нерозвиненість внутрішнього ринку (НВР); Z_2 – техніко-технологічне відставання (ТТВ); Z_3 – висока ресурсоемність виробництва (ВРВ); Z_4 – низька ефективність виробництва (НЕВ); Z_5 – відсутність нових технологій (ВНТ); Z_6 – низька конкурентоспроможність продукції на зовніш-

ньому ринку (НКП); Z_7 – кадрові проблеми (КП); Z_8 – невідповідність продукції потребам ринку (НПП); Z_9 – відсутність державної підтримки (ВДП); Z_{10} – низька пріоритетність розвитку високотехнологічного виробництва (НПР). Структурування відношень між загрозами реалізовано у вигляді орієнтованого графа (рис. 1).

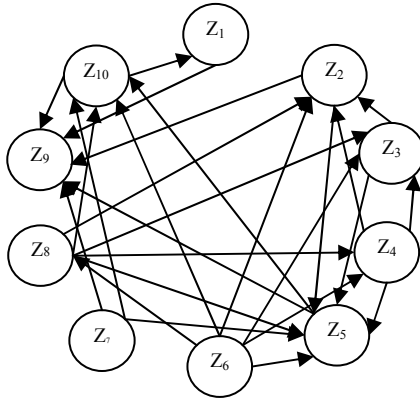


Рис. 1. Граф зв'язків між загрозами для економічної безпеки держави

У результаті проведення ітераційних процедур з використанням матриці досяжності встановлено рівні ієрархії загроз, які впливають на економічну безпеку держави. Здійснивши розташування загроз за визначеними рівнями, одержано ієрархічно структуровану модель (рис. 2). Поява конкретної загрози на певному рівні суттєво залежить від встановлених зв'язків між ними, заданих у вихідному графі. Важливість факторів відповідає номеру рівня ієрархії.

Найвищий рівень важливості посіла загроза – відсутність державної підтримки. Вітчизняний високотехнологічний комплекс, попри його потужну базу на початку 90-х років, за умов трансформації економіки та виключно декларативну увагу органів державної влади, поступово втрачає свій потенціал. Якщо інші країни спрямовують значні зусилля для освоєння 5-ого технологічного укладу, то перед Україною стоїть здається простіше завдання – зберегти уже існуючий науково-технічний та кадровий потенціал шляхом надання державних субсидій, а найважливіше – замовлень. В іншому випадку – високотехнологічний сектор економіки приречений на занепад, а Україна на технологічну залежність, що загрожує національній безпеці.

Другий рівень ієрархії об'єднує три загрози (нерозвиненість внутрішнього ринку, відсутність нових технологій, низька пріоритетність



Рис. 2. Модель рейтингу ключових загроз для економічної безпеки держави

розвитку високотехнологічного виробництва), які можна вважати не менш важливими загрозами у порівнянні із першим рівнем, оскільки вони частково взаємопов'язані і без їх нейтралізації зробити суттєві кроки до побудови нової економіки та забезпечення необхідного для сталого розвитку рівня безпеки буде надзвичайно складно.

Визначені загрози 3–6 рівнів можна вважати такими, що спричинені гальмуванням інноваційних процесів, недофінансування НДДКР, руйнуванням наукового потенціалу. Найважливіше, що хоча зазначені загрози і мають дещо меншу пріоритетність, але протидія їм є складним процесом, який буде потребувати значних капіталовкладень упродовж тривалого періоду часу.

Найнижчий рівень загроз – 7-й, унаочнює дві проблеми, які стають для України ще більш актуальними кожного наступного року: нездатність вітчизняного товаровиробника вийти на зовнішній ринок із технологічно складною продукцією та поступовий відтік висококваліфікованих фахівців і зниження рівня підготовки таких. Дія обох загроз спричиняє поступове зростання небезпеки для економічної безпеки держави, свідченням чого є негативна структура експортних операцій та критично високий рівень міграції робочої сили у найбільш продуктивному віці.

Висновок. Потрібно визнати, що вітчизняна промисловість сьогодні є технологічно відстаюю, сировинно-орієнтованою, нездатною швидко реагувати на зміну кон'юнктури попиту на зовнішньому і внутрішньому ринку, енергетично залежною, пасивною до інноваційного розвитку. Усе це, у свою чергу, можна класифікувати як реальні загрози для загаль-

ного соціально-економічного розвитку та економічної безпеки держави, які в подальшому будуть мати наступні негативні наслідки:

- пріоритетний розвиток сировинних галузей народного господарства із низьким рівнем продуктивності праці й ефективності та високим рівнем залежності від зовнішньоекономічної кон'юнктури;

- зростання технологічної залежності національної економіки, і самої промисловості зокрема, від імпорту наукоємних товарів і послуг;

- подальше зниження інвестиційної привабливості національної економіки та згортання інвестиційно-інноваційної діяльності, в т.ч. виробництва у 4-му та 5-му технологічних укладах, які є визначальними для майбутнього економіки;

- відсутність новітніх енергозберігаючих технологій сприятиме подальшому зростанню енергетичної залежності держави, а висока частка енергоносіїв в структурі продукції (30-40%) не дозволить виготовляти конкурентоспроможну продукцію;

- погіршення зайнятості та доходності працюючих, а відтак – відтік висококваліфікованих трудових ресурсів;

- втрата можливостей зайняти вигідну позицію у світовому економічному просторі на паритетних та взаємовигідних засадах.

Усе вище подане вимагає суттєвих змін у державному регулювання національної економіки з метою нейтралізації ключових загроз для забезпечення необхідного для сталого розвитку рівня економічної безпеки держави.

І.Д. Якушик,

*доктор економічних наук, професор,
декан фінансово-економічного факультету*

Б.А. Бузина,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
та фінансово-економічної безпеки
(Український державний університет
фінансів та міжнародної торгівлі)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВАЛЮТНУ ДИВЕРСИФІКАЦІЮ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ І ЗОЛOTOВАЛЮТНИХ РЕЗЕРВІВ УКРАЇНИ

Проблема валютної диверсифікації у міжнародних розрахунках в умовах глобальної фінансово-економічної кризи актуалізується, на-

буває характеру практичних кроків у напрямку спроб змінити діючу фінансово-економічну модель світу започатковану в Бриттон-Вудсі (США) у 1944 р. і яка нині працює з серйозними збоями. Сьогодні вже є очевидним, що в основі економічного добробуту США – лідера і архітектора сучасної глобальної світової економічної системи з її механізмами функціонування лежить традиція довіри до долара, як головної валюти резервів і торгових розрахунків. А ця довіра стрімко втрачається з усвідомленням того факту, що долар вже давно не має товарного забезпечення продукцією виробленою в США, яка тільки і є об'єктивною основою такої довіри. В доларах США не лише здійснюється левова частина міжнародних розрахунків і платежів, але й котуються практично всі сировинні товари, що продаються на міжнародних товарних біржах. За рахунок підтримки монополії на емісію долара та його виключної купівельної спроможності, США та інші країни-лідери глобалізації досягли в той чи інший спосіб згоди решти країн світу на встановлення і підтримку у світовій економічній системі нееквівалентного обміну з вигодою для себе. Ось чому США можуть собі дозволити придбання дорогих ресурсів – високо кваліфікаційної робочої сили, інтелекту інших країн і сировини – за мінімальних витрат, забезпечуючи всім своїм галузям високий рівень прибутковості, з яким не можуть конкурувати всі інші світові виробники. За рахунок статусу долара, як неофіційної ключової резервної валюти, США мають практично необмежені можливості також і з обслуговування свого зовнішнього боргу. До цього слід додати і ту важливу обставину, що завдяки створенню і наступному домінуванню у провідних міжнародних організаціях (ООН, МВФ, Групі світового банку, СТО), неурядових аналітичних центрах і професіональних організаціях, які об'єднують представників великого бізнесу, США та підпорядковані їм країни «золотого мільярду», встановлюють стандарти і контролюють правила взаємодії всіх країн світу в сфері міжнародних публічних, корпоративних і фінансових відносин. В свою чергу, саме провідні західні аудиторські компанії і рейтингові агенства диктують суверенним і корпоративним позичальникам умови доступу до міжнародного ринку капіталів. Ці умови є вкрай дискримінаційними для країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою, зокрема, для України, що обумовлює їх подальше втягування у боргову залежність.

Будь які спроби країн, що не входять в зону «золотого мільярду», вийти з під контролю і опротестувати встановлений у світі порядок, безжально присікається силовими методами в процесі так званих миротворчих операцій під керівництвом самої потужної в світі армії – Збройних сил США, яким належать також провідні позиції в НАТО. В рамках НАТО забезпечується і військово-політичне прикриття іншими

країнами «золотого мільярду», які приймають участь в сучасній схемі міжнародного поділу праці основою якого є нееквівалентний обмін. Для більшості країн, які зазнали так званої «демократизації», тобто повалення правлячих в них режимів за активної участі США, загальним були не стільки їх багаті ресурси чи не досить лояльне до США ставлення, скільки сама спроба (або можливість) цих країн організувати для себе і багатьох сусідів вихід з доларової системи.

Слід підкреслити, що розгортання системи глобального нееквівалентного обміну поширилося з розвалом соціалістичної системи господарювання. Суверенні держави, які виникли на уламках планової системи і які мають значні природні ресурси, були зараховані у дискримінаційну категорію країн з перехідною економікою, якій, на переконання авторів сумнозвісного «вашингтонського консенсусу», властиві корупція, неконкурентноспроможність, несприятливе ділове середовище, низький рівень свободи і розвитку людського капіталу, тощо. Такий «імідж» країн з перехідною економікою регулярно фіксується в псевдонаукових міжнародних рейтингах та індексах з тим, щоб нав'язувати їм свої правила гри з вигодою для «цивілізаторів».

Країни, що розвиваються, країни з перехідною економікою виявилися в числі держав, які створили в своїй економіці систему боргового зростання, споживацьку модель економіки, зруйнували свій індустріальний потенціал і стали вкрай залежними від надходження імпорту, а відтак, і від стану справ декількох експортоорієнтованих галузей сировинного профілю, які заробляють значну частку валюти для виплати боргів та оплати імпорту. Як правило, цих грошей не може вистачати для забезпечення потреб економічного зростання, тому своєрідним фетишем стає залучення іноземних запозичень для розвитку своєї економіки.

Залучені іноземні кошти у більшій своїй частині витрачаються не на розвиток реального сектору економіки держави, а на споживання імпортованих товарів. В результаті під тиском імпорту, вітчизняний сектор реальної економіки, неорієнтований на зовнішній ринок, знекровлюється і стрімко деградує, а деякі виробництва, цілі галузі відмирають. Проголошений Україною курс на модернізацію національної економіки вимагає значних фінансових ресурсів, при чому ресурсів власних, а не залучених. Функціонуюча грошово-кредитна система України цього забезпечити не може. За правилами існуючої світової фінансово-економічної системи власної національної валюти центральні банки майже всіх країн світу (в тому числі і НБУ) можуть емітувати у розмірі еквівалентному їх золотовалютним резервам.

В існуючій сьогодні системі фактично всі країни позбавлені частини (при чому суттєвої) своєї незалежності, а саме – права емітувати

свою національну валюту в розмірах необхідних для реалізації національних інтересів. Щоб не було спокуси державам друкувати національну валюту в розмірах необхідних для фінансування державних пріоритетних програм, центральні банки країн є незалежними від уряду своїх країн, але реально залежними від Міжнародного валютного фонду (МВФ), організації, яка фактично є контролюючим органом ФРС США.

За такої системи весь світ заробляє гроші, віддаючи вироблені цінності США за долари, а США лише їх друкують і мають у необмеженій кількості, тобто отримують і споживають реальне багатство безплатно. Звідси їх процвітання і високий рівень добробуту. З економічного погляду це абсурд, нонсенс, але це реальність. Для України висновок: НБУ у нинішньому статусі і вигляді фактично реалізує інтереси США, а не власної країни. Щоб змінити ситуацію потрібно розірвати ланцюг між грошовою масою і золотовалютними резервами. Гривень повинно бути стільки, скільки потрібно економіці, а доларів – стільки, скільки заробили. Варто погодитись з думкою про те, що Україні потрібно створити виключно власний фінансовий обіг, в основі якого буде національна валюта – диверсифікована, конвертована, резервна. Важливо, щоб вона була «прив'язана» не до долара, а до реального потоку товарів, послуг, енергоресурсів, землі або всього сукупно[1].

Сьогодні гривня не є повністю нашою національною валютою тому, що її емісія потребує врахування великої низки факторів, які лежать поза контролем і компетенцією України. За такого стану речей логічним буде крок в напрямку перетворення НБУ в державну структуру підпорядковану уряду України, діяльність якої спрямовується виключно на реалізацію завдань державної стратегії і тактики соціально-економічного розвитку країни. А для цього НБУ необхідно, перш за все, рівень грошової пропозиції привести у відповідність із попитом на кредитні ресурси з боку підприємств виробничої сфери, особливо тих, хто планує отримати кредити для технологічного оновлення. Гривні треба друкувати не під обсяг доларової маси, а під потреби нашої економіки. Як розраховувати гривневу масу? А так само, як США розраховують кількість доларів, що потрібні для нормального функціонування своєї економіки, як Євросоюз робить подібні розрахунки для себе, врешті, як розраховували грошову емісію в СРСР.

Другим важливим заходом може розглядатися перехід на національні валюти у зовнішньоторгових розрахунках для зменшення рівня доларизації економіки та зниження валютних ризиків. Це, перш за все, означає повну відмову від розрахунків у доларах у торгівлі з країнами СНД та Китаєм. Сьогодні багато країн світу саме у відмові від використання долара США у зовнішній торгівлі розглядають можливість уникнути погіршення фінансової ситуації, у зв'язку з валютними ризиками

пов'язаних з розгортанням другої хвилі світової фінансової кризи. Список держав, які активно впроваджують національні грошові одиниці у двосторонній торгівлі, досить значний: від країн Латинської Америки до Росії, Китаю, Білорусії. У квітні 2011 року країни БРІКС – Бразилією, Росією, Індією, Китаєм і Південно – Африканською Республікою – підписаний меморандум про взаємне кредитування в національних валютах.

Україні потрібно рухатись у цьому напрямку в торгівлі з країнами СНД і, перш за все, з Росією за рублі. І перший крок у цьому напрямку вже зроблений: 26 жовтня 2012 р. в ході офіційного візиту української делегації в Росію домовились про початок здійснення розрахунків за газ в рублях. Це дозволить нам скоротити потреби в американській валюті і спрямувати вивільнені кошти на зниження боргового тиску і мінімізувати також ризики девальвації гривні.

Світова криза прискорила настання «моменту істини». Нашому суспільству прийшла пора проявити свій «егоїстичний» характер, перестати на величину своїх запозичень купувати долари, реалізуючи для цього величезні обсяги продукції на світових ринках. Щоб вийти на траєкторію суверенної економічної політики, політики відстоювання своїх національних інтересів, не бути простим пішаком у світовій «шахматній» грі, потрібна дуже серйозна політична воля. А відстояти свої корінні національні інтереси нам значно легше буде з нашими сусідами на Сході.

Але ґрунтовний розгляд цього положення є предметом спеціального розширеного дослідження.

1. Валерій Мунтіян. Якщо розумні, то чому бідні // Сільські вісті 16.08.11 р.

2. Лукашин Ю. Возвращение рубля – вызов доллару? – «2000», № 45, 11–17 ноября 2012 г.

Yanling Wang,
*Forensic Science Department,
China Criminal Police College,
83 Ta Wan Street, Huanggu Dist,
Shenyang, P.R. China*

ECONOMIC CRIMES IN THE SYSTEM OF DOMESTIC THREATS TO ECONOMIC STATE SECURITY

Economic crime refers to economic crime, including corruption, bribery, smuggling, money-laundering and credit card fraud. Economic penetration in the social life, therefore, economic crime is everywhere. Eco-

conomic crime is a high incidence of multiple situation, has increasingly become the mainstream of crime, seriously disrupting the order of the market economy, a threat to national economic security. From the domestic point of view, the current financial, trade, finance, securities, and other fields of the economic crime cases occur frequently, huge amounts of money involved, economic crime has become a hazard factors of national economic security is the most direct. From an international perspective, competition in the integration of the world economy, the international economic competition, bring more risk and uncertainty to the economic security of our country. The economic struggle has increasingly evolved into a political struggle, the issue of economic security in the proportion of national security.

The main motivation of economic crimes is great benefit.

In order to change the living conditions, unemployed in the city and the floating population wants to gain wealth. But they lack of the basic conditions for legitimate competition or appropriate opportunity. So some people commit economic crime mainly concentrated in the profiteering industry. They obtain huge profits from the illegal activities, such as infringement of trademark crime in the course of creating fake alcohol.

In China, there is a kind of alcohol named Mao tai which is made from Guizhou province with a long history. It is very expensive. Suspects pay more attention to it. They made fake Mao tai alcohol while they made false trademark at the same time.



Unknown



Samples



All photos are unknown, and the pattern of printing is lithographic printing

The photos on the left are unknown while the photos on the right is (some) letter(s) of the photos on the left. From the characters of printing, we can judge that the unknown trademarks belong to lithographic printing.



Samples



Relief printing

The photos on the left are samples while the photos on the right is some letter(s) of the photos on the left. From the characters of printing, we can judge that the samples trademarks belong to relief printing. From the point of printing, we can see the method of printing is different between the unknown and the samples.

From the regional perspective, the transfer of economic crime is from the southeast coast to the central and western regions.

In 2009 the counterfeit money crimes caused widespread concern in the community, and even social rumors appeared high simulation of counterfeit money with the beginning of «HD90». The main trend of counterfeit money crime is from the southeast coast to the central and western regions. The areas in the southeast belong to developed areas. The areas in the central and western belong to developing areas. The flow path of counterfeit money crime is from Guangdong province to Anhui province and Henan province. The main cities of counterfeit money crime belong to the provincial capital cities. The main areas belong to the southeast developed areas.



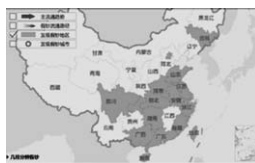
The main trends of counterfeit money crime



The flow path of counterfeit money crime



The main city of counterfeit money crime



The main province of counterfeit money crime

Means of crime shows a collusion trend of internal and external personnel.

The cultural degree of suspects who commit economic crime is generally highly, many people even have professional knowledge, specialized experience or the advantage of his position in economic, trade, finance, accounting or law, and has long been engaged in economic activities of the relevant fields. They make careful planning in their mind and seek illegal economic interests through a legal loophole, so the economic crime in the west is referred to as «white-collar crime». Collective crime phenomenon highlights. Some criminal cases exposed. The members of a leadership team in county or city are suspected, finally are destroyed by the judicial organ.

Accumulation fund crime is a usual economic crime. The handwriting of internal personnel of has been imitated. The suspect is other colleague of internal personnel of the administration of accumulation fund. Through handwriting examination, we can see layout characteristic and mode of correct mistakes of questioned document are consistent with that of samples. Through handwriting examination, we lock the suspect of accumulation fund crime.

住房公积金支取审批表

单位公积金账号: 440101 审批号:

姓名: 2. 身份证号: 3. 联系电话: 4. 工作单位:

5. 提取原因: 6. 提取金额: 7. 提取用途: 8. 提取日期:

9. 提取人: 10. 审批人: 11. 审批日期:

12. 审批意见:

13. 审批人(签字): 14. 审批日期:

15. 审批日期: 2009年3月3日

Questioned document of accumulation fund crime

株洲市住房公积金管理中心审批意见:

经审查, 同意 1 人支取, 金额 92000.00 元。

(本表未含息, 审批清单附后)

审批人(签字): 陈新明

盖审批章) 2009年3月3日

A part of the questioned document

株洲市住房公积金管理中心审批意见:

经审查, 同意 1 人支取, 金额 6100.00 元。

(本表未含息, 审批清单附后)

审批人(签字): 陈新明

盖审批章) 2009年3月26日

The layout and mode of correct mistakes of the suspect are consistent with questioned document.

株洲市住房公积金管理中心审批意见:

经审查, 同意 1 人支取, 金额 35500.73 元。

(本表未含息, 审批清单附后)

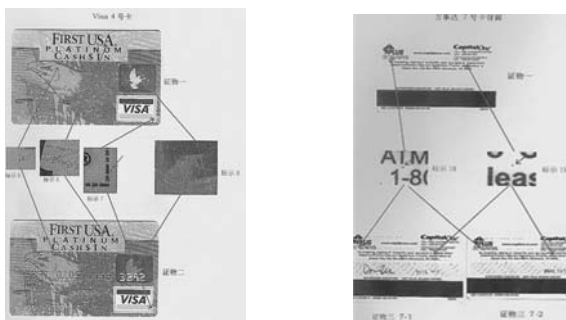
审批人(签字): 陈新明

盖审批章) 2009年3月27日

The influence of economic crime sometimes is international.

Some economic crimes, such as corruption, bribery, smuggling, money laundering and credit card, involve in international relevant fields. Credit card is used frequently. Credit card fraud exists all over the world. That is to say the influence of economic crime is international.

America police arrested two suspects who held fake credit cards. Chinese police found a factory which made fake credit cards in Guangdong Province. Through information sharing, America police and Chinese police deal with the case totally. Through the examination of printed document, we assure the fake credit cards held by two suspects came from the factory in Guangdong Province. Through the international police cooperation, America police and Chinese police not only arrested two suspects but also assured the original source of the fake credit cards.



The upper card is the unfinished fake credit cards found in a factory while the card(s) in the lower is held by suspects. The printing characteristics of the fake credit cards are the same

The main methods and tools of majority economic crimes are computer, net and express.

Computer, net and express has the advantage of convenient, fast and concealment. Financial systems professionals use their computer technology in economic crime. Some economic crimes involved in the firearms, drugs and ivory smuggling by mail. Usually some people with higher education background go aboard. They traffick firearms part, drugs and ivory by express mail to domestic. Domestic staffs sell firearms parts and ivory through the network at high prices to other people. Some refine methamphetamine from these drugs.

Necessary measures should be taken to combat economic crime.

As individuals, we should strengthen the education to people and establish the correct values.

To prevent economic crime, we must strengthen the education to citizen, this is the most fundamental measures to prevent economic crime. We must strengthen the ideological education of relevant personnel, establish a correct outlook on life and values and improve the ability to resist the temptation of money of the genus. The outlook on life and values have changed, thus toward the abyss. We should take proper means to protect state, the collective and the individual property, protect the legitimate interests of operators, and maintain the normal operation of the market economy order.

The strengthening of the financial bill management of financial, taxation, banking, securities, trade and other professional fields.

The main fields of economic crime are financial, taxation, banking, securities, trade and other professional fields. These fields accumulate huge amount of money and run the risk of economic crime. Financial institutions should manage various of important blank vouchers strictly, especially customer signature cards. On the other hand, these fields involve the emergence of corruption. Only doing so can we avoid the huge loss of tax.

The secret control to communication, mail, telegraph, telephone and network.

Communication, mail, telegraph and network are the main communication way and means. The police should strengthen the effective supervision of communication, mail, telegraph and telephone. Only in this way, can we grasp the information timely, form an integrated force to fight organized crime, improve the fight against organized crime level.

Actively carry out international cooperation in law enforcement.

According to the deepening of China's opening-up policy, foreign cases and fled overseas suspects rising situation, the public security organs at all levels continue to increase international cooperation in law enforcement efforts, many aspects in the police cooperation, case investigation, the booty arrest, information exchange, business training, and the country (territory) outside the police, law enforcement departments to carry out a very fruitful cooperation. According to statistics, in 2005 the national public security organs have 53 suspects of economic crimes arrest return flight. The arrest of a large number of fugitives eliminates the hidden danger of economic crime.

To establish wide report network and Strengthen the daily supervision, block the loopholes in the system.

Since 2012, «network exposure -- -- check processing» become a new way of corruption cases in the Commission for Discipline inspection. There are about 179 «office official» and 5 provincial and ministerial level officials have been punished for crimes since 2012. Network anti-corruption can not stop at «sexy photos, expensive matches and large amount of houses».

[1] Jia Yuwen, Zou Mingli, Complete Works of Chinese Forensic Science ,first ed., Chinese People's Public Security University, BeiJing,2002.

[2] Wang Yanji, Wang Shiquan, Course of Forensic Science, first ed., Chinese People's Public Security University,BeiJing,2006.

[3] Ordway Hilton, Scientific Examination of Questioned Documents, Revised ed., CRC Press, 1992.

Зміст

Лекарь С.І.

Організація взаємодії суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави	3
---	---

Цимбалюк М.М.

Легалізація економіки як чинник ефективності держави	7
---	---

Алексєєва-Процюк Д.О.

Притягнення державних службовців, які виступають засновниками підприємства, незалежно від форм власності, до адміністративної відповідальності за 172-4 КУпАП	10
--	----

Аніловська Г.Я., Стоколоса Т.М.

Виміри «тіньової економіки»	14
-----------------------------------	----

Андросов С.М.

Теоретично-правова сутність та напрями забезпечення безпеки господарювання у сфері банківського кредитування	18
--	----

Апопій В.В., Дмитренко І.А.

Загрози економічній безпеці розвитку сфери товарного обігу України	22
---	----

Бабець І.Г., Івах О.В.

Проблеми формування фінансової безпеки Львівської області в посткризовий період	27
--	----

Блага Н.В.

Проблеми розвитку механізму ефективного управління державою фондового ринку	31
--	----

Благун І.Г., Кушнірчук Ю.М., Козій І.С.

Управління податковими ризиками у контексті детінізації економіки	35
--	----

Баранецька Ольга

Проблеми та стратегічні орієнтири забезпечення фіскальної безпеки держави	39
--	----

Брисковська О.М.

Корупційні дії посадовців при легалізації транспортних засобів, здобутих злочинним шляхом	44
--	----

Броневицька О.М.

Фіктивне підприємництво як загроза економічній безпеці держави.....	48
--	----

Бурбело О.А.

Управління економічною безпекою суб'єктів господарювання	52
---	----

Бурда І.Я.

Методичні засади здійснення моніторингу кадрової безпеки на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі.....	54
---	----

Буркальцева Д.Д.

Тіньова економіка – основна форма інституціональних деформацій економічної безпеки.....	57
--	----

Варналій З.С.

Тіньова парадержава як інституціональна загроза економічній безпеці України та шляхи протидії.....	60
---	----

Васенко В.К.

Тіньова економіка та її вплив на економічну безпеку держави	64
--	----

Васильчак С.В., Жидяк О.Р.

Стратегічні напрями маркетингової діяльності аграрних підприємств у контексті економічної безпеки	70
--	----

Вознюк А.А.

Корупційний зв'язок як факультативна кримінально-правова ознака злочинних об'єднань	74
--	----

Вовчак О.Д.

Міжнародне співробітництво в боротьбі з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом	77
--	----

Висоцька І.Б.	
Вплив криз на стійкість національної економіки	80
Галиця І.О.	
Деякі виклики економічній безпеці підприємства в сучасних умовах	84
Герасимчук В.Г.	
Загроза економіці України: імпорт все агресивніше бере гору над вітчизняним товаровиробником	86
Гнилицька Л.В.	
Маніпуляції з фінансовою звітністю як одна з найсуттєвіших загроз економічній безпеці підприємства	90
Гобела В.В.	
Правове регулювання екологічної безпеки в міжнародному праві.....	93
Головченко О.М.	
Елементи трансформації організованої злочинності в сучасній українській економіці.....	96
Горалько О.В.	
Управління ліквідністю комерційних банків та її вплив на економічну безпеку держави.....	100
Горін Н.О.	
Вітчизняний досвід міжнародного технологічного співробітництва у контексті завдань економічного розвитку та дотримання національної безпеки держави.....	104
Гривківська О.В., Тимошенко А.О.	
Методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки	108
Дудченко Н.В.	
Сучасні підходи до вивчення системи економічної безпеки банківських установ.....	112
Жабинець О.Й.	
Наукове обґрунтування та сутність поняття «фінансово-економічна безпека страхового ринку».....	115

Живко З.Б., Левків Г.Я.

Вплив тіньового сектору економіки
на економічну безпеку держави та підприємства119

Жидецька Х.В.

Соціально-демографічна безпека держави
та основні індикатори визначення її рівня123

Залізко В.Д.

Роль економічної безпеки сільських територій
у процесі зміцнення економічної безпеки держави127

Зінов П.І.

Злочини, пов'язані з нецільовим використанням
бюджетних коштів, у структурі економічної злочинності131

Качура К.М.

Непрозорість у сфері нерухомості провокує корупційні
зловживання виникненням необлікованих
фінансових потоків134

Крикавський Є.В., Вороніна Р.М.

Антилегалізаційний фінансовий моніторинг в системі
економічної та фінансової безпеки держави136

Козаченко Г.В., Шульженко Л.Є.

Економічна безпека стратегічного альянсу:
принципові підходи до забезпечення140

Копитко М.І., Сватюк О.Р.

Особливості впливу тінізації економіки
на складові національної безпеки144

Кузьменко Л.М., Солдак М.О.

Взаємодія бізнесу і влади як фактор та бар'єр розвитку
промислових регіонів148

Леськів Г.З.

Переваги та недоліки екологічного податку152

Лихолат С.М.

Детінізація економіки у контексті
економічної безпеки держави155

Логвіненко В.О.

Основні методи захисту від рейдерських захоплень159

Лозовицький Д.С.

Особливості побудови структурної моделі
організаційно-методичного комплексу
системи економічної безпеки підприємства.....161

Ляшенко О.М.

Управління економічною безпекою підприємства:
розуміння, ідеологія, сучасний вимір165

Марушко Н.С., Горбан І.М.

Забезпечення фінансової безпеки підприємства:
бухгалтерський чи фінансовий підхід.....170

Марущак А.І., Драчук С.М.

Рейдерство як внутрішня загроза економічній
безпеці держави174

Марченко О.М.

Методичні підходи до оцінки рівня
національної безпеки у фінансовій сфері178

Маслак О.О., Дорошкевич К.О.

Удосконалення підходів до оцінювання безпеки
інноваційного розвитку національної економіки.....182

Мельник С.В.

Професійно-кваліфікаційне забезпечення
кадрами сфери корпоративної безпеки185

Мельник С.І.

Основні підходи до визначення поняття
фінансової безпеки підприємства.....189

Мельников О.В., Караїм М.М.

Багатофакторний вибір альтернативних
варіантів оптимального антикризового рішення в процесі
гарантування економічної безпеки підприємства.....191

Михаліцька Н.Я., Цвайг Х.І.

Антикризове фінансове управління
суб'єктами господарювання195

Мігус І.П.

Роль корпоративного секретаря
у забезпеченні економічної безпеки
акціонерного товариства: зарубіжний досвід.....199

Мікловда В.П., Пойда-Носик Н.Н.

Місце і роль фінансової безпеки суб'єктів господарювання
у системі національної економічної безпеки.....202

Мних О.Б.

Зростаюча роль інституційного середовища
у новій філософії сучасного бізнесу і зміцненні
його фінансової та економічної безпеки.....207

Мойсеєнко І.П.

Системний підхід дослідження економічної безпеки
суб'єктів господарювання.....210

Нагорна І.І.

Оцінка стійкої економічної безпеки підприємства.....214

Небрат В.В.

Вітчизняна модель фінансового забезпечення економічного
розвитку та національна безпека держави.....219

Остапенко Р.М., Більо Н.В.

Теорія економічної безпеки:
методологічна та концептуальна основи.....223

Павлов К.В.

Патинститути и модернизация российской экономики.....226

Палига Є.М., Штангрет А.М.

Пріоритетність та завдання корпоративної безпеки
на поточному етапі розвитку національної економіки.....230

Парасюк Н.М.

Пропозиція хабара: доцільність
кримінально-правового регулювання.....234

Пацула О.І.

Аналіз фінансового стану суб'єктів господарювання
в системі забезпечення їх фінансової безпеки.....237

Петров С.Г.	
Загрози економічній безпеці держави у банківській системі	240
Піщур Я.С., Штангрет М.Й.	
Теоретико-методологічний аналіз економічної безпеки як наукової системи	244
Політова А.С.	
Сучасний стан протидії корупції	247
Полищук Н.В.	
Сущность теневой экономики и государственное воздействие на ее проявления	251
Прокопенко В.Ю.	
Виникнення фінансової «тіні» через інституційні прогалини в системі оподаткування	254
Пушак Я.Я., Лиса О.І.	
Методичні підходи до оцінки рівня тіньової економіки	258
Ревак І.О.	
Державна підтримка вітчизняної науки як чинник зміцнення економічної безпеки держави	262
Рудий Т.В., Руда О.І.	
Аналіз загроз інформаційним активам підприємств	266
Рудніченко Є.М.	
Нормативне регулювання економічної безпеки в Україні	270
Ряшко В.І., Ряшко О.В.	
Корупція в Україні, причини та наслідки	274
Свіцька С.Б.	
Механізм аналізу фінансового оздоровлення підприємства в системі фінансової безпеки	278
Сибірна Р.І.	
Особливості організованої економічної злочинності в Україні	283
Сорока Р.С., Сорока М.П.	
Специфіка внутрішнього фінансового моніторингу	287

Стадник М.Є., Хомин О.Й.	
Вплив екологічних ризиків питного водопостачання на демографічну безпеку.....	291
Стадницький Ю.І.	
Просторова організація економіки та національна безпека держави.....	295
Стеців І.І.	
Характеристика системи контролю як складової управління економічною безпекою.....	299
Томаневич Л.М.	
Корупція – реальна загроза національній безпеці держави	303
Тихонова О.В.	
Корупція як загроза фінансовій безпеці держави	307
Тимошенко Ю.О.	
Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства.....	311
Турхан Х.О.	
Функціональна структура фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності.....	315
Франчук В.І., Пригунов П.Я.	
Застосування механізмів держави у забезпеченні економічної безпеки підприємства.....	319
Халіна О.В.	
Методичні засади визначення рівня загроз для економічної безпеки автотранспортних підприємств.....	322
Хлевицька Т.Б.	
Корпоративна стійкість у системі знань про економічну безпеку	327
Хомів О.В., Сибірний А.В.	
Проблеми боротьби з економічною злочинністю в Україні	329
Черненко С.А.	
Поняття лояльності персоналу в контексті забезпечення економічної безпеки підприємства.....	332

Штангрет А.М.

Вплив сучасного стану й тенденцій розвитку
пріоритетних галузей промисловості на процес гарантування
економічної безпеки держави336

Якушик І.Д., Бузинар Б.А.

До питання про валютну диверсифікацію
міжнародних розрахунків і золотовалютних
резервів України340

Wang Yanling

Economic Crimes in the System
of Domestic Threats to Economic State Security344

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

*Тези доповідей учасників
Міжнародної науково-практичної конференції*

31 травня 2013 р.

Упорядник
кандидат юридичних наук, доцент
М.Й. Штангрет

Тези опубліковано в авторській редакції

Підписано до друку 24.05.2013 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 20,93.
Тираж 100 прим. Зам. № 66-13.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.